

**MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE
ANADOLU'DA ŞEYH AHMED SENUSİ (1918-1924)**

DOKTORA TEZİ

NAGEHAN ELEMANA

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TARİH
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
MART - 2020**

**MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE
ANADOLU'DA ŞEYH AHMED SENUSİ (1918-1924)**

DOKTORA TEZİ

NAGEHAN ELEMANA

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

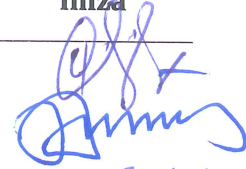

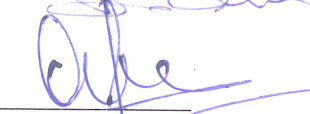
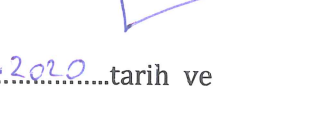

**TARİH
ANABİLİM DALI**

**Danışman
Dr. Öğr. Üye. Doğan GÜN**

**MERSİN
MART - 2020**

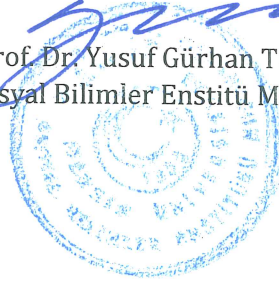
ONAY

Nagehan ELEMANA tarafından Dr. Öğr. Üye. Doğan GÜN danışmanlığında hazırlanan "Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Şeyh Ahmed Senusi (1918-1924)" başlıklı çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Dr. Öğr. Üye. Doğan GÜN	
Üye	Prof. Dr. Yaşar ERJEM	
Üye	Prof. Dr. Cezmi ERASLAN	
Üye	Doç. Dr. Doğan DUMAN	
Üye	Doç. Dr. Fahriye EMGİLİ	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19.03.2020 tarih ve 2020/8 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Yusuf Gürhan TOPÇU
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi

beyan ederim.

ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

13 Mart 2020 / 13 March 2020

İmza / Signature

Nagehan ELEMANA

ÖZET

Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'de varlık göstermesi Kuzey Afrikalı bir din adamı olması bakımından ilgi çekici ve önemlidir. Bugüne kadar Şeyh Senusi ile ilgili çalışmalar daha çok Senusiyye Tarikatı ve Trablusgarp Savaşı ekseninde gelişmiş, Türkiye'de geçirdiği günler ve Millî Mücadele'deki rolü ile ilgili yapılan çalışmalar yetersiz ya da belirli konularla sınırlı kalmıştır. Ayrıca İstanbul'a gelişi, Millî Mücadele'ye dâhil oluşu, hilafet ve saltanatın kaldırılışı karşısındaki tavrı ve Türkiye'den ayrılışı gibi konularda yanlış ve çelişkili bilgiler vardır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele'deki rolünü, birinci el kaynakları temel alarak her yönüyle net bir şekilde ortaya koymak, bu konudaki ihtilaf ve çelişkileri ortadan kaldırmaktır.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'ye geliş amacı halifelik, şeyhülislamlık ya da herhangi bir makam için olmamış yalnızca halifenin daveti üzerine İslam birliğini tesis etmek üzere İstanbul'a gelmiştir. Şeyh Senusi, emperyal devletler tarafından ciddi bir tehlike olarak algılanmış ve memleketine dönmemesi için önce Osmanlı sonrasında da TBMM Hükümeti'ne baskı yapılmış bu nedenle yıllarca memleketine dönmesine izin verilmemiştir. Türkiye'deki zorunlu ikameti sırasında Millî Mücadele'nin İslam dünyasının kurtuluşu olacağına inanmış ve kendi arzusuyla Millî Mücadele'ye katılmıştır. Kendisine verilen genel Anadolu vaizliği ve Irak kralı aday naibliği görevleriyle Anadolu'nun güney ve doğu illerini dolaşmıştır. Bu seyahatleri esansında camilerde verdiği hutbelerde, halka dağıtılması için hazırladığı beyannamelerde ve ileri gelen kişilere gönderdiği mektup ve telgraflarda; Millî Mücadele'nin dinen meşru olduğunu, Ankara Hükümeti'nin davasında haklı olduğunu, İslam'ın tek umudunun Mustafa Kemal olduğunu, bağımsızlık mücadelesi için cihadın hak olduğunu ifade etmiştir. Bu şekilde hem halkı hem de bölgedeki aşiret reislerini Millî Mücadele'ye destek vermeleri için ikna etmeye çalışmıştır. Böylece Şeyh Ahmed Senusi, Anadolu'daki faaliyetleriyle, özellikle Doğu bölgelerindeki Kürt aşiretlerinin Millî Mücadele'ye katılımını sağlayarak Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında önemli rolü olan din adamlarından biri olmuştur.

Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'in kararlarının doğruluğundan hiçbir zaman şüphe duymamıştır. Saltanat ve hilafetin kaldırılması kararlarını dahi tereddüt etmeden desteklemiştir. Türkiye'den sınır dışı edildiği yönündeki iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Şeyh Senusi kendi isteğiyle 23 Ekim 1924 tarihinde Türkiye'den ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Senusi, Millî Mücadele, Din adamları, İslam birliği, Anti-emperyalizm.

Danışman: Dr. Öğr. Üye. Doğan GÜN, Tarih Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, Mersin.

ABSTRACT

The presence of Sheikh Ahmad Senussi in the Turkish National Struggle is interesting and important in that he is a North African cleric. To date, studies on Sheikh Senussi have been developed mostly on the axis of the Senusiyya Sect and the Tripoli War. Studies related to Senussi's days spent in Turkey and his role in the National Struggle have been limited to insufficient or particular issues. In addition, there are false and conflicting information about his arrival in Istanbul, participation in the National Struggle, the reaction to the abolition of the caliphate and sultanate and his departure from Turkey. Therefore, the aim of this study is to reveal clearly the role of Sheikh Senussi in the National Struggle on the basis of first hand sources and to eliminate the conflicts and contradictions on this issue.

Sheikh Ahmad Senussi did not come to Istanbul with the expectation of an authority such as caliphate or shaykh al-Islam. He came to Istanbul only to establish the Islamic union upon the invitation of the caliph. Imperial states perceived Sheikh Senussi as a serious danger and put pressure on the government of the Ottoman Empire and then the Turkish Grand National Assembly to prevent him from returning to his country therefore, he was not allowed to return to his country for years. During that compulsory residence in Turkey he believed that the National Struggle would be the salvation of the Islamic world and joined the National Struggle of his voluntarily. He traveled to the southern and eastern provinces of Anatolia with his duties as the general preacher of Anatolia and proxy of candidate of the King of Iraq. In these travels; he stated that the National Struggle was religiously legitimate, he was right in the case of the Ankara Government, that Mustafa Kemal was the only hope of Islam and that jihad was the right for the struggle for independence. He preached in mosques, sermons, prepared declarations and distributed to the public and sent letters to prominent people. In this way he tried to persuade both the people and the tribal leaders in the region to support the National Struggle. Thus, Sheikh Ahmad Senussi was one of the key clergy who played a key role in the success of the National Struggle by his activities in Anatolia, especially the participation of Kurdish tribes in the Eastern regions, or at least their inaction.

Sheikh Ahmad Senussi never doubted the correctness of Mustafa Kemal's decisions. He even supported the decisions to abolish the sultanate and the caliphate without hesitation. Allegations that he was deported from Turkey does not reflect reality. Sheikh Senussi voluntarily left Turkey on October 23, 1924.

Keywords: Sheikh Senussi, Turkish National Struggle, Religious commissary, Islamic union, Anti-imperialism.

Advisor: Asts. Prof. Doğan GÜN, Department of History, University of Mersin, Mersin.

TEŞEKKÜR

Öncelikle bana bu konuyu öneren ve bu konuyu çalışmam hususunda beni teşvik eden çok kıymetli hocam Doç. Dr. Yunus İNCE'ye, gönülden teşekkür ederim.

Çalışma sürecinde bu teze benden sonra en çok emeği geçen, özellikle belge ve kaynak temininde bana çok yardımcı dokunan, verdiği fikirlerle ve eleştirileriyle bana yol gösteren, bu stresli dönemde benim için evdeki huzuru da en yüksek seviyede tutmaya çalışan sevgili hayat arkadaşım Öğr. Gör. Halil ELEMANA'ya sonsuz şükranlarımı sunarım.

Osmanlıca belgelerin transkripsiyonu konusunda engin sabrıyla bana yardımcı olan, yardım taleplerimde beni hiçbir zaman geri çevirmeyen, Osmanlıca konusunda derin bilgisiyle kilit kelimeleri çözmeme yardımcı olan sevgili hocam Dr. Öğr. Üye. Mehtap ERGENEOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Bu süreçte benden manevî desteğini esirgemeyen aileme; bana yaşama sevinci veren, tüm sıkıntılarımı unuttururan kızım Gülnihal'e ve sevgili arkadaşım Arş. Gör. Berna KORUCU ÜÇÜNCÜ'ye manevî desteklerinden dolayı minnet borçluyum.

Huzurlu bir çalışma ortamı sağladıkları için başta bölüm başkanımız Prof. Dr. Efrumiye ERTEKİN olmak üzere, bölümümüz hocalarına ve çalışma arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Çalışma süresince araştırma için başvurduğum, CA, BOA, BCA, ATASE Arşivi, TTK, TİTE, Milli Kütüphane, Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi ve Arşivi, İSAM Kütüphanesi, IRCICA Kütüphanesi, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Basın Müzesi, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Selçuk Üniversitesi Kütüphanesi, Mersin Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Doktora tez çalışmam, Mersin Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 2016-2-TP3-1917 kodlu proje olarak desteklenmiştir. Desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
KISALTMALAR VE SİMGELER	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı, Önemi, Kapsamı, Yöntem ve Sınırlandırılması	1
1.2. Araştırmada Başvurulan Kaynaklar	6
1.2.1. Arşiv Belgeleri	6
1.2.2. Tutanaklar	9
1.2.3. Gazeteler	9
1.2.4. Erken Cumhuriyet Dönemi Eserleri	10
1.2.5. Çağdaş Araştırmalar	11
1.3. Millî Mücadele'de Din Adamları ve Şeyh Senusi'nin Önemi	14
2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ÖNCESİNDE ŞEYH AHMED SENUSİ	20
2.1. Senusiyye Tarikatı	20
2.1.1. Senusiyye Tarikatının Kuruluşu ve Gelişmesi	20
2.1.2. Senusiyye Tarikatının Özellikleri	23
2.1.3. Tarikatın Yayılmasının Nedenleri	26
2.2. Şeyh Ahmed Şerif Senusi'nin Hayatı	26
2.2.1. Şeyh Ahmed Senusi'ye verilen Unvanlar, Hediyeler, Ziyafetler	35
2.2.2. Şeyh Senusi'nin Fotoğrafları Hakkında	37
2.3. Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a Gelişi	38
2.4. Şeyh Ahmed Senusi'nin Bursa'da İkameti ve Millî Mücadele'ye Dâhil Olması	44
3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ANADOLU'DA ŞEYH AHMED SENUSİ	51
3.1. Şeyh Ahmed Senusi'nin Anadolu'daki Vazifesi	51
3.1.1. Genel Anadolu Vaizliği Vazifesi	51
3.1.2. Konya Delibaş Ayaklanması'na Müdahalesi	54
3.1.3. Irak Krallığı'na Adaylığı Meselesi	58
3.1.4. Sivas İttihad-ı İslam Kongresi Hakkında	62
3.2. Faaliyette Bulunduğu Şehirler ve Güzergâhı	68
3.3. Lozan'a Gitme Talebi	81
3.4. Millî Mücadele Hakkındaki Görüşleri ve Anadolu Seyahati İzlenimleri	82
3.5. Yerli ve Yabancı Basında Şeyh Senusi	88
3.5.1. Yerli Basında Şeyh Ahmed Senusi	88
3.5.2. Yabancı Basında Şeyh Ahmed Senusi	103
3.6. Anadolu'da Bulunduğu Süreçte Şeyh Senusi'ye Yapılan Ziyaretler	116
3.7. Emperyal devletlerin Şeyh Senusi'yi Engelleme Çabaları	118
3.8. Türkiye'den Ayrılış Nedeniyle İlgili İddialar	125
4. ANKARA HÜKÜMETİ TARAFINDAN ŞEYH SENUSİ'YE YAPILAN TAHSİSATLAR	136
4.1. Maaşı ve Maiyetinin Masrafları	136
4.2. İkametgâh ve Yol Masrafları	139
4.3. Ailesine Yapılan Yardımlar	144
5. ŞEYH SENUSİ VE MUSTAFA KEMAL ARASINDA GEÇEN YAZIŞMALAR	149
5.1. Zafer Dilek ve Tebrikleri	150
5.2. Taziye ve Geçmiş Olsun Dilekleri	152

5.3 Özel Günler İçin Dilek ve Tebrikler	153
5.4. Memleketine ve Medine'ye Gitme İsteği	155
5.5. Mahsub-u Umumi Kanunu Hakkındaki Yazışmalar	163
5.6. Diğer Meseleler Hakkında Yazılan Mektuplar ve Telgraflar	165
6. SONUÇ	168
KAYNAKLAR	178
EKLER	191
ÖZGEÇMİŞ	272

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 4.1. İstanbul Hükümeti Tarafından Şeyh Senusi ve Maiyeti İçin Yapılan Tahsisatlar	147
Tablo 4.2. Ankara Hükümeti Tarafından Şeyh Senusi ve Maiyeti İçin Yapılan Tahsisatlar	148

KISALTMALAR VE SİMGELER

Kısaltma/Simge	Tanım
A.} MTZ.	: Sadâret eyâlât-ı Mümtâze Kalemî Belgeleri
ATASE	: Genel Kurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi
BCA	: T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BDH	: Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu
BEO	: Babıali Evrak Odası Evrakı
Bk.	: Bakanız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
BOA	: T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CA	: T. C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi
Çev.	: Çeviren
DH.EUM. KLH.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalem-i Hususi
DH.İ.UM.	: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
DH.KMS.	: Dâhiliye Nezareti Dâhiliye Kalem-i Mahsus Evrakı
DH.MKT.	: Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî
Ed.	: Editör
Hızl.	: Hazırlayan
HR.İM.	: Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasî
ISH	: İstiklal Harbi Koleksiyonu
İ.DUİT.	: İrade Dosya Usulü
İ.MMS.	: İrade Meclis-i Mahsus
İ.TAL.	: İrade Taltifat
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
OİH	: Osmanlı-İtalyan Harbi Koleksiyonu
p.	: page
Röp.	: Röportaj
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİTE	: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
Yay.	: Yayınları/yayına

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı, Önemi, Kapsamı, Yöntem ve Sınırlandırılması

“Anlatılan her şey, anlatılabildiğine göre anlaşılır demektir.”

(Paul Vayne)¹

Din adamlarının Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında oynadığı etkin rol ve bu din adamlarının biyografileri daha önce yapılan birçok çalışmada ortaya konmuştur. Şeyh Ahmed Senusi'nin de Osmanlı padişah/halifesine bağlı Kuzey Afrikalı bir tarikat lideri olarak Anadolu'da gerçekleştirdiği faaliyetler, Millî Mücadele tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ancak bugüne kadar yapılmış olan çalışmalar, konu ile ilgili derinlemesine bir araştırma ve analizden uzak kalmıştır. Her ne kadar ismi ve kapağına bakıldığında Şeyh Senusi ile ilgili önemli bilgiler içerdiği düşünülen çalışmalar mevcutsa da bunlar genellikle akademik yöntemlerden uzak çalışmalardır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı, arşiv belgelerine başvurulmadan kaleme alınmış, rivayetlere dayalı çelişkili bilgiler içeren, hatta ne yazık ki zaman zaman uydurma bilgilerin yer aldığı popüler çalışmalardır. Bazı çalışmalar ise daha çok Senusilik tarikatı ekseninde kalmış ve bu çalışmalarda Trablusgarp Savaşı ile sonrasında Kuzey Afrika'da Senusiyye Tarikatı mensuplarının sömürgeci devletlere karşı verdiği mücadele konu edilmiştir.

Konuyla ilgili çalışmalarda yer alan bilgiler doğrultusunda zihinde uyanan şu sorulara cevap bulma umuduyla yola çıkılmıştır:

Şeyh Senusi'nin İstanbul'a geliş amacı neydi?

Gerçekten iddia edildiği gibi İstanbul Hükümeti'nin halifelik vaadi için mi İstanbul'a geldi?

İstanbul Hükümeti'nin davetiyle gelmesine rağmen daha sonra neden Millî Mücadele'ye katılmayı tercih etti?

Mustafa Kemal ona halifelik ya da şeyhülislamlık teklif etmiş miydi?

Anadolu'daki faaliyetleri nelerdi?

Osmanlı Devleti'ne bağlı ve iş birliği içerisinde olan Kuzey Afrikalı bir şeyh nasıl oldu da böyle bir harekete destek verdi?

Mustafa Kemal onun için gerçekten Irak'ta krallık düşünmüş müydü?

Mustafa Kemal, Şeyh Senusi'yi halkın manevî duygularından yararlanmak için mi yanına almıştı?

Toplum nezdinde Şeyh Senusi nasıl bir yere sahipti ve faaliyetleri halkın Millî Mücadele'ye katılımı noktasında ne kadar etkili oldu?

---

¹ (Veyne, 2014: 128).

Millî Mücadele zaferi sonrasında Ankara Hükümeti'nin, Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı hanedan mensuplarıyla yakın teması olduğu gerekçesiyle ülkeyi terk etmesi kararı aldığı doğru mudur?

Eğer doğruysa Şeyh Senusi'nin hanedan mensuplarıyla görüştüğü iddiası ne kadar doğrudur?

Türkiye'den ayrıldıktan sonra neden memleketi Libya'ya dönmemiş ve çeşitli ülkelerde sürgün hayatı yaşamıştır?

Çalışmada, özelde Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'deki rolü ve konumu araştırılmış, böylece din adamlarının Millî Mücadele'deki rolü konusuna katkı sağlamak amaçlanmış, dolaylı olarak da Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti'nin din ve din adamlarına bakışı ve bu konuda izlenen politikalar, din-siyaset ilişkisi ve bunun toplumun siyasi tercihlerinde ne denli etkili olduğu bağlamında birtakım ipuçları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın konusu belirlenirken “sorun yönelimli yaklaşım” tercih edilmiştir. Yani, ikincil kaynaklar okunarak özgül bir tarihsel sorun formüle edilmiş ve konuyla ilgili birincil kaynaklara ulaşarak bu sorununun çözümlenmesine çalışılmıştır (Tosh, 2005: 55). “Tarih gerçek olguların anlatısıdır”. Bu nedenle tarihçi “belgelerde gördüklerini söylediğinde görevini tamamlamış demektir”. “Açıklamalar tarihçinin anlatıya yüklediği anlamdan başka bir şey değildir”. “Tarihin bir anlatı olmakla yetinmeyeceği söylenir sık sık; ‘Tarih aynı zamanda açıklar, daha doğrusu açıklamalıdır’, denir. Bu aslında, tarihin her zaman açıklamadığının ve açıklamamasının ona tarih olma payesinden bir şey kaybettirmediğinin itirafıdır” (Veyne, 2014: 27, 125, 129, 131.). Bu çalışmada da sorunlu bir konu olması nedeniyle metin mümkün olduğu müddetçe belgelerdeki gerçekliklere dayanılarak inşa edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, Millî Mücadele'nin başarılı bir şekilde sonuçlanmasında önemli rolü olan din adamlarından biri olan Şeyh Senusi'nin Anadolu'daki faaliyetleri hakkında araştırmacıların ve bilgi edinmek isteyenlerin, öncelikli olarak belge ve gazete olmak üzere birinci el kaynaklar kullanılarak, akademik yöntemlerle, konuyla ilgili kapsamlı ve gerçek bilgilere ulaşabilecekleri bir çalışma ortaya koymaktır.

Ayrıca bu çalışma bir mikro tarih çalışmasıdır.² Yani sondaj/ters koni yöntemi ile spesifik bir konu seçilerek derinlemesine araştırılmıştır. Makro dünyadaki bir “fotoğrafa eğer bir elektro manyetik mikroskopla bakarsanız göreceğiniz şey milyarlarca minik noktadır. Bu noktalar sadece noktadır ve bir noktanın diğeri ile ilişkisi yoktur. Birbirine benzemez milyarlarca nokta çıplak gözle bakıldığında anlamlı bir resim oluşturmaktadır.” Mikro tarih anlayışına göre tarih, diğere yöntemlerin yanında ünük/yegâne olanın da yazılabileceği bir alandır. Aslında bu yegânelik farklı bir zeminin ana temasını oluşturmaktadır (Adıyeke, 2011: 375). Şeyh Ahmed Senusi de Millî Mücadele'de etkinlik gösteren din adamlarından yalnızca

---

² Mikro tarih ile ilgili bilgi için bk. (Adıyeke, 2011; Iggers, 2000).

biridir. Din adamlarının Millî Mücadele'deki rolü bir yapboz olarak düşünüldüğünde, Şeyh Ahmed Senusi bu yapbozun parçalarından birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın siyasî süreçleri merkeze almaması ya da makro evrene pek fazla gönderme yapmaması yadırganmamalıdır.

Çalışmada birincil kaynakların kullanımı ile ilgili belgelere yapılan vurgu, belge fetişizmi olarak algılanmamalıdır. Çünkü burada işlenen konuya özgü farklı bir durum söz konusudur. Konuyla ilgili çok fazla yanlış ve yanıltıcı bilgiye rastlandığı için arşiv belgesi ve gazete haberleri dışındaki kaynaklara (anı/ hatırat dâhil) şüphe ile yaklaşılarak belge ve gazetelerden teyit edilemeyen *kritik* bilgiler doğruluğunun belirsiz olduğu vurgulanarak kullanılmıştır. Zaten konuyla ilgili bu kadar fazla gerçek dışı bilginin olması da belgeler göz ardı edilerek ikincil kaynaklardaki bilgilerin tenkit/teyit edilmeden alınması ve üzerine mesnetsiz yorumların eklenmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu çalışmada akademik olmayan çalışmalardaki iddialara yer verilmesinin nedeni; akademik olarak değerlendirilen birçok çalışmada bu çalışmalara atıf verilerek bu çalışmalardaki yanlış/mesnetsiz iddiaların aktarılmış olmasıdır. Bu nedenle iddiaların ilk sahibine inme zorunluluğu bu çalışmaları da değerlendirmeye almayı zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada bilim ahlakına ve metoduna aykırı olarak, yalnızca dipnotları ve kaynakçayı zenginleştirmek adına, orijinal bir bilgi ya da fikir sunmayan çalışmalara gereksiz atıf yapılmamıştır. Ayrıca “tez” mantığına aykırı olarak birçok çalışmada yapıldığı gibi sayfa sayısını artırmak adına, bilgi verme bahanesiyle gereksiz başlıklar açılmamış, daha önce çalışılmış konular uzun uzadıya anlatılmamıştır. Bu konuda Robert Day'in şu ifadeleri oldukça açıklayıcıdır: “Bir tezin 200 sayfalık bir kitap olması gerektiği fikri yanlış, çok yanlıştır. Gördüğüm birçok 200 sayfalık tez, belki de toplam 50 sayfalık iyi bir bilimsel çalışma içermekteydi. Diğer 150 sayfa, birtakım ayrıntıların şişirilerek anlatılmasından ibaretti” (Day, 1996: 151). Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışma bir mikro tarih çalışması olarak değerlendirildiği ve zaman dizinsel (kronolojik olay anlatısı) değil sorun yönelimli bir çalışma olduğu için zaten herkesçe malum olan ve hakkında ziyadesiyle çalışma bulunan Millî Mücadele tarihi ve din adamlarının Millî Mücadele'deki rolü daha geri planda tutulmuş, yeni ve özgün olarak çalışmanın esas tezini oluşturan Şeyh Ahmed Senusi ön plana çıkarılmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman ve içerik analizi tekniği kullanılarak, arşiv belgeleri tasnif edilmiş, elde edilen veriler incelenerek çözümlenmiş ve bulguya dönüştürülmüştür. Yine nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel yöntem kullanılmış, hatalı bilgileri ortadan kaldırmak adına dokümanlara önce dışsal sonra da içsel eleştiri uygulanmıştır.

Metnin genelinde yalın ve akıcı bir dil kullanılmaya gayret gösterilmiştir. Belgelerin dili sadeleştirilerek aktarılmış ve mümkün olduğunca az direkt alıntı yapılmaya çalışılmıştır.

Alıntılarının içinde geçen eski/günümüzde az kullanılan kelimelerin anlamları verilerek alıntılar daha anlaşılır kılınmıştır.

Araştırma konusunun Millî Mücadele döneminde Şeyh Ahmed Senusi olması nedeniyle araştırma, tarihsel olarak Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a geldiği 1918 yılı ile Türkiye'den ayrıldığı 1924 yılları arasında sınırlandırılmıştır. Mekânsal olarak ise Türkiye, özellikle de Şeyh Ahmed Senusi'nin faaliyet gösterdiği Anadolu şehirleri ile sınırlıdır. Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'de bulunduğu zaman dilimi içerisinde, hakkındaki her detay, her yönüyle incelenmeye çalışılmış ve hakkındaki olumlu-olumsuz tüm iddiaların gerçekliği teyit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada şu konuya da açıklık getirmek gerekir ki, bu araştırma sınırları gereği Senusiyye Tarikatı ya da Şeyh Ahmed Senusi'nin biyografisini ortaya koyma iddiasında değildir. Hâlihazırda Senusiyye tarikatının tarihsel gelişimi ve özellikleri hakkında oldukça kapsamlı çalışmalar mevcuttur. Şeyh Ahmed Senusi'nin biyografisi ise ayrı/müstakil bir çalışmanın konusudur, çünkü başta Arapça bilgisi olmak üzere çok farklı gereklilikleri arz etmektedir. Bu nedenlerle bu çalışmada, Senusiyye Tarikatı ve Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'ye gelmeden önceki hayatına, yalnızca ana konuya giriş mahiyetinde, konu hakkında bilgisi olmayanlar için genel bir çerçeve çizmek maksadıyla değinilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde; Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye katılmadan önceki konumu değerlendirilmiştir. Konuya altyapı oluşturması açısından Senusiyye Tarikatı ve Şeyh Ahmed Senusi'nin hayatına kısaca değinildikten sonra, İstanbul'a gelişi, İstanbul'a geliş nedeni, Bursa'da ikameti ve Millî Mücadele'ye katılım süreci izah edilmiştir.

İkinci bölümde; Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'deki konumu ve rolü çeşitli açılardan ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Öncelikle Ankara Hükümeti tarafından kendisine verilen vazifeler açıklanmış, faaliyette bulunduğu şehirler ve güzergâhı, kronolojik bir sırayla tespit edilmiştir. Ayrıca yerli ve yabancı basında yer alan Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili haberler, Anadolu'da iken kendisine yapılan ziyaretler, emperyal devletlerin Şeyh Ahmed Senusi'ye karşı tutumları değerlendirilmiştir. Yine tartışmalı bir konu olan Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılış nedeni ile ilgili iddialar bu bölümde netleştirilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde; Şeyh Ahmed Senusi'nin maaşı ve maiyetinin masrafları, ikametgâh ve yol masrafları, ailesi için yapılan yardımlar gibi Ankara Hükümeti tarafından kendisine yapılan tahsisatlar, arşiv belgelerinden elde edilen verilerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Dördüncü ve son bölümde ise; Şeyh Ahmed Senusi Türkiye'de olduğu sürece, Mustafa Kemal ile tebrik telgrafları, taziye ve geçmiş olsun dilekleri, memleketine gitme isteği gibi aralarında geçen çeşitli konulardaki yazışmalar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yapılan çalışmalarda Senusi isminin, Sunusi, Sünusi, Sinusi gibi farklı şekillerde yanlış olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak doğrusu Senusi'dir. Ayrıca çalışmalarda Şeyh Ahmed Senusi'nin ismi; Şeyh Senusi, Ahmed Şerif, Seyid Ahmed Şerif, Şeyh Ahmed Şerif Senusi gibi çok

çeşitli şekillerde anılmıştır. Bu çalışmada, kimliğinin net olarak anlaşılması ve tarikatın diğer şeyhleriyle karışmasını önlemek adına, Şeyh Ahmed Senusi olarak kullanılması uygun görülmüştür.

Çalışmada kullanılan belgelerde tarihler genellikle Rumi olarak, zaman zaman da Hicri tarihle birlikte verilmiştir. Metnin daha anlaşılır olması bakımından tarihler Miladi takvime çevrilerek kullanılmış³, bunun yanında belgede bulunan Rumi tarih de parantez içerisinde verilmiştir. Dönemin gazetelerinde ise Rumi ve Hicri tarihin yanında Miladi yılın da verildiği görülmektedir. Bu nedenle yine metni daha anlaşılır kılmak adına metinde gazetelere referans verirken Miladi tarih kullanılmış, Rumi takvime özgü aylar ise parantez içerisinde verilmiştir.

Çalışmada yapılan alıntılarda parantez içerisinde dört nokta (...) gereksiz görüldüğü için metne dâhil edilmeyen cümleleri, köşeli parantez içerisinde üç nokta [...] ise metne dâhil edilmeyen kelimeleri belirtmek için kullanılmıştır. Ayrıca yapılan alıntılarda metni daha anlaşılır kılmak için metin içerisinde geçen bazı kelimelerin anlamları köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Alıntılar kırk kelimeyi aşmadığı sürece tırnak işareti ile belirtilmiş, kırk kelimeyi aştığı takdirde ise ayrı bir paragraf olarak verilmiştir.

Çalışmada kullanılan Osmanlıca metinlerin transkripsiyonunda gerek basılı gerekse çevrimiçi çok sayıda sözlükten yararlanılmıştır.⁴ Yine İngilizce metinlerin Türkçe'ye çevrilmesi esnasında basılı ve çevrimiçi kaynaklardan faydalanılmıştır.⁵ Ayrıca metnin oluşturulmasında TDK tarafından hazırlanan Türkçe sözlük ve imla kılavuzu ile internet adresinden yardım alınmıştır.⁶

Çalışmanın amacı hiçbir şekilde kişileri hedef almak değildir. Yalnızca konuyla ilgili oluşan bilgi kirliliğini ortadan kaldırmak, konuyu belgelere dayanarak şekillendirmek ve gerçekleri ortaya koymaktır. Bu çalışma, konuyla ilgili literatürde bulunan yanlış bilgileri düzeltmek amacıyla yola çıkmış olsa da noksan ve yanlışlardan hâlî olduğu ve konunun tamamlandığı iddiasında değildir. İnsan olmanın kaçınılmaz gerçeği olarak elbette sehven de olsa birtakım yanlış bilgiler verilmiş ya da yorumlar yapılmış olabilir. Ancak hiçbir şekilde bilinçli olarak yanlış ve uydurma bilgiler sunulmamıştır. Ulaşılabilen tüm kaynaklar mümkün olduğunca objektif bir şekilde değerlendirilerek kesin ve somut sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada belirsiz olarak kalan noktalar ya da kesin olduğu düşünülerek paylaşılan

---

³ Hicri ve Rumi tarihleri Miladi tarihe çevirmek için Türk Tarih Kurumu'nun internet adresinde bulunan Tarih Çevirme Kılavuzu kullanılmıştır. Bk. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>, erişim tarihi: 05.02.2019.

⁴ Devellioğlu, F. (2013); Şemseddin Sami, (2001); *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, (2006); Muallim Naci, (1995); *Türkçe'den Osmanlıca'ya Cep Kılavuzu*, (1935); Redhouse, J. W. (1880); <https://www.lexiqamus.com/tr>, erişim tarihi: 05. 02. 2019; <http://www.osmanlicaturkce.com/>, erişim tarihi: 05. 02. 2019; <https://www.luggat.com/havi/1/1>, erişim tarihi: 05. 02. 2019; <https://www.osmanlicasozlukler.com/>, erişim tarihi: 05. 02. 2019.

⁵Fox, G. (Ed.). (1994); <https://www.seslisozluk.net/>, erişim tarihi: 05. 02. 2019; <https://translate.google.com/>, erişim tarihi: 05. 02. 2019.

⁶ *Türkçe Sözlük* (1983); *Yazım Kılavuzu*, (2009); <http://www.tdk.gov.tr/>, erişim tarihi: 05. 02. 2019.

sonuçlar yeni birtakım belgelerin ortaya çıkmasıyla değişikliğe uğrayabilir. Burada umulan şey bu çalışmanın yeni araştırmalar için doğru yol gösteren faydalı bir çalışma teşkil etmesidir.

1.2. Araştırmada Başvurulan Kaynaklar

“Talihsiz serüvenlerin klasik bir örneğiydi benimkisi; istemişim ki bir kaynağa hakim olup gençlik inançlarımı doğrulayayım, ama sonunda kaynak bana hakim olarak kendi ritmini, kendi kronolojisini ve kendine özgü gerçeğini dayatıverdi.”
(Emmanuel Le Roy Ladurie)⁷

1.2.1. Arşiv Belgeleri

“Kayıtlar, çok eski zamanlardaki küçük çocuklar gibi, ancak kendileriyle konuşanla konuşur ve asla yabancılarla konuşmazlar.”⁸

Arşiv belgeleri daha önce de belirtildiği üzere, bu çalışma için en önemli kaynak grubunu oluşturmaktadır. Arşivlerden elde edilen resmî ve şahsî yazışmalar büyük ölçüde çalışmanın seyrini ve sınırlarını tayin etmiştir. Bazı arşiv belgeleri zaman zaman kimi çalışmalarda kullanılmış olsa da daha önce yayınlanmamış çok sayıda arşiv belgesine ulaşılmıştır.

Çalışmada başvurulan en önemli arşiv T. C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)'dir. Bu arşivde, diğer arşivlerde bulunmayan ve daha önce hiç yayınlanmamış olan önemli belgelere ulaşılmıştır. Şeyh Ahmed Senusi'nin mektup ve telgrafları, Anadolu'daki seyahatleri arasında kronolojik bağlantı kurulması ve birçok konuda olay örgüsünün oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Ancak ne yazık ki bu arşivde Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili gizli damgalı birtakım belgeler olduğu fakat bu belgelerin temininin hiçbir surette mümkün olmadığı belirtilmiştir.

Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE) de yine barındırdığı belgelerle, çalışma için önemli bilgiler sağlamıştır. Bu arşivde bulunan belgelerin bir kısmı daha önce yapılan çalışmalarda kullanılmış olmakla beraber, orijinal çok sayıda belgeye de ulaşılmıştır. Çoğunlukla Şeyh Ahmed Senusi'nin seyahatleriyle ilgili yazışmalardan oluşan belgeler, Şeyh Ahmed Senusi'nin Anadolu'da bulunduğu şehirler ve seyahat güzergâhının tespitinde önemli rol oynamıştır.

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) de Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili önemli belgelerin bulunduğu bir arşivdir. Daha önce yapılan bazı çalışmalarda bu arşiv belgelerinden yararlanılmış olsa da çok sayıda orijinal belgeye ve işlenememiş bilgilere rastlanmıştır. Bu belgeler çalışmanın içerdiği birçok konuda ve özellikle

---

⁷ Ladurie'nin çalışmasında (akt. Tosh, 2005).

⁸ Cheney'nin çalışmasında (akt. Tosh, 2005).

Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılışı meselesinin aydınlatılmasında önemli rol oynamıştır.

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)'nde, Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili oldukça fazla belge bulunmasına karşın, bunların büyük bir kısmı Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye katıldığı tarihten öncesine aittir. Bu belgelerin çoğu daha önce yapılan çalışmalarda kullanılmış olsa da bazı orijinal belgelere de rastlanmıştır. Osmanlı Arşivindeki belgeler birincil kaynak olduğundan dolayı ilgili konuları desteklemek ve teyit etmek için mümkün olduğunca kullanılmaya çalışılmıştır.

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK)'nde Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili çok fazla olmasa da önemli belgeler mevcuttur. Özellikle Bekir Sami Günsav'ın anıları arasında yer alan telgraf metinleri Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye katılım sürecini net bir şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca burada TTK arşivindeki belgelerle ilgili olumlu ve olumsuz birkaç hususa değinmek yerinde olacaktır. Arşivdeki belgelerin büyük bir kısmı latin harflerine transkribe edilmiştir. Bu araştırmacılar için oldukça büyük bir kolaylık sağlamakta ve vakit kaybını önlemektedir. Ancak bazı belgelerin özetlerinin olmaması araştırmada güçlük yaratmaktadır. Ayrıca bazı belgeler hakkındaki bilgilerin yetersizliği -kim tarafından yazıldığı, kime yazıldığı, ne amaçla yazıldığı vb.- belirsiz olması bu belgelerin anlaşılmasını ve kullanımını zorlaştırmaktadır. Örneğin Kazım Orbay Arşivi damgalı bir belgede şu ifadeler geçmektedir:

Atina Sefaretine
Şifre

Nûrî Bey Nedîm Efendi'ye teslimen taraf-ı âlînize Şeyh Senusi tarafından Almanya İmparatoru'na hitâben yazılmış bir mektûb göndermiş ve bunun münâsib ise Nedîm Efendi ile gelen Alman'a teslimini bildirilmiştir. Böyle bir mektûb varsa Alman'a verilmeyerek buraya gönderilmesi mütemennâdır (TTK, BE/KO, 13-101).

Tarihsiz ve imzasız olarak yazılan bu belge bir telgrafın müsveddesi olmalıdır. Kazım Orbay Arşivi'nden olması nedeniyle Kazım Orbay tarafından yazılmış olması muhtemeldir. Ancak böyle bir mektup yazılıp yazılmadığı belirsiz olduğu gibi, eğer varsa Şeyh Senusi'nin bunu ne amaçla yazdığı, içeriğinin ne olduğu ve neden Alman İmparatoru'na ulaşmasının istenilmediği belirsizdir. Yine Kazım Orbay Arşivi'den 1334 (1918) tarihli bir belgede, Şeyh Senusi'ye verilmek üzere Ali Bey'e yüz on bin lira verilmesi hususunda Enver Paşa tarafından yazılmış bir not yer almaktadır (TTK, BE/KO, 18-48). Ancak bu paranın hangi amaçla verileceği bilinmemektedir.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili çok fazla belge barındırmasa da buradan elde edilen birkaç belge ve fotoğraf oldukça önemlidir. Özellikle Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye kendi isteğiyle katıldığını teyid eden belge, olayın rengini ve çalışmanın sonuçlarını etkilemiştir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda ise yalnızca Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili iki adet kartpostala rastlanmıştır.

Yukarıda bahsedilen arşivler dışında başka bazı arşivlere de başvurulmuş fakat çeşitli nedenlerle belge temin edilememiştir. Dış İşleri Bakanlığı Arşivinden talepte bulunulmuş fakat dönemle ilgili tasnif çalışmalarının devam ettiği ve çalışma tamamlandıktan sonra belgelerin dijital ortama aktarılacağı bilgisi verilmiştir. Ancak bu çalışmalar tamamlandıktan sonra belgelerin erişime açılacağı cevabı alınmıştır. Yine Emniyet Genel Müdürlüğü'nden arşiv araştırması için izin talep edildiğinde arşivlerindeki ilgili tarihlere ait belgeleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne devrettiklerini bildirmişlerdir.

Bu noktada arşiv belgeleriyle ilgili bazı problemlere değinmek yerinde olacaktır. Maalesef bazı arşiv belgelerinin özetlerinde birtakım ciddi hatalar mevcuttur. ATASE Arşivinde yer alan bir belgenin özetinde Şeyh Senusi'nin yaveri ile birlikte Karahisar ve Burdur yolundan Antalya'ya gittikleri belirtilmektedir. Ancak belge okunduğunda Şeyh Senusi'nin değil yalnızca yaverinin Antalya'ya gitmiş olduğu anlaşılmıştır (ATASE, *ISH*, 861/18). Yine başka bir ATASE Arşivi belgesinin özetinde Şeyh Senusi'nin Rodos'a geldiği belirtilmektedir. Ancak belge okunduğunda, Şeyh Senusi'nin değil Şeyh Senusi'yi ziyaret etmek için Trablusgarp'tan gelen bir heyetin İtalya tarihiyle Rodos'a geldiği bildirilmektedir (ATASE, *ISH*, 1543/125). Burada "Şeyh Senusi'yi ziyaret etmek üzere" ifadesi, yanıltıcı olmuş olmalıdır. Şeyh Senusi'nin bu tarihlerde Anadolu'da farklı şehirlerde bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca Rodos'a gidişi ya da dönüşü ile ilgili de hiçbir belge mevcut değildir. Trablusgarp'tan gelen heyet muhtemelen İtalya'dan Rodos'a ve oradan da Anadolu'ya geçmeyi tercih etmişlerdir. Osmanlı Arşivi'nden alınan bir belgenin özetinde ise; "Şeyh Ahmet Senusi'nin ailesiyle Almanya'dan dersaadete gönderilmesi" ifadesi yer almaktadır. Ancak belge okunduğunda, Almanya'dan Dersaadet'e gönderilecek olan kişinin Şeyh Ahmed Senusi değil Trablusgarplı Halil Raşid isimli biri olduğu anlaşılmıştır. Belgeye göre; Halil Raşid Almanya hükümeti tarafından Şeyh Senusi'ye hediye edilmek üzere verilen bazı değerli eşyaları Şeyh Senusi'ye teslim etmemiş ve yol masrafları için verilen meblağı İsviçre'de harcamıştır. Bu nedenle Almanya'ya döndüğünde tutuklanmıştır. Belgenin içeriği Halil Raşid'in Türkiye'ye iadesiyle ilgilidir (BOA, *HR.SYS*, 2345/45). Özetlerde yapılan bu gibi yanlışlıklar nedeniyle Şeyh Senusi'nin bahsi geçen yerlere gittiği düşünülerek bu yerler araştırmanın kapsamına dâhil edilmiş ve boş yere hem emek hem de zaman harcanmıştır.

Burada değinilmesi gereken bir başka nokta da yabancı arşiv belgelerini kullanarak yapılmış çalışmalar (Şimşir, 1992; Şimşir, 2000; Jaeschke, 1971; Gazzini, 2004; Özoğlu, 2011; Çelebi, 1999) dışında yabancı devletlerin arşiv belgelerinin bu çalışmada kullanılmamış olmasıdır. Adı geçen çalışmalar İtalyan, İngiliz, Fransız ve Amerikan arşiv belgelerini içermekle birlikte, Türk Arşiv belgeleri kullanılarak konuyla ilgili çalışma yapılmamasının eksikliği ciddi anlamda hissedilmektedir. Bu durum da bu tez çalışmasının önemini ortaya koymaktadır. Zira

bu çalışmada CA, BOA, BCA, TTK Arşivi, ATASE Arşivi, TİTE Arşivi gibi çok sayıda arşivden elde edilen belgelerden faydalanılmıştır. Çalışmanın konusu Anadolu ile sınırlı tutulduğu için yabancı arşiv belgeleri çok büyük bir eksiklik arz etmemektedir. Zira zikredilen çalışmalar bu noktadaki eksikliği gidermek adına destekleyici birer unsur olarak kullanılmışlardır. Ayrıca Türk Arşivlerinden temin edilen belgeler, diğer konularda olduğu gibi yabancı devletlerle olan münasebetleri aydınlatma konusunda da oldukça yeterlidir. Ancak yine de yabancı arşivlerden elde edilecek belgeler ile farklı yeni çalışmaların ortaya çıkması söz konusu olabilir. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, konuyla ilgili arşiv belgeleri daha çok istihbarat raporlarından oluşmaktadır.⁹ Çalışma esnasında istihbarat raporlarındaki bilgilerin çoğunlukla gerçeği yansıtmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla çok titiz bir şekilde incelenmesi ve daha tutarlı ve somut belgeler içeren Türk arşiv belgeleriyle kıyaslanarak kullanılması gerekmektedir.

1.2.2. Tutanaklar

Çalışmanın kapsadığı tarih aralığı için meclis tutanakları önemli bir kaynağı teşkil etmektedir. İlgili dönemde mecliste gerçekleşen tüm oturumların metinleri taranmıştır. Taramalar sonucunda TBMM Zabıt Cerideleri ve özellikle gizli celse zabıtlarından, çalışmada yer alan bazı olayların teyit veya ispat edilmesine katkı sağlayan bazı önemli bilgiler elde etme olanağı bulunmuştur. Bu bilgiler arasında Şeyh Ahmed Senusi'nin Ankara'ya ilk kez geliş tarihi ve Ankara Hükümeti tarafından Irak için kral adayı değil kral adayının naibi olarak görevlendirildiği bilgileridir.

1.2.3. Gazeteler

Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili en fazla ve sağlıklı bilgi veren kaynak yerli gazeteler olmuştur. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde ve Millî Mücadele'nin aktif olarak devam ettiği zaman diliminde Türk basını, Şeyh Ahmed Senusi'yi yakından takip etmiştir. Verilen haberler tenkite tabi tutulduğunda gayet somut ve eşzamanlı haberler olduğu görülmektedir. Arşiv belgelerindeki bilgilerle uyum içinde olan ve sürekliliği bozmayan haberler, Şeyh Ahmed Senusi'nin Anadolu'daki seyahatlerinin kronolojisi ve güzergâhının belirlenmesinde oldukça önemli bir katkı sağlamıştır. Bunun dışında çelişkili ve yanıltıcı ibareler bulunan haberler, bu durum belirtilerek verilmiştir.

Ne yazık ki, çalışmanın kapsadığı dönemde yayınlanan çoğu gazetenin bazı nüshaları eksiktir. Bu nedenle bazı hususları netleştirmek mümkün olmamıştır. O tarihlerde hemen

---

⁹ L. N. Tolstoy da Savaş ve Barış adlı eserinin önsözünde bu konuya değinmiş ve istihbarat raporlarını naif ve zorunlu yalanlar olarak betimlemiştir. Devamında da bu raporları hazırlayan şahısların bilmeleri mümkün olmayan olayları üstlerinin emri üzerine yazdıklarını ifade etmiştir bk. (Tolstoy, 2019: 7).

hemen bütün illerde yerel gazete çıkıyor olmasına rağmen *Tarsus* gazetesi istisna olmak üzere hiçbir yerel gazetenin ilgili sayılarına ulaşamamıştır.

Gazetelerin eksik nüshalarındaki haberlere erişmek için, Millî Mücadele haberlerinin duyurulması amacıyla kurulmuş olan (Özkaya, 2001: 75-78) Anadolu Ajansı'na da başvurulmuştur. Ancak ajanstan verilen yanıtta arşivlerinde konu ile ilgili anahtar kelimeler hakkında bir kayıt bulunamadığı belirtilmiştir.

Daha önce bazı gazetelerin belirli dönemlerini içeren çalışmalar da Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili haberlerin tespit edilmesinde yardımcı olmuştur (Doğramacıoğlu, 2007; Kuruçay, 2015; Seçkin, 2014; Karakaş, 2011; Öncü, 2000; Sürmen, 1992).

Çalışmada ayrıca çeşitli ülkelerde İngilizce yayın yapan ve online olarak erişilebilen gazeteler de taranmıştır. Ancak yabancı basında yerli basından farklı olarak daha soyut haberlere yer verildiği görülmüştür. Bu nedenle yabancı basındaki haberlerin çalışmanın başlıklarına çok fazla katkısı olmamış, bu haberler ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

1.2.4. Erken Cumhuriyet Dönemi Eserleri

İncelenen olaylar için dönemde yazılmış olan kaynaklar elbette canlı tanıkların aktarımları olduğu için oldukça kıymetlidir. Ancak birincil kaynaklar arasında değerlendirilen bu kaynakların ciddi bir tenkide tabi tutulmadan kullanılması doğru değildir. Çünkü hatıralar akademik çalışmalar değildir ve yazımında kişilerin hisleri ve şahsî görüşleri etkili olduğu için tam olarak objektif bilgiler içerdiklerini söylemek mümkün değildir (Yalçın, 2010: 273-276).

Konuyla ilgili kaynakların oldukça kısıtlı olduğu bu çalışmada mümkün olduğu kadar dönemin kaynaklarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Dönemin kaynaklarını da ağırlıklı olarak anı/hatırat türü eserler oluşturmaktadır. Ancak Şeyh Ahmed Senusi'nin ismi bu kaynakların birçoğunda ya geçmemektedir ya da yalnızca aynı olaylarla ilgili genel ve benzer ifadelerden oluşan birkaç cümleden ibarettir. Diğer birincil kaynaklarda bulunmayan daha geniş bilgilerin yer aldığı bazı kaynaklar da vardır. Fakat bu kaynaklardaki bilgiler teyit edilemediği için ve çoğu zaman yanlış bilgiler ve çelişkili ifadeler yer aldığı için bu kaynaklardan alınan bilgiler gerekli görüldüğü takdirde metin içinde tenkit edilmek suretiyle kullanılmıştır. Meselâ Samih Nafiz Tansu'nun röportajıyla oluşturulan Hüsamettin Ertürk'ün anıları, Ertürk'ün Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a geliş sürecine yakından tanık olması nedeniyle oldukça önemlidir. Fakat eserde Ertürk, bazı olayları tekrar tekrar anlatmış ve her defasında farklı ifadeler kullanmıştır. Ayrıca eser yanlış bilgiler de içermektedir. Bu da olayların gelişimi ile ilgili soru işaretleri yaratmıştır. Örnek vermek gerekirse, Ertürk, Şeyh Ahmed Senusi'nin Sultan Reşad ile birkaç kez görüşüğünü ifade etmiştir (Ertürk, 2016: 218). Ancak V. Mehmed Reşad henüz Şeyh Ahmed Senusi İstanbul'a gelmeden vefat etmiş ve yerine VI. Mehmed Vahdeddin geçmiştir. Ayrıca Şeyh Ahmed Senusi İstanbul'a gelmek üzere memleketinden ayrıldıktan sonra hiçbir zaman

memleketine dönememiştir ancak Ertürk anılarında, Şeyh Ahmed Senusi'nin memleketine döndüğünü söylemiştir (Ertürk, 2016: 526).

Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili çağdaş çalışmalarda sıklıkla atıf yapılan kaynaklardan biri Muhammed Esed'in biyografisini kaleme aldığı *Mekke'ye Giden Yol (The Road to Mecca)*'dur. Esed bu eserinin bir bölümünde, kısaca Senusiye Tarikatı ve Şeyh Ahmed Senusi'nin hayatından, İstanbul'a gelişi ve ayrılışından bahsetmiş ve Medine'de karşılaşmalarının hikâyesini anlatmış ve aralarında geçen sohbeti aktarmıştır. Şeyh Ahmed Senusi'nin vefatından önceki yıl (1932) gerçekleşen bu sohbette geçen ifadeler oldukça ilginç ve kıymetlidir. Ancak birçok hatıratta olduğu gibi Esed de birtakım yanlışlara düşmüş, Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılış nedenini ve tarihini yanlış aktarmıştır.

1.2.5. Çağdaş Araştırmalar

Daha önce de ifade edildiği gibi konuyla ilgili çok az çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte mevcut çalışmalarda çoğunlukla konudan uzak, mesnetsiz şekilde birbirini tekrar eden ya da birbiriyle çelişen çok fazla bilgi olduğu dikkat çekmektedir. Çalışmalarda rastlanan bu problemler iddia ve bilgiler yeri geldikçe metin içinde ya da dipnotlarda tartışılmıştır. Bu nedenle bu bölümde, ilgili çalışmalardaki bilgilerin detaylarına inilmeden çalışmalar hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Konuyla ilgili öncelikle Timuçin Mert'in *Atatürk'ün Yanındaki Mehdi* (Mert, 2006) adlı kitabını incelemek gerekir. Kitabın ismi ve kapağı¹⁰ Şeyh Senusi ve Millî Mücadele'deki rolü ile ilgili bir kitap olduğu izlenimini verse de kitabın büyük bölümünde Şeyh Senusi'den hiç bahsedilmemiştir. Mert, Trablusgarp Savaşı boyunca cephelerde yaşanan birtakım olayları birbirinden kopuk ve alakasız bir şekilde anlatmaktadır. Mustafa Kemal ve Ömer Muhtar gibi birkaç kişinin başından geçen bazı olayları aktarmaktadır. Esasen bir tarihçi olmayan Timuçin Mert'in kitabında verdiği bu bilgiler çok uzun alıntılar yapılarak yazılmış, bilimsel ve ciddi bir dipnot ve kaynakça kullanılmamıştır. Ayrıca ciddi bilgi yanlışlıkları da göze çarpmaktadır. Sonuç olarak konuyla ilgili yeterli ve güvenilir bir çalışma değildir.

Yine Kuzey Afrikalı ve Senusi soyundan gelen biri olarak mesleği gazetecilik olan Orhan Koloğlu'nun kaleme aldığı, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libya'lı lider: Ahmed Şerif-Süleyman Baruni* (Koloğlu, 1981) isimli eser ismine bakılarak Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'deki rolü hakkında önemli bir çalışma olduğu düşünülebilir. Ancak Şeyh Senusi'nin biyografisi, İstanbul'a gelişi padişaha kılıç kuşandırması dışında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu

---

¹⁰ Kitabın kapağında yaygın bir yanlış olarak Şeyh Ahmed Senusi'ye ait olduğu zannedilen bir fotoğraf kullanılmıştır. Kapakta askerî kıyafetleriyle M. Kemal ve hemen arkasında, yerel kıyafetleriyle Şeyh Ahmed Senusi zannedilen Şeyh Muhammed Zevi durmaktadır. Şeyh Ahmed Senusi ve Şeyh Muhammed Zevi'nin fotoğraflarındaki bu karışıklık birinci bölümde daha detaylı açıklandığı için burada detaylara girilmemiştir.

durum, Trablusgarp cephesinde Senusiler'in yaşadıkları olaylar gibi kitabın ismiyle uyumsuz bir içeriğin oldukça geniş bir yer tuttuğu görülmektedir. Yine de Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele'ye katılma sürecini anlatan bazı önemli bilgiler içermektedir. Ancak uzun alıntılar ve kilit sorulara kaynak gösterilmeden verilen cevaplar, bazı bilgilerin doğruluğu konusunda soru işaretleri yaratmaktadır.

Nicola A. Ziadeh tarafından kaleme alınan *Sanusiyah*, ve E. E. Evans-Pritchard tarafından kaleme alınan *The Sanusi of Cyrenaica* adlı eserler daha ziyade Senusiye tarikatının kuruluşu ve özellikleri, tarikat şeyhlerin kısa biyografileri ve İtalyan-Senusi mücadelesi açısından oldukça önemli iki çalışmadır. Ancak bu eserler ve benzer minvaldeki başka birkaç eser, Şeyh Ahmed Senusi'nin Trablusgarp'tan ayrıldığı tarihten sonraki hayatıyla ilgili oldukça az bilgi ihtiva ettiği gibi yanlış birtakım bilgiler de içermektedir.

Yine çağdaş çalışmalarda çokça atıf alan Celal Tevfik Karasapan'ın *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan* adlı eseri, Libya'nın coğrafyasını ve tarih öncesi çağlardan 1960'lara kadar olan tarihini kapsayan bir eserdir. Senusiye Tarikatı ve Trablusgarp Savaşı ile ilgili de faydalı bilgiler içeren eserde Şeyh Ahmed Senusi'nin Trablusgarp'tan ayrıldıktan sonraki hayatına dair pek kapsamlı bilgiler yoktur.

Çağdaş araştırma eserleri arasında mutlaka zikredilmesi gereken önemli çalışmalardan biri Nevzat Artuç'un *İttihatçı-Senusi İlişkileri (1908-1918)* adlı eseridir. Artuç'un sistemli, akademik bir çalışma yaparak özgün ve faydalı bir eser ortaya koyduğu görülmektedir. Ancak bu eser de sınırlandırması gereği Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye katıldığı tarihten sonrasına dair pek fazla bilgi içermemektedir. Zaten Artuç da eserinde Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'deki faaliyetlerinin başka bir çalışmanın konusunu teşkil ettiğini belirtmiştir.

Yine direkt Şeyh Senusi ile ilgili olmasa da Kadir Mısıroğlu'nun, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler* adlı kitabında Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili kısa bir bölüm yer almaktadır. Ancak bu çalışmanın da akademik kriterlere uygun olmadığı, önemli sayılabilecek iddia ve bilgilerin kaynak gösterilmeden verildiğinin belirtilmesi gerekir. Ne yazık ki bu kitap çağdaş akademik araştırmaların birçoğunda oldukça fazla atıf almaktadır.

D. Mehmet Doğan'ın *Mağlubiyet İdeolojisinin Sonu* isimli kitabının bir bölümü *Derin Tarih* Dergisi tarafından *İstiklal Savaşı'nın Örtülen Tarihi: Din Adamları ve Şeyh Senusi Nasıl Aldatıldı?* başlığıyla ayrı bir kitap olarak basılmıştır. Doğan'ın eserinin Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'deki rolü üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma olduğu söylenebilir. Doğan, bazı konularda diğer çalışmalarda bulunmayan birtakım tespitlerde bulunmuştur. Ancak bu tespitlerin bir kısmı doğru olsa da ne yazık ki arşiv belgelerini kullanmadığı için bazı yanlış tespitlerde de bulunmuştur.

Claudia Anna Gazzini, *Jihad in Exile: Ahmad Al-Sharif Al-Sanusi 1918-1933* isimli yüksek lisans tezinde Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili sorunlu birkaç önemli noktaya temas etmiştir.

Gazzini, Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye katılımı, Irak krallığı, hilafet meselesi, Mekke emirliği gibi konulara temas etmiş ve İtalyan, Fransız, İngiliz ve Amerikan arşiv belgelerini kullanmıştır. Bu noktada çalışma oldukça önemlidir ancak araştırdığı dönem itibariyle Türk arşivlerinden yararlanmamış bu nedenle bazı konularda kesin bilgilere ulaşamamıştır. Kullandığı yabancı arşiv belgeleri çoğunlukla istihbarat kayıtlarından ibaret olduğu için teyit edilmesi zor, dolayısıyla güvenilirliği zayıf belgelerdir. Ayrıca Gazzini bazı belge ve bilgileri değerlendirirken gerçekleri saptıracak kadar aşırı yorum ve çıkarımlarda bulunmuştur.

İlahiyat alanında Kadir Özköse tarafından *Senûsî Hareketi ve Tesirleri* adı altında yapılan doktora tez çalışmasında Şeyh Ahmed Senusi'den de kısaca bahsedilmiş ancak yine Senusi'nin kısa biyografisi ve Trablusgarp cephesinde yaşananlar ile sınırlı kalmış, Senusi'nin Millî Mücadele'deki rolü üzerinde pek durulmamıştır. Özköse'nin daha sonra tez çalışmasını revize ederek yayınladığı *Muhammed Senûsî: Hayatı, Eserleri, Hareketi* adlı kitabının Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili kısımda da tez çalışmasıyla aynı bilgilere yer verilmiştir.

Recep Çelik, *Milli Mücadele'de Din Adamlarının Rolü* adlı doktora tezinde ve daha sonra tezini revize ederek yayınladığı iki ciltlik *Milli Mücadele'de Din Adamları* adlı kitabında Şeyh Senusi'den de gönüllü irşatçı olarak bahsetmiş fakat konunun sınırları gereği çok kısa ve genel bilgiler vermiştir.

Konuyla ilgili makaleler incelediğinde, Şeyh Ahmed Senusi'nin Sivas'ta bir İttihad-ı İslam Kongresi gerçekleştirdiği bilgisi üzerine inşa edilmiş bir grup makale dikkatleri çekmektedir (Güngör, 2003; Günaydın, 2005; Özköse, 2007). Şeyh Ahmed Senusi, Sivas'ta bir hutbe vermiş fakat bir İttihad-ı İslam Kongresi gerçekleşmemiştir. Bu makalelerde Şeyh Ahmed Senusi'nin Sivas'ta verdiği hutbenin metninin yanı sıra referanslarına kadar birbirini tekrar eden çok genel ancak yanlış bilgiler verildiği görülmektedir. Bu makaleler bilimsellikten uzak daha çok popüler çalışmalar gibi görünmektedir. Cezmi Eraslan da "Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Büyük İslam Kongresi Tartışmaları Üzerine Değerlendirmeler" adlı makalesinde böyle bir kongrenin gerçekleşmediği yönünde bir sonuca varmıştır (Eraslan, 2009). Eraslan ayrıca makalesinde Şeyh Ahmed Senusi'nin Anadolu'daki faaliyetleriyle ilgili genel birtakım bilgilere de yer vermiştir.

Cengiz Mutlu tarafından 2019 yılında "Yeni Belgeler Işığında Türk Milli Mücadelesi'nde Şeyh Senusi" adıyla bir makale yayınlanmıştır. Bu çalışmayla eş zamanlı hazırlandığı anlaşılın bu makale kapsamı ve kullanılan kaynaklar açısından oldukça önemlidir. Cumhurbaşkanlığı Arşivi belgeleri hariç çok sayıda arşiv belgesi ve gazete kullanarak konuyu çeşitli başlıklar altında incelemiştir. Her ne kadar birtakım yanlışlıklar içerse de literatürdeki en ciddi çalışmalardan biri olarak nitelenebilir.

Mustafa Oral'a ait "Şeyh Senusi'nin Kemalist Misyonu" adlı makale de içerdiği yanlış bilgiler ve yorumlar nedeniyle konuyla ilgili popüler bir çalışma olmaktan öteye geçememiştir.

Kadir Özköse'nin, "Seyyid Ahmed Eş-Şerif'in Anadolu'daki Milli Mücadele'ye Katılışı ve Mustafa Kemal'i Desteklemesi" isimli makalesi konuyla ilgili oldukça aydınlatıcı bir çalışma izlenimi verse de Özköse'nin doktora tezi ve kitabının özeti mahiyetindeki bilgilerden oluşmaktadır ve aynı yanlışları tekrar etmektedir.

Sadık Erdaş tarafından kaleme alınan "Milli Mücadele'de Elcezire Cephesi ve Şeyh Sünosi'nin Bölgedeki Faaliyetleri" isimli bildiri, Şeyh Ahmed Senusi'nin Irak krallığına aday naibliği ve Diyarbakır'a gidişi konularında yol gösterici bir çalışma olmuştur.

Son olarak Nihat Azamat, tarafından *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'*ne yazılan, Şeyh Ahmed Senusi'nin biyografisi ve eserleri hakkında bilgi veren "Senusi, Ahmed Şerif" maddesinin de konuyla ilgili çağdaş araştırmalar arasında zikredilmesi gerekir.

1.3. Millî Mücadele'de Din Adamları ve Şeyh Senusi'nin Önemi

Din, insan için bir ihtiyaç olması nedeniyle, tarih boyunca toplumlar üzerinde en etkili unsurlardan biri olmuştur. Din konusunda bilgi sahibi olmaları ve insanların hayatlarına inançlarına uygun şekilde yön vermelerine yardımcı olmalarından dolayı din adamları da halk nazarında saygın şahsiyetler olarak kabul görmüştür. Hatta çoğu zaman yöneticiler ve siyasetçilerden daha fazla itibar görmüşlerdir. Din adamları halkla sürekli iç içe ve sürekli iletişim halindedir ve halkın gözündeki konumları nedeniyle halkın kanaatlerini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla devlet idarecileri de din adamlarını sürekli yanlarında ve kontrol altında tutma eğiliminde olmuşlardır (Çelik, 1999: I, 13-16).

Osmanlı Devleti'nde devlet işleri ulemanın görüş ve kararı alınarak uygulanırdı. Ulemanın en üst noktadaki temsilcisi olan Şeyhülislam, padişah tarafından atanmasına rağmen padişahların meşru ya da gayr-ı meşruluğuna karar verme yetkisine de sahip olmuştur. Ayrıca ulema, biat ve kılıç kuşanma törenlerinde oynadıkları rol ile de padişahların gücünün meşrulaştırıcıları olmuşlardır. Reform dönemlerinde ulemanın desteğine ihtiyaç duyulmuş, halkın yenilikleri kabullenmesi bu şekilde sağlanmıştır. II. Abdülhamid döneminde ulemanın saygınlığı daha da artmıştır. II. Abdülhamid İslam Birliği siyasetini sağlamaya yönelik gayretlerinde din adamlarına önem vermiş ve onlardan yararlanmışır. 1918 yılında İslam dünyasının parçalanmasını önlemek ve İslam birliğini güçlendirmek için çeşitli İslam ülkelerinden din adamları İstanbul'a davet edilmiştir. Bunun amacı bu din adamları tarafından Müslüman ülkelerinin tek tek dolaşarak bozulmaya yüz tutan İslam birliğin Osmanlı Hilafeti etrafında yeniden tesisini sağlamaktı (Çelik, 1999: I, 17-25).

Osmanlı yönetiminin eşrafa dayanması nedeniyle, Osmanlı Devleti'nde ağalar ve eşraf Türk milleti üzerinde büyük nüfuz sahibidir. Millî Mücadele döneminde eşrafın Millî Mücadele'yi desteklediği bölgelerde halkın da desteklediğini, eşrafın direniş gösterdiği bölgelerde ise halkın da direniş gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle Mustafa Kemal eşrafı Millî Mücadele safına

çekmek için çaba sarf etmiştir. Anadolu'da din adamları eşraf kadar hatta bazı bölgelerde daha fazla nüfuza sahiptir. Aynı şekilde dinin ve din adamlarının halkın üzerindeki etkisini bilen Mustafa Kemal, her gittiği yerde ilk olarak din adamlarıyla temasa geçmiştir. Mitinglerde konuşmalar yapmalarını istemiş, millî davayı ilk önce onlara anlatmıştır (Kısıklı, 2006: 74,75, 81, 82, 88, 89; Selek, 1987, I: 68-69, 80; Sakallı, 1997: 316, 318). Bu konuda Amerikalı General James Harbourn'un bir raporundaki şu ifadeler din adamlarının Türk halkı nezdindeki önemini özetler niteliktedir:

Türklerde ise dinî şahsiyetlere karşı olan rabıta, dünyevî hislerin fevkinde ve daha derin ve ruhî idi, Türk Din Adamlarının bir çoğu ile temas ettik. Bunlar, Din'in lügat manâsı olarak temsil ettiği hâlet-i ruhiye içinde idiler. Dinlerinin felsefesi hudutları dahilinde müsâlamet, huzur ve devletlerinin hâkimiyeti mihrakında toplanıyorlardı. Hiçbir Türk'te bir başka devletin hâkimiyeti altında yaşamak itiyâd ve düşüncesi yoktu. Türk köylüsü üzerinde en büyük müessir kuvvet, birkaç hane evlik meskûn yerlerde bile bulunan cami ve mescitlerdeki HOCA'lardı. Bunlar, halk efkârını temsil ve teşkil eden esas kuvvetti. Müslümanlar, vatan ve İstiklâl için harbde ölenlerin cennete gittiği inancında idiler ve cihâd mukaddes vazife idi. Bu telkini de çoğu yazma-okuma bilmeyen Türk köylüsüne ancak bu din adamları yapabiliyorlardı. Nitekim bize ülkeleri için hak ve müsavat talep eden heyetlerin içinde bu Hoca'lar çokluk idiler ve onların fikirleri esas arzular olarak izah ediliyordu. Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile yaptığımız mülakatta yanında yedi şahsiyetten dördü bu sarıklı ve yaşlı din adamları idi (Kutay, 2013: 57).

Mustafa Kemal'in din adamlarına verdiği öncelik, gösterdiği saygı ve itibar karşılıksız değildir. Millî davaya inanan birçok din adamı Mustafa Kemal'i Samsun'dan itibaren Anadolu'da gittiği yerlerde en iyi şekilde karşılamış, ev sahipliği yapmış, refakatçisi olmuştur (Sarıkoyuncu, 2012, I: 27-36).

Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'da işgallere karşı örgütlenen Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İlhak, Cemiyet-i İslamiye gibi cemiyetlerin teşekkülünde din adamlarının oldukça etkin olduğu görülmektedir. Yüz kırk cemiyetin yüz otuzunda müftüler doğrudan kurucu üye olarak yer almıştır. Altmış beş cemiyetin başkanlık görevini de müftüler üstlenmiştir. Diğer yetmiş beş cemiyetten otuz tanesinin başkanlığını, müderris ve hoca sıfatını taşıyan din adamları yürütmüştür. Bunun yanında birçok din adamı da kurucu üye ve diğer görevlerle söz konusu cemiyetlerin faaliyetlerinde görev almıştır (Çelik, 1999, II: 241-242; Sakallı, 1997: 321).

Millî Mücadele esnasında pek çok din adamı, cami kürsülerinde vaazlar vererek, meydanlarda düzenlenen mitinglere katılarak, Millî Mücadele'ye destek vermişlerdir. İzmir'in işgali sonrasında düzenledikleri mitingler ve yaptıkları konuşmalarla milletin direnme gücünü harekete geçirmişlerdir. Örneğin 15 Mayıs 1919'da Denizli'de düzenlediği mitingde "işgal edilen memleket halkının silaha sarılması dinî bir görevdir" ifadelerini kullanmasıyla halk, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin etrafında birleşmiştir. Din adamları cephelerde halka rehberlik etmişler, bu uğruda hiç çekinmeden mallarını sarf etmişler, bir kısmı esir düşmüş bir kısmı da şehit olmuştur. Ayrıca Anadolu'da çıkarılmaya çalışılan isyan hareketlerinin bastırılmasında da

önemli görevler üstlenerek irşad heyetlerinde yer almışlardır (Sarıkoyuncu, 2012, II: 371; Sarıkoyuncu, 2012, I: 19; Önder, 2012: 78).

Yine birçok din adamı Erzurum, Sivas, Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerinde üye ve delege olarak bulunmuş, I. Meclis'te milletvekili olarak görev almışlardır. İstanbul fetvasına karşı, zor ve baskı altında yayınlanan bu fetvanın hükümsüz olduğu yönünde çıkarılan Ankara fetvasını imzalayarak destek olmuşlardır (Sarıkoyuncu, 2015, I: 36, 58; Sarıkoyuncu, 2012, II: 38).

Görüldüğü gibi Millî Mücadele'nin devamlılığı ve başarıya ulaşmasındaki temel faktörlerden biri din adamları olmuştur¹¹ (Çelik, 1999: I, 12). Elbette her kesimde olduğu gibi Millî Mücadele aleyhinde faaliyet gösteren din adamları da olmuştur. İstanbul Hükümeti ve İşgalci devletler halkı din adamları vasıtasıyla Millî Mücadele aleyhine kışkırtmaya çalışmışlar hatta bu iş için hoca kılığına girmiş ajanları kullanmışlardır. (Kısıklı, 2006: 71, 83-84; Cebesoy, 2019: 409; Sakallı, 1997: 313). Ancak bu din adamlarının Millî Mücadele'ye olan katkısını tartışılır kılacak bir durum olmadığı gibi Millî Mücadele döneminde din adamlarının her iki tarafın da aracı haline geldiğini/getirildiğini göstermektedir.

Şeyh Ahmed Senusi, Senusiyye Tarikatı'nın şeyhi olması dolayısıyla İslam dünyasında oldukça büyük bir nüfuza sahiptir.¹² Dolayısıyla Emperyal devletler tarafından kendisine büyük önem atfedilmiş her adımı yakından takip edilmiştir. Her ne kadar Anadolu'nun içinden bir sima olmasa da Türk halkının dinlerine vatanlarına ve istiklallerine bağlı olmaları ve Şeyh Senusi'nin de antiemperyalist görüşe sahip bir din adamı olması nedeniyle Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele'yi desteklemesi ve Ankara Hükümeti lehine faaliyetlerde bulunması oldukça önemlidir. Bu nedenle Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye dâhil olma isteği de Ankara Hükümeti tarafından olumlu karşılanmış ve Şeyh Ahmed Senusi'ye Anadolu'da özellikle Doğu bölgelerinde görev verilmiş, Kürt ve Arap nüfusu Millî Mücadele'ye kazandırması beklenmiştir (Bk. Ekler, Arşiv Belgeleri, No: 3). Ayrıca bölgede Millî Mücadele döneminde propaganda amacıyla dağıtılmak üzere Selahattin Eyyubi ile Şeyh Senusi'nin arasında Mustafa Kemal'in resmedildiği bir kartpostal vardır (Bk. Ekler, Fotoğraflar, No: 13). Bu resimde Selahaddin Eyyubi Kürt kimliğini, Şeyh Senusi Arap ve İslam kimliğini, Mustafa Kemal de Millî Mücadele'yi temsil etmektedir.

Bu noktada Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele'deki rolü üzerine akıllarda soru işareti oluşturabilecek birkaç hususun aydınlatılması gerekir. Öncelikle Kuzey Afrika'dan gelmiş olan bir din adamı olarak Şeyh Senusi'nin Anadolu'da ne kadar tanınabileceği ve Millî Mücadele için ne kadar önem arz edebileceği noktasında tereddütler oluşabilir. Şeyh Senusi'nin Anadolu'da önemli ölçüde tanındığını ve önemli bir şahsiyet olduğunu gösteren çok sayıda unsur vardır.

---

¹¹ Millî Mücadele sırasında yararlılık gösteren din adamlarının faaliyetlerinin detayları ve biyografileri için bk. (Çelik, 1999, I-II; Sarıkoyuncu, 2012, I-II; Kutay, 2013).

¹² (*Yeniğün*, 31 Mayıs 1921, s. 2; *Servet-i Fünun*, C. 55, S. 1410, s. 83; Ertürk, 2016: 218). Senusiyye Tarikatı'nın İslam dünyasındaki yayılımını gösteren zaviye sayıları için bk. (Özköse, 2000b: 226-228).

Örneğin Anadolu'da Şeyh Senusi'nin geçtiği toprağı düşmanın işgal edemeyeceği inancı vardır (Tanyol, 1984: 136;). Bu inancın yaygınlaşmasının nedeni muhtemelen Trablusgarp'ta yıllarca işgalci devletlere karşı verdikleri mücadeledir. Şeyh Senusi'nin Anadolu'da ne kadar tanındığı ve itibar gördüğünün göstergelerinden biri de gittiği şehirlerde kendisi için düzenlenen karşılama törenleridir. Arşiv belgelerinden Şeyh Senusi'nin karşılama törenlerine halk, eşraf, asker, mektep talebeleri gibi çok sayıda kişinin iştirak ettiği, fevkalade merasimlerle ve tezahüratlarla karşılandığı anlaşılmaktadır (CA, 01020028-6; ATASE, *ISH*, 714/92; ATASE, *ISH*, 635/178). Hatta bir belgede Şeyh Senusi'nin Kayseri'deki karşılama törenine katılan kişi sayısının otuz bini aştığı ifade edilmektedir (CA, 01020028-8). Ayrıca İstanbul'a geldiği günden itibaren basında sıklıkla haberlerinin paylaşılması Şeyh Senusi'nin Anadolu halkı nezdinde tanınırlığını ve önemini gösteren delillerden biridir. Kuzey Afrikalı bir din adamı olarak Şeyh Senusi'nin Anadolu'da nasıl bu kadar tanındığına gelince daha önce ifade edildiği gibi Senusiyye Tarikatı hemen hemen tüm İslam dünyasına yayılmıştır. Ayrıca Trablusgarp'ta Senusiler'in emperyal devletlere karşı uzun süre verdiği mücadelenin Anadolu'da duyulmama ihtimali pek zayıftır. Mustafa Kemal'in Şeyh Senusi'nin Ankara'ya gelmesi şerefine verdiği ziyafette gerçekleştirdiği konuşma metninde geçen ifadeler hem Senusiyye Tarikatı'nın Anadolu halkı tarafından çok iyi bilindiğini hem de Şeyh Senusi'nin varlığının Millî Mücadele için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir:

Senusiliğin ve Senusiye'nin ne olduğunu bi't-tabî'i biliyorsunuz (...)

Binâen-'aleyh bu gece huzûrlarıyla müşerref olduğumuz zât-ı İslâm 'âleminde büyük bir esâsa istinâd eden mukaddes bir teşkîlâtın hâmileleri ve mü'essisleri olarak onun re'isliklerinde bulunan bir zât-ı 'âldir (...)

Kendileri Afrika'da bulunsalardı herhalde düşmanlara vurulacak darbe pek mü'essir olurdu. Fakat kendilerinin içimizde bulunmak sûretiyle ifâ buyurdıkları hizmet, orada bulunmakla icra etmiş olacakları tesirden daha az âli değildir (...)

Fakat bütün bu teyakkuz ve intibâh halinde bulunan insânlar başlarında bulunacak 'ulviyet ve faziletleriyle temâyüz etmiş simâların irşâdına muhtaçtır. İşte Şeyh Senusi Hazretleri o yüksek ve kutsi simâların birincilerindedir. Binâen-'aleyh bundan sonra kendilerinin 'âlem-i İslâm'a buyuracakları hıdemât şimdide kadar olan hizmetlerini tetvîc edecektir. Ve bu sayede Türkiye Devleti'nin, bütün cihân-ı İslâm'ın merkez istinâdı olan Türkiye Devleti'nin de müstakbesine yardım etmiş olacaklardır. Seyyid Ahmet Şerif Senusi hazretlerinin hıdemâtı müstakbesine şimdiden gerek şahsım nâmına ve gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi nâmına 'arz-ı teşekkür eylerim (*Hâkimiyeti Milliye*, 27 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 1).

Bunların dışında Şeyh Senusi'nin tebrik telgrafları ve çeşitli konulardaki beyanatlarının propaganda amacıyla Türk basınıyla paylaşılması, Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele'ye olan desteğinin bilinmesi ve etkisinden faydalanılması açısından ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.¹³ Yine ileride detaylı olarak bahsedileceği üzere Şeyh Senusi'ye Millî Mücadele'ye katıldığı andan itibaren, cephane bulunmadığı, komutanların maaşlarının ödenemediği bir dönemde sağlanan maddî destek, Mustafa Kemal'in gerek yazışmalar vasıtasıyla gerek yüzyüze

¹³ Basında yer alan habaerlerin Millî Mücadele'ye katkısı için bk. (Ayhan, 2008).

görüşmek suretiyle her konuda Şeyh Senusi ile birebir muhatap olması Mustafa Kemal'in ona ne kadar önem verdiği ve Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele içerisinde ne kadar önemli bir figür olduğunun göstergesidir.

Ayrıca Şeyh Senusi'nin Ankara Hükümeti tarafından bu kadar önemsenmesi yalnızca Doğu halkı üzerinde elde edeceği etki nedeniyle değil dinî kimliği vasıtasıyla tüm İslam dünyasının desteğini sağlamak istemesi açısından da önem arz etmektedir. Nitekim Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele'yi desteklemesinin amacı da Türkiye'nin kurtuluşunun işgal altındaki İslam dünyası için bir ilk olacağı ve örnek teşkil edeceğini düşünmesidir. Bu noktada Şeyh Senusi Anadolu'da Millî Mücadele lehine faaliyet gösteren diğer din adamlarından ayrılmaktadır.

İkinci olarak Arapça konuşan bir din adamı olan Şeyh Senusi'nin Anadolu halkı üzerinde ne derece etkisinin olabileceği düşünülebilir. Ancak Şeyh Senusi'nin yanında bir tercüman olmadan vaizlik görevi verileceği ihtimalini düşünmek mümkün değildir. Ankara Hükümeti tarafından maddî anlamda ciddi darlık yaşanan bir dönemde kendisi ve maiyeti için aylık tahsis edilen her türlü yol ve ikamet masrafı karşılanan birine refakat edecek bir tercüman görevlendirilmesinin akıl edilemeyeceğini düşünmek mümkün değildir. Ankara Hükümeti tarafından Şeyh Senusi'nin nezdine birçok kişi görevlendirilmiş ve bunlar Arapça bilen kişiler arasından seçilmiştir. Şeyh Senusi'nin nezdinde sürekli kendisine tercüme noktasında yardımcı olacak birilerinin olduğunun en büyük göstergesi Şeyh Senusi'nin yazışmalarıdır. Zaman zaman mektuplarını Arapça olarak gönderdiği ve tercüme kaleminde tercüme edildiği görülse de yazışmaların çoğu Türkçe olarak gerçekleşmiştir. Kaldı ki Şeyh Senusi'nin görevlendirildiği bölge olan Doğu ve Güneydoğu bölgeleri ile Irak Havalisi Arap ve Kürt nüfusun yoğun olarak bulunduğu bölgelerdir.¹⁴ Şeyh Senusi'nin bu bölgelerde görevlendirilmesinin nedeni de zaten bu bölgedeki Arap ve Kürt nüfusu Millî Mücadele lehine hareket etmeye ikna etmektir. Dolayısıyla Şeyh Senusi'nin Arap olmasının ve Arapça konuşmasının hem dinî hem etnik yakınlığını kullanarak halkı ikna etmesi noktasında faydalı olacağı düşünülmüştür.

Son olarak okuma-yazma oranlarının çok düşük olduğu bir dönemde Şeyh Senusi'nin gazetelerdeki beyanatları ve telgraflarının ne ifade edeceği sorusu akıllara gelebilir. Mustafa Kemal Millî Mücadele sürecinde propaganda ve tanıtım faaliyetlerini ordudan daha önemli görmüştür (Sakal, 2003: 94). Millî Mücadele'nin haklılığını anlatmak ve halkın desteğini sağlamak için yapılan propaganda çalışmalarının en önemli unsurlarından biri; fetva ve vaazlarla halkın dinî ve manevî duygularına hitap edilmesi, diğeri de basın yayın faaliyetleridir (Sakal, 87-88). Ankara Hükümeti propaganda faaliyetleri çerçevesinde, okuma-yazma bilen kesimin desteğini sağlamaya çalışmıştır. Ankara'da çıkan gazetelerin özellikle köylere ve

---

¹⁴ 1927 yılındaki nüfus sayımına göre Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde Kürt-Arap nüfusunun dağılımı için bk. (Karlı, 2019: 100-106).

köylülere dağıtılması sağlanarak halkın aydınlatılmasına çalışılmıştır (Avşar, 2010: 122-123). Burada yine din adamları en önemli unsuru teşkil etmişlerdir. Bunun nedeni hem okuma-yazma bilen kesimden olmaları hem de halkla toplu halde ve düzenli olarak iletişim kurabilmeleridir. Gazeteler camilerde görevli imamlara ulaştığı takdirde imamların gazeteleri halka okumaları ya da okuduklarını aktarmalarının -dinî kimlikleri de göz önüne alındığında- oldukça etkili olacağı açıktır. Ayrıca Mustafa Kemal'in, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından halkı aydınlatmak için görevlendirilen kişilerin geceleri köy odalarında okumak üzere Anadolu gazetelerini de yanlarında götürmelerini istediği bilinmektedir (Avşar, 2010: 33). Dolayısıyla okuma-yazma oranlarının düşük olması nedeniyle, yazılı basında yer alan propaganda amaçlı metinlerin ve Şeyh Senusi'nin beyanat ve telgraflarının halka ulaşmadığını düşünmek mümkün değildir.

2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ÖNCESİNDE ŞEYH AHMED SENUSİ

2.1. Senusiyye Tarikatı

2.1.1. Senusiyye Tarikatının Kuruluşu ve Gelişmesi

Senusiyye Tarikatı, XIX. yüzyılın ilk yarısında Cezayir ulemasından Muhammed bin Ali es-Senusi tarafından kurulmuştur. Muhammed bin Ali es-Senusi, 22 Aralık 1787 yılında Cezayir'in Müstaganem şehri yakınlarındaki el-Vasıta köyünde doğdu.¹⁵ Hz. Muhammed'in soyundan geldiği için Seyyid olarak anılmaktadır. Senusi ismi, ailenin daha önce yaşadığı Tilimsan bölgesindeki Esnus Dağı'ndan gelmektedir. Muhammed bin Ali es-Senusi, ilk eğitimini Müsteganim ve çevresinde yer alan şehirlerdeki medreselerde tamamlamıştır. Daha sonra Fas'a giderek Karaviyyin Medresesi'nde aldığı derslerle eğitimini devam ettirmiştir (Artuç, 2013: 45).

Muhammed b. Ali es-Senusi, daha küçük yaşlarından itibaren İslam dünyasındaki ayrışmaları ortadan kaldırmak için kafa yormuştur. Filibeli Ahmed Hilmi, Muhammed b. Ali es-Senusi ve babası arasında geçen şu küçük anekdotu aktarmıştır (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1997: 24-25).

Pederi oğluna, endişeli ve gamlı bir suret alan inziva ve tefekkürlerinin sebeplerini sordu. (...) Muhammed es-Senusi demişti ki:

"İslam âlemini düşünüyorum: Bu kadar sultana ve emire, bu kadar meşayihe ve reise rağmen bugün İslam âlemi çobansız bir koyun sürüsüne benziyor.

Her yerin müşidleri fazılları var. Lakin İslam âlemini birleştirecek, bir noktada toplayacak, bir mecma-ı âmâle sevk edebilecek umumi ve hakiki bir müşid yok. Yüce dinimiz tevhid ve ittihad üzerine kurulmuşken, İslâm âleminin her tarafında anlaşmazlık dağınıklık, gruplaşma görülmektedir.

Her tarafı cehalet kaplamış. Çünkü alimlerde ve şeyhlerde maarifi yayma emeli, dini gayret kalmamış.

Bakınız: Sudan ve sahrada hala sürülerle putlara tapan insanlar vardır!

Mamurelerin her mescidinde ilmiyle amil olmayan sürülerle âlim bulunmasına rağmen bunlar, rahat ve zevkleri tercih ediyorlar da bu biçarelere hak yolunu göstermeyi akıl edemiyorlar!

Âlemin ahvalini gelen kulağı delik insanlardan öğreniyorum. Her tarafta mağlup oluyoruz. Ülkeler, mamureler elden gidiyor.

İslâm, bir uçuruma doğru koşuyor. Bunu gören, çare arayan yok. İşte bunları düşünüyorum."

Cenabı Seyyid'in pederi bu ahvâle karşı ne yapılabileceğini sordu, "Çalışacağım!" cevabını aldı.

Eğitimini ilerletmek isteyen Muhammed bin Ali es-Senusi, bu amaçla Fas'tan ayrılarak Mekke'de sonuçlanacak bir yolculuğa çıkmıştır. Muhammed b. Ali es-Senusi, tüm İslam dünyasına hitap edebilmek için İslami mezheplerin tamamını bilmek gerektiğine kanaat getirmiş ve çalışmalarına bu yönde devam etmiştir. Kuzey Afrika'daki tüm tarikat zaviyelerini

¹⁵ (Ziadeh, 2006: 69). *İslam Ansiklopedisi'*nde yer alan Senusi maddesinde Muhammed b. Ali es-Senusi'nin Mustaganem civarında Hatatiba'nın muvakkat bir köyü olan Turş'ta dünyaya geldiği belirtilerek doğum tarihi olarak 1791 tarihi verilmiştir. (Senusi. *İslam Ansiklopedisi*, 10, MEB, 500). Ancak Ziadeh verdiği doğum tarihini Muhammed b. Ali es-Senusi'nin torunu İdris Senusi'nin *İkazu'l-Vesenan* adlı eserine dayandırdığı için bu tarih tercih edilmiştir. Ayrıca Muhammed Halil, bir makalesinde Ahmed Şerif Senusi'nin kaleme aldığı *el-Envar el-Kudsiyye fi Mukaddimet el-Tarikat' el Senusiye* isimli eserine atfen 1787 tarihini vermiştir (Halil, 1991: 254).

ziyaret etmiş, Kadiriyye¹⁶, Şaziliye¹⁷, Cezuliyye, Darkaviyye, Nasıriyye ve Ticaniye¹⁸ tarikatlarına intisap etmiştir. Bu seyahati esnasında samimi ilişkiler kurmuş, çok sayıda dost edinmiş ve geniş halk kitlelerinin sevgisini kazanmıştır. Muhammed bin Ali es-Senusi, 1830 yılında Cezayir'de bulunduğu sırada Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi üzerine tedirgin olmuş ve Cezayir'den ayrılarak Mısır'a girmiştir. Mısır uleması kendisinden pek hoşlanmadığı için Kahire'de beklediği saygı ve itibarı görememiş ve burada uzun süre kalamamıştır. Mehmed Ali Paşa rejimine bağlı olan Ezher uleması kendisini reformistlikle ve dini bozmakla itham etmiştir (Ziadeh, 2006: 72-75; Pritchard, 2008: 25-26). Mehmed Ali Paşa'nın yönetim sistemine ve ıslahatlarına itiraz ettiği için Mısır'dan ayrılmak zorunda kalan Muhammed b. Ali es-Senusi, Mekke'ye gitmiş ve burada dünyanın dört bir yanından gelen ilim zümreleriyle karşılaşarak fikir alışverişinde bulunmuş ve düşüncelerini olgunlaştırmıştır. Ayrıca burada Ahmed bin İdris ile tanışıp Şaziliyye Tarikatı'nın kollarından biri olan İdrisiyye tarikatına intisap etmiştir. Ahmed bin İdris'in ölümüne kadar onun yanında bulunmuştur (Yücesoy, 1985: 20-21, 28; Halil, 1991: 258). 1837'de Ahmed b. İdris'in vefatından sonra İdrisiyye tarikatının şeyhliğini üstlenmiştir.¹⁹

Fikirleri yeterli olgunluğa erişen Muhammed bin Ali es-Senusi'nin, 1837 senesinde Mekke yakınlarında bulunan Ebu Kubeys Dağı'nda yeni bir zaviye açarak irşad faaliyetlerine başlamasıyla Senusilik fiilen yeni bir tarikat olarak ortaya çıkmıştır. Muhammed bin Ali es-Senusi'nin, Cezayirli Hacılar ve Fransız işgalinden kurtulup gelen Afrikalılar üzerinde nüfuzunun hızla artması Osmanlı Hükümeti ve Mekke Şeriflerini endişelendirmiştir. Bu tavırdan rahatsız olan Muhammed bin Ali es-Senusi, 1840 yılında Mekke'den ayrıлып yeniden Kahire'ye döndü. Yaklaşık bir yıl Kahire'de kaldıktan sonra, memleketi Cezayir'e dönmek istemişse de Fransızlar işgal karşıtı söylemlerinden dolayı buna izin vermediler. Bunun üzerine Trablusgarp'a geçen Muhammed bin Ali es-Senusi 1843 yılında Bingazi ve Derne arasında Beyda Zaviyesi'ni kurdu (Kavas, 2009, s. 530; İbrahim, 2008: 75). Tarikatın merkezi olan bu zaviyeden çevre bölgelere tebliğ göreviyle halifelerini göndermiş ve asr-ı saadet dönemi Müslümanlığının yeniden tesis edilmesi yönündeki öğretilerini yaymaya çalışmıştır. Bölgede kurulan çok sayıda zaviyenin yanında Mısır, Marmarika, Tripoli, Fizan, Tunus, Cezayir ve Sudan'da da zaviyeler kurmuştur. 1846 yılında hac için Hicaz'a gitmiş ve 1854'e kadar orada kalmıştır. Arap yarımadasında 17 tane zaviye kuran Muhammed b. Ali es-Senusi, Trablusgarp'a döndükten sonra Mısır sınırında bulunan ve küçük bir yerleşim yeri olan Cağbub'da büyük bir zaviye inşa ederek buraya

¹⁶ Sistemli ilk tarikat olarak tanımlanan Kadiriyye tarikatının kurucusu Şeyh Abdülkadir Geylani (470)'dir. (İbrahim, 2008: 36).

¹⁷ Şaziliyye Tarikatı'nın kurucusu Şeyh Ebu'l-Hasan Ali b. Abdullah eş-Şazili (1196)'dir. Adullah Abdürezzak İbrahim Şaziliyye Tarikatı'nı bağımsız tarikatlar arasında gösterirken Enver Behnan Şapolyo, Kadiriyye'ye bağlı tarikatlar arasında zikretmiştir. (İbrahim, 2008: 109; Şapolyo, 1964: 160).

¹⁸ Ticaniyye Tarikatı'nın kurucusu Ebu'l-Abbas b. Ahmed b. Muhammed b. El-Muhtar et-Ticani (1737)'dir. (İbrahim, 2008: 53).

¹⁹ (Ziadeh, 2006: 12). Abdullah Abdürezzak İbrahim Ahmed b. İdris'in vefat tarihini 1836 olarak vermektedir. (İbrahim, 2008: 75).

yerleşmiştir. Zaviye sayesinde Cağbub iki yıl içerisinde bir şehre dönüşmüş ve oluşturulan İslami üniversite ile önemli bir eğitim merkezi haline gelmiştir (Ziadeh, 2006: 83, 149; Pritchard, 2008: 28). Muhammed b. Ali es-Senusi 7 Aralık 1859'da Cağbub'da vefat etmiştir (Pritchard, 2008: 32). Muhammed b. Ali es-Senusi'nin Muhammed el-Mehdi es-Senusi ve Muhammed eş-Şerif es-Senusi adında iki oğlu vardır. Vefatından sonra tarikatın başına Muhammed el-Mehdi es-Senusi geçmiştir (Yücesoy, 1985: 33-34).

Seyyid Muhammed el-Mehdi, babasının bıraktığı yerden devam ederek tarikatın Fas'tan Şam'a ve İstanbul'dan Hindistan'a, Yemen'den Cava'ya kadar yayılmasında rol oynamıştır (Kavas, 2009: 531). Muhammed el-Mehdi döneminde Fransız işgalci güçlerine karşı büyük bir mücadele başlatılmıştır. Fakat Fransız kuvvetlerinin modern silahlarla donatılmış olması nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. (Artuç, 2013: 50.)

Senusiliğin yayılması ve II. Abdülhamid ile Senusiler arasındaki İslam birliğine yönelik ilişkilerin gelişmesi emperyalist devletleri rahatsız etmiş ve Senusi şeyhlerini yanlarına çekebilmek için pahalı hediyeler göndermişlerdir. Çünkü Senusiler çok geniş bir coğrafyada yayılmış olduğu için işgal altında bulundukları bölgeler tehdit altındadır. Ancak Muhammed el-Mehdi İtalyanların kendisine göndermiş olduğu pahalı hediyeleri reddetmiştir (Özköse, 2013: 23-25, 28). Yaklaşık on yıl Senusi-Osmanlı birlikteliğiyle Fransızlar'a karşı Büyük Sahra'da önemli bir mücadele verilmiştir. Ancak bölgeden vazgeçmeyen Fransızlar sonunda 20 Ocak 1902'de bölgeyi ele geçirmişlerdir (Kavas, 2009: 533).

15 Mayıs 1902 tarihinde Seyyid Muhammed el-Mehdi vefat etmiş, oğullarının yaşı küçük olduğu için yerine yeğeni Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi geçmiştir (BOA, *DH. MKT*, 562/6). Yaklaşık on beş yıl fiilen hareketin liderliğini yürüten Ahmed Şerif Senusi Fransa ile mücadeleye devam etti. İtalya'nın 1911 yılında Trablusgarp'ı işgali üzerine İtalya'ya karşı cihadı ön plana çıkardı. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı esnasında İngiltere'yi zor durumda bırakmak için Senusiler'den yardım istemiş ve böylece Senusiler Mısır sınırında üçüncü bir düşman olarak İngilizlerle mücadele etmeye başlamışlardır. Kanal Seferleri olarak adlandırılan ve 1917 başlarına kadar süren Mısır harekâtı başarısızlıkla sonuçlanmış ve Şeyh Ahmed Senusi'nin prestij kaybetmesine neden olmuştur (Artuç, 2013: 141, 162).

Şeyh Ahmed Senusi'nin 1918 yılında halifenin daveti üzerine İstanbul'a gitmesiyle tarikatın başına Muhammed el-Mehdi'nin oğlu Seyyid İdris es-Senusi geçmiştir. Seyyid İdris es-Senusi başından beri emperyal devletlerle anlaşma yolunu savunduğu için tarikatın başına geçer geçmez bu fikrini uygulamaya koymuştur. Ancak Ömer Muhtar bu anlaşmalara karşı çıkmış ve direniş onun önderliğinde devam etmiştir. 1923 yılında İtalya Senusilerin bu direnişini artık kırmak istediği için Seyyid İdris es-Senusi ile yapılan anlaşmaları feshetmiştir. Seyyid İdris es-Senusi Mısır'a sığınırken İtalya, bütün Senusi zaviyelerini kapatmış, mallarına el koymuş ve halkı silahsızlandırmıştır. Kurulan mahkemelerde birçok kişi idam edilmiştir. II.

Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin bölgeyi ele geçirmesi üzerine Seyyid İdris es-Senusi 1943 yılında ülkesine dönmüş, Sirenayka'da bağımsızlık ilan etmiş ve İngilizlerden ülkenin tamamının yönetiminin kendisine verilmesini istemiştir. 21 Kasım 1949'da Birleşmiş Milletler'den Trablusgarp, Bingazi ve Fizan'dan oluşan federal bir Libya devleti kurulması kararı çıkmıştır. 26 Kasım 1950'de Libya Ulusal Meclisi, Seyyid İdris es-Senusi'nin Libya Kralı olmasını teklif etmiştir. (Turan ve Turan, 2011: 196-197). Seyyid İdris es-Senusi'nin 24 Aralık 1951'de Bağımsız Libya Krallığı'nı ilan etmesiyle birlikte Senusilik siyasî bir mahiyet kazanmış ve tarikat olma özelliğini kaybetmiştir (Artuç, 2013: 54-55).

2.1.2. Senusiye Tarikatının Özellikleri

Muhammed b. Ali es-Senusi, İslam dinini yüzyıllardır oluşan hurafeler ve batıl inançlardan arındırarak ilk saflığına döndürmek istemiştir (Halil, 1991: 263). Mezhepler arasındaki ihtilafların ve çok sayıda tarikat bulunmasının, İslam dünyasında bir birlik meydana gelmesine engel teşkil ettiğini düşünmüştür. Bunun için de İslamiyet'in dört mezhebini tetkik etmiş, en çok kolaylık sağlayan ve en mükemmel içtihadları bir araya getirerek kendi içtihadıyla birleştirmiştir. Kırk tarikatı en iyi yönleriyle ortak bir noktada birleştirmeye çalışmıştır (Ş. F. Ahmed Hilmi, 1997: 27-29).

19. yüzyılda Kuzey Afrika'da Senusiler dışında Kadiriyye, Ticaniyye, Şaziliyye, Rahmaniye, Tayyibiyye, Darkaviyye, Arusiyye, Medeniyye, İseviyye, Semmaniyye, Reşidiyye, Rufaiyye gibi çok sayıda farklı tarikat mevcuttu (Ş. F. Ahmed Hilmi, 1997:13; Özköse, 2000b: 18).

Senusilik dinde sadeliği ve hurafelerden uzak bir yaşantıyı düstur edinmiş, bazı tarikatlar tarafından dine sonradan sokulan ilahi, dans ve müzikli tören gibi adetleri (bidat) uygun görmemişlerdir (Pritchard, 2008: 18; Karasapan, 1960: 171-172). Akıl ve hikmete dayanan Senusiliğin başlıca kuralları; Hz. Muhammed'in koyduğu esaslara sadık kalmak, İslam'ın özüne inmek, çöl halkına İslam'ı öğretmek, aşırılıktan kaçınmak kısaca dinin uygulanmasını zorlaştıracak hurafelerden kaçınmaktır. Ayrıca namazların yalnız farzlarını kılmak, günde yalnızca bir defa abdest alarak diğer vakitler teyemmüm yapmak gibi bazı ibadetler için kolaylıklar gösterilmiştir (Turan ve Turan, 2011: 191).

Senusilik, farklı İslami mezhepler tarafından kabul gören hukuk sistemlerini kendi içtihatları çerçevesinde özümseyerek tek çatı altında toplamıştır. Senusiler, tarikatlara mahsus bütün tören ve gelenekleri kaldırarak tasavvuf düşüncesinin özünü oluşturan İslami esasları benimsemişlerdir. Senusi'liğe girmek için özel ve gösterişli törenlere gerek duyulmamıştır. Şeyh ile el sıkışarak Fatiha suresini okumak yeterli görülmüştür (Artuç, 2013: 48). Her mürit, tarikata yeni üyeler kazandırmakla yükümlü tutulmuştur. Tarikat üyelerinin İslam'ın şartlarına

uymaları, alkol ve sigara kullanmamaları istenmiştir (Karasapan, 1960: 174; Özköse, 2000b: 25).

Tarikatın temelleri kardeşlik ve yardımlaşma üzerine kurulmuştur. Senusiler, özel günler dışında, cuma ve pazartesi günleri yapılan toplantılarda; fakir fukaraya yemek verilir, Kur'an-ı Kerim okunur ve Hz. Muhammed anılırdı. Bedensel ve zihinsel engeli olmayan her Senusi, çalışıp üretmeye, başkalarına faydalı olmaya teşvik edilirdi (Ş. F. Ahmed Hilmi, 1997: 30).

Senusi hareketini tasvip eden ancak tarikatın şeyhine intisap etmemiş Senusi taraftarları *muhibbun* olarak adlandırılmıştır. Bunlar cihada iştirak etmek ve tarikata maddî destek sağlamakla birlikte zikir meclislerine katılmazlardı. Tarikatın müntesibi olan ve zaviyelerde görev verilen müritlere *ihvan*, zaviye şeyhlerine ise *mukaddem* adı verilmektedir. Senusi ailesinden gelen Şeyh, tarikatın en yüksek noktasındadır. Şeyh'ten sonra şeyhin danışmanı ve yardımcıları niteliğindeki *Niyabet Meclisi* üyeleri bulunmaktadır (Özköse, 2000b: 24-25).

Senusi şeyhleri saygıdeğer kişilerdir. Uzun sakalları, büyük ve temiz sarıkları, ipekten yapılmış bol ve geniş görkemli elbiseleri vardı. Senusi şeyhleri inzivaya çekilmiş ve içine kapanmış bir yapıda olmamışlardır. Tam tersi Avrupa'daki iç siyasi gelişmeleri ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan bloklaşma hareketlerini dahi yakından takip etmişlerdir (Artuç, 2013: 49).

Muhammed bin Ali es-Senusi, önce Afrika'daki Müslümanların, daha sonra da tüm Müslümanların tek çatı altında birleşmesini sağlamayı hedeflemiştir. Bunun için güçlü bir iletişim ve istihbarat ağı kurmuş böylece tarikat çok geniş sahalara yayılmıştır. Bu ağı tüccarlar, hacılar, gezginci dervişler ve müfettiş ve elçiler vasıtasıyla oluşturmuştur. Bu haberleşme ağı sayesinde şeyhin mesajları çok kısa zamanda en ücra zaviyelere kadar ulaştırılmıştır (Özköse, 2000b: 27, 35). Böylece Senusilik, Anadolu, Hicaz, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Orta Afrika ve Sudan'ın kuzeybatısı ile Büyük Sahra'da Tibu ve Tevarık kabileleri arasında yayılmıştır. Müslüman olan Tibular sayesinde Afrika'da Kavar (Nijer), Borku, Kanim, Darfur ve Vaday'a kadar uzanana tarikat milyonlarca Müslüman'ı etkisi altına alan büyük bir teşekkül haline gelmiştir (Turan ve Turan 2011: 192, 194; Kavas, 2000: 78).

Tarikat ticarete oldukça fazla önem vermiştir. Senusi şeyhleri aynı zamanda mahalli ticaretin de reisi konumundadırlar. Her şeyh ticari faaliyette bulunmakla yükümlüdür. Kazancının bir kısmını kendisine, bir kısmı da tarikata aittir. Zaviye şeyhleri piyasalara vakıf oldukları gibi buldukları bölgenin adeta bankerleri durumundadırlar. Bu nedenle bölge halkı üzerinde ekonomik yönden etkilidirler (Ş. F. Ahmed Hilmi, 1997: 31-32). Ticaretin bir kısmı da tarımla sağlanıyordu. Zaviyelere bağışlanan topraklar tarikat mensupları tarafından işlenerek hem tarikatın ihtiyacı karşılanıyor hem de gelir elde ediliyordu (Halil, 1991: 270).

Senusilik, zaviyeler kurarak örgütlenmiştir. Senusi zaviyeleri aynı zamanda birer medrese görevi ifa etmektedir. Öğrenciler burada İslami ilimler tahsil etmektedir. Eğitim ücretsizdir ve öğrencilerin yemek, kıyafet gibi temel ihtiyaçları karşılanmaktadır (Ziadeh, 2006: 173; Yücesoy, 1985: 80). Senusi zaviyeleri tarikat faaliyetleri dışında; yetimhane, mektep, darülaceze, hastane, yardımlaşma ve şefkat merkezi gibi çok yönlü toplumsal işlevlere sahiptir. Bu zaviyeler yalnızca mensuplarının değil, aynı zamanda bütün yoksulların sığındığı bir imarethane durumundaydı. Bölgedeki bir köye ya da kasabaya gelen misafir doğrudan zaviyeye getirilir, burada yedirilip içirilir, hasta ise tedavi edilir ve yatacak yer verilirdi (Yücesoy, 1985: 70, 77-78; Ş. F. Ahmed Hilmi: 10). Zaviyelerde coşkulu zikir, çile çekmek, dilencilik yapmak ve sadaka vermek gibi uygulamalara yer verilmemiştir (Pritchard, 2008: 18-19). Diğer zaviyelerde görev alacak şeyhler, Cağbub'daki zaviyede eğitime tabi tutulurlardı. Bu nedenle Cağbub Zaviyesi bütün Senusi zaviyelerinin âdeta genel merkezi durumundadır (Artuç, 2013: 52).

Senusiye tarikatı Fas'tan Cava'ya kadar çok geniş bir sahada yayılmıştır. Berka'da 63, Trablus'da 20, Fizan'da 18, Kufra'da 9, Arabistan'da 25, Mısır'da 47, Afrika Sudan'ında 19, Tunus'ta 16, Cezayir'de 1 olmak üzere 218 zaviye tespit edilmiştir (Özköse, 2000b: 226- 228). Ancak bunların dışında Anadolu, Yemen, Hindistan ve Cava'da da Senusi zaviyeleri açıldığı bilinmekle birlikte sayıları kesin olarak bilinmemektedir (Ş. F. Ahmed Hilmi, 1997: 33). Senusi zaviyelerinin kurulacağı yerler rastgele belirlenmemiş oldukça dikkatli seçilmiştir. Özellikle kabile gruplarının merkezi yerlerine ve kervan yolları üzerine inşa ediliyordu (Halil, 1991: 269; Pritchard, 2008: 28-29; İbrahim, 2008: 76). Bu da tarikatın yayılması ve ekonomik anlamda devamlılığını sağlamasına yardımcı oluyordu.

Senusi zaviyeleri eğitim faaliyetleri dışında, askerî birer üs konumundadırlar. Tarikata intisap eden her kişi, bedenen bir mazereti olmadıkça her an savaşa hazır olmaya memur ve mecburdur. Daima savaşmaya hazır bulunacağına dair sadakat yemini etmiştir. Bu nedenle her bir Senusi'nin, yanında bir silah ve binek hayvanı bulundurması zorunlu tutulmuştur. Zengin Senusiler, yoksul kardeşlerinin silah ve binek hayvanı ihtiyacını karşılamakla yükümlüdür (Ş. F. Ahmed Hilmi, 1997: 30-31; Turan ve Turan, 2011: 192). Zaviyelerde eğitim gören çocuklar da askerî eğitime tabi tutulmuşlar, savaşlarda daha çok ulak olarak görev almışlardır. Senusiler'in kadınlar ve çocuklar dâhil neredeyse bütün aile fertleriyle savaşan bir topluluk olduğunu söylemek mümkündür (Artuç, 2013: 53-54).

Görüldüğü gibi Senusiye tarikatı, sosyal, siyasal, dinî, ekonomik, askerî olmak üzere her açıdan bulunduğu bölgeyi çeşitli vasıtalarla hâkimiyeti altında bulunduracak bir teşkilat yapısına sahiptir.

2.1.3. Tarikatın Yayılmasının Nedenleri

Senusiyye, yalnızca Kuzey Afrika ile sınırlı kalmayan tüm İslam coğrafyasına yayılan oldukça etkin bir tarikat olmuştur. Filibeli'ye göre Senusiyye tarikatına mensup olanların sayısı kırk milyona ulaşmıştır. Bunun nedenlerini şu şekilde tespit etmek mümkündür. Öncelikle tarikatın İslam'ı yorumlama ve uygulama şekli etkili olmuştur. Senusiyye tarikatında zorlayıcı merasimler, nafile ibadetler ve akla aykırı şeylerin bulunmuyor, kardeşlik ve yardımlaşma esas alınıyor ve dünya işlerinden uzaklaşarak inzivaya çekilmek hoş karşılanmıyordu (Ş. F. Ahmed Hilmi, 1997: 24, 27- 29, 31-32, 37).

Tarikatın yayılmasını kolaylaştıran unsurlardan biri de yardımlaşmanın ön planda tutulmasıdır. Tarikata ait zaviyelerde ücretsiz eğitim verilmesi, ihtiyaç sahipleri için sürekli yemek verilmesi, çalışıp para kazanmak isteyenlere her türlü kolaylığın gösterilmesi bu yardımlaşmalardan bazılarıdır (Ş. F. Ahmed Hilmi, 1997: 30-31).

Bunların yanı sıra tarikatın her alanda teşkilatçı yapısı yayılmayı hızlandıran ve kolaylaştıran bir unsur olmuştur. Özellikle Hac mevsiminde Mekke'de yürüttükleri faaliyetler tarikatın yayılmasında etkili olmuştur.

Ayrıca Senusiler, İslam'ı dünya üzerinde hâkim kılmayı hedeflemişler ve bu nedenle emperyalizme karşı mücadele etmişler, Müslümanların bağımsızlığı için uğraşmışlardır. Bunun için halifelik makamına saygı göstermişler, emperyalist devletlerle iş birliğine girişmemişler ve hiçbir şekilde isyana teşebbüs etmemişlerdir (Artuç, 2013: 41-42).

2.2. Şeyh Ahmed Şerif Senusi'nin Hayatı

"Kuzey Afrika'nın sömürgeci yöneticilerine hiçbir isim onunki kadar uzun uykusuz geceler geçirememiştir."
(Muhammed Esed)²⁰

Ahmed Şerif Senusi, 1873 yılında Cağbub'da dünyaya gelmiştir. Künyesi: Seyyid Ahmed eş-Şerif b. Muhammed eş-Şerif b. Muhammed b. Ali es-Senusi'dir. Tarikatın kurucusu Muhammed b. Ali es-Senusi'nin torunudur. İlk eğitimini babası ve amcasından almış daha sonra Seyyid Ahmed er-Rîfî, Muhammed Mustafa et-Tilimsâni ve İmrân b. Bereke gibi âlimlerden çeşitli dinî ilimler konusunda ders almıştır. Fransız işgaline karşı Sahra bölgesinde yürütülen cihad hareketinde amcası Muhammed Mehdi es-Senusi'ye destek olmuştur. 1902 senesinde amcası vefat etmiş, amcasının oğlu İdris es-Senusi henüz 12 yaşında olduğu için tarikatın liderliğini Ahmed Şerif Senusi üstlenmiştir (Azamat, 2009: 527).

Şeyh Ahmed Senusi'nin karakteri ile ilgili olarak; akl-ı selim sahibi, üstün ahlâklı, cömert, zeki, anlayışlı, tatlı dilli, ileri görüşlü, ağır başlı, çok sabırlı, azimli, cengâver ve cesaretli bir kimse olduğu söylenmektedir. Onu tanıyanların ifadelerine göre; geceleri yalnızca üç saat uyur,

---

²⁰ Esed, 2017: 414.

kalan zamanlarını ibadet ile geçirir,²¹ her gün öğle ve ikindi namazları arasında toplanan mecliste herkese ikramda bulunur, kokular sürünerek başladığı sohbetlerinde genellikle Allah dostlarının hayatı ve ahlakından örnekler verirdi (Özköse, 2000b: 56). Dış görünüş olarak ise; esmer, orta boylu, küçük bir bıyığı ve çember şeklinde sakalı vardı (Karasapan, 1960: 226).

Şeyh Ahmed Senusi'nin birçok eser kaleme aldığı bilinmekle birlikte isimleri ve sayısı konusunda netlik yoktur. Çalışmalarda Şeyh Ahmed Senusi'ye isnad edilen eser isimleri şu şekildedir:

1. *Bugyetü'l-müsârid fî ahkâmi'l-mücâhid fî'l-has'ale'l-cihâd* (Kahire 1332).
2. *el-Envârü'l-kudsiyye fî mukaddimeti't-tarîkati's-Senûsiyye* (İstanbul 1339-1342).
3. *el-Füyûzâtü'r-rabbâniyye fî icâzeti't-tarîkati's-Senûsiyyeti'l-Ahmediyyeti'l-İdrîsiyye* (İstanbul 1339-1342).
4. *ed-Dürrü'l-ferîdü'l-vehhâc fî rihle mine'l-Cagbûb ile't-Tâc*.
5. *el-Kevkebü'z-zâhir fî semâ'in mücelli'z-zalâmi'l-'âkir*.
6. *Fevzatü'l-mevâhibi'l-mâlikiyye*.
7. *ed-Dürretü'l-Ferdiyye fî Beyanı Mebne't-Tarikati's-Senûsiyyeti'l-Muhammediyye*.
8. *Menşei Meşayihü'l-İlmiyyeti'l-Muttasile bi Menber'l-Hayr ve'l-Cûd* (Azamat, 2009: 529; Martin, 1988: 284; Özköse, 2000b: 57-58).

Evans Pritchard, Ahmed Şerif Senusi'nin şeyhliğini üç döneme ayırmıştır:

1. Sahra'da Fransızlara karşı direnişi yürüttüğü 1902-1912 yılları arasındaki dönem.
2. Sirenayka'da İtalya ve İngiltere'ye karşı bedevilerle birlikte direnişi yürüttüğü 1912-1918 yılları arasındaki dönem.
3. Trablusgarp'tan ayrılarak Türkiye'ye gittiği 1918 yılından, öldüğü tarih olan 1933 yılına kadar geçirdiği sürgün hayatı (Pritchard, 2008: 42).

Ahmed Şerif Senusi ilk mücadelesini Fransızların 1903'te Konem'i işgal etmesi üzerine 1904-1908 yılları arasında verdi. Bu süreçte farklı kabileleri kendi yanına çekmeyi başaran, Fransızlara karşı Vaday sultanı ile iş birliği yapan ve silah temini için kendi cebinden para veren Şeyh Ahmed Senusi, Fransız işgalini püskürtmeyi başardı (Özköse, 2000b: 58). Ancak Fransızlar bölgedeki işgal faaliyetlerinden vazgeçmedi ve 1906'da Kavar ve Bilma'yı, 1907'de Ayn Kalak'ı işgal ettiler. 1913 ve 1914 yıllarında Tibesti, Borku, Vacenka ve Ennedi'yi ele geçirdiler. Girdikleri her yerde Senusi zaviyelerini yakıp yıktılar (Pritchard, 2008: 43). Fransa'nın sınırsız

²¹ Burada Şeyh Senusi'nin az uyuyup çok ibadet etmesi, daha önce bahsedilen tarikatın yayılma nedenlerinden biri olarak nafil ibadetleri zorunlu tutmaması ile çelişkili görünebilir. Ancak bu daha fazla insanı ortak bir noktada birleştirebilmek, dini zorlaştırmamak kolaylaştırmak için yapılmış bir uygulamadır. Şeyhin bunları uyguluyor olması, müntesipleri için bunları zorunlu tuttuğu anlamına gelmez. Daha önce bahsedilen nafil ibadetlerden, birçok tarikatta zorunlu tutulan zikir vb nafil ibadetler kastediliyor olmalıdır.

insan gücü ve modern silahları karşısında daha fazla dayanamayan Senusi kuvvetleri mağlup olarak bölgedeki hâkimiyetlerini kaybettiler (Cemile, 1976: 230). Şeyh Ahmed Senusi, Osmanlı sultanını Fransızların saldırılarının yalnızca Senusiler'e değil tüm İslam âlemine karşı olduğuna ikna ederek, Kufra Kaymakamlığı liderliğinde Borku'da düzenli bir ordu kurulmasına ön ayak oldu (Ziadeh, 2006: 110). Fransız-Senusi mücadelesi devam ederken, 1911'de İtalya Osmanlı'ya savaş ilan ederek Trablusgarp'ı işgal etti (Pritchard, 2008: 43).

Osmanlı kuvvetleri 1911-1913 yılları arasında Borku'da Fransızlara karşı mücadele etmiş ancak diğer taraftan Balkan Savaşı'nın devam etmesi nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı, 1912'de İtalya ile imzaladığı Uşi Anlaşması gereğince -Trablusgarp'a özerklik verdiği için- Senusiler'e yapılan asker ve mühimmat desteğini de kesmek durumunda kalmıştır. Bundan dolayı Fransızlarla süren mücadelenin seyrini azaltmak zorunda kalan Şeyh Ahmed Senusi, kendi olanaklarıyla İtalyanlara karşı tek başına mücadele etmeye başlamıştır (Ziadeh, 2006: 110).

Sanayileşme sonrası ortaya çıkan hammadde ihtiyacı, Avrupa ülkelerini sömürgeciliğe yönlendirmiştir. Geç sanayileşen ülkeler arasında olan İtalya sömürge bulma konusunda sıkıntı yaşamıştır. İtalya için en uygun sömürge alanları olan Mısır İngilizler, Fas, Tunus ve Cezayir ise Fransızlar tarafından çoktan işgal edilmiştir. Bölgede işgal edilmemiş tek yer Osmanlı idaresi altındaki Trablusgarp'tı. Menfaatleri doğrultusunda diğer işgalci devletlerle anlaşan İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'nin Kuzey Afrika'daki diğer ülkelerden daha geri olduğu, İtalya'nın bölgeye medeniyet getirme amacıyla olduğu gerekçesi ile 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir (Artuç, 2013: 83-84; Şıvgın, 20, 21, 32-36).

İtalyanlar işgalin ardından Osmanlı Devleti'nden; Osmanlı askerlerinin Trablus-Bingazi ve Derne'den derhal ayrılması, İtalyan subayların kontrolünde güvenlik kuvvetlerinin oluşturulması, İtalyan temsilciler tarafından yerel güçlerle ortak bir yönetim kurulması ve İtalyan yetkililerin uygun göreceği valilerin atanması yönünde isteklerde bulunmuşlardır (Özköse, 2000b: 62).

İtalyanlar Osmanlı'nın direniş gösterecek durumda olmadığını düşünmüş ve kendilerinin galip olacağına kesin gözüyle bakmışlardır. Çünkü İtalya'nın 40.000 kişilik ordusuna karşın Osmanlı'nın yalnızca 8.000 kişilik askerî kuvveti mevcuttu (Beehler, 2014: 19, 23). Ayrıca İtalyanlar, Araplarla Osmanlıların arasının soğuk olduğunu, bu nedenle ne bölge halkının ne de Senusiler'in Osmanlı'nın yanında olmayacağını hatta kendileriyle iş birliğine gireceklerini düşünmekteydiler. Ancak İtalyanların beklentisinin aksine Senusiler ve Osmanlılar işgalcilere karşı birlikte mücadele etmişlerdir (Pritchard, 2008: 141-142). Bölgeden katılan gönüllü askerlerin organize edilmesiyle birlikte Türk kuvvetleri 28.000 kişilik bir güce erişmiştir (Beehler, 2014: 19).

Sahil kasabalarında mücadele veren Osmanlı kuvvetlerinin sahip olduğu toplar oldukça sınırlı olduğu için saldırılara yeterli düzeyde karşılık veremediler ve iç bölgelere çekildiler. İtalyanlar savaş ilanının üzerinden bir ay bile geçmeden Trablusgarp, Tobruk, Derne, Bingazi ve Hums'u işgal ettiler (Beehler, 2014: 27-30, 37-42).

İtalyanların ilerleyişi karşısında Osmanlı ve Senusi kuvvetlerine yardımcı olmak amacıyla Enver Bey'in önderliğinde, Mustafa Kemal'in de aralarında olduğu bir grup gönüllü Osmanlı subayı, kılık değiştirerek Mısır üzerinden Trablusgarp'a geldiler. Mustafa Kemal ve Şeyh Senusi'nin tanışıklığı burada birlikte verdikleri mücadelelere dayanmaktadır. Enver Bey, Senusi şeyhlerinin yönlendirmeleriyle mücadeleye destek için Derne ve Tobruk'taki Türk kamplarına gelen düzensiz, başıbozuk bedevi gruplarını zapt etmek için uğraştı. Yaklaşık 2000 bedevi yoğun bir askerî eğitime tabi tutuldu. Enver Bey, bedeviler arasından seçtiği 300 genci eğitime tabi tutarak yerli astsubay kadrosunu yetiştirdi (Pritchard, 2008: 143-145).

Kısa sürede bölgeyi ele geçirmeyi amaçlayan İtalyanlar, Osmanlı-Senusi-Bedevi ittifakıyla oluşan kuvvetlerin saldırıları karşısında yalnızca savunma halinde kalabildiler. İtalyanların dışardan yardım almasını engelleyen mücahitler, bölgeyi ele geçiremeseler de İtalyanları uzun süre abluka altında tuttular (Özköse, 2000b: 65; Şıvgın, 2006: 63-64).

Avrupa devletlerinin Osmanlı'yı barışa zorladıklarını haber alan Şeyh Ahmed Senusi, barış girişiminde bulunmamaları için Osmanlı Hükümeti'ne bir mektup göndererek şu ifadeleri kullanmıştır:

Düvel-i mu'azzamanın Devlet-i Osmâniyye'yi sulhe icbâr için yeniden teşebbüsâtta bulduklarına dâir ba'zı haberler aldım. Trablus ve Berka kıt'alarındaki mücâhidînin adedi ve levâzım-ı harbiyesi İtalyanların ebedî bir sûrette dâhile ilerlemelerine mâni' olmaya kâfi bulunduğu nezd-i âciziyyede muhakkak olduğundan ve umûm Afrika [silik] İslâm'ın şeref ve nâmûsunu müdâfa'a için kanlarının son damlasını isâleye âhd ve peymân eylemiş olduklarından hiçbir vechile sulh teşebbüsâtına ehemmiyet verilmemesi ma'rûzdur. (*Sebilürreşad*, C. 8-1, S. 184, s. 30)

Ancak Osmanlı Devleti, Balkanlarda savaş tehlikesi belirince iki farklı cephede savaşamayacağı için, İtalya ile müzakere masasına oturmak zorunda kalmıştır. Hükümetin barış görüşmelerinde bulunduğunu haber alan başta Enver Paşa ve diğer Türk subayları, barış görüşmelerine karşı çıkmış, Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalya'nın eline geçmemesi için bölgeye bağımsız bir devlet statüsü kazandırmak istemişlerdir. Bu devletin başkanı olarak da önce Şeyh Ahmed Senusi'yi düşünmüşlerse de Osmanlı ile olan bağın devamı için Osmanlı Şehzadesi Osman Fuad Efendi'de karar kılmışlardır (Tunaya, 1989: 446-447).

Osmanlı Devleti ve İtalya arasında 15 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre; Trablusgarp ve Bingazi'ye özerklik verilecek, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'deki menfaatlerini korumak amacıyla bir Naibüssultan tayin edilecek, bölgedeki dinî ve adli işlerin yürütülmesi için kadılar atanacaktı. Anlaşmanın gizli hükümlerinde ise; Osmanlı

Hükümeti Trablusgarp ve Bingazi halkına yönelik bir ferman-ı âli yayınlayacak, Naibüssultan tayininde İtalyan Hükümeti'nin onayı alınacak, Osmanlı Hükümeti Trablusgarp'a silah, mühimmat ve asker göndermeyecekti (Kurtcephe, 1995: 219-220). Anlaşmayla birlikte Trablusgarp İtalya'nın sömürgesi haline gelmiş ve Türk subayların bağımsız devlet kurma istekleri imkânsız hale gelmiştir.

Osmanlı Hükümeti anlaşmanın gizli hükümleri gereği, 16 Ekim 1912'de bir ferman-ı âli yayınlayarak Trablusgarp ve Bingazi'ye özerklik verildiğini ilan etmiş ve eski Evkaf Nazırı Şemseddin Bey'i beş yıl süreyle Naibüssultan olarak tayin etmiştir. Ayrıca Trablusgarp'a gönderilen yazılı emirle mücadeleye son verilmesi istenmiş, bu durum barış görüşmelerinden haberi olmayan Trablusgarp halkı için şok etkisi yaratmıştır. Daha bir yıl önce halka cihad çağrısında bulunan Osmanlı Hükümeti, halkı barışa ikna etmekte zorlanmıştır (Artuç, 2013: 114). Osmanlı'nın İtalyanlarla anlaşması Şeyh Ahmed Senusi'yi hayal kırıklığına uğratmıştır. Enver Bey Şeyh Ahmed Senusi'ye giderek, Osmanlı'nın anlaşmayı imzalamaya mecbur edildiğini anlatmaya çalışmışsa da Şeyh Ahmed Senusi, Osmanlı Hükümeti'nin kararına saygı duyduklarını, ancak anlaşmanın kendilerini bağlamadığını, mücadeleyi bırakmaya niyetlerinin olmadığını söylemiş ve bu nedenle Trablusgarp ve Bingazi halkının silahsız ve cephanesiz bırakılmamasını istemiştir (Ataöv, 1977: 96; Artuç, 2013: 114). İtalyanlar anlaşmadan sonra Şeyh Ahmed Senusi'ye barış teklifi yapmışlar ancak o;

Gençleri ihtiyârlatacak kadar şedîd ve uzun muhârebe etmek istiyoruz, günden güne şiddet ve ciddiyet peydâ etmekte olan bu muhârebe yalnız Trablus kıt'asına münhasır kalmayacaktır. Rûhum tenimde kaldıkça, maiyetimde 'Lâ ilâhe illallâh Muhammed'ün-Rasûlullah' diyenler buldukça belki de Trablus'un öte taraflarına da geçmek kabil olur. Şimdiki gibi binler, milyonlarla sâdik, mücâhid Müslümânlar bulunduğu zaman değil, belki ma'iyyetimde bir tek gülle, bir fişek kaldığı zaman bile müsâlahaya [barış] gelemem.

diyerek reddetmiştir (*Sebilürreşad*, C. 11, S. 280, s. 319).

Uşi Barış Anlaşması'nın gereği olarak Osmanlı kuvvetlerinin büyük bir kısmı bölgeyi terk etmiş, direnişin kumandanlığı Şeyh Ahmed Senusi tarafından yürütölmeye başlamıştır. Ahmed Şerif Senusi yazışmalarını "el-Hükümetü's-Senûsîyetü'l-Celîle" mührüyle imzalamış böylece müstakil bir hükümet kurulmuştur (Karasapan, 1960: 218; *Sebilürreşad*, C. 12, S. 290, s. 74). Bu süreçte Çağbub bir karargâh haline gelmiş, Şeyh Ahmed Senusi aldığı istihbarat bilgileri ve verdiği talimatlarla direnişi buradan yönetmiştir. Ayrıca burada kurulan askerî akademide tarikat mensuplarına askerî eğitim verilmiştir (Özköse, 2000b: 67).

Başlarda İtalyanlar hızla ilerleyerek birçok bölgeyi işgal ettiler ve mücahitlere artarda yenilgiler yaşattılar. Bundan dolayı mücahitler düzenli birlikler yerine gerilla tipi savaşa başladılar. İtalyanlar için dağınık ve vur kaç taktiğiyle savaşıyan yerlilerle mücadele etmek, bölgenin olumsuz şartlarıyla birleşince daha zor bir hale gelmiştir. Böylece Şeyh Ahmed Senusi kumandasındaki Senusiler büyük başarılar kazandılar (Özköse, 2000b: 68).

16 Mayıs 1913'te ciddi bir hazırlıkla mücahitlere saldıran İtalyanlar çok ağır bir yenilgiye uğradılar. Bu nedenle İtalyanlar, Şeyh Ahmed Senusi'nin otoritesini zayıflatmak ve bu yolla halk arasındaki direnişi kırmak için Şeyh Ahmed Senusi'ye yönelik yalan ve iftira dolu söylentiler çıkardılar. Şeyh Ahmed Senusi de bu söylentileri yalanlamak adına bir beyanname yayınladı (Peters, 1989: 143; Azamat, 2009: 527). Diğer yandan Şeyh Ahmed Senusi'ye muhalif bir kabile reisi olan Ramazan eş-Şitavi'ye para vererek direnişi kırmaya çalıştılar (Azamat, 2009: 527). İtalyanların bu çabalarının yanı sıra mücahitler, çiçek, tifo, veba gibi salgın hastalıklar ve kıtlık nedeniyle oldukça zor zamanlar geçirdiler (Ziadeh, 2006: 112). Fakat tüm bu olumsuzluklara rağmen Senusiler İtalyanlara ağır yenilgiler yaşatmaya devam ediyordu. Şeyh Ahmed Senusi 1915 Nisan'ında Bingazi'nin iç bölgeleriyle, Trablusgarp bölgesini denetim altına almayı başarmıştı (Peters, 1989: 148).

Libya'da bu gelişmeler olurken Osmanlı Devleti Kasım 1914'te Almanya ve Avusturya-Macaristan'a katılarak İtilaf Devletleri'ne karşı savaş ilan etti ve I. Dünya Savaşı'na dâhil oldu. İtalya da Nisan 1915'te İngiltere, Fransa ve Rusya'nın yanında yer alarak savaşa katıldı. V. Mehmed Reşad, Almanya'nın da ısrarlarıyla, halife sıfatıyla tüm Müslümanları itilaf devletlerine karşı cihada davet etti (Armaoğlu, 2007: 110, 111, 118). Şeyh Ahmed Senusi, İtalyanlar karşısında elde ettikleri üstünlüğü kaybetmemek adına I. Dünya Savaşı'na katılmayı hiç istemiyordu. Ancak hilafet makamına olan bağlılığı nedeniyle bu davete ilk icabet edenlerden oldu (Esed, 2007: 419).

Uşi Barış Anlaşması gereğince tüm Türk subaylarının bölgeden ayrılması gerekirken, bir kısmı halen bölgede bulunuyordu. İtalya, itilaf devletlerine katıldıktan sonra Osmanlı subaylarının halen bölgeden ayrılmamasını gerekçe göstererek Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir (Esed, 2007: 419).

Almanya, İngiltere'nin sömürgeleriyle bağlantısını kesmeyi ve Mısır'ı kendi idaresine almayı planlıyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nden bölgedeki Müslümanları ayaklandırmak için cihad ilan etmesini ve Mısır'a bir harekât düzenlemek suretiyle İngiltere'nin dikkatini farklı bir yöne çekmesini istiyordu. Bu doğrultuda Osmanlı da Şeyh Ahmed Senusi'den Mısır'a Trablusgarp'la sınır olan batı sınırından saldırı düzenlemesini istemiştir. Fransa ve İtalya ile iki farklı cephede savaşan Şeyh Ahmed Senusi üçüncü bir cephede İngilizlerle mücadeleye girmek istememiş, ayrıca Senusiler'in dış dünyayla tek bağlantısı olan Mısır'ı kaybetmek istememiştir. Ancak Almanların askerî üstünlüğünden bahsederek savaşın mutlaka kazanılacağını söyleyen ve Mısır'ı geri alma ihtimalinden bahseden Enver Bey'in ısrarları sonucunda ikna olmuştur. Senusi birlikleri bir öncü birlik gibi 1914 sonlarında Mısır üzerine harekâta geçmişlerdir. Çoğu talimsiz olan İngiliz askerlerine karşı oldukça başarılı olmuşlardır. Ayrıca Senusiler, İngiliz birlikleri içinde bulunan çok sayıda Müslüman askeri kendi taraflarına çekmeyi başarmışlardır. 2 Şubat 1915'te Osmanlı kuvvetlerinin katılımıyla başlayan I. Kanal Seferi 3 Şubat 1915'te sona ermiştir.

Çarpışmalar esnasında İngilizlere ait bir gemi batırılmış, ancak yoğun top atışı nedeniyle ilerleyememişlerdir. Ordunun daha fazla zayıt vermemesi adına çekilme kararı alınmıştır (Artuç, 2013: 141- 146).

Bir süre sonra Osmanlılar, İngilizlerin Mısır'dan Çanakkale Cephesine destek göndermesini engellemek için Süveyş kanalına yeni bir taarruz planlamaya başlamışlardır. İngilizler de yeni bir saldırı ihtimaline karşı, Süveyş Kanalı'ndaki asker sayısını ve güvenlik tedbirlerini artırmıştır. Ancak Şeyh Ahmed Senusi ikinci bir taarruza kalkışmayı istemiyordu. Osmanlı subayları onu ikna edemeyince, mecbur bırakacak bir plan hazırladılar. Böylece Türk müfrezesi, İngilizlerin elinde olan Sollum'a 25 Aralık 1916 gecesi baskın düzenledi. İngilizler de baskını Senusiler'in yaptığını düşündüler ve Senusilerle mücadeleye giriştiler. Senusiler, İngilizlere karşı elde ettikleri başarılar neticesinde Sollum yaklaşık üç ay ellerinde tuttular. Senusiler üst üste kazandıkları başarılarla Mısırlı Müslümanlar tarafından kurtarıcı olarak karşılandılar. Ancak Çanakkale cephesinin kapanmasıyla buradaki kuvvetlerini Mısır'a aktaran İngilizler Senusiler'i art arda yenilgilere uğratmaya başladılar ve Şeyh Ahmed Senusi Siva bölgesine çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı kuvvetlerinin taarruzuyla 2 Ağustos 1916'da başlayan II. Kanal Seferi, İngiliz mevzilerinin kuvvetli tahkimatı ve yoğun topçu ateşi nedeniyle başarılı olamamış ve Osmanlı kuvvetleri 3-4 Ağustos 1916'da geri çekilmeye başlamıştır. 4 Şubat 1917'de Siva bölgesinde bulunan Senusi birliklerine saldıran İngiltere, bölgedeki tüm stratejik noktaları ele geçirmiştir. Bunun üzerine Şeyh Ahmed Senusi de önce Çağbub'a, sonra da Sirte'ye çekilmiştir (Artuç, 2013: 149,150, 158-162).

Şeyh Ahmed Senusi bu yenilginin ardından halkın savaşacak gücü ve motivasyonu kalmadığını görünce, artık İngiliz ve İtalyanlarla müzakere masasına oturulması gerektiğine karar verdi. Kendisinin teklifleri İtalyan ve İngilizler tarafından makul karşılanmadı. Bu nedenle, onlarla daha ılımlı müzakereler yapacağını düşündüğü kuzeni İdris Senusi'ye tarikatın askerî ve siyasî liderliğini devrederek kendisi yalnızca dinî lider olarak kalmayı tercih etti (Pritchard, 2008: 163-164; Gazzini, 2004: 29).

İdris Senusi, liderliği devraldıktan sonra İngiliz ve İtalyanlarla uzlaşmaya çalışırken Şeyh Ahmed Senusi de Osmanlı halifesinin daveti üzerine İstanbul'a gitmeye karar vermiştir.²² Enver Bey, Askerî Temyiz Mahkemesi Reisi Yusuf Şetvan Bey'i bir Alman denizaltısıyla Trablusgarp'a göndererek, Şeyh Ahmed Senusi'yi padişah/halife V. Mehmed Reşad namına İstanbul'a gelmeye ikna etmesini istemiştir. Enver Bey, Şeyh Ahmed Senusi'yi diğer birçok âlimle birlikte İngilizlerin propagandaları sonucu ayaklanmalar baş gösteren İslam memleketlerine göndermek ve bu kişilerin nüfuzundan yararlanarak tüm Müslümanların cihad-ı mukaddese katılmalarını ve İslam halifesi etrafında bir birlik teşkil etmelerini sağlamayı arzuluyordu (Ertürk, 2016: 133-134, 199, 205-207, 252).

---

²² (Pritchard, 2008: 172).

Sirte Körfezi'nden bir Alman denizaltısına bindirilen Şeyh Ahmed Senusi, 12 Ağustos 1918'de Avusturya'nın Pola Limanı'na varmış, birkaç gün dinlendikten sonra Balkan Treni'ne binerek 30 Ağustos 1918'de de İstanbul'a gelmiştir (Artuç, 2013: 177-179). 31 Ağustos 1918 günü, 3 Temmuz 1918'de tahta çıkan VI. Mehmed Vahdeddin'in kılıç kuşanma merasimine katılarak, padişaha kılıcını bizzat kuşatmıştır (*İkdam*, 1 Eylül 1918, s. 1; *Tanin*, 1 Eylül 1918, s. 2).

VI. Mehmed Vahdeddin, Fransa ve İngiltere ile bozulan ilişkilerin düzeltilmesini istediği için, Şeyh Ahmed Senusi ve diğer âlimlerin İslam birliğini tesis etmek üzere İslam memleketlerine yapacakları seyahatleri iptal etti (Ertürk, 2016: 207-208). Bunun üzerine İstanbul'da kalmak için bir nedeni kalmayan Şeyh Ahmed Senusi, memleketine geri dönmek istedi. Ancak İtalyanların baskısı nedeniyle VI. Mehmed Vahdeddin buna izin vermedi (TTK, *EP*, 2-11; *The New York Times*, January 29, 1922, p. 83). Şeyh Ahmed Senusi'den, işgaller yüzünden güvende olmadığı gerekçesiyle barış anlaşmaları sonuçlandırılana kadar Bursa'da ikamet etmesi istendi ve 5 Kasım 1918'de Bursa'ya gönderildi (*İkdam*, 6 Kasım (Teşrinisani) 1918, s. 1).

Şeyh Ahmed Senusi Bursa'da iki yıl ikamete zorunlu kalmış, bu süreçte memleketine dönmek için girişimlerde bulunsa da bu mümkün olmamıştır.²³ 21 Mart 1920'de Mustafa Kemal'e haber göndererek Millî Mücadele için hizmet etmeye hazır olduğunu bildirmiş ancak maddî imkânsızlıklar nedeniyle bir müddet beklemek zorunda kalmıştır (Ünal, 1994: 321-322). Bursa'nın işgali üzerine 2 Temmuz 1920'de yeniden Mustafa Kemal'e haber göndererek Ankara'ya gitmek istediğini belirtmiş (TİTE, Kutu No: 330, Gömlek No: 26, Belge No: 26), bunun üzerine TBMM tarafından Ankara'ya davet edilmiştir. 12 Temmuz 1920'de Konya'ya gelmiş (*Öğüt*, 13 Temmuz 1920, s. 1), bir müddet burada kaldıktan sonra Delibaş ayaklanmasının hemen ardından 15 Kasım 1920'de Ankara'ya ulaşmıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 1).

Ankara'ya geldiğinde Şeyh Ahmed Senusi'ye, genel Anadolu vaizliği (*İkdam* 25 Kasım 1924, s.1; *Risale-i Nur Müellifi Bediüzzaman Said Nursi: Tarihçe-i Hayatı*, 1995: 418) ve Irak kralı aday naibliği olmak üzere iki görev verilmiştir. Bu görevleri alarak Diyarbakır'a doğru yola çıkan Şeyh Senusi (TBMM, *Gizli Celse Zabıtları, III*, 22 Temmuz 1922, s. 563), Anadolu'nun güney ve doğu illerini dolaşarak, Millî Mücadele'nin dinen meşru olduğunu anlatarak hem halkı hem de

---

²³ Uzun yıllar Şeyh Ahmed Senusi'nin mücadeleci kişiliğiyle uğraşan İtalyanlar, Şeyh Senusi'nin Trablusgarp'tan ayrılmasını bir şans olarak görmüşler ve yeniden bölgeye gelerek direnişe devam etmesinden korktukları için tekrar memleketine dönmelerini istememişlerdir. Bunun için önce Osmanlı Devleti'nden daha sonra da Ankara Hükümeti'nden istekte bulunmuşlardır. I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkan ve işgal altında olan Osmanlı Devleti'ne bu konuda söz geçirmekte zorlanmamışlardır. İtalyanlar, diğer İtilaf devletlerinden farklı olarak kendi çıkarları doğrultusunda Millî Mücadeleye lojistik ve siyasi destek vermişlerdir. Ankara Hükümeti de İtalyanlarla iyi ilişkileri devam ettirme yönünde bir politika takip etmiştir. Böylece hem Millî Mücadele'ye destek sağlamış hem de İtalya'yı kendi yanında tutarak İtilaf bloğunu bölmüştür (Çelebi, 1999: 373, 374). Bu nedenle İtalya'nın isteği üzerine uzun yıllar Şeyh Senusi'nin Türkiye'den ayrılmasına müsaade edilmemiştir.

aşiret reislerini Millî Mücadele'ye destek vermeleri için ikna etmeye çalışmıştır (Akyol, 2008: 196; Çelik, 2004: II, 222, 226). Mustafa Kemal ile sürekli iletişim halinde olan Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'in kararlarının doğruluğundan hiçbir zaman şüphe duymamıştır. Saltanat ve hilafetin kaldırılması kararlarını da tereddüt etmeden desteklemiştir (*Yenigün*, 21 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 3; *Yenigün*, 19 Eylül 1923 s. 2; *Yenigün*, 27 Mart 1924, s. 1).

Şeyh Ahmed Senusi, sürekli memleketine gitme isteğini dile getirmesine rağmen İtalyanların baskısı nedeniyle uzun müddet Türkiye'den ayrılamamıştır. Millî Mücadele'nin fiilen sona ermek üzere olduğu Eylül 1922'den itibaren Mersin'e yerleşmiştir (CA, 01003701-35).

Nihayet Ekim 1924'te Türkiye'den ayrılan (BCA, 2017-03-28 (1) 0051) Şeyh Ahmed Senusi, Suriye'ye gitmiştir. Şeyh Ahmed Senusi Suriye'de, Osmanlı taraftarlığı ve İslam birliği gibi kendisiyle birçok ortak görüşe sahip olan Said el-Cezeri'nin misafiri olmuştur. Cezeri, Şeyh Ahmed Senusi adına İngiliz makamlarından iki ricada bulunmuştur. Birincisi Senusi'nin hac ziyaretini gerçekleştirmek üzere gemiyle Arabistan'a gidebilmesi için Port Said limanına gitmesine izin verilmesi, ikincisi de Filistin'e gitmesine ve Hz. İbrahim'in türbesini ziyaret etmesine izin verilmesidir. İngilizler Port Said'e gidiş izni ile ilgili cevabı geciktirselere de Filistin'e gitmesine izin vermişlerdir. Cezeri ve Senusi önce Beyrut'a oradan da Hayfa ve Filistin'e gittmişlerdir. (Gazzini, 2004: 83-85)

Şeyh Ahmed Senusi, Suriye'ye geri döndükten sonra Fransızların baskısı nedeniyle burada uzun süre kalamamış, 21 Aralık 1924'te Mekke'ye gitmek üzere Şam'dan ayrılmıştır. (Gazzini, 2004: 83; *The Cornishman and Cornish Telegraph*, December 31, 1924, p. 2). İngilizler Şeyh Ahmed Senusi'nin İbn Suud'a katılmasını engellemek için deniz yoluyla gitmesine izin vermemişler bu nedenle Senusi çöl yolundan arabayla seyahat ederek 1925 Ocak ayı sonlarında Mekke'ye ulaşmıştır. (Gazzini, 2004: 90-91; Esed, 2017: 422). İbn Suud, Şeyh Ahmed Senusi'yi 1926 başlarında Asir'e göndermiş ve Senusi, oranın yeni yöneticisi Seyyid Hasan el-İdrisi'nin başdanışmanlığını yapmıştır. Şeyh Ahmed Senusi 1931'de hastalanmış ve son kez memleketine dönmek için çalışmıştır ancak İngiliz ve İtalyan yetkililer buna izin vermemiştir. (Gazzini, 2004: 96, 98).

Muhammed Esed anılarında aktardığına göre, 1932 yılında Mekke'de Şeyh Ahmed Senusi ile karşılaşmıştır. Ömer Muhtar'ın ölümünden konuştukları sırada Şeyh Ahmed Senusi: "Bazen düşünüyorum da bundan on yedi yıl önce İstanbul'un çağrısına kulak vermekle hata etmişim..." şeklindeki sözleriyle pişmanlığını ifade etmiştir. Devamında da "Fakat, İslam halifesi kalkıp benden yardım isterken başka ne yapabiliirdim ki!" diyerek bu konudaki çaresizliğini dile getirmiştir (Esed, 2017: 448).

Şeyh Ahmed Senusi kısa bir süre sonra 10 Mart 1933'te Medine'de vefat etmiştir.²⁴

Şeyh Ahmed Senusi, tarikatın temel düsturlarından biri olan İslam birliği fikrini benimsemiş, İslam birliğinin karşısında duran sömürgeci devletlere karşı antiemperyalist bir tavır takınmış ve tüm Müslümanları İslam birliğini gerçekleştirebilmek için sömürgeci devletlere karşı cihada davet etmiştir (CA, 01020033; *Yenigün*, 10 Şubat 1920, s. 2; *Serveti Fünun*, C. 55, S. 1410, s. 90; *Sebilürreşad*, C. 15, S. 368, s. 78.). Millî Mücadele'yi de İslam birliği için, İslam'ı kurtarmak için din düşmanlarıyla savaşan bir cihad hareketi, kutsal bir mücadele olarak görmüş, İslam dünyasının kurtuluşunu Millî Mücadele'nin ve Mustafa Kemal'in başarısına bağlamıştır (CA, 01020034-1; *Hâkimiyeti Milliye*, 27 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 1; *Yenigün*, 21 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 3).

2.2.1. Şeyh Ahmed Senusi'ye verilen Unvanlar, Hediyeler, Ziyafetler

Şeyh Senusi, daha doğrusu Senusiyye kuvvetleri Osmanlı Devleti için etkili bir yardımcı olarak görülmüştür (BOA, A.} MTZ. (05), 9-C/302). Bu nedenle Osmanlı, bu kuvveti sürekli yanında tutabilmek için zaman zaman Şeyh Senusi'ye, oğulları ve yeğenleri ile bölgenin ileri gelenlerine unvan tevcihinde bulunarak veya değerli hediyeler göndererek onları onurlandırmıştır. Bu hediyelerin çoğunun içeriğinden bahsedilmemiş olsa da bazı belgelerde seccade, saat, yüzük, murassa kılıç, hil'at (kaftan) gibi hediyeler zikredilmektedir (ATASE, OİH, 18-78-001-01; ATASE, OİH, 18-78-001-20; ATASE, OİH, 18-78-001-21; BOA, A.} MTZ. (05), 9-C/302; BOA, A.} MTZ. (05), 9-C/302; BOA, İ.MMS, 148/1330 Ra-12).

Şeyh Ahmed Senusi'ye Osmanlı Devleti tarafından Birinci rütbe Nişan-ı Osmani²⁵, Nişan-ı Âli,²⁶ birinci rütbe Mecidî Nişanı²⁷ Altın İftihar Madalyası²⁸ gibi çeşitli nişan ve madalyalarla taltif edilmiştir. Bazı nişanlardan farklı zamanlarda ve farklı rütbelerden olmak üzere birkaç kez aldığı görülmektedir.

Şeyh Ahmed Senusi'ye 1915 senesinde Vezaret rütbesi verilmiş ve bu tarihten sonra yapılan yazışmalarda "Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senusi Paşa" unvanı kullanılmıştır (BOA, İ.TAL, 500/33). Yine 1915 yılında, Bingazi ve havalisinde bulunduğu sürece geçerli olmak üzere fahır Feriklik rütbesi tevcih edilmiştir (BOA, BEO, 4364/327256). 22 Haziran 1916 Meclis-i Vükela tarafından alınan kararla Şeyh Ahmed Senusi, İtalya ile olan mücadelesi ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki hizmetlerinden dolayı "Trablusgarp ve Bingazi havâlîsi Nâibü's-Sultânî" unvanını

²⁴ (Ziadeh, 2006: 114; Artuç, 2013: 190). Şeyh Ahmed Senusi'nin ölüm tarihi konusunda bütün çalışmalar mutabıktır. Ölüm yeri konusunda çalışmalar çoğunlukla Medine'yi işaret ederken (Pritchard: 2008:169; Karasapan, 1960: 227; Azamat, 2009: 529; Groot, 24; Koloğlu, 1981: 150) bazı çalışmalar Hicaz bölgesini bazı çalışmalar da Asir bölgesini işaret etmektedir (Özköse, 2001: 328). Bu noktada kesin bir bilgiye ulaşılamadığı için çoğunluğa uyarak ölüm yerinin Medine olarak verilmesi uygun görülmüştür.

²⁵ BOA, BEO, 4030/302181; BOA, İ.MMS, 148/1330 Ra-12; BOA, İ. DUİT, 16/68.

²⁶ BOA, BEO, 4061/304502.

²⁷ BOA, İ. DUİT, 16/72; BOA., İ.TAL., 500/33.

²⁸ BOA, İ. DUİT, 16/73). Osmanlı nişan ve madalyaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Eldem, 2004).

almıştır (BOA, *MV*, 243/55; BOA, *İ. DUİT*, 16/66; BOA, *BEO*, 4420/331499). 1918 senesinde de Mütamayız rütbesi verilmiştir (BOA, *İ. DUİT*, 16/70).

Şeyh Ahmed Senusi Millî Mücadele'ye dâhil olduktan sonra 15 Kasım 1920 tarihinde Ankara'ya gelmiş ve 18 Kasım 1920 tarihinde Mustafa Kemal evinde Şeyh Ahmed Senusi şerefine bir ziyafet vermiştir (*Yenigün*, 19 Ekim (Teşrinisani) 1920, s. 1).

Daha sonra TBMM Hükümeti, Ankara'ya gelişi nedeniyle, 22 Kasım 1920 tarihinde Şeyh Ahmed Senusi şerefine bir ziyafet düzenlemiştir. Bu ziyafete dair Mustafa Kemal'in TBMM Reisi imzasıyla kaleme aldığı davetiye metni ve davetli listesi arşiv kayıtlarında mevcuttur (ATASE, *ISH*, 463/172; CA, 01019093; CA, 01019093-1).

Ankara'da bir müddet kalan Şeyh Ahmed Senusi'nin Konya'ya dönecek olması nedeniyle Mustafa Kemal, tekrar Şeyhin şerefine bir ziyafet vermiştir. Devlet erkânı da bu ziyafette hazır bulunmuştur (*İkdam*, 8 Aralık (Kânunuevvel) 1920, s. 2).

21 Ekim (Teşrinievvel) 1921 tarihli *İkdam* gazetesinin haberine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi, Şeyh Ahmed Senusi'ye "Türk milliyet-perverleri da'vâsında ibrâz olunan hizmetinden dolayı" bir teşekkür ve tebrik mektubu göndermiştir.

Şeyh Ahmed Senusi de zaman zaman Mustafa Kemal'e hediyeler takdim etmiştir. Bunlardan bir tanesi, Trablusgarp yöresine ait "meşlah" adı verilen bir kıyafettir (*İkdam*, 20 Aralık (Kânunuevvel) 1920, s. 2). Hatta Mustafa Kemal bu kıyafetleri giyerek birkaç fotoğraf çektirmiştir (Bk. Ekler, Fotoğraflar, No: 1, 2, 3).

3 Kasım 1921 tarihli gazetelerdeki haberlere göre Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'e kendi eliyle yazdığı özel bir mektuba ilaveten, bir uçtan bir uca yaldızlı ve murassa bir kılıç ile üzeri ayet ve hadislerle süslenmiş bir kılıç kemeri ve bir de hatıra olması için bir Kur'an-ı Kerim hediye etmiştir. Mustafa Kemal bu mektup ve hediyelerinden dolayı Şeyh Ahmed Senusi'ye "harâretli" bir cevapla teşekkür etmiştir (*İkdam*, 3 Kasım (Teşrinisani) 1921, s. 3; *Peyam-ı Sabah*, 3 Kasım (Teşrinisani) 1921, s. 2; *Anadolu Hediyesi*, 1337 (1921) No: 4). Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e yazmış olduğu mektubu şu şekildedir:

Bu satırların kâtibi Cenâb-ı Hakk'ın kulu ve üstâdının kölesi Ahmedü's-Şerîf es-Senusi el-Hattâbî el-Hasanî el-İdrîsî der ki, fevz ve zafer maksadıyla bu kılıncı, 'iz-ü devlet ve fahr-u satvet sâhibi, İslâm ve Osmanlı askerlerinin kumandanı, şerfât-i Muhammediyye sâliklerinin müdâfi'i, vatan-perver, şehâmet ve gayret ve sa'y-ı meşkûr sahibi ve (le kel beni herfa ve harfeti el cihad-ya'nî her Peygamberin bir san'atı vardır, benim de san'atım cihâddır) diye buyuran hayrû'l-âbâd Peygamberimiz efendimiz mücâhid sıfatıyla muttasıf, Büyük Millet Meclisi Reisi, fehâmetli Mustafa Kemâl Paşa'ya takdim ediyorum. Cenâb-ı Hakk kendisini sıyânet ve fevz ve zaferle be-kâm buyursun ve Resûlullah efendimizin imdâdı ve bizimle Cenâb-ı Hakk ve Peygamber arasında vâsıtamız olan üstâdın inâyetiyle Cenâb-ı Hakk'dan niyâz eyliyorum ki reis müşârün-ileyhin bu kılıncı ile kuşanması bâis-i fevz ve nusret ve müceb-i 'izzü ve vekâr olsun ve düşmanın mağlûbiyyetine dâir olan üstâdın tebşîrini[müjde] hîz-i [çoşkunluk] fi'le isâl [ulaştırma] buyursun. Cenâb-ı Hak'dan niyâzımız budur. Biz Cenâb-ı Hakk'a tevekkül ederiz. Hudâ-yı Mûteâl Hazretleri necm-i saâdetini felek-i ikbâlde pertev-efşân ve ümmet-i İslâmiyye'yi vücûduyla mübâhî ve kâm-rân

buyursun ve silm-i maâlîyede nâil-i suûd ve irtikâ' eylesin âmîn. Birahmetü's-sâdıkî'l-amîn
'aleyhi efzali's-salâtü ve ezki İslâm fî külli ân vehîn.
Muharremü'l-Haram 1340 Ahmedü's-Şerif es-Senusi (CA, 01020049; *İkdam*, 3 Kasım
(Teşrinisani) 1921, s. 3; *Anadolu Hediyesi*, 1337 (1921) No: 4).

23 Aralık 1921 (23.12.1337) tarihli bir telgrafında Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'e kendisini ziyaret eden Halifesi Seyyid Muhammed Zevi ile birlikte gönderdiği hediyeler için teşekkür etmektedir. Ancak hediyelerin ne olduğu ile ilgili detaylı bilgi yoktur (CA, 01020061).

15 Mart 1923 tarihinde Mustafa Kemal Adana'ya gitmiş ve Şeyh Ahmed Senusi kendisini Adana İstasyonu'nda karşılamıştır. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yer alan habere göre Mustafa Kemal, Şeyh Ahmed Senusi'ye kehribar bir tespih hediye etmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Mart 1923, s. 1).

Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'in eşi Latife Hanım için bir adet şal ve bir adet Afrikalı kadınların kullandıkları başörtüden hediye ettiği, Mustafa Kemal'e yazdığı 14 Ağustos 1924 (14.8.1340) tarihli mektubunda zikredilmektedir (CA, 01015024-603).

2.2.2. Şeyh Senusi'nin Fotoğrafları Hakkında

Şeyh Senusi ile ilgili yapılan Türkçe çalışmalarda ve internet sitelerinde çok yaygın olarak kullanılan meşhur bir fotoğraf vardır. (Bk. Ekler, Fotoğraflar, No: 4) Millî Kütüphanede "Mustafa Kemal ve eşi, Tarsus'un Yenice İstasyonunda Şeyh Sunusî tarafından karşılanırken" şeklinde kaydedilen bir fotoğraftır. Ancak bu fotoğraftaki kişinin aslında Şeyh Senusi olmadığı tespit edilmiştir. Muhtemelen bu yaygın yanlışlığın nedeni de Millî Kütüphane'de bu şekilde kaydedilmiş olmasıdır.

Bu konuya ilk defa Salih OKUR, bir internet sitesinde kaleme aldığı yazı dizisinde²⁹ dikkat çekmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda bu iddianın doğru olduğu ve meşhur resimdeki kişinin Şeyh Senusi olmadığı tespit edilmiştir. Aslında Şeyh Senusi de orada bulunmaktadır ve fotoğrafta yanlışlıkla Şeyh Senusi olarak gösterilen kişi Şeyh Senusi'nin maiyetinde olan ve sürekli yanında bulunan Şeyh Muhammed ez-Zevi isimli zattır. Aynı gün aynı yerde muhtemelen diğeriyle peş peşe çekilen başka bir fotoğraf vardır (Bk. Ekler, Fotoğraflar, No: 5). Bu ikinci fotoğraf ilkinin farklı bir açıdan çekilmiş versiyonudur ve burada Şeyh Senusi de vardır. Fakat birinci resimde görülen kişi değil sağ tarafta elinde asası olan kişi Şeyh Senusi'dir.

Böylesine yerleşmiş bir bilgi hakkında yanlış olduğu iddiasında bulunmak oldukça güç bir durumdur. Ancak bu hata sadece Türkiye'deki çalışmalarda olan bir hatadır. İnternet üzerinde yapılan taramalar sonucunda Avrupa ve Afrika sitelerinde Türkiye'de Şeyh Senusi'nin

²⁹ http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=6887&ctgr_id=100, erişim tarihi: 04. 05. 2018.

fotoğrafi olarak gösterilen meşhur fotoğrafa rastlanmamıştır. Ayrıca bu fotoğraftaki kişinin Şeyh Ahmed Senusi olmadığını teyid edebileceği üç farklı fotoğraf daha vardır.

Birinci fotoğraf (Bk. Ekler, Fotoğraflar, No: 6) Şeyh Senusi ve Muhammed ez-Zevi'nin birlikte yer aldığı bir karedir ve bu fotoğrafta kişilerin resminin altına isimleri yazılmıştır. Meşhur fotoğrafta Şeyh Senusi zannedilen kişinin resmi altında Muhammed ez-Zevi yazarken ortadaki kişinin resmi altında Şeyh Senusi yazmaktadır. Bu fotoğraftaki yazıların yerlerinde yanlışlık yapılmış olma ihtimali de düşünülebilir fakat bu ihtimali ortadan kaldıran başka fotoğraflar vardır.

İkinci fotoğraf (Bk. Ekler, Fotoğraflar, No: 7), 1924 senesinde Şeyh Senusi'nin Kudüs ziyaretinde çekilen ve Filistin Araştırmaları Enstitüsü arşivinden online olarak erişilebilen bir fotoğraftır. Bu fotoğrafta yine Şeyh Senusi ve Muhammed ez-Zevi yan yanadır. Fakat arşivdeki kayda göre, meşhur fotoğraftaki kişi değil "ortada elinde asa olan" kişi Şeyh Senusi'dir. Bu bilgiler fotoğraflardaki beyaz sakallı, yuvarlak yüzlü kişinin Muhammed ez-Zevi, siyah sakallı, ince yüzlü ve esmer olan kişinin de Şeyh Senusi olduğunu doğrulamaktadır.

Üçüncü fotoğraf ise *İkdam* gazetesinin 4 Eylül 1918 tarihli nüshasında yer alan fotoğraftır (Bk. Ekler, Fotoğraflar, No: 8). Gazete, Şeyh Ahmed Senusi ile gerçekleştirdikleri bir röportaja yer vermiştir. Röportajla birlikte hem Şeyh Ahmed Senusi'nin hem de Şeyh Muhammed Zevi'nin fotoğrafları paylaşılmıştır. Şeyh Muhammed Zevi olarak paylaşılan fotoğraftaki kişinin, meşhur fotoğraftakiyle aynı kişi olduğu açıkça görülmektedir. Fotoğrafın altında ise "Mücâhidîn ve meşâyih-i meşhûre-i Senusiye'den olup bu def'a Şeyh hazretleriyle birlikte şehrimize gelen Muhammed Zevi Hazretleri" ibaresi yer almaktadır. Böylece meşhur fotoğraftaki kişinin Şeyh Ahmed Senusi değil, Şeyh Muhammed Zevi olduğu bir kez daha teyid edilmektedir. Zaten Şeyh Senusi'nin tüm fotoğraflarını incelediğimizde de aradaki fark net olarak anlaşılmaktadır.

Bunun dışında bir de TTK Arşivinde "Başkomutan Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Şeyh Ahmed Sünusi ile bir gezide" ibaresiyle kaydedilmiş bir fotoğrafa rastlanmıştır (Bk. Ekler, Fotoğraflar, No: 4). Ancak bu fotoğraf da dikkatle incelendiğinde Mustafa Kemal'in yanında bulunan kişinin yuvarlak yüzü, beyaz sakalları ve vücut yapısına bakılarak Şeyh Senusi değil Şeyh Muhammed Zevi olduğu anlaşılmaktadır.

2.3. Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a Gelişi

Genel olarak çalışmalarda Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a geliş amacı üzerine farklı anlatımlar vardır. Bazı çalışmalarda Şeyh Ahmed Senusi'nin, Enver Paşa'nın kendisine Halifelik teklifinde bulunması nedeniyle İstanbul'a geldiği³⁰ ya da Şeyh Ahmed Senusi'nin Senusiler'in

---

³⁰ (Azamat, 2009: 528).

Trablusgarp'taki direnişine daha etkin bir destek sağlamak için geldiği (Özköse, 2007: 30; Cemile, 1976: 231; Esed 2017: 420) şeklinde iddialar vardır.

Hüsamet'in Ertürk'ün anılarına göre Enver Paşa, Şeyh Ahmed Senusi'ye: "Muhterem Şeyh Hazretleri, İslam dünyası yarın bir İslam Konfederasyonu teşkil edecektir. Hicaz'a, Irak'a, Yemen'e hatta Suriye'ye muhtariyet vermeyi düşünüyoruz. Bu takdirde hilafet bu İslam devletlerinin seçecekleri ve müştereken tanyacakları bir makam olacaktır. Bu takdirde zati devletlerinin de bir gün hilafete intihabı mümkün olacaktır" demiştir. Bunun üzerine Şeyh Ahmed Senusi gülerek şu cevabı vermiştir: "Osmanlı İmparatorluğu karşısında hiçbir Müslüman hükümdar, hilafete layık olamaz! O, yalnız ve haklı olarak Âl-i Osman'a has bir mevki mualladır. Onlar asırlarca hizmetleri ile bu makama hak kazanmışlardır".³¹ Şeyh Ahmed Senusi'nin verdiği cevapta da hilafetle ilgili bir beklentisinin olmadığı açıkça görülmektedir. Daha sonra hilafetin kaldırılması üzerine verdiği beyanatlar da bu minvaldedir.

Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a gelişinde Enver Paşa kilit rol oynamıştır. Enver Paşa, İngilizlerin İslam dünyasında yürüttüğü propagandalara karşı, İslam dünyasını Osmanlı halifesi etrafında yeniden birleştirmek için harekete geçmiştir. Planlara göre Şeyh Ahmed Senusi ve daha birçok âlim,³² İslam birliğini tesis etmek için İslam dünyasını dolaşarak, insanları emperyalizme karşı uyandıracak, İttihad-ı İslam fikrini yayacak ve tüm Müslümanları cihada davet edecekti. Bunun için İslam dünyasının önde gelen birçok âlimini İstanbul'a davet edilmiştir. Şeyh Ahmed Senusi özellikle Arap kabilelerinin İngilizlere dayanarak giriştiği isyan hareketinden döndürmekle görevlendirilecekti. Ertürk'ün ifadesine göre Enver Paşa, eğer Şeyh Ahmed Senusi, Şerif Hüseyin'i ikna edemezse Hicaz Krallığı ve ilerde Trablusgarp'ta kurulacak devletin hükümdarlığını kendisine vermeyi planlıyordu. Enver Paşa, Şeyh Ahmed Senusi'yi bu işe ikna etmek için, tüm saltanat yılları İttihat Terakki'nin güdümüyle geçen V. Mehmed Reşad'ın ismini kullanmış ve Şeyh Ahmed Senusi halife/padişah adına davet edilmiştir. Şeyh Ahmed

³¹ (Ertürk, 2016: 206-207) Jaeschke de Enver Paşa "Sultan V. Mehmed'i Halife olarak muhafaza etmek istiyordu, ama arasına onu, halifelığı Şeyh Senusi'ye devretmekle korkutuyordu, Şeyh Senusi daha 1914 yılı sonunda eğer bütün Afrika Müslümanlarını ayaklandırabilirse kendisinin halifelğe geçirileceği vaat edilmişti" ifadelerine yer vermektedir (Jaeschke, 1972: 116). Ayrıca yine Ertürk, Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'dan Bursa'ya gönderiliş nedenini, Vahdeddin'in İslam dünyasındaki büyük nüfuzu nedeniyle halifelığı Şeyh Ahmed Senusi'ye kaptırmaktan korkması olarak açıklamıştır. (Ertürk, 2016: 218).

Bu noktada, hâlihazırda bir halife varken neden Şeyh Senusi'ye halifelik teklifi yapılsın? Mevcut halifenin gücü yetersiz miydi? Gibi birtakım sorular akla gelebilir. Halifelik kurumu Osmanlı'nın son dönemlerinde oldukça zayıf bir durumdadır. Bunun en büyük göstergesi 14 Kasım 1914 tarihinde halife V. Mehmed Reşad tarafından yapılan cihad-ı ekber ilanına başında Şeyh Ahmed Senusi'nin bulunduğu Senusiye tarikatı hariç yalnızca Türkistan ve Afganistan'dan çok az sayıda mücahidin katılmış olmasıdır. Enver Paşa halifelik kurumunun zayıflamış nüfuzunu yeniden canlandırmak için Şeyh Senusi'yi uygun görmüş olmalıdır. Çünkü Senusiye Tarikatı İslam dünyasında yaygın bir tarikattır ve Şeyh Ahmed Senusi'nin dinî nüfuzu dışında ayrıca Arap ve Seyyid olması özellikle Arap dünyasında etkili olabilmesi için önemli bir özelliktir. Çünkü II. Abdülhamid döneminden itibaren İngilizler Osmanlı halifesinin Kureys soyundan olmadığı, hilafetin biatla değil tevarüsle gerçekleştiği gibi gerekçelerle meşru olmadığını öne sürmüşler ve İslam toplumunu etkilemeye çalışmışlardır. (Özcan, 1998: 548).

³² Ertürk'ün ifadesine göre Hidiv Abbas Hilmi Paşa, Arap ileri gelenleri, kabile şeyhleri, Mısır ve Yemenli ilim adamları bu amaç için davet edilmiş ve İstanbul'a gelmişlerdir (Ertürk, 2016: 199, 214).

Senusi İstanbul'a geldiğinde V. Mehmed Reşad çoktan vefat etmiş yerine VI. Mehmed Vahdeddin geçmiştir.³³ VI. Mehmed Vahdeddin, barışın imzalanmasını, Fransa ve İngiltere ile bozulan ilişkileri yeniden tesis edilmesini istediği için, Enver Paşa'nın ısrarlarına rağmen, Şeyh Senusi'nin programını iptal etmiştir (Ertürk, 2016: 134, 207-209, 218).

Ertürk'ün anılarında bahsettiğine göre Şeyh Ahmed Senusi, daha önce II. Abdülhamid kendisini defalarca davet etmiş olmasına rağmen İstanbul'a gelmeyi kabul etmemiştir (Ertürk, 2016: 206). Peki Şeyh Ahmed Senusi, ne oldu da V. Mehmed Reşad'ın davetini kabul etti? Şeyh Ahmed Senusi, Trablusgarp ve Mısır'ı geri almayı arzulayan Enver Paşa'nı ısrarları sonucunda Mısır'da İngilizlere karşı I. Kanal Seferi'ni düzenlemiştir. Şeyh Ahmed Senusi I. Kanal Seferi'nde başarısız olunması ve hâlihazırda İtalyanlarla mücadele edildiği için, iki cephede aynı anda savaşmak istememiş ve II. Kanal Seferi'ne girmeyi kabul etmemiştir. Ancak Nuri Bey'in kumpasıyla istemeyerek de olsa İngilizlerle karşı karşıya kalmıştır. 25 Aralık 1915'ten 4 Şubat 1917'ye dek süren II. Kanal Seferi³⁴ yenilgiyle sonuçlanmış ve Senusiler ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Şeyh Ahmed Senusi'nin otoritesi sarsılmıştır (*Morning Bulletin*, December 24, 1919, p. 12).

Şeyh Ahmed Senusi'nin kuzeni Seyid İdris Senusi, İngiliz ve İtalyanlarla savaşmak yerine iş birliği yaparak bağımsızlıklarını elde edebileceklerine inanmaktaydı. Zaten II. Kanal Seferi'ndeki yenilgide Seyyid İdris Senusi'nin İngiliz ve İtalyanlarla yaptığı gizli anlaşmaların da payı vardır. Şeyh Ahmed Senusi ise Osmanlı Halifesi'ne bağlı kalmaları gerektiğini savunuyordu. (Artuç, 2013: 156, 158, 162-163).

Tüm bu yaşananlar sonucunda Şeyh Ahmed Senusi'nin bölgede kalması oldukça zorlaşmış, bu nedenle Enver Paşa'nın halife adına yaptığı daveti kabul etmesi zor olmamıştır (Karasapan, 1960: 226). Tarikatın askerî ve siyasî liderliğini İdris Senusi'ye bırakarak İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.³⁵

³³ Bazı çalışmalar V. Mehmed Reşad'ın, Şeyh Ahmed Senusi yoldayken vefat ettiğini yazmaktadır. (Günaydın, 2005: 36). Ancak V. Mehmed Reşad'ın vefatı ve VI. Mehmed Vahdeddin'in tahta çıkış tarihi 3 Temmuz 1918'dir. Şeyh Ahmed Senusi ise 12 Ağustos tarihinde Pola Limanına ulaşmıştır. (ATASE, *BDH*, 1855-12-4). Dolayısıyla Şeyh Ahmed Senusi, İstanbul'a gelirken V. Mehmed Reşad'ın öldüğünden haberdar olmalıdır. Hüsamettin Ertürk ise anılarının bir yerinde Şeyh Ahmed Senusi'nin birkaç kez V. Mehmed Reşad ile görüşüğünü belirtmiştir (Ertürk 2016: 218). Ancak Ertürk anılarının başka bir yerinde (Ertürk, 2006: 207) V. Mehmed Reşad'ın 1918 Temmuz'unda vefat ettiğini kendisi de ifade etmiştir. Ertürk'ün ifadeleri araştırmacıları da yanlış yönlendirmiştir. Bk. (Doğan, 2014: 31).

³⁴ Kanal Seferleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. (Artuç, 2013: 140-162).

³⁵ (Pirtchard, 2008: 163-164). Mary Caroline Holmes, Şeyh Ahmed Senusi'nin Mısır'da İngilizler karşısında aldığı yenilgi sonucunda İstanbul'a kaçtığını iddia etmiştir (Holmes, 2017: 174). Ancak Holmes'in anılarında zaman zaman yanlış bilgiler verdiği ve yanlış bir dil kullandığı açıkça görülmektedir. Örneğin Holmes, Şeyh Ahmed Senusi'nin sekreterinin kendisine söylediğine göre, denizaltıyla Çanakkale Boğazı'ndaki İngiliz donanmasının altından geçerek sağ salim İstanbul'a vardığını yazmıştır (Holmes, 2017: 174-175). Ancak Şeyh Ahmed Senusi denizaltıyla Pola'ya kadar gitmiş ve oradan Balkan trenine binerek İstanbul'a gelmiştir. Yani denizaltı ile Çanakkale Boğazı'ndan geçmesi söz konusu değildir. (Doğan, 2014: 49).

Şeyh Ahmed Senusi, Sirte Körfezi'nden bir Alman denizaltısına binerek İstanbul'a gelmek üzere yola çıkmıştır. 12 Ağustos 1918'de Avusturya'nın Pola Limanı'na varmıştır.³⁶ Birkaç gün Pola'da kaldıktan sonra Balkan Treni'ne binerek 30 Ağustos 1918 günü İstanbul'a gelmiştir.³⁷

30 Ağustos tarihinde İstanbul'a gelen Şeyh Ahmed Senusi'nin gelişi günler öncesinden gazetelere haber olmuştur. Şeyh Ahmed Senusi'nin padişahın misafiri olacağı ve Topkapı Sarayı'nda ikamet edeceği ve padişahın kılıç alayı merasiminde hazır bulunacağı bildirilmiştir.³⁸

Şeyh Ahmed Senusi için yapılacak karşılama programı da şu şekildedir: Balkan treniyle İstanbul'a gelecek olan Şeyh Ahmed Senusi, Ayastefanos'ta Rumeli Hattı Komiseri ile birlikte Umur-ı Şarkiye Dairesi'nden bir heyet tarafından karşılanacaktır. Sirkeci İstasyonu'nda bir askerî müfreze ile bir bando mızıkacı tarafından selamlama merasimi yapılacaktır. İstasyona geldiğinde doğrudan merasim salonuna alınarak karşılama için bulunacak zatlar tarafından takdim merasimi yapılacaktır. Şeyh Ahmed Senusi'yi padişah adına karşılama görevine padişahın yaverlerinden Miralay Hafız İbrahim Bey ve Mabeyn-i Hümayun kâtiplerinden İhsan Bey memur edilmiştir. Ayrıca Sadrazam namına Teşrifat Müdür Muavini Şevket Fuad Bey, Şeyhülislam namına Fetva Emini, Harbiye Nazırı, Merkez Kumandan, Şerifler, ulemalar ve Afrika muhacirlerinden oluşan bir heyet karşılama merasimine katılacaktır. Karşılama merasiminin ardından Topkapı Sarayı'na gidecek olan Şeyh Ahmed Senusi, ilk günü istirahat ederek geçirecektir. Padişahın kendisini kabul edeceği gün ve saat Mabeyn-i Hümayun'dan bildirilecek ve ona göre hareket edilecektir. Şeyh Ahmed Senusi, padişahın huzuruna kabul edildikten sonra Veliahd Abdülmecid, Sadrazam, Şeyhülislam ve Harbiye Nazırı'nı ziyaret edecektir. Padişahın huzuruna kabulünden sonra her gün öğleden önce sırasıyla nezaretlere kart bırakacaktır (*Sabah*, 30 Ağustos 1918, s. 1-2; *Vakit*, 30 Ağustos 1918, s. 2; ATASE, *BDH*, 374-682-1488-001-03).

Öğleden önce gelmesi beklenen Balkan treni Çorlu ile Çerkes Köyü arasında gerçekleşen bir kaza nedeniyle yoluna devam edememiş bunu öğrenen Hat Komiseri özel bir tren hazırlatarak yanında karşılama heyetinden bazılarıyla Çerkes Köy'e kadar giderek Şeyh Ahmed Senusi ve beraberinde mahsur kalan yolcuları da alarak İstanbul'a getirmiştir. Saat 18.40'ta Sirkeci İstasyonu'na ulaşan Şeyh Senusi'nin maiyetinde Senusi Kumandanı Şeyh Muhammed

---

³⁶ Mehmet Türkiöğlü'nün anılarına göre: Şeyh Ahmed Senusi Pola limanına varınca, İmparator Vilhelm tarafından Berlin'e davet edilmiş, ancak Şeyh Ahmed Senusi Alman propagandasına alet edileceğini sezdiği için, rahatsızlığını bahane ederek bu daveti kabul etmemiştir (Koloğlu, 1981: 9).

³⁷ (Artuç, 2013: 177-179). Bazı yazarlar Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a gelişi tarihini 1917 olarak kaydetmiştir. Bk. (Özköse, 2000b: 75). Fakat gazete haberlerinden de teyid edildiği gibi 30 Ağustos 1918 tarihi doğrudur.

³⁸ (*İkdam*, 28 Ağustos 1918, s. 1). Tahta çıkan Osmanlı padişahlarına, saltanatın tescili mahiyetinde, nakîbü'l-eshrâf (peygamber soyundan), şeyhülislam ya da meşayihden (şeyhler) birisi tarafından kılıç kuşatılırdı. Bu merasime taklid-i seyf ya da takallüd-i seyf adı verilir. Varlığını kılıçla kuran ve koruyan bir devletin temsilcisi olan padişah, hükümlerini bu merasimle fiilen ilan ediyor, aksi halde geçersiz sayılıyordu (Gündüz, 1993: 93).

Zevi, eski Trablusgarp Mebusu Yusuf Şetvan Bey, Senusi Kumandanı Abdüsselam Bey, özel doktoru Tabib Binbaşı Abdüsselam Bey ve bazı diğer zevat bulunuyordu (*Tanin*, 31 Ağustos 1918, s. 1).

Şeyh Ahmed Senusi Sirkeci İstasyonu'nda Harbiye Nezaretin'den gönderilen İtfaiye taburundan bir askerî müfreze tarafından resmî tören ile karşılanmış ve musiki icra edilmiştir. Padişah namına Miralay Hafız İbrahim Bey ve Mabeyn-i Hümayun kâtiplerinden İhsan Bey, Veliâhd Abdülmecid namına seryaveri, Sadrazam ve Osmanlı Hükümeti namına Teşrifat Müdür Muavini Fuad Bey, Şeyhülislam namına Fetva Emni Rıza Efendi, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Merkez Kumandanı Cevad Bey, Şerifler ile Makam-ı Meşihat-ı Aliye'den gönderilen Heyet-i Mahsusa Erkânı, İstanbul'da bulunan Trablusgarp ve Bingazi şeyh ve ileri gelenleri, Hind, Türkistan, Kafkas, Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye heyetleri ve bir bölük asker, bando mızıkacı ve mehterhane takımı tarafından karşılanmış ve resm-i hoşamedî ifa edilmiştir.

Şeyh Ahmed Senusi ve maiyetindekiler İstabl-ı Amire'den tahsis edilen arabalarla ikametine tahsis edilen Topkapı Sarayı'ndaki Mecidiye Kasrı'na götürülmüş ve istirahate çekilmiştir (*Vakit*, 31 Ağustos 1918, s. 1).

31 Ağustos 1918 tarihinde Şeyh Ahmed Senusi, VI. Mehmed Vahideddin'in Eyüp Sultan Camii ve Türbesi'ndeki kılıç kuşanma merasimine katılmış ve padişaha kılıcını bizzat kuşatmıştır. Merasim esnasında VI. Mehmed Vahideddin "Şeyh Senusi Hazretleri'nin burada bulunmaları benim nazarımda bir fâl-i hayırdır [iyi hal, iyi alamet, uğur sayma]. Taklîd-i seyfin kendileri tarafından icrâ'sını ârzû ederim." Sözlerini sarfettikten sonra (*Tanin*, 1 Eylül 1918, s. 2) Hazine-i Hümayun Kethüdası kılıcı Şeyh Ahmed Senusi'ye vermiş, Şeyh Ahmed Senusi İkinci İslam Halifesi Hz. Ömer'in kılıcını alıp öptükten sonra Fetih Suresi'ni okuyarak kılıcı padişaha kuşatmıştır (*İkdam*, 1 Eylül 1918, s. 1; *Tanin*, 1 Eylül 1918, s. 2; *Sabah*, 1 Eylül 1918, s. 1).

Kılıç kuşanma merasiminin gerçekleşeceği günler öncesinden basına yansımıştır. Eş zamanlı olarak Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a geleceği haberleri de basında geniş yer bulmuştur. Haberlerde Şeyh Senusi'nin padişahın taklid-i seyf törenine katılacağı, hatta İstanbul'a bu sebeple geldiği bilgisi yer alsa da padişaha kılıcını bizzat Şeyh Senusi'nin kuşandıracağı bilgisi verilmemiştir. Yalnızca *Sebilürreşad* Dergisi'nde yayımlanan bir makalede, Asi Mekke Emiri Şerif Hüseyin'i tekzip etmek ve yaydığı tefrikanın kötü tesirlerini ortadan kaldırmak için, daha önce şeyhülislam, nakibüleşraf ya da Veled Çelebi tarafından yapılan kılıç kuşatma vazifesinin bu defa törende hazır bulunacak olan Şeyh Ahmed Senusi ve Mekke Emiri Şerif Ali Haydar Paşa'nın birlikte yapması için padişahın fermanı talep edilmektedir (*Sebilürreşad*, C. 15, S. 367, s. 57). Bu çağrı dışında Şeyh Ahmed Senusi'nin taklid-i seyf vazifesini bizzat icra edeceğine dair bir emare yoktur. Bunun nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte iki ihtimal vardır. Birincisi; İtalyanların Şeyh Senusi'nin İslam dünyasındaki itibarını daha da artıracak böyle bir etkinliği engelleme ihtimali (*Servet-i Fünun*, C. 55, S. 1410, s. 83) dolayısıyla

bu bilginin merasim gününe kadar gizli tutulduğudur. Bir diğer ihtimal de Vahdeddin'in bunu daha önce planlamadığı, Şeyh Senusi İstanbul'a geldikten sonra bu görevi ona icra ettirmeye karar verdiği olabilir. Bununla ilgili olarak Ali Fuat (Türkgeldi) anılarında kılıcı kimin kuşatacağının mesele olduğunu, Vahdeddin'in bu vazifeyi şeyhülislam yerine nakibüleşrafa³⁹ vermek istediğini, ancak nakibüleşrafın bizzat şürefadan⁴⁰ olmaması nedeniyle bunun mümkün olmadığını, Çelebi Efendi'nin bu görevi ifa etmek istemesine rağmen Vahdeddin'in Abdülhamid'in hal'i esnasında sabık Çelebi Abdülhalim Efendi'nin "sen benim ecdadımın taktığı kılıcı taşımaya layık değilsin" diye telgraf çekmiş olması nedeniyle bu vazifeyi Çelebi Efendi'ye de vermek istemediğini, o sırada Şeyh Senusi'nin İstanbul'a gelmesiyle Vahdeddin'in kılıcı ona kuşattırıldığını ve meselenin halloldüğünü ifade etmektedir (Türkgeldi, 1949: 160). Vahdeddin'in damadı İsmail Hakkı (Okday) da anılarında, Vahdeddin'in bu vazifenin Şeyh Senusi tarafından yerine getirilmesini istediğini ve bu isteğini bir gün evvel kendisine söylediğini ifade etmektedir (Okday, 1975: 380). Diğer taraftan İhsan Aksoley anılarında: "Seyyid Ahmed es-Sünûsî'nin, Sultan Vahideddin'e kılıç kuşatmak bahanesiyle İstanbul'a alınması ve el altında tutulması, o günlerde Kuzey Afrika bölgesi için fena bir sonuç vermiştir" ifadelerine yer vermiştir (Aksoley, 2016: 39). Görüldüğü gibi gazeteler ve hatıratlar arasında konuyla ilgili çelişkili ifadeler bulunmaktadır. Şeyh Senusi'nin İstanbul'a Mehmed Reşad'ın daveti üzerine geldiği düşünülürse, Vahdeddin'e kılıç kuşatmak için geldiğini söylemek mümkün değildir. Ancak Türkgeldi'nin ifadelerinden Şeyh Senusi gelmişken bu vazifenin ona verildiği anlaşılrsa da öncesinde aktardıklarından Vahdeddin'in bu işi yapabilecek kişilere bu vazifeyi vermek istemediği de görülmektedir. Şeyh Senusi'nin kılıç kuşanma merasiminden bir gün önce gelmiş olması nedeniyle Okday'ın anıları da Vahdeddin'in bu vazifeyi Şeyh Senusi'ye vermek için ne zaman karar verdiği konusunda yeterince açıklayıcı değildir. Vahdeddin'in tahta çıkışı ile kılıç kuşanma merasimi arasında yaklaşık iki ay gibi bir süre olduğu ve törenin Şeyh Senusi'nin İstanbul'a gelişinin ertesi günü gerçekleştiği göz önünde bulundurulursa, Şeyh Senusi'nin geleceği bilindiğinden töreni gerçekleştirmek için Şeyh Senusi'nin gelmesinin beklendiği fakat gizli tutulduğu düşünülebilir ancak kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Şeyh Ahmed Senusi İstanbul'da bulunduğu süre zarfında İstanbul basını tarafından yakından takip edilmiştir. Şeyh Ahmed Senusi'nin devlet erkânına yapmış olduğu ziyaretler, VI. Mehmed Vahdeddin ile yaptığı görüşme ve başka bazı konularda haber yapılmıştır. Bu haberlere "Yerli Basında Şeyh Ahmed Senusi" başlığı altında daha detaylı olarak değinileceği için, burada ayrıntılara girilmemiştir.

---

³⁹ İslam devletlerinde seyyidlerin ve şeriflerin işleriyle ilgilenen müessesenin idarecisi.

⁴⁰ Seyyid ve şerifler.

2.4. Şeyh Ahmed Senusi'nin Bursa'da İkameti ve Millî Mücadele'ye Dâhil Olması

Ertürk'ün anılarında aktardığına göre, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sonu yaklaşmış ve Teşkilat-ı Mahsusa'yı lağvetmeye karar vermişlerdir. Enver Bey Vahdeddin'in İslam birliği projesini iptal etmesi üzerine, Ertürk'ten İslam ülkelerine gönderilmek üzere İstanbul'da toplanmış olan mücahitlerin Alman denizaltılarıyla memleketlerine firarlarını temin etmesini istemiştir. Ertürk, Şeyh Ahmed Senusi'ye durumu bildirdiğinde ise: "Enver Paşa'nın nezaketine teşekkür ederim, fakat zât-ı Şahanenin haberi olmadan Türkiye'den kaçmayı asla düşünmem!" cevabını almıştır (Ertürk, 2016: 199-201, 209). Ancak Türkiye'de kalmak için bir amacı kalmayan Şeyh Senusi Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Memleketine dönmek istemiş fakat İtalyanların baskısı üzerine VI. Mehmed Vahidettin buna müsaade etmemiştir (TTK, EP, 2-11; *The New York Times*, January 29, 1922, p. 83). 5 Kasım 1918'de işgaller nedeniyle güvende olmadığı gerekçesiyle sulh akdedilinceye kadar Bursa'ya gönderilmiştir.⁴¹

Dâhiliye Nezareti tarafından Bursa Valiliği'ne gönderilen 13 Mart 1919 (13.3.1335) tarihli şifre telgrafta, Padişah'a ait olan kasrın⁴² Şeyh Senusi'nin ikametine tahsis edilmesi istenmiştir. Ancak 14 Mart 1919 (14.3.1335)'da valilikten gönderilen cevabi yazıda, kasr-ı hümayunun, oturulamayacak kadar kötü durumda olduğu ve tamir edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bunun üzerine durum Hazine-i Hassa Müdüriyeti'ne bildirilerek gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, DH.KMS, 52-1/61). 28 Temmuz 1919 (28.7.1335) tarihinde yine Bursa Valiliği tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Şeyh Senusi'nin "şimdiye kadar buldukları köşkte devâm-ı ikametleri münâsib ve zarûrî olduğundan" kendisi tarafından kiralanan ve aylık ücreti on beş lira olan köşkün senelik ücretinin kendisine ödenmesi istenmektedir. Cevaben gönderilen yazıda köşkün yıllık kirasının ödenmesinin uygun bulunduğu ve durumun Maliye Nezareti'ne bildirildiği yazılmaktadır (BOA, DH.İUM, 19-07/1/73).

İkdam gazetesinin 2 Ekim 1919 tarihli haberine göre; Şeyh Ahmed Senusi'nin rahatsızlığı üzerine bir heyet tarafından muayene edilmiş ve Bursa'nın suyuna ve havasına uyum sağlayamadığı anlaşılmıştır. Haberin devamında Şeyh Ahmed Senusi'nin Trablusgarp'a dönmesi için girişimlerde bulunulduğunun haber alındığı belirtilmektedir (*İkdam*, 2 Ekim (Teşrinievvel) 1919, s. 3). Gazzini, İtalyan arşiv belgelerine dayanarak, Şeyh Ahmed Senusi'nin Bursa'da bulunduğu süre zarfında memleketine dönebilmek için hem İtalyanlar hem de

⁴¹ (*İkdam*, 6 Kasım (Teşrinisani) 1918, s.1). Ertürk, Şeyh Ahmed Senusi'nin Bursa'ya gönderiliş nedenini, Vahdeddin'in İslam dünyasındaki büyük nüfuzu nedeniyle halifeliği Şeyh Ahmed Senusi'ye kaptırmaktan korkması olarak açıklamıştır. (Ertürk, 2016: 218).

⁴² 1844 yılında Abdülmecid Han için Av Köşkü olarak inşa edilen yapı dönem dönem; Kasr-ı Hümayun, Kasr-ı Millî, Cumhuriyet Köşkü, Atatürk Köşkü gibi isimlerle anılmış, bugün ise Hünkâr Köşkü ismiyle müze olarak hizmet vermektedir (<http://hunkarkosku.bursa.bel.tr/>, erişim tarihi: 27. 03. 2018).

İngilizlerle görüştüğünü, İngiliz-İtalyan rekabetini kendi yararına kullanmaya çalıştığını ifade etmiştir (Gazzini, 2004: 37, 39).

26 Ekim 1919 (26.10.1335) tarihinde Bursa Valiliği'ne gönderilen şifre telgrafta; Şeyh Senusi'nin hangi şartlar altında olduğu, gözetim altında mı yoksa serbest mi olduğu sorulmaktadır. 27 Ekim 1919 (27.10.1335)'da valilik tarafından yazılan cevapta; Şeyh Senusi'nin Bursa'da benzeri olmayan güzel bir köşkte ikamet ettiği, tamamen serbest ve refah içerisinde olduğu bildirilmiştir (BOA, *DH.KMS*, 56-2/35-19; BOA, *HR.SYS*, 2463/20).

Bekir Sami Bey 21 Mart 1920 (21.3.1336) tarihinde Mustafa Kemal'e şöyle bir telgraf çekmiştir:

Bursa'da ikamet etmekte olan Şeyh Senusi hazretlerinin yaveri Binbaşı Sâlih Bey bugün bendenize mürâcaat ederek ahvâlin son def'a arz ettiği fevka'l-âdelik üzerine İslâm âleminin göstereceği teşebbüsât ve mesâide eğer şeyh hazretlerinin de iştirâki bir menfaat ve fâide vücûda getireceği melhûz ise bu hâlde kendilerinin her türlü hizmetleri kabûle hâzır olduklarını beyân eylemiştir. Keyfiyeti taraf-ı kumandânilerine arz ile alacağım cevâbı bildireceğimi söyledim. Öteden beri yaptıkları mücâhedât ile beyne'l-İslâm ma'rûf olan Şeyh Senusi Efendi hazretlerinin maiyyetleri ile berâber nezd-i âlilerinde bulunması te'sirât-ı müfide icrâ'sından hâlî kalmayacağı kanâatindeyim.

Şu kadar var ki Şeyh hazretlerinin ve maiyyetlerinin mücâhedât esnâ'sında ihtiyacı olacak masârifâtın te'mîni iktizâ' edecektir. Bâ-husûs burada buldukları müddetçe idâresine hükûmetin tahsîs ettiği mühimmce bir meblağın bile kâfi gelmediğinden şikâyet etmekte olduğu mesmû'um [işitilmiş] olmakta idi. İş bu husûsâtın te'mîni hâlinde müşârün-ileyhin hizmetlerinden istifâde edilmesi nezd-i âlilerince matlûb ve şâyân-ı kabûl görüldüğü takdirde keyfiyetin emr buyurulması ve mühimm bir meblağın irsâli ma'rûzdur (TTK, *BS*, D: 5-N: 96).⁴³

Mustafa Kemal de hemen ertesi gün (22 Mart 1920) cevaben Bekir Sami Bey'e şu telgrafi göndermiştir:

1. Şeyh Senusi hazretlerine mücâhedât-ı milliyemize muâvenet husûsunda ibrâz buyurdukları hissiyyâta arz-ı şükran eyleyiz. Makam-ı hilâfetin fi'len işgali fâciası karşısında şeyh hazretlerinin duydukları hissî infiâlin âlem-i İslâm'a iblâğı pek ziyâde lâzım ve mücib-i fâide olacaktır. Bu bâbda îcâb eden nokta-i nazarımızı ayrıca arz edeceğiz.
2. Şeyh hazretlerinin Ankara'da bulunmalarını ârzü ederiz. Ancak müşârün-ileyh maiyyeti kaç kişi ve kimlerden ibârettir. Orada maiyyeti ile berâber kaç lira ile idâre olunuyorlar. Buraya naklleri için ne kadar masârif îcâb edecektir. Bu bâbda etraflı ve teferruâtlı ma'lûmât i'tâ buyurulmasını ricâ ederiz.
3. Şeyh hazretlerine hepimizin ihtirâmât-ı mahsûsasını iblâğ buyurunuz efendim (TTK, *BS*, D: 5-N: 97; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 7, 2003: 171).

Bekir Sami Bey de Mustafa Kemal'e cevaben 23 Mart 1920 (23.3.1336)'de şu cevabı göndermiştir:

Şeyh hazretlerinin maiyyeti yirmi kişiden ibârettir. İdâreleri için mâhiyye iki bin liraya ihtiyaçları ve Bursa'da takrîben aynı miktârda masrafları vardır, Bursa'dan Bilecik'e

⁴³ Muhittin Ünal, TTK Arşivinde bulunan Bekir Sami Bey'in anılarını sadeleştirerek yayınlamıştır. Ancak belgeler zaman zaman sadeleştirmek adına oldukça kısa ve yorum yapılarak verilmiştir (Bk. Ünal, 1994, 321-322).

kadar arabayla ve Bilecik'ten Ankara'ya kadar da bir tren-i mahsûs tertib edilirse Ankara'ya naklleri sehl olur. Burusa'dan Bilecik'e kadar araba masrafı olarak beş yüz lira kâfidir. Şâyed müşârün-ileyh karadan Ankara'ya nakle mecbûr olursa ta'kîb edeceği emîn yol taraf-âlflerinden ta'yîn buyurulur ise masrafın ne mikdâra bâliğ olacağını tahmîn buyurulabilir. Müşârün-ileyhin rükûbuna mahsûs bir otomobil ile bir de yük otomobili vardır. Burusa Müdâfaa-i Hukuk şû'besinde para olmadığını ilâveten arz eylerim efendim (TTK, BS, D: 5-N: 98).

Bekir Sami Bey'in verdiği bu bilgiler üzerine Mustafa Kemal 25 Mart 1920 (25.3.1336)'de cevaben şu telgrafi çekmiştir:

Şeyh hazretlerinin Ankara'ya naklleri için muktezî paramız henüz yoktur. Şimdilik Burusa'da muazzezen ikametlerinin hükûmetce te'mînine devâm buyurulması mercûdur (TTK, BS, D: 5-N: 99).

Bu tarihlerde (11 Nisan 1920) İstanbul Hükümeti tarafından, Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi aracılığıyla Kuva-yı Milliye'yi eşkıya kuvvetleri olarak niteleyen, onlarla savaşmanın dinî bir zorunluluk olduğu, öldürülmelerinin dinen meşru ve farz olduğu, aksini yapanların günahkâr ve suçlu sayılacakları ve cezalandırılacakları yönünde bir fetva yayınlanmıştır (*Takvim-i Vekayi*, 11 Nisan 1336 (1920), s. 1). Buna mukabil Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi başkanlığındaki yirmi kişilik heyet, bir karşı fetva hazırlamıştır. Anadolu hareketinin meşru olduğu, padişah/halifenin işgal güçlerinin esareti altında olduğu, esir olan halifeyi kurtarmanın tüm Müslümanlar için farz olduğu, bu uğurda mücadele ederken can verenlerin şehit olacağı yönünde ifadeler içeren bu fetva 16 Nisan 1920'de Anadolu'da bulunan müftülerin onayına sunulmak için gönderilmiştir (*İrade-i Milliye*, 22 Nisan 1336 (1920), s. 1; Akandere, 1999: 449). Ali Fuat (Cebesoy) anılarında Ankara fetvası için destek almak üzere Bursa'da 21/22 Nisan gecesi meşhur ve muktedir ulemanın katıldığı bir toplantı düzenlemeye karar verdiklerini, 21 Nisan günü Bekir Sami Bey'le birçok ulemayı ziyaret ederek yardım istediklerini yazmaktadır. Bu ulemadan çoğunun her türlü yardımı yapacaklarına dair kendilerine vaadde bulunduğunu, Şeyh Senusi'nin de bunlar arasında olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra belediye binasında gerçekleşen toplantının ayrıntılarını aktarmakta, seksen kadar ulemanın toplantıya katıldığını, yapılan mütalaa sonunda "Esarete bulunduğu muhakkak olan fetva emininin fetvasıyla padişah iradesinin muta olamayacağı muhakkaktır" şeklinde karar alındığı ve ulemanın bu kararı tek tek imzaladıklarını belirtmektedir (Cebesoy, 2019: 408-410). Her ne kadar Ali Fuat Bey Şeyh Senusi'nin ziyaret ederek destek sözü aldığı ulema arasında olduğunu ifade etse de Şeyh Senusi'nin belediye binasındaki toplantıya katılıp katılmadığı ile ilgili net bir ifade yoktur. Fetvaya imza atan ulemanın isimleri arasında Şeyh Senusi'nin ismine de rastlanmamıştır (Sarıkoyuncu, 2012: II, 393-399; Sarıkoyuncu, 1994: 61-62).

Mustafa Kemal'in yeniden 13/14 Nisan 1920 (13/14.4.1336) tarihinde Bekir Sami Bey'e bir telgraf yazdığı görülmektedir. Bu telgrafın metni de şu şekildedir:

Şeyh Senusi'nin Ankara'ya gelmesine ehemmiyet atfediyoruz. Ve kendisinin ikametgâh ve esbâb-ı refâhını ihzâr ediyoruz. Nakli tebliğ edilinceye kadar sûret-i mahsûsada hüsn-i muâmele ve refâhı te'mîn olunmasını ve bir sûretle İstanbul'a gitmesine mahall bırakılmamasını ricâ ederiz (TTK, BS, D: 6- N: 139; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 7, 2003: 292).

Mustafa Kemal ile devam eden bu yazışmalar ile paralel olarak Şeyh Ahmed Senusi'nin 14 Nisan 1920 (14.4.1336)'de Bursa'dan İstanbul'a kutsal makam olan hilafet ve saltanata olan sadakatini teyit ettiğine dair bir mektup gönderdiği görülmektedir (*İkdam*, 20 Nisan 1920, s. 1). Çünkü muhtemelen Şeyh Ahmed Senusi, Millî Mücadele halife/padişaha muhalif bir hareket olsa da bunun geçici bir durum olduğunu düşünüyor ve hilafet ve saltanatın baki olacağı düşüncesi ile hareket ediyordu.

Bekir Sami Bey'in 16 Nisan 1920 (16.4.1336)'da yazdığı bir telgrafta, kendisini ziyarete gelen güvenilir bir zattan aldığı habere göre; İstanbul'da, Şeyh Senusi'nin Ankara'ya giderek Millî Mücadele'ye katıldığı, nâibü's-sultan ilan edildiği ve bir fetva yayınladığı ile ilgili birtakım dedikodular dolaşmaktadır. Bekir Sami bu bilgiyi verdikten sonra, Şeyh Senusi'nin Ankara'ya gelmesi için gerekli paranın bir an önce terdarik edilerek gönderilmesinin çok büyük fayda sağlayacağı yönündeki görüşünü yinelemiştir (TTK, BS, D: 6-N: 179).

15 Nisan 1920'de Ferit Paşa ile yapılan mülakat ile ilgili bir İngiliz arşiv belgesinde; Ferit Paşa'nın 14 Nisan 1920'de Anzavur'a katılmak ve mektupları iletmek üzere 22 subay gönderdiği ifade edilmekte, Millî Mücadele'yi etkisiz hale getireceğine inandıkları Anzavur'a verilen talimatta Bursa'yı işgal etmesi, Bursa'da Yusuf Şetvan adlı bir "entrikacının" etkisinde bulunan Şeyh Ahmed Senusi'nin faaliyetlerine engel olması ve potansiyel bir tehlike haline gelen Şeyh Ahmed Senusi'yi İstanbul'a dönmeye ikna etmesinin istendiği belirtilmektedir (Bozkurt, 2009: 378). Şeyh Ahmed Senusi'yi gerçekten Anzavur ve yandaşları mı ikna etmiştir bilinmez ama Şeyh Ahmed Senusi gerçekten 1919 yılı sonlarında İstanbul'a gitmek istemiştir. 23 Kasım 1919 (23.11.1335) tarihinde Bursa Valisi Hazım Bey tarafından Sadarete gönderilen bir yazıda; İstanbul'a gelerek Erenköy ya da Adalar'dan birinde ikamet etmek isteyen Şeyh Ahmed Senusi'nin, Erenköy'de ikametinin mümkün olmadığı, Adalarda ise çeşitli sebeplerle sıkılacağı gerekçe gösterilerek bu arzusunun feragat ettirildiği belirtilmektedir. Buna karşılık Şeyh Ahmed Senusi'nin gönlünü almak için bir araba ve bir çift hayvan satın alınması uygun görülmüştür.⁴⁴ Yazıda Şeyh Ahmed Senusi'nin bu haberi alınca çok sevindiği belirtilmiş ve bir süre sonra araba, koşum takımı ve hayvanlar için gayri melhuza tertibinden bin lira Bursa Defterdarlığı'na gönderilmiştir. Araba kendisine teslim edildikten sonra Şeyh Ahmed Senusi bizzat valiliğe giderek hükümetin taltifinden dolayı memnuniyetini dile getirmiştir. (BOA, BEO, 4602/345133; BOA, BEO, 4604/345255).

---

⁴⁴ Cengiz Mutlu, Şeyh Ahmed Senusi'nin Erenköy ve Adalar'da oturma isteğinden vazgeçirilerek bunun yerine kendisine araba ve hayvan verildiği bilgisini paylaşmış, ancak yanlışlıkla farklı bir arşiv belgesine atf vermiştir (Bk. Mutlu, 2019: 58).

Bursa Valisi Hacim Muhittin Bey anılarında 18 Mayıs 1920 (18.5.1336) tarihinde Şeyh Senusi'nin davetiyle kasr-ı hümayunda öğle yemeği yediklerini yazmıştır. Buradan tadilatı tamamlandıktan sonra Şeyh Senusi'nin kasr-ı hümayuna yerleştiği anlaşılmaktadır. Hacim Muhittin Bey Bursa Valiliği'ne 24 Nisan 1920 (24.4.1336)'de tayin edilmiştir (*Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye hatıraları*, 2014: 104, 2). Şeyh Senusi Muhittin Bey'i muhtemelen yeni görevini tebrik etmek üzere yemeğe davet etmiştir.

Hüsamettin Ertürk anılarında; Sultan Vahdeddin'in Şeyh Senusi'yi, Mustafa Kemal ile görüşerek Anadolu Hükümeti'nin padişaha karşı bağlılığını temin etmek üzere görevlendirdiğini ve bu amaçla Bursa'dan Ankara'ya geldiğini belirtmiştir.⁴⁵ Ertürk'e göre Şeyh Senusi "Ankara'nın yurtsever havasını" soluduktan sonra, Anadolu Hükümeti'nin yanında yer almaya karar vermiştir. Ancak bu iddiayı ispat edecek herhangi bir kayıt bulunmamıştır. Ayrıca bir İngiliz istihbarat raporunda Şeyh Ahmed Senusi'nin Mardin Camiinde yaptığı bir konuşmada; Vahdeddin duygularını gizlemek zorunda olmasına rağmen, Mustafa Kemal ile tam bir uyum içinde olduğu ve sultanın kendisini Yunanlılara karşı cihad ilan etmesi için Anadolu'ya gönderdiği şeklinde ifadeler kullandığı bildirilmektedir (Şimşir, 2000: III, 615). Orhan Koloğlu'nun yayınladığı, Şeyh Senusi tarafından padişaha yazılan mektupta bulunan ifadelerden olayların bu şekilde gelişmediği anlaşılmaktadır. Şeyh Senusi söz konusu mektupta; kendisi Bursa'da iken Padişah tarafından İstanbul'a dönmesi için emir verildiğini, ancak İstanbul'un işgali üzerine korktuğunu, dine bağlı ve vatansever oldukları için güvendiği ve kendisini koruyacaklarına inandığı Kuva-yı Milliye'nin ricasına uyarak Ankara'ya gittiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal'den övgü dolu sözlerle bahsederek, düşmana karşı verdiği mücadele nedeniyle hilafet makamı tarafından ödüllendirilmeye ve takdire layık olduğunu belirtmektedir (Koloğlu, 1981: 140-142). Şeyh Ahmed Senusi'nin Mardin Camiinde verdiği hutbede gerçekten istihbarat raporunda geçen ifadeleri kullanıp kullanmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, doğru olmasa da Vahdeddin'in Mustafa Kemal'i desteklediğini ve Yunanlılara karşı cihad ilan etmesi için kendisini Anadolu'ya gönderdiğini söylemekteki amacının, Anadolu'da padişaha olan aşırı bağlılıklarından dolayı Mustafa Kemal'in padişaha ihanet ettiği ya da gayr-ı meşru bir hareket yaptığı fikrine sahip olan insanların gözünde Millî Mücadele'yi meşru hale getirmek olduğunu söylemek mümkündür.

Şeyh Senusi, Yunan ordusunun Bursa'ya yaklaşması üzerine 2 Temmuz 1920 (2.7.1336)'de Bursa Valisi Hacim Muhittin Bey aracılığıyla yeniden Mustafa Kemal'e haber göndermiştir. Acele ve şifre olarak gönderilen telgrafta; vaziyetin gittikçe önem kazandığı, Şeyh Senusi'nin Bursa'dan Ankara'ya gelmek istediği fakat bu şekilde ayrılmasının kamuoyunda "fenâ' te'sîr" yapacağı belirtilerek, Büyük Millet Meclisince kendisine ihtiyaç duyulduğunu

---

⁴⁵ (Ertürk, 2016: 209, 218, 522). Bu iddia ilk olarak Ertürk'ün anılarından çıkmış gibi görünmektedir. Bu iddiadaki başka çalışmalar için bk. (Günaydın, 2005: 37).

belirten bir telgraf çekilerek çağırılması istenmiştir (TİTE, Kutu No: 330, Gömlek No: 26, Belge No: 26). Bazı çalışmalarda Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye Mustafa Kemal tarafından davet edildiği için katıldığı belirtilmektedir.⁴⁶ Ancak yukarıda paylaşılan arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla ilk önce Şeyh Ahmed Senusi Millî Mücadele'ye destek vermek için talepte bulunmuştur. Şeyh Ahmed Senusi padişaha yazdığı mektubunda Kuva-yı Milliye'nin ricasına uyararak Ankara'ya geldiğini belirtmiş olsa da bu ifadeyi padişahın bu hareketinden dolayı kendisine göstereceği muhtemel tepkiyi azaltmak için kullanmış olmalıdır.

Yalnızca 2 Temmuz 1920 tarihli telgrafa bakılırsa Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele'ye katılma nedeninin Bursa'nın Yunanlılar tarafın işgali dolayısıyla güvenlik endişesi olduğu düşünülebilir. Ancak Şeyh Senusi'nin daha Ankara ile hiç iletişime geçmediği bir tarihte verdiği bir beyanname⁴⁷ Millî Mücadele'nin dinen meşru olduğunu, Türkiye'nin istiklalinden çok İslam âleminin kurtuluşuna yönelik bir hareket olduğunu, bu mücadelye katılmanın her Müslümana farz olduğunu ifade etmiştir. Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele'ye katılma isteğini ilk bildirdiği tarih de henüz Bursa'da Yunan tehdidinin olmadığı 21 Mart 1920 tarihidir. Bazı bilgilere bakılırsa Şeyh Senusi'nin can güvenliğini sağlamak için tek çaresinin Millî Mücadele'ye katılmak olduğunu söylemek de güçtür. Daha önce belirtildiği gibi Şeyh Senusi rahatsızlığından dolayı daha 1919 yılında Trablusgarp'a dönmek için girişimlerde bulunmuş, İtalyan ve İngilizlere görüşmüştür. Ayrıca Şeyh Senusi, Mustafa Kemal'e 11 Mart 1921 (11.3.1337) tarihinde yazdığı bir mektubunda, firar etmeye karar verdiği bir sırada Ankara'nın davetini aldığını ifade etmiştir (CA, 01020034-1). Elbette bir insan olarak Şeyh Senusi'nin Ankara'ya gitmek istemesinde can güvenliği de etkenlerden biri olmuştur. Millî Mücadele'ye katıldıktan sonra Enver Bey'e yazdığı bir mektupta: "Allah'a şükürler olsun ki yabancıların esaretinden kurtulmuş bulunuyoruz. (...) Genel olarak Türk milletine özel olarak da Mustafa Kemal Paşa'ya minnettarım. Çünkü ben Bursa'dayken esir konumundaydım, yabancıların elinde bulunuyordum. Serbest bırakılmamın sebebi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıdır." ifadelerini kullanmıştır (TTK, EP, 2-11). Ancak Şeyh Senusi gibi kendi ülkesinde yıllarca makam, para ve

⁴⁶ Mehmet Selim Mardin, özel bir arşivden edindiğini belirterek, Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'ye Kürt meselesi ile ilgili yazmış olduğu bir mektubun fotoğrafı ve transkripsiyonunu yayınlamıştır. Bu mektubun orijinaline arşivlerde rastlanmamıştır. Bk. (<http://www.yeniasya.com.tr/enstitu/m-kemal-8217-in-seyh-sunusi-8217-ye-yazdigi-mektup-ilk-kez-yeni-asya-8217-da-bediuzzaman-8242-a-yapilan-8242-8242-sark-vaiz-i-umumiligi-8242-8242-teklifinin-perde-arkasi-149857> erişim tarihi: 1. 03. 2018). Cemal Temel kitabında Bozgeyik'e (Bozgeyik, 1995) sayfa numarası vermeden atıf yaparak, bu mektubun sadeleştirilmiş transkripsiyonuna yer vermiştir. Ancak Bozgeyik'in eserinde bu mektubun bahsi hiç geçmemiştir. Ayrıca Temel, mektuptaki son cümle olan "Cenab-ı Hak muvaffak bilhayr eylesin" cümlesinden önce "Şeyh Hazretlerini Ankara'ya bekleriz" şeklinde bir ibare eklemiş ve mektubun tarihini 4 Mart 1922 (1338) olan tarihini 4 Mart 1920 olarak vermiştir. Bu tarih Şeyh Ahmed Senusi'nin Ankara'ya gitme istediğini belirttiği telgraftan çok daha erken bir tarihtir. Dolayısıyla Temel, buna binaen, Mustafa Kemal'in, nüfuzundan yararlanmak üzere Şeyh Ahmed Senusi'yi Ankara'ya davet ettiğini iddia etmiştir. Bk. (Temel, 2017: 221). Ancak belgenin fotoğrafından da görüleceği gibi bu tespit yanlıştır. Mektubun fotoğrafı için bk. (Ekler, Arşiv Belgeleri, No: 3).

⁴⁷ (Yeniğün, 10 Şubat 1920, s. 2) Beyanname metninin ilgili kısmının transliterasyonu için bk. 3. Bölüm, "Millî Mücadele Hakkındaki Görüşleri ve Anadolu Seyahati İzlenimleri".

uzlaşma tekliflerini kabul etmeyerek emperyal devletlere karşı mücadele vermiş bir kişinin Millî Mücadele'ye katılış nedenini can güvenliği endişesine indirgemek mümkün değildir. Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele'ye katılmasının nedeni, yazışma ve beyanatlarından anlaşılacağı üzere, Millî Mücadele'yi İslam dünyasını emperyalizmin elinden kurtaracak bir hareket olarak görmesidir.

5 Temmuz 1920 (18 Şevval 1338) tarihinde İstanbul hükümeti'ni Bursa'daki durum hakkında bilgilendirmek üzere gönderilen bir yazıda; Kuva-yı Milliye'nin Bursa'dan çekildiği ve orada bulunan Şeyh Senusi'nin Ankara'ya nakil edildiği bildirilmiştir (BOA, *DH.EUM.KLH*, 4/40).⁴⁸ *Öğüt* gazetesinin haberine göre Şeyh Senusi 12 Temmuz 1920'de Konya'ya gelmiştir (*Öğüt*, 13 Temmuz 1920, s. 1). Bir müddet Konya'da kalan Şeyh Senusi, buradaki son günlerinde Delibaş ayaklanmasına tanık olmuş ve ancak 15 Kasım 1920'de Ankara'ya gelebilmiştir.⁴⁹

18 Aralık 1920 tarihinde, saltanatın kaldırılmasından sonra Halife ilan edilecek olan şehzade Abdülmecid tarafından Şeyh Ahmed Senusi'ye bir mektup gönderilmiştir. Abdülmecid bu mektubunda Şeyh Ahmed Senusi'ye İslam'a hizmet için harcadığı mesai ve hilafeti kuvvetlendirme yolundaki hizmetlerinin her türlü övgü ve takdire şayan olduğunu ifade etmiştir. Abdülmecid ayrıca Şeyh Ahmed Senusi'den, İslam memleketlerinin şan ve şevketi için kanını ve canını ferda eden kahramanlara selamını iletmesini istemiş, "ellerinizden öper ve benim için da'vat-ı salihada bulunmanızı niyaz ederim. Muhlisiniz Abdülmecid" sözleriyle mektubuna son vermiştir (CA, 01020062-3; CA, 01020062-4; CA, 01020062-5). Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye dâhil olmasından sonra bir Osmanlı şehzadesinden böyle bir mektup alması enteresan görünmektedir. Ancak burada Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye katılmaya karar verdikten sonra padişaha sadakatini belirtmesiyle benzer şekilde, Abdülmecid'in de muhtemelen Millî Mücadele'yi hilafet ve saltanat adına gerçekleştirilen bir hareket olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

⁴⁸ Gazzini, *Le Bosphore* gazetesine atıfta bulunarak Şeyh Senusi'nin aralarında Çerkes, Arnavut ve Libyalıların da bulunduğu ve kendisini "Şeyh Senusi'nin ordusu" olarak adlandıran bir grup müridiyle kaçtığını, fakat Yunan askerlerinin kentten kenar mahallerinde kendisine saldırdığını belirtmektedir. Devamında da yaşanan kısa bir çatışmanın ardından Konya'ya kaçmayı başardığını ve bu olayın sonucunda Milliyetçilerin kendisine Anadolu'daki mücadeleye yardımcı olması yönündeki tekliflerini düşünmeye başladığını ifade etmektedir. Bir sonraki paragrafta ise Rodos'tan İtalyan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir telgrafa atıfta bulunarak; Şeyh Senusi Bursa'dan ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal'in kendisini Millî Mücadele'ye davet ettiğini fakat Şeyh Senusi'nin kabul etmediğini yazmaktadır. (Gazzini, 2004: 50). Ancak Şeyh Ahmed Senusi daha Bursa'dan ayrılmadan önce kararını vermiş ve Ankara'ya gitmek istediğini Mustafa Kemal'e iletmiştir.

⁴⁹ (*Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 1). Ziadeh, Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'yi Ankara'ya davet ettiği ve İstanbul'un yaşadığı buhranı gören Şeyh Ahmed Senusi'nin Anadolu'ya geçmeye karar verdiğini, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının onu Eskişehir'de karşıladıklarını yazmaktadır. Bk. (Ziadeh, 2006: 113). Ancak Şeyh Ahmed Senusi'yi Eskişehir'de karşıladığına dair hiçbir bilgi yoktur. Ziadeh bu bilgiyi verirken kaynak göstermediği gibi araştırmacılar için de yanıltıcı olmuştur. Bazı araştırmacılar bu bilgiyi Ziadeh'e atıfta bulunarak paylaşmışlardır. Bk. (Doğan, 2014: 32).

3. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE ANADOLU'DA ŞEYH AHMED SENUSİ

3.1. Şeyh Ahmed Senusi'nin Anadolu'daki Vazifesi

3.1.1. Genel Anadolu Vaizliği Vazifesi

Din adamlarının halk üzerindeki etkisi nedeniyle Mustafa Kemal Millî Mücadele Döneminde din adamlarının desteğine büyük önem vermiştir. Her gittiği yerde din adamlarıyla temas kuran Mustafa Kemal, her türlü faaliyetinde din adamları ile iş birliği içerisinde olmuştur (Çelik, 2004: I, 52-55).

Şeyh Ahmed Senusi'nin Mili Mücadele'ye katılma isteği de İslam dünyasındaki nüfuzu nedeniyle Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından hemen kabul görmüştür. Şeyh Senusi aynı zamanda Anadolu halkı tarafından da tanınmakta ve kendisine büyük bir saygı duyulmaktadır (Tanyol, 1984: 136).

Millî Mücadele'ye katılma talebini müteakiben Ankara'ya davet edilen Şeyh Ahmed Senusi, Ankara'ya gitmek üzere Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan Eskişehir'e, oradan da Konya'ya gelmiş ve bir müddet Konya'da kalmak istemiştir. Ancak Konya'nın havasına uyum sağlayamadığı için rahatsızlanmış ve Mardin'e gitmek istemiştir. Bunun üzerine Konya Valisi Haydar Bey 20 Eylül 1920 (20.9.1336)'de, durumu Mustafa Kemal'e yazmış ve Şeyh Senusi'nin Mardin'e gönderilmesini ve kendisine orada aşiretleri cihada teşvik ile meşgul olacağı "şerefiyle münasip bir vazife ve unvan verilmesi"ni istemiştir (CA, 01020020). Haydar Bey'in isteğini uygun gören Mustafa Kemal 22 Eylül 1920 (22.9.1336) tarihinde Dâhiliye Vekâleti'ne, Şeyh Senusi'nin "vazîfe-i irşâdiye" ile Mardin'e gönderileceğini bildirmiş ve seyahati için gerekli hazırlıkların yapılmasını rica etmiştir (CA, 01020020-2).

Şeyh Senusi o tarihlerde Mardin'e gidememiştir ancak 15 Kasım 1920 (15.11.1336)'de Ankara'ya gelmiş ve bahsedilen "vazîfe-i irşâdiye" kendisine verilmiştir. Bu görev Anadolu vaizliği olarak nitelenebilir.⁵⁰ Aynı zamanda Irak tahtına niyabeten aday olması için de görevlendirilen Şeyh Ahmed Senusi (TBMM, *Gizli Celse Zabıtları, III*, 22 Temmuz 1922, s. 563), Güney ve Doğu Anadolu bölgesinde birçok ili ziyaret etmiş, halkı ve aşiret reislerini Millî

⁵⁰ (*İkdam* 25 Kasım 1924, s.1; *Risale-i Nur müellifi Bediüzzaman Said Nursi: tarihçe-i hayatı*, 1995: 418). Bu vazife o dönem TBMM tarafından oluşturulan irşad heyetlerini akla getirmektedir. Cemal Kutay da Şeyh Senusi'nin irşad heyetlerinde yer aldığı ifade etmektedir (Kutay, 2013: 231). Ancak Şeyh Senusi ile bu heyetlerin icra ettiği görevler benzerlik gösterse de Şeyh Senusi'nin bu heyetlerde yer aldığı ile ilgili hiçbir kayıt yoktur. İrşad Heyetleri, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından organize edilmiştir (Aslan, 2010). Şeyh Ahmed Senusi bu heyetlere dâhil olsaydı yazışmalarını direkt olarak Mustafa Kemal ile (bk. 5. Bölüm) değil bu komisyon ile gerçekleştirmesi beklenirdi. Dolayısı ile Şeyh Senusi'nin direkt Mustafa Kemal ile iletişim halinde olarak müstakil hareket ettiği söylenebilir.

Mücadele'ye katılmaları ve desteklemeleri için ikna etmeye çalışmıştır (CA, 01020020; Akyol, 2008: 196; Çelik, 2004: II, 222, 226).⁵¹

Doğu bölgelerinde bulunan aşiretlerden Millî Mücadele'yi destekleyenler olduğu gibi aleyhte hareket edenler de olmuştur. Özellikle bölgedeki Arap ve Kürt nüfus düşünüldüğünde İtilaf devletlerinin ırkçı kışkırtmalarının bu noktada etkili olduğu bilinmektedir (Sakallı, 1997: 253, 255; Umar, 2010: 455-456; Ural, 2007: 427). İstanbul Hükümeti de bir yandan din adamlarını kullanarak Millî Mücadele'nin meşruiyetini sorgulatacak propagandalar yapmakta, isyanları ve ayrılıkçı hareketleri desteklemekteydi (Ergil, 1981: 260, 0261,247, 248). Mustafa Kemal'in o dönem en çok endişe duyduğu konulardan biri de Kürtlerin bu propaganda ve tahriklere aldanarak Millî Mücadele aleyhine tavır almalarıdır.⁵² Şeyh Senusi'nin de bu bölgeye gönderilirken hem etnik kimliği hem de dinî kimliği açısından birleştirici bir unsur teşkil edeceği düşünülmüş olmalıdır. Şeyh Senusi'nin, farklı etnik kimlikte bir figür olarak Millî Mücadeleyi desteklemesi ve Arapça konuştuğu için bölge halkıyla doğrudan diyaloga geçmesi bakımından bölgede Türk kimliğine sahip Anadolu din adamlarından daha etkili olacağı şüphesizdir. Zira bölgede Millî Mücadele döneminde propaganda amacıyla dağıtılmak üzere kartpostal olarak çoğaltılan, Selahattin Eyyubi ile Şeyh Senusi'nin arasında Mustafa Kemal'in resmedildiği tablo bunun en iyi göstergesidir (Bk. Ekler, Fotoğraflar, No: 13). Bu tabloyu yapan Tevfik Ahmed Baba, takdiminde "Asr-ı sâbıkın mücâhid-i meşhûru olan sultan Selahaddin Eyyubi ve asr-ı hâzırın mücâhid-i kebîri olan zât-ı âlî fahîm-âneleriyle mürşid-i muazzam olan Seyyid Senûsî hazerâtının" ifadelerine yer vererek bu üç kişinin ortak noktası olan dinî mücadeleyi vurgulamıştır. Aynı zamanda bu resimde Selahaddin Eyyubi Kürt kimliğini, Şeyh Senusi Arap ve İslam kimliğini, Mustafa Kemal de Millî Mücadele'yi temsil etmektedir. Resmin merkezine Mustafa Kemal yerleştirilerek her iki yanına Selahaddin Eyyubi ve Şeyh Senusi'nin konumlandırılması ile Mustafa Kemal'in bu kişilerce desteklendiği imgesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Mustafa Kemal'in önünde Kur'an-ı Kerim üzerinde terazi resmedilmesi de resmin dinî imgesini güçlendirmektedir. Millî Mücadele kahramanı olan Mustafa Kemal'in dinin de kurtarıcısı olarak gösterilmesi dikkati çekmektedir (CA, 01015024-659).

Mustafa Kemal'e yazmış olduğu 11 Mart 1921 (11.3.1337) tarihli bir mektubunda Şeyh Ahmed Senusi, Anadolu seyahatlerindeki faaliyetleri ve bu seyahatlerin amacı ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

⁵¹ Gazzini, bir İngiliz arşiv belgesine dayanarak, Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'in kendisine Doğu bölgesindeki birliklerin askerî komutasını teklif ettiğini ancak kendisinin reddettiğini iddia ettiğini belirtmektedir (Bk. Gazzini, 2004: 68).

⁵² Selek, 1987, I: 261; http://www.yeniasya.com.tr/enstitu/m-kemal-8217-in-seyh-sunusi-8217-ye-yazdigi-mektup-ilk-kez-yeni-asya-8217-da-bediuzzaman-8242-a-yapilan-8242-8242-sark-vaiz-i-umumiligi-8242-8242-teklifinin-perde-arkasi_149857 erişim tarihi: 1. 03. 2018)

İcrâ-yı seyâhat ettiğim memleketlerde uğradığım hiçbir kasaba yoktur ki orada nutuklar îrâd edip ahâliyi cihâda ve size karşı itâ'at ve inkıyâda teşvik etmiş olmayım. Esâsen benim yegâne za'tım milletin irşâdına çalışmak ve bu vesîle ile salâhını te'mîn etmektir (CA, 01020034-1).

Şeyh Ahmed Senusi, Anadolu'daki irşad faaliyetleri sırasında, Ankara Hükümeti'nin davasında haklı olduğunu, İslam'ın tek umudunun Mustafa Kemal olduğunu, bağımsızlık mücadelesi için cihadın hak olduğunu dile getirerek bununla ilgili olarak; camilerde vaazlar vermiş, hutbeler irad etmiş, beyannameler hazırlayarak halka dağıtılmasını sağlamış ve ileri gelen kişilere mektuplar ve telgraflar göndermiştir (CA, 01020034-1; ATASE, *ISH*, 1326/88). Halkın ve ordunun moralini yüksek tutmak için çeşitli vesilelerle telgraflar göndermiştir. Örneğin, ordunun muzafferiyetini tebrik ve Eskişehir memurları ve ahalisinin kendisine göstermiş olduğu samimiyet ve muhabbetlerinden dolayı teşekkürünü içeren bir telgraf göndermiştir. Bu telgraf gazetede de yayınlanmıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Kasım (Teşrinisani) 1921, s. 1). Ayrıca Doğu Anadolu'da bulunduğu sürede, bölgede dağıtılmak üzere Kürtlere, Iraklı Araplara ve Hintli Müslümanlara hitaben, İngiliz yönetimini hedef alan, İslam adına Ankara Hükümeti için yardım çağrısında bulunan broşürler hazırlamıştır. Örneğin bir broşürde "Barbar İngiliz ulusunun ihaneti" başlığını kullanırken bir başka broşürde; amacı İslamın yıkılması olan bir orduda hizmet etmeyi reddetmelerini istemiş ve "Hristiyan ve Yahudiler siz onların dinlerini takip edene kadar sizden memnun değiller" ifadelerini kullanmıştır (Broşürlerden örnek metinler için bk. Gazzini, 2004: 68-71).

Şeyh Senusi, ileride bahsedileceği üzere Anadolu'da bulunduğu sürece, bölgeyle ilgili edindiği tüm izlenimlerini ve elde ettiği istihbaratı Mustafa Kemal ile paylaşmış, faaliyetleriyle ilgili fikir alışverişinde bulunmuştur. Bunun için çoğu zaman mektup ve telgraf gönderirken özel meseleleri görüşmek için bazen bizzat Ankara'ya gitmiş bazen de halifesi Muhammed Zevi ya da yaveri Kemal Efendi'yi göndermiştir (CA, 01020044-1; CA, 01020053; CA, 01020061).

Özetle, Şeyh Ahmed Senusi, Anadolu'daki faaliyetleriyle Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında önemli rol oynayan din adamlarından biri olmuştur.

Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele döneminde yukarıda bahsedilenler dışında farklı görevler üstlendiği de zikredilmektedir. Bazı çalışmalarda Şeyh Senusi'nin TBMM'nin ilk milletvekillerinden biri olarak görev yaptığı (Özköse, 2006: 23) belirtilse de Şeyh Senusi hiçbir zaman milletvekili seçilmemiştir. Ayrıca bazı çalışmalarda 1919 sonunda Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'yi şeyhülislam ilan ettiği ifade edilse de bu iddia doğru değildir. Zaten verilen 1919 tarihinde henüz Şeyh Ahmed Senusi Millî Mücadele'ye dâhil olmuş bile değildir. Rusya'da yayınlanan *Bosfor* gazetesi de Nisan 1921'de yayınlanan bir haberinde Şeyh Ahmed Senusi'yi Ankara Hükümeti'nin şeyhülislamı olarak zikretmiş ve bu haber Ankara Hükümeti tarafından tekzip edilmiştir (CA, 01003115-2).

3.1.2. Konya Delibaş Ayaklanması'na Müdahalesi

Bazı çalışmalarda Şeyh Ahmed Senusi'nin Delibaş ayaklanmasındaki rolü ile ilgili farklı bilgiler vardır. Bir taraftan Şeyh Ahmed Senusi'nin Delibaş ayaklanmasını desteklediği yönünde yorumlar yapılırken (Gülcan, 1994: 56) diğer yandan Şeyh Ahmed Senusi'nin savunmaya çekilen Vali Haydar Bey ile birlikte Alaaddin Tepesi'nde bulunduğu ifade edilmektedir (Sürmeli, 2012: 119-124).

Konya Millî Mücadele döneminde de stratejik ve ekonomik konumu dolayısıyla önemli bir vilayettir (Semiz ve Toplu, 2017: 256-257). Bu nedenle İstanbul Hükümeti, İtilaf Devletleri ile Rum ve Ermeni azınlıklar, iş birliği yaparak Konya'daki Millî Mücadeleyi etkisiz kılmak için halkın padişaha olan bağlılıkları ve dinî duygularını sömürmek yoluyla propaganda faaliyetlerini yürütmüşlerdir (Karaaslan, 1997: 255-256).

I. Konya Hadisesi'nde başarısız olan İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi Sait Molla ve Teali İslam Cemiyeti üyesi Zeynel Abidin, bu kez propaganda faaliyetlerini daha sistemli bir şekilde yürütmeye çalışmışlardır. Halkı kendi yanlarına çekmek için "Bugün Ankara'da türeyenler, kendilerine Millet ve memleket hadimi ve halaskarı süsünü verenler, dün bütün varlığımızı eriten, kanımızı iliğimizi emen, İttihatçılar'dan başka kimseler değillerdir. Bunlar kendi keselerini dolduracaklar." şeklindeki sözleriyle propaganda yapmışlardır (*Yeni Sabah*, 29 Ocak (Kânunusani) 1940). Ayrıca Temettü vergisi ile askere alınmalarını ve Men-i Müskirat kanununu tenkit ederek asker kaçaklarını cesaretlendirmişler ve kendi saflarına katılmalarını sağlamışlardır (*Öğüt*, 2 Kasım (Teşrinisani) 1920).

Nüfuzlu kişileri yanlarına çekmeye çalışan isyancılar, faaliyetlerini gizlice yürütmüşler hatta bazıları Kuva-yı Milliye Cemiyeti'nin içine sızmışlardır. Kuva-yı Milliye tarafından halkı aydınlatmak için görevlendirilen heyette bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlıları halk arasında; Kuva-yı Milliye'nin düşmanla savaşıacağı yerde köyleri soyduğunu söylemişler ve halkın işgal güçlerine direnmesini engellemek için İzmir ile Batı vilayetlerini işgal eden ordunun Yunan ordusu değil, Halife ordusu olduğu şayiasını yaymışlardır (Avanas, 1998: 121; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, VI, 6 Aralık 1920, s. 249).

İsyancıların yanlarına çekmek istedikleri kişilerden biri de daha önce II. Bozkır İsyanı'na katılan Delibaş Mehmed idi. Delibaş Mehmed isyanı yönetebilecek özelliklere sahipti. Delibaş Mehmed'in ailesi, dedesi Osmanlı ordusundaki Delibaş teşkilatında mülazım olduğu için bu lakabı almıştır (Avanas, 1998: 122). Yazılanlara göre: "Menfaati için her türlü kötülüğü yapmaktan çekinmeyen nevî şahsına münhasır hırçın, yırtıcı bir mahluktur, para kazanmak için çalışmaz ve yorulmazdı. Fakat çalmak için koştuktan, boğuşmaktan usanmazdı. [...] Bu nedenle evi hırsızlık ocağı, uğursuzlar bucağı haline gelmişti" (*Yeni Sabah*, 30 Ocak (Kânunusani) 1940). Delibaş'ın, birinci Bozkır isyanına kadar Alibeyhüyüğü ve civar köylerinde hiçbir nüfuzu ve

mevkisi yoktur. “Serseri ve asker firarisi olup [...] maişetini [...] köylerde bilhassa hayvan hırsızlığı ile temin eden, kimsenin yanında haysiyeti, kıymeti olmayan bir adamdı” (*Yeni Konya*, 3 Temmuz 1980).

Delibaş Mehmed, II. Bozkır İsyanı’na katılmış fakat sonrasında Çumra Nahiye Müdürü vasıtasıyla affedilerek köyüne dönmüştür. Daha sonra Nahiye İdare Meclisi’ne üye seçilerek mevki sahibi olmaya başlamıştır (*Yeni Konya*, 3 Temmuz 1980). Obruk Köyü eşrafından Çakıroğlu’nun kızı eşkiya tarafından kaçırılınca Delibaş Mehmed de görevlendirilmiştir. Bu olayın çözümünde oynadığı rolden dolayı Vali Haydar Bey tarafından binbaşılık rütbesi verilmiş ve Çumra ve çevresinin asayişi için görevlendirilmiştir (*Yeni Sabah*, 11 Nisan 1940; Oğuz, 2005: 8). Bu görev ile Çumra ve çevresinde asayişi sağlayarak Vali Haydar Bey üzerinde iyi bir etki bırakmıştır. Bunun sonucunda büyük salahiyetler verilerek, cepheye gitmek ve millî kuvvetlere yardım etmek üzere 1300’den 1315 yılı doğumlulara kadar asker toplaması için yetki verilmiştir (*Öğüt*, 2 Kasım (Teşrinisani), 1920; Oğuz, 2005: 54).

Delibaş Mehmed’in elde ettiği bu yetkiler ile nüfuz ve kuvvet, Kuva-yı Milliye aleyhtarlarının onu kendi saflarına çekmek istemelerinin asıl nedeniydi. Delibaş Mehmed ilk önce nüfuzunun sarsılacağı endişesiyle reddetmişse de Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları, Konya’daki Kuva-yı Milliye heyetinden sekiz kişinin Delibaş Mehmed hakkında idam kararı verdikleri şayiasını çıkarmaları kararını değiştirmesi için yeterli oldu (Avanas, 1998: 124).

Delibaş Mehmed, Vali Haydar Bey’den almış olduğu yetkiler sayesinde, Sultaniye, Hotamış, Karaman, Çumra, Karapınar ilçeleri ile nahiye ve köylerinde ne kadar asker kaçağı, hapishane kaçını ve çeşitli suçlardan aranan kişiler varsa etrafına topladı. Yaptıklarına kimse müdahale edemiyordu. Kendisine teslim edilen eşkiyaları serbest bırakıp, kendisine katılmayan gençleri de eşkiyalık yaptığı gerekçesiyle öldürmüştü. Halk çaresiz emirlerine boyun eğiyor ve onun kuvvetlerine katılmak zorunda kalıyordu (*Öğüt*, 2 Kasım (Teşrinisani) 1920; Oğuz, 2005: 58, 60).

İlgın’da başka bir ayaklanmanın olması nedeniyle şehirde kolluk kuvvetlerinin olmamasından yararlanan Delibaş Mehmed, 2 Ekim 1920 günü 132 piyade, 117 süvari ve 200 silahsız asi kuvvetiyle, “padişahım çok yaşa” sesleriyle Çumra’ya girmiştir. Delibaş Mehmed Çumra Nahiye Müdürü’nü hapsedirmiş, telgraf hatlarını kestirip, karakol basarak birkaç kişiyi esir almışlardır (Avanas, 1998: 126-127).

Delibaş Mehmed aynı günün akşamı Konya’ya yürümüştür. Delibaş Mehmed’in Çumra’yı bastığını ve Konya’ya doğru hareket ettiğini haber alan Vali Haydar Bey, durumu 12. Kolordu Kumandanlığı’na bildirerek destek istemiştir. İlk önce asileri Konya dışında karşılamayı düşünen Konya Valisi Haydar Bey, daha sonra bu fikirden vazgeçerek Alaaddin Tepesi’ne savunmaya çekilmiştir (Oğuz, 2005: 67-68).

Asiler üç gün boyunca kamu binalarına baskınlar yapmış, çatışmalara girmiş, yakıp yıkmışlardır. İsyanın üçüncü gününün sonunda karakol, mektep, hapishane, postane vb. bütün askerî ve mülki binaları ele geçirmişler, hapishanedeki suçluları serbest bırakmışlar, şehrin dışarıyla iletişimini kesmişler ve silah depolarına el koymuşlardır. Ayrıca Kuva-yı Milliye taraftarlarının evlerine baskınlar yapmışlar, *Öğüt* gazetesinin sahibi ve başyazarını Kuva-yı Milliye'yi destekledikleri için tutuklamışlar, silah ve paralarını aldıkları zabıt, jandarma ve memurları hapsedmişlerdir (Avanas, 1998: 130-132).

Diğer yandan Alaaddin Tepesi'nin etrafını kuşatma altına alan Delibaş Mehmed, kuvvetlerinin yetersiz kalacağını anlayınca halkı kıskırtmaya başlamıştır. Attıkları kurşunun şeriat kurşunu olduğunu söyleyerek halkı şeriat uğruna cihada ve gazaya davet etmiştir. Silahı ve kudreti olup da davete icabet etmeyenlerin idam ile cezalandırılacağı da eklenmiştir (Avanas, 1998: 135-136).

Tüm bunlar olurken Delibaş Mehmed, bir taraftan da arabulucu heyetler teşkil ederek Vali Haydar Bey'e göndermiştir. İlk heyet Müftü Ali Rıza Efendi'nin başkanlığında gönderildi. Vali'nin hayat ve memuriyetine dokunmayacaklarını belirterek, vali ve hükümetin teslim olmasını istediler. Vali Haydar Bey 12. Kolordudan gelecek kuvvetlere güvendiği için "Eğer boş yere kan dökmek istemiyorlarsa şehri tahliye etsinler. Ancak bu suretle affa mazhar olacaklardır." diyerek bu teklifi reddetti. Mebus Yalvaçlı Ömer Efendi ile ikinci bir heyet göndererek yeniden sulh teklifinde bulundular. Ancak uzlaşma mümkün olmadı. Bunun üzerine Delibaş Mehmed, Şeyh Senusi başkanlığında üçüncü bir sulh heyeti gönderdi (TBMM, *Zabıt Ceridesi*, VI, 6 Aralık 1920, s. 249). Şeyh Senusi Delibaş'ın "Vali Bey teslim olsun ve yine makamına otursun" teklifini yinelemişti. Haydar Bey bu kez hemen cevabını vermeyerek, destek kuvvetlerin gelmesi için vakit kazanmaya çalıştı. Vali, Şeyh Senusi'ye:

Ben Konya Valiliğini herhangi bir sebeple bırakmış değilim. Görüyorlar ki üç gündür dayanıyorum. Bugün olmazsa yarın milli kuvvetler buraya gelecek. Eğer canlarını kurtarmak, affa uğramak istiyorlarsa kayıtsız şartsız hemen şehri terk etsinler. Veyahut da biz çoluğumuzla çocuğumuzla, maiyetimizle şehri terk ederek Afyonkarahisarı'na gidelim. Evet veya hayır.

teklifinde bulundu (*Öğüt*, 7 Ekim (Teşrinievvel) 1920; Oğuz, 2005: 103). Şeyh Senusi, bu cevaba bir diyeceği olmadığını söyleyerek şu teklifte bulunmuştur: "Siz buradan bir heyet gönderiniz. Onlarla görüşüp konuşunlar ve kati cevabı göndersinler." Vali Haydar Bey bu teklifi uygun buldu ve bir heyet görevlendirdi (Oğuz, 2005: 103). Bu arada Şeyh Senusi yanında bulunan Çelebi Efendi'ye Arapça "Biz gidelim Kuva-yı Milliye'den kuvvet gelinceye kadar bizde bulunalım, iki tarafın kanı dökülmesin" dedi. Haydar Bey önce bu teklife karşı çıksa da Şeyh Senusi Çelebi Efendi'nin nasihat etmesinin faydalı olacağını söyleyince, akşama geri dönmeleri şartıyla müsaade etti (TBMM, *Zabıt Ceridesi*, VI, 6 Aralık 1920, s. 249). Şeyh Senusi ile Çelebi Efendi ve Sertarik Adil Efendi birlikte asilerin karargâhı olarak kullandıkları Kayıklı

Kahvehanesi'ne geldiler. Çelebi Efendi yüksek bir yere çıkararak ne istediklerini sordu. Bir kısmı jandarmaların asker toplamak bahanesiyle evlerine girdiğini ve mallarını yağmalayarak haremlerine tecavüz ettiğini söylerken, bir kısmı da "Biz Hürriyet ve İtilafı ve padişahımızı istiyoruz" dediler. Bunun üzerine Çelebi Efendi asilere, bahsedilenleri yapan jandarmaların cezalandırılacağını söyleyerek, padişaha sadakatlerinin tam olduğunu, kendilerinin de padişahu kurtarmak için uğraştıklarını söylemiştir. Bazı asilerin gelen ordu düşman ordusu değil, halife ordusu imiş demesi üzerine Çelebi Efendi: "Yalandır, sizi iğfal etmişler", diyerek kalabalığı sakinleştirmeye çalıştı fakat işe yaramadı. Asiler, heyete baskı yaparak savunmada bulunan hükümet binasının teslim olmasını sağlamalarını, aksi halde hükümet konağını yakacaklarını söyleyerek zorla hükümet binasına götürdüler, fakat bunu sağlayamayınca yeniden Kayıklı kahvehanesi'ne getirdiler. Bu esnada birkaç adamıyla Delibaş Mehmed geldi. Çelebi Efendi Delibaş Mehmed'e gayelerinin ne olduğunu sordu. Delibaş Mehmed'in adamlarından biri vali teslim olsun, hükümeti bize devretsin cevabını verdi. Delibaş Mehmed de valinin teslim olması halinde bir şey yapmayacağını söyledi. Bunun üzerine Çelebi Efendi, "Madem ki teslim olsun; bir şey yapmayacağız diyorsunuz, ben gidip kendisine haber vereyim", diyerek Alaaddin Tepesi'ne gitmek istedi. Fakat Delibaş Mehmed vaktin geç olduğunu söyleyerek "Yarın sabahleyin gidersiniz, şimdi vurulursunuz gecedir" dedi. İsyanın ikinci günü asiler, şehrin ileri gelenlerini silah zoruyla vali seçimi için toplayarak Mustafa Remzi Efendi'yi vali vekilliğine seçtiler (TBMM, *Zabıt Ceridesi*, VI, 6 Aralık 1920, s. 242, 249-250).

İsyanın ikinci günü vilayet konağında bu olaylar olurken, diğer yandan asiler, tüm güçleriyle Alaaddin Tepesi'ne saldırıyorlardı. Şehir halkını zorla olay yerine getiriyorlardı. Heyetin akşama gelmek üzere gitmesine rağmen hala dönmemeleri de müdafilerin moralini bozmuştu. Müdafiler yeniden bir heyet gönderme kararı aldılar. Ancak cephaneleri tükenmek üzere olduğu için teslim olmaktan başka çareleri kalmamıştı. Heyete Vali Haydar Bey de dâhil oldu ve asilere teslim oldular (Oğuz, 2005: 105). Asiler, "Valiye, komuatana, zabitana bişey olmaz, istedikleri yerde misafir olacaklardır" dediler. Bunun üzerine sekiz kişilik bir heyet Vali Haydar Bey'i almak için beyaz bayraklarla Alaaddin Tepesi'ne hareket ettiler. Fakat valinin teslim olduğu yönündeki söylentiler üzerine, toplanan kalabalık vali ve yanındaki heyete saldırdılar. Bu olay üç kez tekrar etti. Sonunda hükümet konağına gelindi ve asiler Vali Haydar Bey ve maiyetini valilikteki yaver odasına hapsedtiler. Nihayet Afyon, Kütahya, Ankara ve Adana'dan sevk edilen destek kuvvetlerinin gelmesiyle 6 Ekim 1920'de isyan bastırıldı. Delibaş Mehmed Mersin'e kaçarak Fransızlara sığındı (Atatürk, 2011: 337). Mersin üzerinden İstanbul'a kaçarak Yunan ordusunun hizmetine giren Delibaş Mehmed, 1921 Temmuz'unda yeniden Konya'ya gelerek bir isyan teşebbüsünde bulunduysa da başarılı olamadı ve kendi adamları tarafından öldürüldü (Avanas, 1998: 141, 143-151; Sürmeli, 2012: 134).

Görüldüğü gibi bazı çalışmalarda ifade edilen Şeyh Senusi'nin Delibaş ayaklanmasını desteklediği ya da Şeyh Senusi'nin savunmaya çekilen Vali Haydar Bey ile birlikte Alaaddin Tepesi'nde bulunduğu yönündeki bilgiler doğru değildir. Şeyh Senusi'nin başından beri Alaaddin Tepesi'nde bulunduğu düşünülürse Delibaş tarafından gönderilen heyette bulunması pek olası değildir. Ayaklanmayı desteklediği iddiasına gelince, öncelikle Şeyh Senusi'nin bu tarihlerde çoktan tarafını seçerek Millî Mücadele'ye dâhil olduğu bilinmektedir. İkinci olarak, kaynaklarda Delibaş Mehmed'in valiye gönderdiği elçilerden Mebus Yalvaçlı Ömer Efendi'yi zorla gönderdiği anlatılmaktadır. Ayrıca hem Yalvaçlı Ömer Efendi hem de ilk heyetin başkanı Ali Rıza Efendi Vali Haydar Bey'e, asilerin sözden anlayan kimseler olmadığı yönünde beyanda bulunmuştur. Dolayısıyla Şeyh Senusi de bu görevi zorlama sonucu üstlenmiş olabilir. Öyle olmasa bile her iki tarafla yaptığı konuşmalardan anlaşıldığı üzere kan dökülmesini, olayların büyümesini istememektedir. Yani Şeyh Senusi Delibaş ayaklanmasında yalnızca bir nevi elçilik görevi ifa etmiştir.

3.1.3. Irak Krallığı'na Adaylığı Meselesi

Bazı çalışmalarda Şeyh Ahmed Senusi'nin Irak kralı ilan edildiği⁵³ ya da Irak tahtına aday olduğu (Karasapan: 1960: 227; Gazzini, 2004: 65-66) yönünde bilgiler vardır. Bu bu bilgi kısmen doğrudur. Ancak aslında Şeyh Ahmed Senusi Irak krallığına aday olarak değil, kral aday bölgesine ulaşana dek ona niyabet etmek üzere görevlendirilmiştir.

Mondros Mütarekesi'nin ardından Irak bölgesinde İngiliz işgalleri başlamıştır. İngilizler bölgenin denetimini elde edebilmek için propaganda faaliyetlerine giriştiler. Böylece halk arasında güvensizlik duygusunu tesis edecek, Kürtçülük fikrini yayarak İngiliz-Fransız güdümlü bir hükümet kurducaklardı (Genelkurmay Başkanlığı, 2009: 13). Aşiret reislerini ödenek vererek kendilerine bağlayan İngiliz yönetimi, Türk memurları işten çıkararak yerlerine Kürtleri atadılar ve Kürtçeyi resmî dil haline getirdiler (Kaymaz, 2003: 103). Bölge halkı bağımsızlık beklentisi içindeyken, San Remo Konferansı'nda (Nisan 1920) İngiliz mandasına bırakılınca tepki olarak Anadolu hareketine yaklaşımaya başladılar (Erdaş, 2013: 674). Bölge halkı İngiliz sömürgeciliğine karşı "1920 Ayaklanması" ya da "Irak İhtilali" olarak anılan isyanı başlattılar. İngiliz mandasını reddederek Türk mandası ya da bağımsızlık istediklerini vurguladılar (Erdaş, 2013: 675). 1920 Kasım'ında Irak Geçici Hükümeti'ni kuran ihtilalciler, Mustafa Kemal'e gönderdikleri bir mektupta; bağımsızlık hareketi başlattıklarından bahsederek, TBMM Hükümeti'ne dayandıklarını belirtmişlerdir (TBMM, *Zabıt Ceridesi*, V, 15 Kasım 1920, s. 397).

⁵³ Mary Caroline Holmes anılarında, "Antlaşmanın koşullarını Şeyh Sunusi'nin sekreterinden telgraf kâğıdına ve Türkçe [y]azılmış olarak aldım. Bugün hala sakladığım bu kâğıt Şeyh'in kendisinini. Zarfında 'Ahmet Şeyh Sunusi, Irak Kralı' diye yazıyordu." ve "Kral adını aldıktan sonra Ahmet Sunusi, Sivas, Harput, Diyarbakır ve Mardin kentlerini dolaşıp bir zafer turu attı." şeklindeki ifadelerle yer vermiştir. (Holmes, 2017: 175, 184).

Mustafa Kemal cevaben; ortak düşmana karşı maddî manevî her türlü desteği vereceklerini ve yakında taarruza geçeceklerini yazmıştır (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 10, 2004: 108).

Elcezire⁵⁴ Cephesi; Kuzey Irak'ta bulunan aşiret ve dinî oluşumlar ile İngiltere'ye karşı başlayan ayaklanmayı destekleyerek, İngiltere'yi bölgede etkisiz hale getirmek için kurulmuştur (Erdaş, 2013: 679). Elcezire Cephesi komutanlığına atanan Nihat Paşa, bölgede devletin dayandığı muhtelif unsurları birleştiren "İslamiyet" siyasetini takip ederek ayrılıkçı hisleri ve hareketleri ortadan kaldırmayı başarmıştır (TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, III, 22 Temmuz 1922, s. 561-562). Ayrıca Diyarbakır'a gelerek kendisiyle görüşen Irak Geçici Hükümeti ve Musul ihtilal cemiyetleri temsilcilerini Osmanlı Hükümeti'ne bağlı ve başında Osmanlı şehzadesinin bulunacağı, Irak ve Musul'u kapsayan bir "Irak Hükümeti İslamiyesi" kurmaya ikna etmiştir.⁵⁵ Bu heyetle yapılan görüşmede, Şehzade bölgeye varana kadar Şeyh Senusi'nin "niyabet tarikiyle" hükümetin başına getirilmesine karar verilmiş ve Şeyh Senusi Diyarbakır'a çağırılmıştır (TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, III, 22 Temmuz 1922, s. 563). Bu noktada Nihat Paşa ve TBMM Hükümeti'nin Irak bölgesinde neden başında bir Osmanlı şehzadesinin bulunacağı, Osmanlı Hükümeti'ne bağlı bir hükümet kurulmasını istedikleri sorusu akla gelmektedir.⁵⁶ Bunun nedeni İngiliz ve Fransızların, Mondros Mütarekesi'nden itibaren bölgedeki Kürt ve Arap aşiretlerine Osmanlı Hükümeti'nin parçalandığı, ordunun silahsız kaldığı yönünde propagandalar yaparak bölgedeki ayrılıkçı faaliyetleri tetiklemeye çalışmasıdır. Bu nedenle Nihat Paşa da bölgede yaptığı karşı propagandalarda Ankara Hükümeti'nin İslamiyeti kurtarmak için çalıştığını, Ankara Hükümeti'nin halife/padişahla birlikte olduğunu belirterek bölgede yeniden Osmanlı otoritesini sağlamayı ve böylece ayrılıkçı hareketlerin önüne geçmeyi amaçlamıştır (TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, III, 22 Temmuz 1922, s. 553-555). Dolayısıyla Ankara Hükümeti'nin yardımıyla Osmanlı Hükümeti'ne bağlı bir şehzadenin bölgedeki hükümetin başına getirilmesi, Ankara Hükümeti'nin İstanbul Hükümeti ile bir probleminin olmadığını bir göstergesi olacaktı. Niyabet görevi için Şeyh Senusi'nin seçilmesinin nedeni de yine bölgedeki

⁵⁴Kuzeydoğusu Diyarbakır Merkez Sancağı ve Mardin Sancağı, Kuzeybatısı Urfa Sancağı, Orta ve Doğu kısımları Musul Vilayetine bağlı, Batısı Zor sancağı, güneyi Bağdat Sancağı olan bölge. (Eroğlu, Babuçoğlu ve Özdil, 2008: 17).

⁵⁵ Qassam Al-Jumailiy'e göre bu gurup hükümetin başına geçecek olan kişinin II. Abdülhamid'in oğlu Burhanettin Efendi'nin olmasını talep etmiştir. (Qassam Al-Jumailiy, 1999: 99). Yine bazı çalışmalarda Irak tahtına aday olan Osmanlı şehzadesinin Burhaneddin Efendi olduğu bilgisi yer almaktadır. Bk. (Öke, 2002: 128).

⁵⁶ Bu konuda Ankara Hükümeti'nin İstanbul Hükümeti ile yakınlaşma umudu ile böyle bir politika izlemiş olma ihtimali de akla gelebilir. Ancak Mustafa Kemal *Nutuk*'ta bu süreci çok net bir şekilde aktarmaktadır. O dönem İstanbul Hükümeti'nin Ankara Hükümeti'ni yeniden kendisine bağlama çabaları vardır. Mustafa Kemal İstanbul ve Anadolu'nun birleşmesini kendilerinin de istediklerini, ancak İstanbul Hükümeti'ni tanımadığını, İstanbul'un uzlaşma ve görüşme taleplerini, İstanbul'da bir hükümet bulunmasının millî gaye için ne kadar zararlı olduğuna kamuoyunu inandırmaya yarayacak şartları hazırlamak için kabul ettiklerini, bu görüşmeden sonra halkın inanış ve görüşlerinin değişeceğine inandığını ifade etmiştir (Atatürk, 2011: 348, 357, 382). Dolayısıyla Ankara Hükümeti'nin Irak bölgesinde kurulacak hükümetin başına bir Osmanlı şehzadesini görevlendirmek istemesinin, İstanbul Hükümeti ile yakınlık kurmak gibi bir amaçla yapılmış bir politika olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Kürt ve Arap nüfusa hitap edebilecek biri olması, Arap kökenli olması ve bölgede birleştirici bir etkiye sahip olabilecek seviyede dinî nüfuza sahip bir kişilik olmasıdır.

Şeyh Senusi'nin bölgeye ulaşması dört ay kadar gecikmiş, Irak ihtilali TBMM tarafından maddî olarak yeterince desteklenememiş ve Irak Geçici Hükümeti dağılmıştır. Yine de Kürt ve Arap aşiretleri 1921 Şubat ayında gerçekleşen Londra Konferansı'nda Kürdistan meselesi konuşulurken, Kürtler hakkında söz söyleme yetkisinin yalnızca TBMM'ye ait olduğunu bildirmişlerdir. Bunun Nihat Paşa'nın uyguladığı, kendi deyimiyle "İslamiyet esasına müstenit adilane siyaset"inin etkisiyle gerçekleştiği söylenebilir (TBMM, *Gizli Celse Zabıtları, III, 22 Temmuz 1922*, s. 563). Her ne kadar niyabet görevi için geç kalmış olsa da Kuzey Irak'ta Arap, Türk ve Kürt aşiretleri arasında Millî Mücadele lehine destek kazanmakta Şeyh Senusi'nin nüfuzu etkili olmuştur. Bölgede uzun süre kalan Şeyh Senusi, Ankara Hükümeti aleyhine kışkırtılan halka nasihat ederek, Arap ve Kürt aşiret reisleriyle, tarikat şeyhleriyle görüşerek yabancılara karşı koymalarını telkin etmiş, mükâfat olarak unvan ve bağış verileceği vaadinde bulunmuştur (*İkdam*, 25 Ekim (Teşrinievvel) 1921, s. 1; Qassam Al-Jumaly, 1999: 74).

Garp cephesi istihbarat şubesi, Irak Kralı Faruk'a isnad edilen bir makalenin içeriği hakkında bilgi vermiştir. Bu makaleye göre; Irak'ta iki melik vardır. Biri güneyde Kemalistlere yakın olan Şeyh Senusi, diğeri de kuzeyde İngilizlere yakın olan Emir Faysal (Faysal bin Hüseyin). Irak ahali İngiltere tarafından cebren getirilen değil kendilerinin seçeceği bir reisi ve hükümeti arzulamaktadırlar (ATASE, *ISH*, 1268/5).

Holmes'in verdiği bilgilere göre, Şeyh Ahmed Senusi'nin halifesi Adana'ya giderek, Kral Faysal'ın bir temsilcisiyle buluştu ve Şeyh Ahmed Senusi'nin Faysal'ın topraklarında serbestçe Panislamizm propagandası yapması konusunda anlaştılar (Holmes, 2017: 179). Şeyh Senusi Irak ve Musul bölgelerinde dağıtılmak üzere çok sayıda bildiriler hazırlamıştır. Bu bildirilerde İslam vurgusu yapılarak, sömürgeci İngilizler aleyhine kardeş Türkler ile birleşerek direnişe geçme çağrısı yapılmıştır (Qassam Al-Jumaly, 1999: 75). Bir arşiv belgesinde, Şeyh Senusi'nin Suriye bölgesine de beyannameler göndermek istediği ve bölge için beş yüz civarında beyannamenin gönderilmesinin yeterli olacağından bahsedilmektedir (ATASE, *ISH*, 1326/88).

Şeyh Senusi'nin bölgede gerçekleştirdiği faaliyetler, İngiltere'nin istihbarat raporlarında Şeyh Senusi aracılığıyla Irak, Hicaz ve Anadolu Hükümetleri arasında bir sözleşme olacağı şeklinde yorumlanmıştır (ATASE, *ISH*, 1485/27aa). Şeyhin bölgede kurulacak devletin başına geçeceği söylentisi de yine İngiltere'yi endişelendirmiştir. Bir İngiliz gazetesinde Emir Faysal'ın tahta çıkış seremonisinin haberi verilirken, 20 Eylül tarihinde rapor edilen bilgiye göre; Kemalist Türker'in Şeyh Ahmed Senusi'yi kral yapmak için Kuzey Irak'taki karışıklıkları kışkırttığı söylenmiştir (*The Illustrated London News*, October 1, 1921, p. 2).

Şeyh Ahmed Senusi bölgede iken edindiği istihbaratı Ankara Hükümeti ile paylaşmıştır. 20 Eylül 1921 (20.9.1337)'de Mardin'den gönderdiği mektupta; İngilizlerin bölge halkını manda

yönetimine ikna etmeye çalıştıklarını ve Irak Kralı olarak Faysal'ın seçilmesi için uğraştıklarını bildirmiştir. Bu siyasetin önüne geçilmezse “bu havâliye kadar [Mardin-Diyarbakır-Urfa] sû-i sirâyeti muhakkak” olduğundan bu konuda gerekli tedbirlerin alınmasının gerektiğini vurgulamıştır (CA. 01020045). Şeyh Ahmed Senusi yine 23 Ekim 1921 (23.10.1337) tarihli bir başka mektubunda Irak'tan aldığı istihbaratı paylaşmıştır. Buna göre, İngilizler Kürtlerden Emir Faysal'a biat etmelerini istemiş ancak onlar reddetmiştir. İngilizler de Kürtlerin bu taraftarlığı karşısında Kürtlerin zihinlerinde istiklal fikrini uyandırması için Kürt (Nemrut) Mustafa Paşa'yı Süleymaniye'ye mutasarrıf olarak atamışlardır.⁵⁷ Şeyh Ahmed Senusi bir mektup yazarak İngilizlerin sadece Müslümanlar arasında tefrika istediklerini bildirdiğini ve bu siyasî durum hakkında bölgedeki Kürtleri uyardığını belirtmiştir. Şeyh Ahmed Senusi daha sonra birkaç bölge hakkında detaylı bilgi vermiştir. Sincar ileri gelenlerinin kendisine özel memurlar ve mektuplar göndererek Faysal'ın emaretini kabul ettiklerini ancak kalben Osmanlı ümmetine bağlı olduklarını ve İngiltereye harp ilan edildiği takdirde iştirak konusunda bir dakika tereddüt etmeyeceklerini bildirdiklerini ve kendisinin de onları sevindirecek şeyler söyleyerek emin olmaları yönünde cevap verdiğini ifade etmiştir. Rave'den de mektuplar aldığını ve Rave halkının Faysal'ın emaretini reddettikleri zaman Faysal'ın onları teyyarelerle helak edeceği yönünde tehdit ettiğini belirttiklerini yazmaktadır. Aneh kazası ahali de kendilerine bir kaymakam seçmişler ve korumaları için Şeyh Senusi'nin bir miktar kuvvetle giderek kendilerine yardım etmesini talep etmişlerdir. Şeyh Senusi bunun üzerine maiyetinden birini göndererek onlarla ilgilenmesini istediğini belirtmiştir. Devamında da her bölgedeki aşiretlerden arka arkaya elçi ve mektuplar gelmekte olduğunu ve hepsinin ayaklanmaya hazır olduğunu ifade etmektedir. Ayaklanma olmasını istemediği anlaşılan Şeyh Senusi, biz ise şimdiye kadar türlü vaadlerle işi geçiştirmekte ve gücümüz yettiğince hediyeler göndermek suretiyle durumu idare etmekteyiz diye yazmaktadır. Sonrasında Cezire'de bulunan bazı aşiretlerden bahsetmekte, kendilerini düşmandan korumamız üzerine düşmanla alakalarını kestiler diyerek, her gün Fransızlar üzerine yağma yaptıklarını ve adamlarını öldürdüklerini ve devlet-i aliyeye tamamen bağlı olduklarını belirtmektedir. Bu aşiretler ile ilgili, bizden sürekli yardım için bir kıta ve cephaneye gönderilmesini talep ediyorlar, biz ise yine vaadlerde bulunarak ve türlü hediyeler göndererek durumu idare ediyoruz, şeklindeki sözleriyle Mustafa Kemal'den bu konuda yardım etmesini ve bu işi halletmesini istemektedir (CA, 01020050-5).

Şeyh Ahmed Senusi'nin Irak bölgesi ile ilgili uyarıları üzerine alınacak tedbirleri belirlemek üzere bir komisyon oluşturulmuştur (BCA, 030-18-01-01-4-49-9). Mustafa Kemal 1

---

⁵⁷ Nemrut Mustafa Paşa, Birinci Dünya Savaşı sonrasında olağanüstü bir mahkeme olan Divan-ı Harb-i Örfi'de başkanlık yapmıştır. Bu görevi esnasında “Ermeni soykırımı” iddiasıyla yargılananlara karşı şiddet ve zulüm göstermiş, yalancı şahitler dinleyerek suçsuz insanları idama mahkûm etmiştir. Emperyal devletlerle iş birliği içerisinde olan Mustafa Paşa halkı birbirine düşürmek için isyanlar düzenlemiş, Osmanlı Devleti tarafından altı ay hapse mahkûm edilmiş, görevi ve rütbeleri alınmış, Türkiye Cumhuriyeti tarafından ise vatana ihanet suçu ile gıyabında idam kararı verilmiştir Bk. (Ata, 2008).

Şubat 1922'de Misak-ı Millî sınırları içinde kalan Musul ilinin kurtarılması amacıyla Revandiz bölgesine kuvvet gönderilmesi talimatını vermiştir (Genelkurmay Başkanlığı, 2009: 299). Şeyh Senusi'nin de uzaktan ve moral yardımlarıyla kuzey Irak'ta başlayan Revandiz Harekâtı ile Ankara, bölgeye sınırlı bir birlikle doğrudan müdahale edecek ve Millî Mücadele'nin son cephesi açılacaktır. Elcezire Cephesi Komutanlığı, yeterli lojistik destek sağlanamaması nedeniyle İngilizlerin taarruzu karşısında direnemeyerek geri çekilmek zorunda kalmış ve Musul'un Türkiye'de kalması amacı gerçekleştirilememiştir (Erdaş, 2015: 686-687).

Bu bilgiler ışığında meseleyi özetleyecek olursak, bazı çalışmalarda belirtilen TBMM tarafından Şeyh Ahmed Senusi'nin Irak Kralı ilan edildiği ya da Irak tahtına aday olduğu yönündeki bilgiler doğruluk arz etmemektedir. Bu bilgiler yalnızca İngiliz istihbarat raporlarında yer alan ve yanlış anlaşılma ya da olayları yanlış yorumlama sonucu ortaya çıkan söylentilerdir. Irak tahtına adaylığı ise Ankara Hükümeti'nin görevlendirmesi ile ve sadece gerçek aday gelene dek vekâleten üstleneceği bir görevdir. Şeyh Senusi karışıklıklar nedeniyle bölgeye vaktinde gidememiş dolayısıyla bu görevi yerine getirememiştir. Onun yerine İngilizlerin adayı Faysal Irak Kralı olarak seçilmiştir. Ancak Şeyh Senusi bölgede bulunduğu müddetçe Millî Mücadele lehine faaliyetlerine devam etmiştir.

3.1.4. Sivas İttihad-ı İslam Kongresi⁵⁸ Hakkında

Şeyh Senusi'den bahseden çalışmaların hemen hemen tamamında, Şeyh Senusi'nin Sivas'ta gerçekleşen bir İttihad-ı İslam Kongresi'ne başkanlık ettiği bilgisi yer almaktadır. Kongre tarihi bu çalışmaların çoğunda 1 Şubat 1921 olarak gösterilmiştir.⁵⁹ Birkaç çalışmada ise 18 Şubat 1921 tarihi verilmiştir.⁶⁰

Çalışmalarda kongrenin; tüm İslam dünyasını, işgal devletleri karşısında birlikte hareket etmeye davet etmek amacıyla düzenlendiği ve birçok İslam ülkesinden siyasî önderlerin katılımıyla gerçekleştiği belirtilmektedir. Hatta kongreye katılanlar arasında yalnızca Sünni

⁵⁸ Bu toplantı çalışmalarda "İttihad-ı İslam Konferansı", "İslam Konferansı", "İslam Kongresi" "Büyük İslam Kongresi", "Büyük İslam Konferansı" gibi farklı şekillerde isimlendirilmiştir.

⁵⁹ Bazı araştırmacılar gün belirtmeden şubat ayına veya 1921 yılı başlarına işaret etmiştir (Jaeschke, 1989: I, 138; Lewis, 1993: 30; Genelkurmay Başkanlığı, 1966: 273; Belen, 1973: 288; Sarihan, 1986: 382; Göyünç, 1985: 29; Albayrak, 1989: 355; Koloğlu, 1981: 127; Özköse, 2000: 78; Doğan, 2014: 33. ve daha birçok eser). Özköse, 1 Şubat tarihinin yanına Hicri 02 Cemaziyelahir 1340 tarihini de düşmüştür ancak bu tarih miladi takvimde 1 Şubat 1921'e değil 31 Ocak 1922'ye tekabül etmektedir. Kendinden sonraki yayınlarda da maalesef aynı yanlışlığa düşülmüş ve Özköse'nin verdiği hicri tarih aynen kullanılmıştır. Bk. (Güngör, 2003: 344; Günaydın, 2005: 37; Kuzu, 2014: 31).

⁶⁰ Mustafa Oral bu tarih bilgisini kaynak göstermeden vermiştir (Oral, 2005: 70). Nihat Azamat ise, bu bilgiyi Orhan Koloğlu'na atıf yaparak vermiştir. (Azamat, 2009: 528). Ancak Koloğlu kongre tarihi olarak bir önceki dipnotta belirtildiği gibi 1 Şubat 1921 tarihini vermektedir. Öyleyse bu 18 Şubat tarihi nereden çıkmıştır? Koloğlu çalışmasında daha önce Mete Tuncay'ın yayımladığı, Millî Mücadele Dönemi'ne ait bir broşürün metnini aynen aktarmıştır. TBMM tarafından hazırlanan bu metinde Şeyh Senusi "18 Şubat 1337 Cuma günü Sivas'ta Camii Kebir'de Hutbe okuyup bizzat imamlık görevini ifa etmişlerdir" denmektedir. (Koloğlu, 1981: 128). Aynı bilgi *Anadolu Hediyesi*'nde de yer almaktadır (*Anadolu Hediyesi*, 1338 (1922), No: 1).

önderlerin olmadığı; Kerbela'nın Şii Emiri ve Zeydiyye mezhebine mensup Yemen Hükümdarı İmam Yahya gibi değişik mezhep ve meşrepten kişilerin katıldığı bilgisi verilmektedir. Ayrıca Şeyh Senusi'nin Kongre esnasında Sivas Cami-i Kebir (Ulu Camii) 'de bir hutbe irad ettiği kaydedilmektedir. Peki, gerçekten böyle bir İslam Kongresi gerçekleşmiş midir? Bu sorunun cevabını vermenin yolu dönemin kaynaklarına inmektir.

İslam Kongresi gerçekleştirileceğine dair haberlerin ilk kaynağı İngiliz istihbarat raporlarıdır. İngiliz istihbarat raporlarında mütemadiyen bir İslam Kongresi gerçekleşeceği ya da gerçekleştiği yönünde bilgiler paylaşılmıştır.⁶¹ Farklı başlıklar altında da değindiğimiz üzere istihbarat raporlarının her zaman doğru bilgileri yansıttığını söylemek güçtür. Çünkü istihbarat raporlarının doğru ya da yanlış her türlü duyumu içerdiği gibi zaman zaman halk üzerinde belli bir yönde algı oluşturmak maksadıyla da düzenlendiğini söylemek mümkündür. Hatta zaman zaman bizzat istihbarat raporlarında; raporlardaki bilgilerin çelişkili olduğuna dair söylemler vardır.⁶² Yani İngiliz istihbarat raporlarında yer alan haberlerin tutarsızlığını kendileri de belirtmişlerdir. İngilizler Mondros'ta ortaya çıkan olumsuz şartlar nedeniyle, tüm İslam dünyasında panislamik bir direniş ortaya çıkacağı endişesine düşmüşlerdi. Mustafa Kemal'in de bu direnişi yaymak için bir İslam Kongresi düzenleyeceğini öngörmüşlerdir (Eraslan, 2009: 295). Eraslan'a göre: "İngilizler, algıladıkları tehdit harekete geçmeden önce karşı propaganda hazırlıklarını başlatmışlardır" (Eraslan, 2009: 295). Zira Müslümanlar arasında böyle bir direniş İngilizlerin sömürgelerindeki geleceğini tehdit edecektir. Zaman zaman bir İslam Kongresi gerçekleştirmek için planlar ve hatta çağrılar yapılmış olabilir. Ancak bu haberler doğru olsa da bunları bir İslam Kongresi gerçekleştiğine dair delil olarak kabul etmek mümkün değildir.

Gerçekleşmesi halinde büyük yankı bulacağı şüphesiz olan İslam Kongresi ile ilgili yerli basındaki haberlere bakmak elzemdir. Basında Sivas'ta böyle bir kongre gerçekleştiği ya da

⁶¹ 25 Aralık 1919 tarihli raporda "Mustafa Kemal'in İran, Hindistan, Afganistan gibi ülkelerin delegeleriyle Sivas'ta toplanacak bir panislamik kongre için çağrı yaptığı" bildirilmektedir (Şimşir, 1992: 313). 11 Nisan 1921 tarihli bir başka raporda Ocak 1921 tarihinde Şeyh Senusi tarafından Sivas'ta bir İslam Kongresi gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. (Şimşir, 2000: III, 279). 28 Ağustos 1922 tarihli başka bir istihbarat raporunda ise "Bir İslam Kongresi Önerisi" başlığıyla; Ankara'da İslam Kongresi planlarını tartışmak üzere Mustafa Kemal'in başkanlığında bir komite toplandığı haber verilmektedir. Komite Abdullah Azmi (Şer'iyeye Vekili), Şeyh Senusi, Uceym Sadun Paşa, Cevad Paşa, Fevzi Paşa, Sultan Ahmed Han (Afgan Büyükelçi), Mümtazü'd-Devle (İran Sefiri), İbrahim Abilof (Azerbaycan Sefiri)'dan oluşmaktaydı. Ayrıca çok sayıda gazeteci ve milletvekili de hazır bulunmaktaydı. Toplantının detayları bilinmemekle birlikte; Afgan Elçisi kongrenin Kabil'de, İran Elçisi Tahran'da, Mustafa Kemal ise Ankara'da toplanmasını istemiştir. Bunun üzerine komite üyeleri kongrenin düzenleneceği yer hususunda anlaşamayınca meselenin başka bir zamana ertelenmesine karar verilmiştir. (Şimşir, 2000: IV, 364-365).

⁶² 11 Nisan 1921 tarihli rapora göre; bir taraftan raporlarda Şeyh Senusi'nin Sivas Kongresi kararları doğrultusunda propaganda faaliyetlerine Arabistan ve Mezopotamya'da devam edeceği ve o anda Hicaz'a gitmek üzere Suriye'ye girmek üzere olduğu bildirilmektedir. Diğer yandan Anadolu basınında çıkan ve başka güvenilir kaynaklardan da teyit edilen haberlere göre Şeyh Senusi Anadolu'da Ankara, Konya, Kayseri, Afyon Karahisar ve hatta Antalya olmak üzere bir şehirden diğerine seyahat etmektedir (Şimşir, 2000: III, 279; Eraslan, 2009: 299). 12 Ağustos 1920 tarihli bir raporda İttihatçıların Şeyh Senusi'yi halife seçtireceği bilgisi yer alırken, (Şimşir, 2000: II, 255) 6 Şubat 1921 tarihli başka bir raporda TBMM'nin Şeyh Senusi'yi halife ilan edeceği bilgisi yer almaktadır. (Şimşir, 2000: III, 104).

gerçekleşeceği yönünde hiçbir haber yoktur. Ancak Ankara’da bir İslam Kongresi’nin gerçekleşeceği ile ilgili bazı makaleler mevcuttur. 11 Mart 1921’de *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde Hüseyin Ragıp Bey “Ankara’da Bir İslâm Kongresi” başlığıyla büyük bir İslam konferansı düzenleneceğini müjdelemektedir. Haberde belirtildiğine göre konferans bütün İslam âleminin temsilcilerinden oluşacaktır. Hükümeti böyle bir konferans düzenlemeye sevk eden ise İslam dünyasından gelen taleplerdir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Mart 1921, s. 1). 21 Mart 1921’de de *Sebilürreşad*’da Eşref Edip tarafından kaleme alınan “Anadolu’da İslâm Kongresi” başlıklı yazıda; Hüseyin Ragıp Bey’in İslam konferansı düzenleneceğine dair haberinin İslam dünyası için büyük bir müjde olduğu vurgulanmıştır (Eşref Edib, 1921). *Sebilürreşad*’ın bir sonraki sayısında da Kırşehir Mebusu Müfid Bey tarafından yazılan “Anadolu’da Büyük İslâm Şûrâsı” adlı bir makale bulunmaktadır. Müfid Bey İslam konferansını müjdeleyen yazıları okuduğunu belirterek, konferansın İslam dünyası açısından önemine değinmiştir (Kırşehir Mebusu Müfid, 1921). Yerli basında *Hâkimiyet-i Milliye*’nin 11 Mart tarihli haberi dışında hiçbir haber yoktur. İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold, Dışişleri Bakanı Curzon’a gönderdiği raporunda *Hâkimiyet-i Milliye*’deki haberin tercümesini göndererek, bu haber dışında konuyla ilgili somut bir delil olmadığını bildirmiştir (Eraslan, 2009: 298).

Mustafa Kemal’in “Aylık Hedefler” başlığını taşıyan 1921 yılına ait not defterinde “İslam Kongresi program beyanname” şeklinde bir not bulunmaktadır (İnan, 2009: 75; Eraslan, 2009: 301). Bu not bir İslam Kongresi düzenlenmesinin planlandığını göstermektedir. Zaten Eşref Edib de anılarında bu plandan bahsetmiştir. Eşref Edib, Mehmed Akif ile olan anılarında, kongre planlarını ve gerekçesini şu sözlerle anlatmıştır:

O sıralarda İngilizler Mekke’de bir İslam Kongresi toplamak suretiyle büyük bir entrika çevirmek istiyorlardı. Bunun üzerine Hüseyin Ragıp Bey görüşmek üzere bana haber gönderdi. Gittim, görüştük. Ankara’da büyük bir İslam Kongresinin toplanmasına hükümetin karar verdiğini, bunun için ben, Üstad [Mehmed Akif], Şer’iye Vekili ve Receb Bey’den [Peker] [...] mürekkep bir büro teşkil ederek hemen hazırlıklara başlamamız lüzumunu tebliğ etmişti. [...] Çok geçmeden ben, Üstad, Şer’iye Vekili birleşerek bir büro teşkil ettik, hazırlıklara başladık. Birkaç defalar toplandık. Lakin o sıralarda Eskişehir ric’atı baş gösterip de Yunan Orduları Sakarya’ya dayanınca her şey gibi bu teşebbüs de öylece kaldı (Eşref Edib, 2011: 149, 151).

Eşref Edib’in ifadelerinden Ankara’da da böyle bir kongrenin gerçekleşmediği anlaşılmalıdır.

Şeyh Senusi’nin Anadolu’ya ilk geldiği günden itibaren -gizli tutulanlar dışında- tüm hareketleri ve faaliyetleri basın organlarında sürekli yer bulmuştur. Kongre gerçekleşeceğine dair yapılan bir haber bile birçok makalenin kaleme alınmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla bir şehirden diğerine geçişi bile haber olan bir kişinin başında bulunduğu İslam Kongresi gibi

büyük bir etkinliğin haber olmaması mümkün değildir. Ayrıca ne resmî yazışmalarda ne özel yazışmalarda ne de meclis tutanaklarında böyle bir bilgi yoktur.

1921 Şubat'ında hatta öncesinde ya da sonrasında bir İslam Kongresi yapıldığına dair net bir kanıt yoktur. Peki, bunca çalışma neden gerçekleşmeyen bir olay üzerine bina edilmiştir? Çalışmalardaki atıflara bakılacak olursa buradaki sorunun temeli araştırmacıların birincil kaynaklara inmeden araştırma eserleri üzerinden yayınlarını hazırlamaları olmuştur. Böylece yanlış bir bilgi bir çalışmadan diğerine aktarılmak suretiyle literatürde yerini edinmiştir. İngiliz istihbarat raporları ve *Hâkimiyet-i Milliye*'deki haberden sonra İslam Kongresi'nden bahseden en eski tarihli çalışma Lathrop Stoddard'a ait *The New World of İslam* isimli kitaptır. Stoddard kesin bir tarih vermemiş, Kongre tarihi olarak 1921 başlarına işaret etmiştir. Basındaki haberlere dayanarak da konferansa Şeyh Ahmed Senusi'nin başkanlık ettiği bilgisini vermiştir (Stoddard, 1921: 237). Stoddard basına atıfta bulunsa da net bir gazete ismi ve tarih vermemiştir. Ancak yapılan taramalarda yabancı basında bu konuyla ilgili bir haber bulunamamıştır. Kongre gerçekleştiğini iddia eden çalışmalarda yer alan bilgilerin kaynağının Stoddard'ın eseri olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Stoddard'ın kitabındaki bu bilgiler birincil kaynaklardan teyid edilemediği için 1921'de İslam Kongresi gerçekleştiğine dair verdiği bilgiyi de doğru kabul etmek mümkün değildir.

Birçok çalışmada belirtildiği gibi 1 Şubat 1921⁶³ tarihinde Sivas'ta Şeyh Senusi liderliğinde bir İslam Kongresi gerçekleşmiş olması mümkün değildir. Çünkü Şeyh Senusi o tarihte Kayseri'de bulunmaktadır. Arşiv belgelerindeki kayıtlarda Şeyh Senusi'nin Sivas'a 11 Şubat 1921 (11.2.1337) tarihinde ulaştığı bilgisi yer almaktadır (ATASE, *ISH*, 567/91ac). Şeyh Senusi 19 Şubat 1921 (19.2.1337) tarihinde de Malatya üzerinden Diyarbakır'a gitmek üzere Sivas'tan ayrılmıştır (ATASE, *ISH*, 567/91ad; ATASE, *ISH*, 567/91ae). 1921 Mart ayında *Sebilürreşad*'ın arka arkaya iki sayısında çıkan İslam Kongresi ile ilgili makalelerden sonra 31 Mart tarihli sayısında yayınlanan hutbe metni çağdaş yazarlar tarafından; Şeyh Senusi'nin 1 Şubat 1921'de gerçekleşen İslam Kongresi'nde irad ettiği hutbe şeklinde lanse edilmiştir. Şeyh Senusi Sivas'ta Cami-i Kebir'de gerçekten bir hutbe irad etmiştir. Bu hutbenin metni, o dönem Sivas Sultani'si başmuallimi Naci Efendi ve Arapça muallimi Ebu'l-Fida İsmail el-Ezheri Efendi tarafından kayda alınarak tercüme edilmiştir. Daha sonra tüm Müslümanların istifadesi için yayınlanmak üzere *Sebilürreşad*'a göndermişlerdir. Hutbe; "Seyyid Senusi Hazretleri'nin Sivas'taki Hutbeleri" başlığıyla yayınlanmış ve İslam Kongresi hiç anılmamıştır.⁶⁴ Bu hutbenin metni incelendiğinde de Şeyh Senusi'nin gazetelere verdiği beyanatlardaki ifadelerden⁶⁵ pek

⁶³ Bu tarih Gotthard Jaeschke'den çıkmış olmalıdır.

⁶⁴ (*Sebilürreşad*, C. 19, S. 474, s. 1). *Vakit* gazetesi de 10 Mayıs 1921 tarihli sayısında "Sivas'ta Bir Hutbe" başlığıyla *Sebilürreşad*'daki haberin aynısını ve hutbe metninin özetini yayınlamıştır.

⁶⁵ (*Hâkimiyeti Milliye*, 27 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 1; *İkdam*, 4 Eylül 1918, s. 1; *Yenigün*, 10 Şubat 1920 s. 2; *Varlık*, 4 Ekim (Teşrinievvel) 1923 s. 2 vb.)

farklı olmadığı söylenebilir. Metinde bir kongre esnasında yapılmış bir konuşma olduğunu doğrulayacak bir işaret yoktur. Şeyh Senusi hutbesine “Ey Müslümanlar! Allah yolunda, dîn uğrunda cihâd, Cenâb-ı Hakk’ın sevdiği kuluna verdiği bir hazinedir” sözleriyle başlayarak halka emperyal devletlere karşı mücadelenin kutsal bir vazife olduğu mesajını vermiştir. Hutbenin devamında, “Esaret zincirini boynunuza geçirmeyiniz. Müslüman ecnebî tahakkümü altında yaşamaz” sözleriyle emperyalizme karşı vaziyet almaları gerektiğini vurgulamıştır. Yine düşmanların “bütün garazları İslam’ı mahv etmek, nâm u nişânını yeryüzünden kaldırmaktır. Onlar aranızda tefrika salmak isterler. Müslümanların vahdetini târumâr etmek isterler” şeklindeki sözleriyle de halkı İslam birliğini korumak üzere harekete geçirmek istemiştir. Yani Şeyh Senusi’nin her zaman dile getirdiği İslam birliği, sömürge karşıtlığı ve cihad çağrısı şeklindeki genel söylemlerini burada da tekrar ettiği görülmektedir.⁶⁶

18 Şubat 1921 tarihi ile ilgili iddialar ise daha farklı bir yanılmanın sonucudur. Mete Tuncay’ın yayınladığı broşürde yalnızca; Şeyh Senusi’nin 18 Şubat 1921 Cuma günü Sivas’ta Cami-i Kebir’de bir hutbe irad ettiği ve imamlık görevini ifa ettiği bilgisi yer almaktadır.⁶⁷ Bazı yazarlar; Tuncay’ın verdiği tarih bilgisi ile diğer kaynaklarda yer alan “Sivas İslam Kongresi’nde verilen hutbe” bilgisini sentezleyerek 18 Şubat tarihinde bir kongre düzenlendiği şeklinde yorumlamışlardır. Evet Şeyh Senusi bu tarihte Sivas’tadır ve bahsedilen hutbeyi bu tarihte irad etmiş olma ihtimali yüksektir ancak bu bilgilerden yola çıkarak bir İslam Kongresi’nin gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir.

Bazı çağdaş çalışmalarda Şeyh Ahmed Senusi’nin Urfa ve Diyarbakır’da da kongre düzenlediğine dair bilgiler vardır (Günaydın, 2005: 37; Erdaş, 2015: 684). Bu çalışmalarda Orhan Koloğlu’na atıfta bulunulmuştur ancak bu bilgilerin kaynağı muhtemelen Ömer Kazım tarafından 1922 yılında Paris’te Fransızca olarak yayınlanan *Angora et Berlin* (Ankara Berlin Hattı) adlı kitaptır. Ömer Kazım bu kitapta, başka hiçbir kaynakta olmayan bilgiler vermektedir. Kazım’a göre, panislamist bir Müslüman teşkilatı olan Şuray-î Ahmedî, Ankara’nın hizmetine girmiş ve başkanlığını da Şeyh Ahmed Senusi üstlenmiştir. İslam dini adı altında Türk milliyetçiliği fikrini yaymaya çalışan bu teşkilat, Haziran sonlarında Ankara Hükümeti’ni desteklemek için Diyarbakır’da bir kongre düzenlemiştir. Kazım, devamında da teşkilatın yayınladığını iddia ettiği şu bildiri metnini paylaşmıştır:

Bütün müslüman dünyasının birleşmesini arzu eden Şeyh Ahmed Sunûsi Hazretleri, çıktığı kutsal yolculuğu Allah’ın izniyle başarıyla tamamlamıştır. İnanan insanları birbirine yaklaştırmak üzeredir. Aneze ve Şedir kabilelerinin şeflerini ziyaret ederek onları davet

⁶⁶ Hutbe metni çok uzun olduğu için orijinali ve transliterasyonu ekler bölümüne eklenmiştir (Bk. Ekler, Gazeteler, No: 2).

⁶⁷ Aynı bilgi *Anadolu Hediyesi* adıyla yayımlanan Millî Mücadele dönemine ait bir albümde de yer almıştır. Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili verilen özet bilgilerden sonra “18 Şubat 1337 Cum’a günü târihinde Sivas’da Câmî-i Kebîr’de hutbe kırâat edip bizzat vazîfe-i imâmeti ifâ buyurmuşlardır” ifadesi bulunmaktadır (*Anadolu Hediyesi*, 1338 (1922), No: 1).

etmiştir. Onlar ki, bugüne kadar bazı tahriklere uyararak silahları elinde olduğu halde bu kutsal dini savaşa karşı çıkıyorlardı. Şeyh onlara takibettikleri yolun tamamıyla İslâm prensiplerine aykırı olduğunu ve sonucunun sadece Türkler için değil, fakat tüm müslümanlar için çok tehlikeli olacağını anlattı. Yine Şeyh onlara 'Bütün müslümanların kardeş' olduğunu bildiren kutsal ayetin emrinden ayrılmanın Tanrı'ya karşı gelmek olacağını ve bunun sadece müşriklerin işine yarayacağını söyledi. Müşrikler İslamın ebedi düşmanıdır. Şeyh onları bilmedikleri konularda aydınlattı. Ayrıca Şeyh onlara, Müslümanları aldatmak isteyenlerin hile ve desiselerine kanmamalarını söyleyerek, bunların düşmanlarımız tarafından beslendiğini bildirdi. Şeyh onlara bu insanların bizim düşmanlarımız olduklarını belgelerle ispat etti. Bu tavsiyelerle şeyh onları doğru yola yöneltti. Şeyh âyetlerle, bütün Müslümanların bir millet olduğunu, diğer milletlerden daha kuvvetli olduğunu, onların ilahi bir görevleri bulunduğunu, Müslümanlar arasında ırk ve milliyet ayrımı olmadığını, hepsinin eşit olduğunu ve Türk Milleti'nin her çeşit saldırıya karşı durduğunu, İslamın temel prensiplerini savunduğunu, İslamın yüce Halifesini avuçları içine alanların yüzlerine Sevres paçavrasını fırlattığını anlattı. Şeyh şunu da ilave etti: Bu Andlaşmayı yapanların boyunduruk ve baskılarına karşı büyük bir başkaldırı kendiliğinden meydana geldi ve İslamın dostu iki büyük güç -Almanya ve Rusya- tarafından tanındı. Sonuç olarak bu büyük değişiklik karşısında medeni dünya çok yakında kimin haklı kimin haksız olduğunu görecektir. İşte bunun için mutlaka dini mücadeleye katılmamız. Bu dinî ve vatanî bir görevdir (Ömer Kazım, 1994: 47-48).

Kazım bu bildiri metnini paylaştıktan sonra şu ifadelerle yer vermiştir:

Şeyh düşüncelerini bu şekilde belirttikten sonra geleceğe yönelik plan ve çalışmalarına başladı. Şeyh ayrıca çeşitli memleketlerdeki kongrelerden ve aldıkları kararlardan bahsetti. Bu mutlu haberi bir telgrafla Ankara'ya bildirdi.

Daha sonra kabile şefleri ve ileri gelenlerin katıldığı bir toplantı Urfa'da yapıldı. Aşağıdaki kararlar alındı:

- 1- İslamiyet yok edilemez. Müminler arasındaki yardımlaşma Tanrı'nın bir emridir, hadisle sabittir. O inananlar için farzdır.
- 2- Bugüne kadar yapılan toplantılarda alınan kararlar kabul edilmiş ve yürürlüğe konmuştur.
- 3- Temel prensip, Müslüman dünyasının bir ideal ve bir gaye etrafında birleşmesidir. Bir olmak, ele ele olmak. İslamın yıkılmasını isteyen Hristiyan dünyasına karşı samimi bir şekilde birleşmek, bu birlik için gerekli çalışmaları yapmak, bu birlik için çalışmalara uymak, onlara itaat etmek ve böylece bu gaye için mümkün olan yardımı yapmak.
- 4- Anadolu'da mücadele eden ve vatanın ve dinin savunulması için kanlarını akıtan kardeşlerimize zaman ve mekânın müsaade ettiği nispette maddî ve manevî yardımlarımızı ulaştırmak. Bu her mü'min ve inanan için bir vecibedir.
- 5- Bu kongrede yer alan herkes için bundan sonra nerede olursa olsun, İslamın birliği gayesine yönelik bir kongre toplanırsa ona delege göndermek çok yüce bir şereftir.
- 6- Şu prensip için çalışanlara yardım etmek sosyal bir görevdir: Asya Asyalıdır. Bu prensip bugüne kadar onları ezen ve sömüren Avrupalılar'ın tavır ve eylemlerine son vermek maksadıyla kabul edilmiş bir prensiptir (Ömer Kazım, 1994: 49).

Orhan Koloğlu da Kazım'ın kitabındaki bu bölümleri aynen alıntılarla Kazım'ın Diyarbakır'da Şeyh Ahmed Senusi başkanlığında bir panislam konferansı düzenleneceği iddiasında olduğunu belirtmiş ve Urfa'da gerçekleştiği iddia edilen toplantıda alınan kararlarla ilgili olarak ise şu yorumu yapmıştır: "Bu bildiride akla uygun bölümler olmakla birlikte, yazar tarafından eklenmiş ya da çeviride maksatlı olarak değiştirilmiş kısımlar bulunduğu kanısını yaratacak cümleler de vardır".⁶⁸

⁶⁸ (Koloğlu, 1981: 130- 133). Özköse de Koloğlu'na atıfta bulunarak, Şeyh Ahmed Senusi'nin Urfa'da Millî Mücadele'ye karşı olan aşiret reislerini ikna ederek bir kongre düzenlediğini belirtmiş ve alınan kararları maddeler halinde paylaşmıştır. (Özköse, 2001: 326). Mehmet Doğan ise, yine Koloğlu'na atıfta Şeyh

Burada Koloğlu'nun yorumu isabetli fakat yetersizdir. Öncelikle Ömer Kazım, Ankara Hükümeti'nin fanatik bir muhalifidir. Kitabında yazdıklarıyla Millî Mücadele'yi bir kompto teorisi mesabesine indirgemeye çalışmıştır. Bu nedenle sağduyudan uzak üslubu nedeniyle yazdıklarına temkinli yaklaşmak gerekir. Ayrıca yazar bu bilgileri kaynak belirtmeden paylaşmıştır. Bu bilgilerin doğrulanabileceği ne bildiri metinleri ne de telgraf mevcuttur. Diğer bir nokta ise basında Diyarbakır ya da Urfa'da böyle bir kongrenin gerçekleştiğine dair haber olmamasıdır. Sonuçta İslam birliği için yapılan böylesi bir kongrenin gizli tutulmasını gerektirecek bir durum yoktur. Bilakis alınan kararların daha geniş kitlelere ve tüm İslam dünyasına ulaşması için basınla paylaşılması beklenir. Kazım'ın paylaştığı bildiri ve karar metninde Şeyh Ahmed Senusi'nin görüşlerinin ve faaliyetlerinin aksine bir ifade yoktur. Dolayısıyla bu toplantıların gerçekten yapılmış olma ihtimali ve bu metinlerin doğru olma ihtimali de mevcuttur. Ancak hiçbir belge ve haberin olmaması nedeniyle kongre olarak adlandırılabilir uluslararası düzeyde büyük organizasyonlar değil küçük toplantılar olduğu düşünülebilir.

3.2. Faaliyette Bulunduğu Şehirler ve Güzergâhı

Şeyh Senusi'nin Anadolu'da yaptığı seyahatlerle ilgili bilgilere arşiv belgelerinden ulaşılmıştır. Arşiv belgelerine ilaveten dönemin yerel ve ulusal gazeteleri de belgelerdeki bilgileri tamamlayıcı ve destekler niteliktedir. İkincil kaynaklarda da zaman zaman gittiği yerler ile ilgili bilgiler yer alsa da birkaç yer dışında pek teferruatlı bilgi yoktur.

Burada belirtilmesi gereken bir husus var ki, Millî Mücadele dönemine ait belgelerde bilgilerin çok kısa ve öz verildiği görülmektedir. Şeyh Senusi ile ilgili belgelerde de genellikle hangi tarihte, nereden nereye gittiği ile ilgili bilgiler olmakla birlikte hangi maksatla gittiği ve ne kadar süreyle orada bulunacağını bilgisi yer almamaktadır. Ayrıca belgelerin eksikliği (kaybolması, yanması, yırtılması, tarihsiz olması, yer ismi yazılmamış olması vs.) nedeniyle Şeyh Senusi'nin seyahati ile ilgili bilgiler zaman zaman kesintiye uğramaktadır. Genellikle tren yolculuğu yapan Şeyh Senusi'nin bazı şehirlere çok sık gittiği ve çok kısa süre bulunduğunu görülmektedir. O dönemin ulaşım şartları da göz önüne alındığında, bazı şehirlerde yalnızca bir aktarma noktası olduğu için bulunduğunu düşünmek mümkün. Örneğin o dönem tren ile Ankara-Adana ulaşımı Eskişehir-Konya üzerinden yapılmaktaydı (Yücel ve Taşar, 2016: 334). Bu nedenle Ankara, Eskişehir, Konya, Kayseri, Adana gibi şehirlere her seferinde bir görevle ya da faaliyette bulunmak için gittiğini söylemek güçtür. Yol üzerindeki mecburi istasyonlarından bazen aynı gün hareket ettiği bazen de bir müddet kaldığı görülmektedir.

Ahmed Senusi'nin Diyarbakır'da bir kongre toplamak istediği ve Urfa'da aşiret reislerinin katıldığı bir toplantı gerçekleştirdiği bilgisini vermiş ve toplantıda alınan kararları özet bir şekilde vermiştir. (Doğan, 2014: 58).

Yeri geldikçe detaylı olarak bahsedilecek olmakla birlikte, bazı illerde belirli tarihlerde yaptığı işlerle ilgili bilgilerden yola çıkarak bu seyahatleri esnasında ne gibi faaliyetlerde bulunduğu ile ilgili genel çıkarımlar yapmak mümkündür. Gittiği şehirlerde camilerde vaazlar, hutbeler vermiş, halka dağıtılmak üzere birtakım beyannameler hazırlamış, halkın sorunlarıyla ilgilenmeye çalışmıştır (CA, 01020034-1; *Öğüt*, 30 Eylül 1920; Şimşir, 2000: III, 615; ATASE, *ISH*, 1326/88; Gazzini, 2004: 68-71; CA, 01003701-28; CA, 01003701-33).

Şeyh Senusi'nin Millî Mücadeleye katıldığı tarihten sonra karşımıza çıkan ilk belge, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal tarafından Konya vilayetine gönderilen şifre bir yazıdır. Bu yazıda, Şeyh Senusi'nin 11 Temmuz 1920 (11.7.1336) sabahı, nezdinde bulunan yaklaşık otuz kişiyle Eskişehir'den Konya'ya hareket edeceği, Konya'da bir müddet kaldıktan sonra Niğde üzerinden seyahatine devam edeceği haber verilmektedir. Ayrıca Şeyh Senusi'nin Konya'da iyi bir şekilde karşılanması, barınma, iâşe ve istirahati için gereken şeylerin en iyi şekilde yapılması rica edilmektedir (ATASE, *ISH*, 578/166). Şeyh Senusi'nin Bursa'dan Eskişehir'e tam olarak hangi tarihte gittiğine dair bilgi yoktur. *Öğüt* gazetesinin haberine göre Şeyh Senusi 12 Temmuz 1920 günü Konya'ya varmıştır. İstasyonda vali, müftü efendi, hükümet erkânı, ulema ve eşraf ile çok kalabalık bir halk topluluğu tarafından karşılanmıştır (*Öğüt*, 13 Temmuz 1920, s. 1).

Bahsi geçen belgede Şeyh Senusi'nin Konya'da bir müddet kaldıktan sonra Ulukışla üzerinden seyahatine devam edeceğinin bildirilmesine karşın, 26 Temmuz 1920 (26.7.1336)'da Konya Valisi Haydar Bey tarafından Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne gönderilen başka bir telgrafta, Şeyh Senusi'nin Kurban Bayramı'na kadar Konya'da kalmak istediği bildirilmektedir (CA, 01020019-2). O sene Kurban Bayramı 25 Ağustos 1920 tarihine denk gelmektedir. Ancak farklı tarihli belgelerden Şeyh Ahmed Senusi'nin 15 Kasım 1920 (15.11.1336) tarihine kadar Konya'da olduğu görülmektedir (CA, 01020020; CA, 01020020-1; CA, 01020020-2; CA, 01020020-3).

Mustafa Kemal'in 3 Ağustos 1920 tarihindeki Konya ziyareti esnasında Şeyh Senusi istasyonda karşılama törenine katılmıştır. Ertesi gün yani 4 Ağustos 1920 günü de Mustafa Kemal, beraberinde Fevzi Paşa (Çakmak) ve bazı milletvekilleri ile Şeyh Senusi'yi evinde ziyaret etmiştir. Bir süre halkın irşadı hakkında konuşmuş ve daha önce isyanlar esnasında yaşanan üzücü olayların tekrar yaşanmaması temennilerinde bulunmuşlardır (Semiz ve Toplu, 2017: 269, 271).

Daha önce de bahsedildiği üzere Şeyh Senusi, Konya'nın iklimine uyum sağlayamadığı için Mardin'e gitmek istemişse de Ankara'ya gittiği 15 Kasım 1920 (15.11.1336) tarihine kadar Konya'da ikamete zorunlu kalmıştır (TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, III, s. 232; *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 1). *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 17 Kasım 1920 tarihli haberine göre: Şeyh Ahmed Senusi Ankara'ya geldiği gün öğleden sonra Meclis'e ziyarette

bulunmuş ve o esnada Meclis'te Necef'te teşekkül eden Irak Geçici Hükümeti'nin mektubu okunmuş ve İslamların birliği kutlanmıştır. Oturum kapandıktan sonra Şeyh Ahmed Senusi gayri resmî olarak kürsüye çıkmış ve İslam birliğinin tealisi için dua etmiştir.

Şeyh Senusi, Konya'da bulunduğu süre zarfında, Kuva-yı Milliye'nin güçlenmesi ve Müslümanların birlik olması için uğraşmıştır. Bu maksatla cuma günleri camilerde vaazlar vermiştir. Genellikle Kapı Camii'nde verdiği Arapça hutbeler *Öğüt* gazetesi tarafından Türkçe olarak yayınlanmıştır (*Öğüt*, 30 Eylül 1920).

Şeyh Senusi'nin 15 Kasım 1920 tarihinde Ankara'ya gitme nedeni, büyük ihtimalle kendisine verilecek özel bir görev için çağırılmış olmasıdır. Bu özel görev, Irak tahtına aday gösterilecek olan II. Abdülhamit'in oğlu Burhanettin Efendi'nin naibi olarak orada bulunmasıydı (TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, III, s. 563). Muhtemelen bölgeye yakın olması ve Irak havalisini de kapsayan Elcezire Cephesi'nin merkezi konumunda olması nedeniyle Diyarbakır'a gitmesi istendi. Anadolu vaizliğini de üzerine alan Şeyh Senusi, önce Eskişehir'e oradan da Diyarbakır'a ulaşmak üzere bir güzergâh belirlemiş olmalıdır.

Şeyh Senusi bir hafta kadar Ankara'da kaldıktan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi imzasıyla Mustafa Kemal, Konya'da Cenub Cephesi Kumandanı Refet Bey'e, Sivas'da Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey'e ve Diyarbakır'da Elcezire Cephesi Kumandanı Nihad Paşa'ya telgraflar göndermiş ve Şeyh Ahmed Senusi'nin 23 Kasım 1920 (23.11.1336)'de Ankara'dan Eskişehir-Ulukışla-Kayseri-Sivas-Elaziz yoluyla Diyarbakır ve Mardin'e gitmek üzere hareket ettiğini haber vererek kendisine seyahati esnasında gerekli ihtiram ve kolaylıkların gösterilmesini istemiştir (CA, 01020024; CA, 01020024-1). Yine Mustafa Kemal tarafından Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey'e (İnönü) gönderilen telgrafta, Şeyh Senusi'nin 23 Kasım 1920 (23.11.1336)'de trenle Ankara'dan Eskişehir'e gideceğini haber vermektedir. Şeyh Senusi'nin Eskişehir'de bir hafta kalmak istediğini ve bunun için kendisine uygun bir yer ve nezdindeki iki kişi için de ayrıca uygun yer temin edilmesini istediğini belirterek, bu konuda gerekli emirlerin verilmesini rica etmiştir (ATASE, *ISH*, 687/77). Ayrıca Dâhiliye Vekili Adnan Bey (Adivar) tarafından yine İsmet Bey'e gönderilen başka bir telgrafta, Şeyh Senusi'nin Eskişehir'de bir hafta kaldıktan sonra özel bir trenle Ulukışla'ya (Niğde) gideceğini belirterek trenin hazırlanması için gerekli emirlerin verilmesini rica etmiştir (ATASE, *ISH*, 687/76). Ankara Kumandanı Abbas Hilmi Bey imzasıyla 23 Kasım 1920'de İsmet Bey'e gönderilen telgrafta, 23 Kasım 1920'de Şeyh Senusi'nin treninin Eskişehir'e gelmek üzere hareket ettiğini haber vermiştir (ATASE, *ISH*, 687/77aa). *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesine göre Şeyh Ahmed Senusi Mustafa Kemal'e 24 Kasım 1920'de Eskişehir'e salimen vardığına dair bir telgraf göndermiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 1).

Eskişehir Mutasarrıfı tarafından 2 Ocak 1921 (2.1.1337) tarihinde Garp Cephesi Kumandanlığı ve Dâhiliye Vekili Refet Bey'e (Bele), Şeyh Senusi'nin 5 Ocak 1921 (5.1.1337)

günü Kayseri'ye gitmek üzere Eskişehir'den yola çıkacağını bildirmektedir (ATASE, *ISH*, 661/12; ATASE, *ISH*, 744/94). Bi bilgilerden Şeyh Senusi'nin Eskişehir'de yaklaşık bir buçuk ay kaldığı ve Diyarbakır'a Ulukışla yerine Kayseri üzerinden gitmeye karar verdiği anlaşılmaktadır. Eskişehir'de kalacağı süreyi neden uzattığı ve güzergâhını neden değiştirdiği ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Yine Eskişehir Mutasarrıfı tarafından TBMM Riyaseti'ne gönderilen 3/4 Ocak 1921 (3/4.1.1337) tarihli telgrafta, Şeyh Senusi'nin soğuktan çok etkilendiği, kendisini soğuktan muhafaza edecek otomobil bulunamadığını, bu şartlar altında seyahatini ertelemeye mecbur kalacağını dile getirmiş ve bununla ilgili haber beklediklerini belirtmiştir (CA, 01020027-2). Mustafa Kemal cevaben yazdığı telgrafta, istenilen özellikte bir otomobil olmadığı için temin edilemeyeceğini bildirmiştir (CA, 01020027). Bunun üzerine Şeyh Senusi'nin o tarihte Kayseri'ye gitmekten vazgeçmiş olması muhtemeldir.

Mustafa Kemal tarafından; Diyarbakır Elcezire Cephesi, Amasya Merkez Ordusu, Sivas Valisi, Diyarbakır Valisi, Elaziz Valisi ve Kayseri Mutasarrıflığı'na hitaben gönderilen telgrafta, Şeyh Senusi'nin Kayseri, Sivas ve Elaziz güzergâhı üzerinden Diyarbakır'a gitmek üzere 14 Ocak 1921 (14.1.1337) 'de Konya'dan hareket ettiği bildirilmekte ve seyahati esnasında gerekli kolaylıkların gösterilmesi rica edilmektedir (CA, 01020028-4). Şeyh Senusi bu tarihte Konya'da olduğuna göre, hava şartlarından dolayı Kayseri'ye gitmekten vazgeçip Eskişehir'e daha yakın olan ve daha önce uzun süre ikamet ettiği Konya'ya gitmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

Kayseri Mutasarrıflığı'nın Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne gönderdiği telgraftan Şeyh Senusi'nin 22 Ocak 1921 (22.1.1337) tarihinde Kayseri'ye ulaştığını ve bütün "ahâlînin iştirâkiyle fevka'l-âde bir merâsim"le karşılandığını öğrenmekteyiz (CA, 01020028-6). Yine Müdafaa-i Milliye Vekili tarafından Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne gönderilen telgrafta Şeyh Senusi'nin 22 Ocak 1921 (22.1.1337) tarihinde Kayseri'ye ulaştığı, otuz bini aşkın ahali ve asker ve bütün mektep talebeleri tarafından karşılandığı ve kendilerine tahsis edilen ikametgâhında istirahat ettiği ifade edilmektedir (CA, 01020028-8). Şeyh Senusi Konya'dan 14 Ocak tarihinde çıktığına göre Kayseri'ye sekiz gün gibi uzun bir sürede geldiği görülmektedir. Bunun nedeni Şeyh Senusi'nin yolda rahatsızlanmış olmasıdır. Mustafa Kemal de Şeyh Senusi'ye, sağlık sorunları nedeniyle Kayseri'ye seyahatinin uzamasından üzüntü duyduğunu belirten bir telgraf göndermiştir (CA, 01020028-9). Şeyh Senusi Mustafa Kemal'e cevaben 27 Ocak 1921 (27.1.1337)'de yazdığı telgrafta, iyileşmek için seyahatinin geciktiğini fakat gelecek hafta sonu hareket etmek için hazırlıklara başladığını belirtmiştir (CA, 01020028-11).

14 Şubat 1921 (14.2.1337) tarihinde, Amasya'da Merkez Ordusu Kumandanlığı tarafından Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne, Şeyh Senusi'nin 11 Şubat 1921 (11.2.1337)'de Sivas'a vardığına ve layık olduğu şekilde tezahürat ve merasim ile karşılandığına dair bir telgraf gönderilmiştir (ATASE, *ISH*, 567/91ac; CA, 01020028-5). Şeyh Senusi Sivas'ta bir hafta kadar kaldıktan sonra Merkez Ordusu Kumandanlığı tarafından Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne, Şeyh

Senusi'nin 19 Şubat 1921 (19.2.1337) tarihinde Sivas'tan Malatya'ya gitmek üzere hareket ettiğini bildiren bir telgraf gönderilmiştir (ATASE, *ISH*, 567/91ad). Sivas'tan Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne gönderilen başka bir telgrafta da Şeyh Senusi'nin 19 Şubat 1921 (19.2.1337) tarihinde Sivas'tan Diyarbakır'a gitmek üzere hareket ettiği bildirilmektedir (ATASE, *ISH*, 567/91ae). Burada bir karışıklık varmış gibi görünse de yine daha önce belirttiğimiz üzere dönemin tren yolu ağları nedeniyle tren yoluyla direkt olarak Sivas'tan Diyarbakır'a gidemeyeceği için önce Sivas-Malatya hattını kullanarak Malatya'ya, Malatya'dan da Diyarbakır'a gitmiş olmalıdır. Ayrıca Konya'dan Diyarbakır'a gitmek için yola çıktığını bildiren telgrafta Kayseri-Sivas-Elazığ güzergâhını takip edeceği bildirilmiş olmasına rağmen, sebebi bilinmemekle birlikte Kayseri-Sivas-Malatya güzergâhı üzerinden Diyarbakır'a geldiği ve Elazığ'a daha sonra gittiği görülmektedir.

22 Şubat 1921 tarihli *İkdam* gazetesinde "Şeyh Senusi Şehrimize Gelecek" başlıklı bir haber yayınlanmıştır. Haberde; "Ankara Meclis-i Milliyesi'nin, Şeyh Senusi'nin İstanbul'a gelmesine izin verdiği belirtilmektedir. (*İkdam*, 22 Şubat 1921, s. 3). Şeyh Senusi bu tarihlerde özel bir görevle Irak havalisine gitmek üzere yola çıktığı bilinmektedir. Dolayısıyla İstanbul'a gitmesi pek mümkün değildir. İleri tarihli belgelerde İstanbul'a gittiğine dair bir işaret de yoktur. Spekülatif ya da şaşırtma amaçlı yaptırılmış bir haber olma ihtimali düşünülebilir.

Şeyh Senusi'nin Diyarbakır'a tam olarak hangi tarihte vardığına dair bilgi yoktur. Ancak 23 Şubat 1921 (23.2.1337) tarihinde Elcezire Cephesi Kumandanlığı'na gönderilen şifre telgrafta, özel bir görevle Irak bölgesine gönderilen ve Diyarbakır'da bulunan Şeyh Senusi'nin "ahvâlin inkişâfına kadar" Diyarbakır'da kalması gerektiği bildirilmektedir (ATASE, *ISH*, 567/91).

7 Mart 1921 (7.3.1337) tarihinde Şeyh Senusi'nin Mustafa Kemal'e hitaben yazdığı telgraftan bu tarihte Elazığ'a gittiği (Mamuretülaziz) görülmektedir (CA, 01020028-12). Yine Şeyh Senusi'nin 11 Mart 1921 (11.3.1337)'de Mustafa Kemal'e yazdığı mektuptan o tarihte halen Elazığ'da olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Senusi mektubunu; "Mardin'e muvâsalat ettikten sonra Anadolu hakkındaki mütâlaâtımı size yazarım" şeklinde bir ifade ile bitirmektedir (CA, 01020034-1). Ancak Elazığ'dan Mardin'e gittiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Bundan sonra en yakın tarihli belge tekrar Diyarbakır'a döndüğüne dair 18 Mart 1921 (18.3.1337) tarihli belgelerdir (CA, 01020028-13; CA, 01020032-1).

İkdam gazetesinin 14 Mayıs 1921 tarihli bir haberine göre; Şeyh Ahmed Senusi, daha önce bin lira bedelle satılmak üzere emaneten Kayseri'de bıraktığı beş tonluk otomobilini Kayseri Belediyesi'ne bağışlamıştır.

Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'e 7 Mayıs 1921 (7.5.1337) tarihinde bir telgraf yazmıştır. Şeyh Senusi'nin bu telgrafında Eyüb ve Elyesa peygamberlerin kabirlerini ziyaret ettiği yönündeki ifadeleri Şeyh Senusi'nin bu tarihlerde Urfa'da olduğunu göstermektedir

(*Yenigün*, 16 Mayıs 1921, s. 2). Buradan Şeyh Ahmed Senusi'nin Urfa'ya gitmiş olduğu anlaşılmaktadır. Gidiş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, *Yenigün* gazetesinin başka bir haberinden 4 Mayıs 1921'de tekrar Diyarbakır'a döndüğü tahmin edilmektedir. Şeyh Ahmed Senusi, Diyarbakır'da ahali, askeriye mensupları, ulema, meşayih, memurlar ve mektep talebeleri tarafından samimi bir törenle karşılanmıştır (*Yenigün*, 5 Mayıs 1921, s. 2).

Yapılan yazışmalardan Diyarbakır'da bulunan Şeyh Ahmed Senusi'nin 16 Haziran 1921 (16.6.1337) tarihinde yaz mevsimini geçirmek üzere Mardin'e gittiği görülmektedir (CA, 01020037-3; ATASE, *ISH*, 1154/38). Şeyh Senusi'nin Libya'da yaşadığı Bingazi bölgesinde Akdeniz iklimi ile karasal iklim arasında bir geçiş iklimi hâkimdir. Bu nedenle iklimi sert olan bazı Anadolu kentlerine uyum sağlamakta güçlük çekmiş ve rahatsızlanmıştır. Daha önce de Konya'da bulunurken Konya'nın havasıyla uyum gösteremediği için Mardin'e gitmek istemiştir. Muhtemelen Mardin'in havası, alışkın olduğu iklime yakın olduğu için yine Mardin'e gitmek istemiştir. Yapılan yazışmalardan Şeyh Senusi'nin 22 Eylül 1921 (22.9.1337) tarihine kadar Mardin'de ikamet ettiği anlaşılmaktadır (ATASE, *ISH*, 1111/121aa; CA, 01003701-54; CA, 01003701-55; ATASE, *ISH*, 1111/7; CA, 01020045; ATASE, *ISH*, 1111/11). Ancak Mardin'de iken başka bir yere gidip geldiği ya da Mardin'den en son ne zaman ayrıldığına dair kesin bir bilgi yoktur. *İleri* gazetesinin 22 Haziran 1921 tarihli nüshasında; Mustafa Kemal'in Şeyh Senusi'yi Kürt aşiret reisleriyle görüşerek Ankara Hükümeti'ne bağlanmalarını sağlamak üzere Harput'a gönderilmesine karar verdiği yazmaktadır. Ancak haberin sonunda "Şeyh Senusi Hazretlerinin Ankara'dan hareketine dâir hiçbir haber yoktur" denerek haberin doğrulanamadığına dikkat çekilmiştir (*İleri*, 22 Haziran 1921, s. 3).

Şeyh Senusi'nin 1 Ekim 1921 (1.10.1337) tarihinde Mustafa Kemal'e yazdığı telgraftan bu tarihte Tarsus'ta bulunduğu görülmektedir (CA, 01003701-26).

İkdam gazetesinin 25 Ekim 1921 tarihli haberine göre Şeyh Senusi, Tarsus'tan tekrar Mardin'e dönmüş olmalıdır. Zira bu haberde Mardin'de bulunan Şeyh Senusi'nin Irak'a gitmek üzere yola çıktığı bildirilmektedir. Seyahatinin maksadının, bölgede Ankara Hükümeti aleyhine kışkırtılan halka nasihat etmek olduğu, beraberinde çok miktarda para ve hediye götürdüğü ve çok sayıda âlimin kendisine eşlik ettiği yazmaktadır (*İkdam*, 25 Ekim (Teşrinievvel) 1921, s. 1).

Mary Caroline Holmes⁶⁹ isimli bir misyonerin anılarında, Şeyh Ahmed Senusi'nin 1921 yazında ve Eylül'ünde Mardin'de oturduğunu, Eylül ayında da kendisinden bir telgraf aldığını belirtmiştir. Holmes'in ifadesine göre Şeyh Ahmed Senusi telgrafla kendisinden Urfa'ya gelmek için arabasını istemiş, bir yetkili de kendisine telefon ederek otomobilin acil lazım olduğunu söyleyerek biran evvel gönderilmesini istemiştir. Holmes, "birkaç kere otomobillerimiz gasp

---

⁶⁹ Amerikan Yakın Doğu Yardım Komisyonu'nun Urfa temsilcisi olarak 1919-1921 yılları arasında Urfa'daki Ermeni yetimhanesinde hemşire olarak görev yapan Amerikalı misyoner. Bk. (Bozkuş, 2014: 341, 350).

edilip iade edilmemişti. Ben onurumu ve arabayı korumayı tercih ettim ve büyük içtenlikle otomobili gönderdim” şeklinde imalı bir üslupla arabasını verdiğini ifade etmiştir. Devamında da Şeyh’in gelmesinin yaklaşık bir ay sürdüğünü, yolda gecikmeler yaşandığını ve program dışına çıkılarak yol üstünde olmayan yerlere de gidildiğini yazmıştır. Devamında Holmes, Şeyh Ahmed Senusi’nin Urfa’ya gelişi ve buradaki günleriyle ilgili birtakım bilgiler vermiştir. Şeyh Ahmed Senusi’nin Anadolu seyahatleri ile ilgili çok fazla detaylı bilgi olmadığı için de buraya aynen alınması uygun görülmüştür. Holmes, anılarında Şeyh Ahmed Senusi’nin Urfa günleriyle ilgili şu ifadelere yer vermiştir:

Günlerdir Urfa bayram yapıyordu. Büyük zafer takının üzerindeki yeşil yapraklar birkaç kere değişti. Geldiği vakit neler oldu? Ben bütün oğlan çocuklarını alayı izlemeye gönderdim. (...) Ağustos ayında Mardin’deyken tatsız bir olay oldu. Dostlarımızın istediği kadar her vakit dost olmayan askerî yönetim arabalarımız için ayırdığımız benzinin yüzde kırkına el koydu. Bay Zimmerman bunu şiddetle protesto ederek, benzini verdi. Biliyordu ki bir tek yetkilinin bile otomobili yoktu.

Sunusi Urfa’ya geldikten sonra, şoförünün açıkladığına göre benzine askerler için değil onun için el konmuş. Şeyhi Urfa’ya getirmek için arabayı istemek yüzsüzlüğünü gösterdiler. Benzinini de Mardin’deki dostlarından sağlayacaklardı. Mardin’deki benzinin yüzde kırkına el koydular. Şeyh’in niçin kendi arabasıyla gelmediğini sordum. Şeyhin kendinin ve arabasının başına bir şey gelmesinden korktuğunu söyledi.

(...) Şeyhin Urfa’ya gelişini mutasarrıfın evinden izledim. Hiçbir yerde görmediğim bir gösteri vardı. Kendisine önce kentin varoşlarında -bizden ödünç alınmış- bir çadırda çay ikram edildi. Sonra yürüyerek, yanında mutasarrıf ve diğer ileri gelenler, alkışlayan, bağırarak kalabalığın arasından ve zafer taklarının altından geçti.

Hükümet emriyle çarşılar kapanmıştı. Bütün zanaat loncaları bayrak ve kurbanlarıyla yol kenarında bekliyorlardı. Hangi loncanın önüne gelirse koyunun kanı ayaklarına akıtılıyordu. Yirmi kadar kurban kesildi. Aslında kentin içine kan derelerinden yürüyerek geçti. Benim bulunduğum evin önüne gelince, altın eğerli atına bindi ve mutasarrıf ve diğer ileri gelenlerle birlikte kalacağı eve gitti. Bu ev Urfa’dakilerin en iyilerindendi. Şeyh için el konmuştu. Onun için değerli halılar ve ipek perdelerle ve Urfa’da bulunan en iyi mobilyalarla döşenmişti. Burada vaktini bir iç odada yalnız başına bir ipek halı üzerinde oturarak geçiriyordu. Çok az kişiyi huzuruna kabul ediyordu. Önemli bir kişiyi kabul edeceği vakit bu kişi dizleri üzerinde ona yaklaşıyordu. Yemeklerini yalnız yiyordu. Günlerini dua ile geçirmeliydi. Cumaları evinden çıkıp Ulu Cami’ye bir sultanın şatafatında gidiyordu. Önünden atlılar gidiyordu ve akortsuz bando önemini daha da arttırıyordu. Dar sokaklardan geçerken ahali bağırıyor, selam veriyor ve diz çöküyordu.

Gerçek bir devlet başkanı gibi, daha çok askerlerden, yanında duran bir çevresi vardı. [...] Amacı bir vakitler Müslüman olan topraklardan gavuru kovmaktı. Düşman olarak ilk sırada kesinlikle İngilizler, sonra da Fransızlar vardı. Sekreteri şöyle diyordu: ‘Biz Arabız, savaş bizim için yaşamdır. Biz: son İngiliz, Filistin, Mısır, Irak ve Hindistan’dan çekilinceye kadar durmayacağız. Şeyh Hazretleri parmağını kaldırsın bütün İslam çevresinde toplanacaktır. Ama daha hazır değil. Bekleyin dediğimi göreceksiniz.’

Bu sözler tamamen doğru değildi. Yüksek aşamadaki bir Filistinli avukat, onun Filistin’de hiçbir etkisinin olmadığını söyledi. Bu durum büyük olasılıkla Suriye için de geçerliydi. Buna rağmen ulakları gizli görevlerle her yöne gönderiliyordu. Bunun, Urfa’nın Kuzeyi ve Doğusundaki ve Seruj [Suruç] ovasındaki Kürt aşiretlerini kaydetmek için yapıldığını düşünüyorduk.

Genellikle Arap aşiretleri bunlardan uzak duruyorlardı. Bazı bölümleri Urfa’nın kapısına dayanan önemli Anazeh aşiretleri desteklemiyorlardı. Reisleri Haşim’e Fransızlar nişan takıp parayla desteklemişlerdi. Büyük İbrahim Paşa’nın oğlu olan ve ismiyle güçlü kişileri bile titreten aşiret reisi Mahmut Bey’in Kürt Milli aşireti de desteklemiyordu. O da bir Fransız nişanı takıyor ve bağlaşıklık yandaşlığı yapıyordu.

(...) Sunusi kendi muzaffer geçişleri için özel bir otomobil istiyor. İstedğine bakılırsa bunun bir tonluk Reo kamyonu büyüklüğünde olması lazım geliyor. Önde şoförün yanında bir

koruma oturacak. Onun arkasında iki korumanın oturacağı bir bölme olacak. Onun arkasında Şeyh'in yeri olacak. Orası biraz yükseltilmiş ve camla çevrili olacak ki eğilmiş dindarlar geçerken onu görebilsin. Onun arkasında arabanın boyunca iki sıra olacak ve oraya on iki koruma oturacak. Parası önemli değildi. Şeyh öyle bir otomobil istiyordu ve Amerikan yapımcılarının stoklarında bir tane bulunacağını ümit ediyordu. Şeyh'in sekreteri o sırada Suriye'ye gitmekte olan arabamız ve Bay Weaver'le birlikte, para cebinde, bu iş için gitti (Holmes, 2017: 176-178, 181-182).

Holmes'in anılarını kaleme alırken yanlı bir tavır takındığı, sürekli imalarda bulunduğu ancak bu imaların metni zaman zaman anlaşılabilir kıldığı görülmektedir. Ayrıca bazı konularda yeri geldikçe bahsedildiği gibi hatalı bilgiler verdiği de bilinmektedir. Ancak benzeri bilgileri içeren başka kaynaklar olmadığı için verdiği bilgiler -abartılı olsa da- genel fikir vermesi açısından kıymetlidir.

3 Kasım 1921 (3.11.1337) tarihinde Mustafa Kemal tarafından Şeyh Ahmed Senusi'ye gönderilen bir telgraftan Şeyh Senusi'nin bu tarihte Urfa 'da olduğu anlaşılmaktadır (CA, 01020053). 8 Kasım-1 Aralık 1921 (8.11.1337-1.12.1337) tarihleri arasında Şeyh Abdulvahap isimli bir zatın Şeyh Senusi'yi ziyaret etmek isteği ile ilgili yapılan yazışmalardan Şeyh Senusi'nin bu tarihlerde de Urfa'da bulunduğu anlaşılmaktadır (ATASE, *ISH*, 1760/35aj; ATASE, *ISH*, 1760/35; ATASE, *ISH*, 1760/35ab; ATASE, *ISH*, 1760/35ad; ATASE, *ISH*, 1760/35af; ATASE, *ISH*, 1760/35ae; ATASE, *ISH*, 1760/35ah). Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e gönderdiği bir başka telgrafından 20-23 Aralık 1921 tarihleri arasında Urfa'da bulunduğu görülmektedir (CA, 01020061). Yine 26/27 Aralık 1921 (26/27.12.1337) tarihli bir telgraftan anlaşıldığına göre Şeyh Senusi daha önce Mustafa Kemal'e başkumandanlık unvanı verilmesine dair bir tebrik telgrafi göndermiş ve buna cevaben kendisine bir teşekkür telgrafi gönderilmiştir. Telgraftan bu tarihlerde Şeyh Senusi'nin halen Urfa'da bulunduğu anlaşılmaktadır (BCA, 030-10-00-00-11-66-4-1).

Mustafa Kemal'in gönderdiği 8 Ocak 1922 (8.1.1338) tarihli belgeye göre Şeyh Senusi yeniden Tarsus'ta bulunmaktadır (CA, 01003701-25). Holmes, Şeyh Ahmed Senusi'nin Tarsus'ta iken Suriye'nin her yerinden gelen kurulları kabul ettiğini ve Panislamizmi yeşertecek büyük planlar yaptığını ifade etmektedir (Holmes, 2017: 179).

26 Ocak 1922 tarihinde, Amerikan Askerî Ataşesi tarafından Dışişleri Bakanlığı'na sunulmak üzere Kürt ayaklanması ile ilgili bir rapor hazırlanmıştır. Raporu hazırlayan kişi bilgileri Fransız istihbaratından aldığını ve raporu gördüğünü ancak kopyasını dışarı çıkarmasına izin verilmediğini belirtmiştir. Raporda, Kürtlerin Ankara Hükümeti'nin gönderdiği heyetten istekleri sıralandıktan sonra, "Bu arada Türkler, Kürtleri yatıştırmak için Şeyh Sunusi'yi Kürdistan'a göndermiştir. Onun başarısızlığa uğradığı ve Kürtlerin onu hapsedtiği dedikoduları yayılmıştır" ifadelerine yer verilmiştir (Duru, 2011: 148-151). İstihbarat raporlarında paylaşılan bilgilerin doğruluğu şüpheli olduğu için temkinli yaklaşmak gerekir. Şeyh Ahmed Senusi'nin bölgedeki Kürtlerle sorun yaşadığına ve hapsedildiğine dair herhangi

bir belge olmadığı ve bölgedeki Kürtleri Millî Mücadele lehine ikna ettiği bilindiği için bu bilgilerin doğruluğuna ihtimal verilmemektedir. Zaten bölgeye gönderilmek üzere Şeyh Ahmed Senusi'nin gönderilmesinin nedeni de Kürtleri Millî Mücadele'nin etnik değil İslam birliği adına bir mücadele olduğuna ikna etmesini sağlayacak olan dinî kimliğe ve farklı bir etnik kimliğe sahip olmasıdır.

15 ve 18 Şubat 1922 (15/18.2.1338) tarihli belgelerde Şeyh Senusi'nin halifesi Şeyh Muhammed Zevi'nin Adana'da olduğu ve tekrar Şeyh Senusi'ye katılmak üzere Urfa'ya geleceği bildirilmektedir (ATASE, *ISH*, 1759/89aa; ATASE, *ISH*, 1759/89). Dolayısıyla Şeyh Senusi'nin bu tarihlerde Urfa'da bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Senusi'nin 8 Nisan 1922 (8.4.1338) tarihinde yeniden Diyarbakır'da bulunduğu görülmektedir. Mustafa Kemal tarafından Başkumandan imzasıyla Heyet-i Vekile Riyaseti'ne gönderilen yazıda; Şeyh Senusi'nin, Diyarbakır'daki memurlar kendisini incittiği için artık Diyarbakır'da kalmak istemediğini, artık memleketine dönme imkânı da kalmadığı için Adana'ya yerleştirilmesini ve nüfusu yaklaşık yüz kişiyi bulan ailesini de Adana'ya naklettirerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin taht-ı himayesinde bulundurmak istediğini, burada ziraatla uğraşmak istediğinden kendisine yeterli miktarda arazi ve beş hanenin verilmesini istediğini bildirilerek konuyla ilgili görüş istenmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0014; BCA, 2017-03-28 (1) 0017). Şeyh Senusi'nin Diyarbakır'daki memurlarla ne gibi bir sıkıntı yaşadığı maalesef bilinmemektedir. 16 Nisan 1922 (16.4.1338) tarihli cevabi yazıda; Şeyh Senusi'nin Adana'ya yerleşmesi ve kendisine arazi ve hane verilmesi teklifinin kabul edildiği belirtilmiş ve “yalnız vazîfe-i mahalliyye îcâbâtı hasebiyle vaz'iyet-i masûnelerinden istifâde edilmek üzere müşârün-ileyhin daha bir müddet orada kalması muvâfık görülmüştür” denmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0009; CA, 01003701-7).

21 Nisan 1922 (21.4.1338) tarihinde Urfa eşrafı tarafından Şeyh Senusi'ye bir mektup yazılmıştır. Mektupta; Urfa'da cinayet, yaralama ve gasp gibi suçları işleyerek fitne ve fesat çıkaran Siverekli Ali Efendi isimli bir şahıs hakkında şikâyette bulunmuşlardır. Bu mektuptan Şeyh Senusi'nin Elcezire'den ayrılmaması gerektiğine dair cevabı alır almaz yine Elcezire bölgesinde bulunan Urfa'ya gittiği anlaşılmaktadır (CA, 01003701-33). Bu mektupta ilgi çekici olan Urfa eşrafının Şeyh Senusi'yi hükümetin bir temsilcisi gibi görerek, bölgenin asayışı ile ilgili bir meseleyi çözmesi için yardım istemeleridir. Bu da Şeyh Senusi'nin halkın gözünde dinî konununun yanında resmî olarak da önemli bir konumda görüldüğünü göstermektedir. Şeyh Senusi; bu tür meselelere karışmak istemediğini ancak büyümesini de istemediğini belirterek, mektubu Mustafa Kemal'e iletmiştir (CA, 01003701-28). 9 Temmuz 1922 (9.7.1338) tarihli bir telgrafta Şeyh Senusi'nin Urfa'nın havasına uyum sağlayamadığı için Antep'e naklini istediği bildirilmişse de (CA, 01003701-48) bu tarihten sonra yapılan çeşitli yazışmalardan Şeyh

Senusi'nin Adana'ya nakledileceği güne kadar Urfa'da ikamet ettiği görülmektedir (CA, 01003569-3; CA, 01003701-53; CA, 01003701-51; CA, 01003701-46; CA, 01003701-42).

16 Ağustos 1922 (16.8.1338) tarihinde Diyarbakır Cephe Kumandanlığı tarafından Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne gönderilen telgrafta; Şeyh Senusi'nin 14 Ağustos 1922 (14.8.1338)'de Adana'ya gitmek üzere Urfa'dan hareket ettiği bildirilmektedir (ATASE, *ISH*, 1543/107ae). Daha sonraki yazışmalardan, Antep ve Maraş yolunu kullanarak Adana'ya gittiği anlaşılmaktadır.

Şeyh Senusi, 19 Ağustos 1922 (19.8.1338) tarihinde Mustafa Kemal'e hitaben yazdığı telgrafta, Antep'e sağ salim vardığını ve iki gün sonra Maraş'a gitmek üzere hareket edeceğini haber vermektedir (CA, 01003701-40).

Şeyh Senusi, 21 Eylül 1922 (21.9.1338) tarihinde zafer tebriği için bir telgraf göndermiştir (CA, 01003701-38). Bu telgrafta yer bilgisi yoktur ancak Mustafa Kemal'in cevaben 24 Eylül 1922 (24.9.1338) tarihinde gönderdiği telgraftan (CA, 01003701-39) Şeyh Senusi'nin bu tarihe kadar yani yaklaşık bir ay Maraş'ta olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Senusi 25 Eylül 1922 (25.9.1338) tarihinde Tarsus'tan Mustafa Kemal'e yazdığı telgrafta, bazı önemli meseleler hakkında kendisiyle görüşmek istediğini yazmaktadır. Bu tarihten sonra yapılan yazışmalardan Şeyh Senusi'nin 1924 yılında Türkiye'den ayrılışına kadar önce Tarsus'ta daha sonra da Mersin'de ikamet ettiği görülmektedir.⁷⁰ Şeyh Senusi, Adana'ya yerleşme niyetiyle Urfa'dan ayrılmasına rağmen Tarsus'a gelmiştir. Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektupta bunun nedenini; Adana'ya vardığında burada yerleşilecek ev tedarik edilememesi üzerine mecburen Tarsus'a gelip Tarsus'ta gereken evleri kiraladım, diyerek açıklamıştır (CA, 01003701-37). Maalesef bu mektubun tarihi yoktur. Ancak 3 Kasım 1922 tarihinde Adana Havalisi Kumandanı Mirliya Muhiddin Bey tarafından Mustafa Kemal'e yazılan telgrafta; Tarsus'ta Şeyh Senusi ile görüştüğünü, Şeyh Senusi'nin Adana'da beklediği gibi karşılanmadığı ve bunun İngilizlerce itibarının azlığına delalet edeceği için çok üzgün olduğunu, iki üç ay sonra Ankara'ya giderek Mustafa Kemal'e veda edeceğini küskün bir dille söyledikten sonra memleketine gideceğini söyleyerek yaveri Kemal Efendiye Mersin'e gidip ev araması emrini verdi, denmektedir. Muhiddin Bey, kendisinin Şeyh Senusi'yi Mersin'de uygun bir ev bulunmadığını söyleyerek şimdilik vazgeçirdiğini ve münasip bir ikametgâh bulunana kadar Tarsus'ta kalacağını yazmaktadır (CA, 01003701-12). Bununla ilgili direkt bir bilgi olmasa da 4 Temmuz 1923 tarihinden itibaren yazışmalarının Mersin'den yapılması Şeyh Senusi'nin bu tarihten sonra Mersin'e yerleştiğini göstermektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0043; BCA, 2017-03-28 (1) 0035; BCA, 2017-03-28 (1) 0025).

⁷⁰CA, 01003701-35; CA, 01003701-36; CA, 01003701-27; CA, 01003701-23; CA, 01003701-7; CA, 01003701-6; ATASE, *ISH*, 1548/21ab; CA, 01003701-2; ATASE, *ISH*, 1548/21; CA, 01003701-1; CA, 01003701-8; ATASE, *ISH*, 1611/56aa; BCA, 2017-03-28 (1) 0043; BCA, 2017-03-28 (1) 0035; BCA, 2017-03-28 (1) 0034; BCA, 2017-03-28 (1) 0058.

Şeyh Senusi Tarsus'ta ikamet ettiği dönemde, zaman zaman farklı şehirlere seyahatler yapmıştır. 30 Kasım 1922 (30.11.1338) tarihinde Konya Umum Hat Komiserliği tarafından gönderilen bir telgrafta, 3 Aralık 1922 (3.12.1338)'de Şeyh Senusi Konya'ya gideceği için Tarsus veya Yenice'ye bir vagon gönderileceği bildirilmiştir (ATASE, *ISH*, 1611/56aa). 6 Aralık 1922 (6.12.1338) tarihli *Yenigün* gazetesinde Şeyh Senusi'nin gün içinde Ankara'ya geleceği haberi yer almaktadır. "Kar ve fırtına hasebiyle tren bir ârızaya uğramazsa" diye eklenerek gecikme ihtimali de belirtilmiştir (*Yenigün*, 6 (Aralık) Kânunuevvel 1922, s. 1). Muhtemelen Şeyh Senusi Tarsus'tan Ankara'ya gitmek üzere yola çıkmış ve Konya üzerinden aynı gün Ankara'ya gitmek üzere hareket etmiştir. Ancak belirtilen ihtimal gerçekleşmiş, yollarda yoğun kar olması nedeniyle gecikme yaşanmış ve Şeyh Senusi 7 Aralık 1922 günü Ankara'ya varmıştır (*Öğüt*, 7 Aralık (Kânunuevvel) 1922, s. 4; *İkdam*, 7 Aralık (Kânunuevvel) 1922, s. 3). 8 Aralık tarihli haberde Şeyh Senusi'nin Ankara'daki ilk gününün programı detaylı bir şekilde yer almıştır. Şeyh Senusi devlet erkânı ve halk tarafından büyük bir merasimle karşılanmıştır. Şeyh Senusi, Ankara'da kaldığı müddetçe misafir edileceği Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'ne gitmiş ve burada Şark Cephesi Kumandanı Ferik Kazım Karabekir tarafından ziyaret edilmiştir. Öğleden sonra Büyük Millet Meclisi'ne gelerek Mustafa Kemal ile samimi bir görüşme yapmışlardır. Daha sonra mecliste birçok mebus tarafından ziyaret edilmiştir. Haberde Şeyh Senusi'nin Ankara'da ne kadar kalacağını belli olmadığı belirtilmiştir.⁷¹ 17 Ocak 1923 tarihinde Afgan Sefiri Ahmed Han, Şeyh Ahmed Senusi şerefine bir ziyafet vermiştir.⁷² *Yenigün* gazetesinin haberine göre Şeyh Senusi, 19 Ocak 1923 günü Elcezire bölgesinde seyahat etmek üzere Tarsus yoluyla Diyarbakır'a gitmek için Ankara'dan ayrılmıştır.⁷³

Şeyh Senusi, Mustafa Kemal'in 15 Mart 1923 tarihindeki Adana ziyaretinde, Mustafa Kemal'i Adana tren garında karşılamıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Mart 1923, s. 1). Mustafa Kemal, planında olmamasına rağmen ricalin, halkın kendisini beklediği yönündeki ısrarları üzerine 17 Mart günü Tarsus'a gelmiş ve bu kez kendisini Tarsus istasyonunda karşılayan Şeyh Senusi ile şehrin içlerine kadar yürüyerek sohbet etmiştir (Pınar, 2018: 382). Hatta bu yürüyüş

⁷¹ (*Yenigün*, 8 Aralık (Kânunuevvel) 1922, s. 1). Şeyh Ahmed Senusi'nin bu kez Ankara'ya gelişi ile ilgili çalışmalarda verilen tarihler farklılık arz etmektedir. *Varlık* gazetesi 14 Aralık (Kânunuevvel) 1922, s. 3 'te 12 Aralık 1922 tarihini verirken, Bilal Şimşir, Mustafa Kemal'in İsmet Bey'e gönderdiği ve Şeyh Ahmed Senusi'nin Ankara'da olduğunun ifade edildiği bir telgrafın tarihini 5 Aralık 1922 olarak düşmüştür. Bk. (Şimşir, 1990: 166). Ancak Şimşir'in verdiği bazı tarihlerin yanlış olduğu tespit edildiğinden ve *Yenigün* gazetesi Şeyh Ahmed Senusi'nin seyahatini gün gün takip etmiş olduğundan *Yenigün* gazetesinin haberindeki tarih baz alınmıştır.

⁷²*Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 1; *Varlık* gazetesi bu haberi gecikmeli olarak 19 Mart 1923 tarihinde vermiştir.

⁷³*Yenigün*, 19 Aralık (Kânunusani) 1923, s. 3; *Yenigün*, 21 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 1. *Varlık* gazetesi bu haberi gecikmeli olarak 29 Ocak (Kânunusani) 1923 tarihinde vermiştir.

esnasında çekilmiş bir fotoğraf da vardır.⁷⁴ 18 Mart günü ise Mustafa Kemal, Camii Cedit Mahallesi'ndeki evinde Şeyh Senusi'yi ziyaret etmiş ve öğle yemeğini beraber yemişleridir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Mart 1923; Pinar, 2018: 383).

Bu tarihlerden itibaren belgelerin ve basının Şeyh Senusi hakkında bir suskunluğa girdiği görülmektedir. En yakın tarihli belge 10 Haziran 1923 (10.6.1339)'da Adana Valisi tarafından İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne gönderilen ve Şeyh Senusi'nin 9 Haziran 1923 (9.6.1339) tarihinde Ankara'ya gitmek üzere trenle hareket ettiğine dair telgraftır (BCA, 2017-03-28 (1) 0033). Ankara'ya ne maksatla gittiği ne kadar kaldığı ve ne zaman döndüğü hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Daha önce de belirtildiği gibi, yapılan yazışmalardan Şeyh Senusi'nin, 4 Temmuz 1923 (4.7.1339) ve 24 Ağustos 1923 (24.8.1339) tarihleri arasında Mersin'de bulunduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Senusi, 14-15 Ağustos 1923 (14-15.8.1339) tarihinde Mustafa Kemal'e Eylül başında Ankara'ya geleceğini haber vermektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0035). Fakat daha sonra İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne gönderdiği 23 Ağustos 1923 (23.8.1339) tarihli telgrafta, daha önce Mustafa Kemal'le memleketine dönüşü ile ilgili mevzuları konuşmak ve veda etmek üzere Ankara'ya geleceğine dair sözleştiklerini buna karşın vücudunda bir hastalık meydana geldiğini ve buna daha fazla tahammül edemeyeceğini belirterek, Ankara'ya gelişle ilgili hazırlıkların hızlandırılmasını talep etmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0034). Şeyh Senusi'nin talebi uygun görülmüş ve 24 Ağustos 1923 (24.8.1339) tarihinde bir dizi yazışma yapılarak işlemler hızlandırılmaya çalışılmıştır. Öncelikle yol güzergâhındaki Adana ve Konya vilayetlerine seyahatinde yardımcı olunması için telgraf gönderilmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0025). Daha sonra Nafia Vekâlet'inden, kendisine seyahati için bir vagon tahsis edilmesi ve Ankara Valiliği'nden de bir ikametgâh temini istenmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0026; BCA, 2017-03-28 (1) 0027). Şeyh Senusi'nin Ankara'ya gidişi için hazırlıklar hızlandırılmaya çalışılmışsa da yine ancak 1 Eylül 1923 (1.9.1339) akşamı Yenice istasyonunda bulunmak üzere bir servis vagonu tahsis edilmiştir. 29 Ağustos 1923 (29.8.1339) tarihinde durum bildirilmiş olmasına rağmen Şeyh Senusi'nin bu tarihte Ankara'ya gitmediği görülmektedir. Çünkü Nafia Vekili tarafından 3 Eylül 1923 (3.9.1339) tarihinde 1 Eylül 1923 (1.9.1339) akşamı Yenice'de bulunmak üzere Şeyh Senusi için bir servis vagonu tahsis edildiği İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne yeniden bildirilmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0031). Daha sonra 6 Eylül 1923 (6.9.1339)'te İcra Vekilleri Heyeti Reisi tarafından Adana Valiliği'ne yazılan şifre telgrafta, 1 Eylül 1923 (1.9.1339) akşamı Yenice'de olmak üzere bir vagon tahsis edildiği, Şeyh Senusi'nin nerede olduğu ve ne zaman hareket edeceğinin bildirilmesi istenmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0032). Buradan Şeyh Senusi'nin bu tarihe kadar Ankara'ya gitmek üzere yola çıkmadığı anlaşılmaktadır. Bu tarihten

---

⁷⁴ <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=4>, erişim tarihi: 11. 10. 2018. Bahsedilen fotoğraf için bk. (Ekler, Fotoğraflar, No: 9)

sonra konuyla ilgili resmî belge yoktur ancak *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin haberine göre Şeyh Senusi 11 Eylül 1923 tarihinde Ankara'ya varmıştır. Muhtemelen Şeyh Senusi rahatsızlığının artması nedeniyle Ankara'ya gidişini ertelemek zorunda kalmıştır. Şeyh Senusi istasyonda Ankara Valisi ve Mustafa Kemal'in yaveri tarafından karşılanmış, doğruca Büyük Millet Meclisi'ne giderek Mustafa Kemal'i ziyaret etmiştir. Daha sonra kendisine tahsis edilen ikametgâha gitmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1923, s. 2). *Yenigün* gazetesinin haberinden anlaşıldığına göre Şeyh Senusi yaklaşık bir ay Ankara'da kalmıştır. Haberde Şeyh Senusi'nin 11 Ekim 1923 tarihinde Tarsus'a dönmek üzere Ankara'dan ayrılacağı bildirilmektedir (*Yenigün*, 11 Ekim (Teşrinievvel) 1923, s. 2). Aynı gazetenin 9 Ekim 1923 tarihli haberinde Şeyh Senusi'nin Tarsus'a döndükten sonra bir ay kadar dinlenip akabinde Mısır'a gideceği ile ilgili bir haber yer almaktadır (*Yenigün*, 9 Ekim (Teşrinievvel) 1923, s. 1). *Varlık* gazetesi 15 Kasım 1923 tarihli sayısında *Morning Post* gazetesinin Kahire'den aldığı haberi aktarmaktadır. Buna göre; Şeyh Ahmed Senusi Mısır'a varmış ve yeğeni Seyyid İdris Senusi'ye katılmıştır. Buradan Trablus ve Bingazi'ye gidecek olan ikili, bölgedeki millî hareketi idare edeceklerdir (*Varlık*, 15 Kasım (Teşrinisani) 1923, s. 3). Ancak Şeyh Ahmed Senusi'nin haberde belirtildiği gibi Trablus ve Bingazi'ye gitmesi, İtalyanların baskısı nedeniyle mümkün olmamış, tekrar Türkiye'ye dönmüştür (BCA, 2017-03-28 (1) 0051).

Yenigün gazetesinde Şeyh Senusi ile 23 Mart 1924 tarihinde yapılan bir röportajdan o tarihte Mersin'de bulunduğu anlaşılmaktadır (*Yenigün*, 27 Mart 1924, s. 1). Şeyh Senusi'nin 5 ve 6 Temmuz 1924 (5-6.7.1340) tarihlerinde Başvekil İsmet Bey'e hitaben yazdığı; Trablusgarplı tüccarlar için maddî yardım talebinde bulunduğu ve memleketine dönme isteğini yinelediği mektuplardan bu tarihlerde yine Mersin'de bulunduğu anlaşılmaktadır (BCA, 2017-03-28 (1) 0058).

15 Temmuz 1924 (15.7.1340) tarihinde Şeyh Senusi'nin Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne yazdığı ve buradaki ilgi ve ihtiramdan memnun olduğunu belirten telgrafından, Konya'da bulunduğu anlaşılmaktadır (ATASE, *ISH*, 714/92). Şeyh Senusi'nin Konya'ya neden gittiği bilinmemektedir. Aslında bu tarihten sonra resmî kayıtlarda Senusi ile ilgili bilgiler son bulmaktadır.

Yalnızca Mustafa Kemal, İsmet Paşa ve Mustafa Kemal'in özel kalemi Hayati Bey'e Suriye üzerinden Medine'ye gideceğini bildirdiği telgraf ve mektuplar vardır (CA, 01016467-505; BCA, 2017-03-28 (1) 0059; BCA, 2017-03-28 (1) 0057; BCA, 2017-03-28 (1) 0051). Bu mektuplardaki ifadelerine ve *İkdam* gazetesinin bir haberinden anlaşıldığına göre Şeyh Ahmed Senusi 23 Ekim 1924'te Türkiye'den ayrılmıştır (*İkdam*, 24 Ekim (Teşrinievvel) 1924, s. 1).

3.3. Lozan'a Gitme Talebi

Şeyh Senusi Lozan görüşmeleri sırasında Mustafa Kemal'e bir mektup göndermiştir. Bu mektup arşivlerde mevcut değildir ancak Mustafa Kemal'in İsmet Bey'e gönderdiği 5 Aralık 1922 (5.12.1338) tarihli telgraftan ve Hariciye Vekili Hüseyin Rauf Bey'in Mustafa Kemal'e yazdığı, Heyet-i Vekile kararını bildiren 6 Aralık 1922 (6.12.1338) tarihli yazıdan mektubun içeriği hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Mustafa Kemal, İsmet Bey'e gönderdiği telgrafında;

Şeyh Senusi Ankara'ya geldi. Trablusgarp ve Bingazi havâlisindeki Arab kabîleleri ve şeyhlerin bir mahallî hükûmet teşkil ederek İtalyanlarla çatıştıklarını ve gönderdikleri özel bir kişiyle Şeyh Senusi'yi vekil olarak tanıdıklarını bildirdiklerini ve Trablusgarp'ın istiklâlini te'mîn etmek üzere güvenli bir şekilde Afrika'ya gitmek istediğini beyân etmiştir. Diğer taraftan İtalyanların da kendisiyle görüşme teşebbüsünde bulduklarından bahsetti. Kendisinin ne şekilde hareket etmesinin daha faydalı olabileceği hakkında oradaki gözlemlerinizi değerlendirerek bir an önce bildirirseniz sevinirim,

diyerek İsmet Bey'den konuyla ilgili görüş istemiştir.⁷⁵ Rauf Bey'in yazısından ise Şeyh Senusi'nin Trablusgarp'ı temsil etmek üzere bizzat Lozan görüşmelerine katılmak istediği anlaşılmaktadır. Hariciye Vekâleti'nden Başkumandanlık makamına gönderilen yazıda; Mustafa Kemal'in İcra Vekilleri Heyeti'ne havale ettiği konunun görüşüldüğü ve Şeyh Senusi'nin memleketine gitmesine müsaade edilmesinin uygun bulunduğu, fakat Türkiye Hükümeti'nin yardımıyla Lozan Konferansı'na gitmesinin mümkün olamayacağına karar verildiği bildirilmiştir.⁷⁶

Mustafa Kemal'in telgrafıyla Şeyh Senusi'nin memleketine gitme isteğini haber alan İsmet Bey, 13 Aralık 1922 (13.12.1338)'de Başkumandanlığa gönderdiği telgrafta; İtalyanların Şeyh Senusi'nin memleketine gideceğinden haberdar olup olmadığını sormuş ve eğer haber verilecekse kendisinin orada İtalyanlarla görüşmesinin düşünülebileceğini belirterek görüş istemiştir.⁷⁷ İsmet Bey'e muhtemelen konuyu İtalyanlarla görüşmesi yönünde cevap verilmiştir fakat bu belge mevcut değildir. 26 Aralık 1922 (26.12.1338) tarihinde Mustafa Kemal, İsmet Bey'e; Şeyh Senusi hakkındaki yazıma mümkün olduğu kadar çabuk cevap vermenizi rica ederim. Çünkü kendisi cevap almadan buradan gitmiyor, diyerek İtalyanların konuyla ilgili görüşünü istemektedir (CA, 01004085). 10 Ocak 1923 (10.1.1339) tarihinde İsmet Bey tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen cevapta; "Şeyh Senusi için Marki Garroni ile birkaç gün evvel görüştüm hükûmetinden soracağını söyledi. Müstagnî [çekingen] görüldü" diyerek haber alınca derhal bildireceğini yazmaktadır (CA, 01004125).

⁷⁵ (Şimşir, 1990: 166). Burada tarihin 5 Aralık olması pek mümkün değildir. Çünkü gazete haberlerinden Şeyh Senusi'nin 6 Aralık'ta Konya'da olduğu 7 Aralık'ta da Ankara'ya vardığı anlaşılmaktadır.

⁷⁶ (CA, 01003726). Bu belgeye düşülen tarih 6 Kânunuevvel 1339 (6 Aralık 1923)'dur. Ancak belgenin tarihi yanlış atılmış olmalıdır. Çünkü Lozan Konferansı 1923 Temmuz'unda sona ermiştir. Diğer belgelerle konu bütünlüğüne de bakılacak olursa tarih 6 Kânunuevvel 1338 (6 Aralık 1922) olmalıdır.

⁷⁷ (CA, 01004090). Bilal Şimşir bu belgenin tarihini 11 Kânunuevvel 1338/1922 olarak kaydetmiştir.

Bundan sonra konuyla ilgili başka belgeye rastlanmamıştır. Yani Şeyh Senusi'nin memleketine gitmesi ile ilgili İtalyanların İsmet Bey'e ne yönde görüş belirttiği bilinmemektedir. Ancak genel olarak İtalyanların Şeyh Senusi ile ilgili tutumuna bakılacak olursa ve İsmet Bey'in telgrafında Garroni'nin çekimser görüldüğü şeklindeki görüşü de göz önünde bulundurulursa olumlu bir cevap verildiğini düşünmek güçtür. Ayrıca Lozan Konferansı'nda da Şeyh Senusi'nin umut ettiği gibi Trablusgarp'ın bağımsızlığı yönünde bir karar alınmamış ve Türkiye Trablusgarp üzerindeki tüm hukuki haklarından feragat etmiştir.⁷⁸ Böylece Trablusgarp halkı İtalyan işgalleri karşısında bağımsızlık mücadelesine uzun yıllar devam etmiştir.

3.4. Millî Mücadele Hakkındaki Görüşleri ve Anadolu Seyahati İzlenimleri

Şeyh Ahmed Senusi, Anadolu'daki seyahatleri devam ederken seyahati sırasındaki izlenimlerini ve Millî Mücadele hakkındaki görüşlerini zaman zaman yazışmalarında ve gazetelere verdiği beyanatlarında dile getirmiştir. Bu başlık altında Şeyh Ahmed Senusi'nin kendi ifadelerine yer verilerek görüşleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Şeyh Ahmed Senusi, daha önce belirtildiği üzere Millî Mücadele'ye kendi arzusuyla katılmıştır. Kendisinin Ankara'ya gelmeden çok daha önce bu harekete sıcak baktığı ve desteklediği *Yenigün* gazetesine verdiği bir beyanatındaki şu sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır:

Anadolu'nun düşmanlara karşı aldığı şu vaz'iyet râh-ı İslâm'a tamâmiyle muvâfık bir hareket-i şer'iyedir. Buna müzâheret ve mu'âvenet her Müsliman için farz-ı ayndır. Temennî ederdim ki şu an âlem-i İslâm aynı hâl ve vaz'iyette bulunsun. İslâmiyyet'in kahraman evlâdı olan Türklerin bi'l-hâssa son zamânda ifâ ettikleri şu vazîfe Türkiye'nin istiklâlinden ziyâde şu an âlem-i İslâm'ın [okunamadı] halâsına ma'tûf olduğundan rûh [okunamadı] şâd ettiğinden emin bu hareketi idâre eden zevât-ı muhtereme yalnız Türkiye'nin değil İslâmiyyet'in de büyük kahraman evlâtlarıdır. Allah Teâlâ Hazretleri âmâl-i hayriyelerini hüsn-i âkıbete makrûn ve düşmânlarını zebûn eylesin (*Yenigün*, 10 Şubat 1920, s. 2).

TBMM tarafından 22 Kasım 1920 tarihinde Şeyh Ahmed Senusi şerefine düzenlenen ziyafette bir konuşma yapan Şeyh Ahmed Senusi şu ifadeleri kullanmıştır:

İslâmiyyet'in izmihlâli muhakkak görülecek bir halin hudûsü [yeniden meydana gelme] üzerine Müslimânların emirleri kesildiği bir sırada Mustafa Kemal Paşa Hazretleri rüfekâsıyla beraber cihâda kıyâm buyurdular. Ve siz de beraber çalıştınız. Cihâd ettiğiniz bu hizmet, bütün âlem-i İslâm'ın bekasına, âlem-i İslâm'ın halâsa 'â'id olan bir hizmet-i mukaddesedir. Ben bunu kemâl-i samîmiyetle takdîr eder ve bu kutsi hıdmetin sa'âdet-i hakîkiyye ile netîcelenmesini ümîd ve du'â ederim. (*Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Kasım (Teşrinnisani) 1920, s. 1).

⁷⁸ TBMM, Lozan Sulh Muahedenamesi, s.10.

[https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/EHT/197506165%20LOZAN%20SULH%20MUAHEDENAMESI%20\(EHT\)/0001-0054%20SULH%20MUAHEDENAMESI.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/EHT/197506165%20LOZAN%20SULH%20MUAHEDENAMESI%20(EHT)/0001-0054%20SULH%20MUAHEDENAMESI.pdf), erişim tarihi: 04. 04. 2018.

Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi Şeyh Ahmed Senusi, Millî Mücadele'yi tüm İslam dünyasını kurtaracak bir cihad hareketi olarak görmektedir. Şeyh Ahmed Senusi'nin zafer tebriği için orduya göndermiş olduğu bir telgrafta geçen "Bizi ve umûm Müslimânları İslâmiyyet'in yegâne ordusunun ihrâz ettiği muzafferiyetten dolayı tebrik eder, kurtuluş ve necâtın devâmına duâ'lar ederim" (ATASE, *ISH*, 661-21aa; *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Ocak (Kânunusani) 1921, s. 1) ifadeleri de Kuva-yı Milliye'yi İslamiyet'in yegâne ordusu olarak gördüğünü göstermektedir.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Elazığ'da bulunduğu sırada yine Mustafa Kemal'e yazdığı 11 Mart 1921 (11.3.1337) tarihli bir mektubunda kullandığı:

Memalik-i Osmâniyyede seyâhatimize devâm eylerken bu memleketleri Rûmlarla Ermeniler arasında taksîm etmek isteyen zâlim ve düşmân İngiliz'i hüsrân-ı vahîbete düçâr düçâr ve sizi cihâd husûsunda muvaffak ve muzaffer eyleyen Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ eyledik. Siz azm ü 'azm ile ve metîn bir sabır ile ibâdı kurtarmaya kıyâm ettiniz. Cenâb-ı Hakk sizin sa'yınızı meşkûr ve kadrinizi âlî eylesin.
(...) Tâ ki diğer memleketleri dahi pâ-yi (ayak) a'dâdan [düşmanlar] tathîr [temizleme] edesiniz ve himmetinizle ve Cenâb-ı Hakk'ın inâyetiyle maksada nâil olalım (CA, 01020034-1).

ifadelerinden Millî Mücadele'yi emperyalist devletlere karşı İslam dünyası adına bir cihad hareketi olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e 1 Mayıs 1921 (1.5.1337) tarihinde İnönü muzafferiyetini tebrik için gönderdiği telgrafta kullandığı: "Cenâb-ı Hakk'ın lutf-i inâyetine istinâden İslâmiyyet'in teâlîsi uğrunda ibzâl buyurulan himem-i celîleleriyle te'mîn olunan muzafferiyât ve muvaffakiyât-ı azîmelerinden dolayı 'an-samîmi'l-kalp arz-ı tebrîkât eylerim" (*İkdam*, 1 Mayıs 1921, s. 2) sözleriyle, Millî Mücadele'nin İslam'ın yükselmesi için verilen bir mücadele olduğunu ifade ettiği görülmektedir.

Şeyh Ahmed Senusi 4 Haziran 1921 (4.6.1337)'de Mustafa Kemal'e Kadir Gecesi tebriği için yazmış olduğu mektubunda dile getirdiği:

Evvelallah sâye-i zât-ı devletlerinin bu muhikk ve şer'î hareketiniz olmasa idi bugün tekml vatan ve mukaddesâtımız düşmânın istîla'sına ma'rûz kaldığı gibi hükûmet-i Osmâniyye'nin nâmı, şânı kalmayacaktı. Lehü'l-hamd v'el-minne bu hükûmet ve millet-i muazzama-i İslâmiyye'nin beka ve halâs-ı muhikk teşebbüsümüzle olduğu ve bütün memâlik-i Osmâniyye ve İslâmiyye kurtulacağına da emîn ve kani'im (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1921, s. 1).

sözleriyle yine Millî Mücadele'nin İslamiyet'in kurtarıcısı olacağına dair inancını dile getirdiği görülmektedir.

Şeyh Ahmed Senusi'nin bayram tebriği için Mustafa Kemal'e gönderdiği bir telgrafında kullandığı "a'dâ-yı dîn-i devlete karşı i'lân olunan şer'î ve muhikk-i kıyâm ve cihâd-ı mukaddes" şeklindeki ifadelerinden de yine Millî Mücadele'yi din düşmanlarına karşı ilan edilen kutsal bir savaş olarak gördüğü anlaşılmaktadır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Haziran 1921, s. 1).

Şeyh Ahmed Senusi, 23 Aralık 1921 (23.12.1337) tarihinde Mustafa Kemal'e göndermiş olduğu bir mektubunda, Mustafa Kemal için "İslâmiyyet'in rûhu" tanımlamasını yapmış ve kendisini canından ve öz evladından daha çok sevdiğini belirtmiştir. Yine devamında, Mustafa Kemal'in İslamiyet'i yok olmaktan kurtardığı şeklinde ifadeler kullanmıştır. Mektupta yer alan cümleler şu şekildedir:

[...] Allaha and ederim ki gâzi müşârün-ileyh hazretleri cesedimdeki ruhum menzilesinden ve öz evlâdımdan daha 'azîzdir. Kendisi el-yevm İslâmiyyet'in rûhudur. İslâmiyyet onun hayâtıyla yaşar ve onun sükûtuyla ölür binâen-'aleyh müşârün-ileyhe it'â'at 'umûm efrâd-ı ümmetin borcudur.

[...] Müşârün-ileyhin sebâtı sâyesinde bu muhît değil aktâr-ı İslâmiyye kâmilen hayât buldu. İslâmiyyet karâbet ihtisârında inleyüb can çekişirken nokta-i hayâtı boğazına damlattı ve bu sâyede 'âlem-i İslâm mahv ve izmihlâlden kurtuldu.

[...] Dîn-i mübîn-i Ahmediye'ye müzâheret ve nusret ve bu bâbdaki mesâ'i-i ciddiyenize teşekkür ve teceddüd-i muvaffakiyetinizi Cenâb-ı Allah'ın lutf-i hemdanisinden ve rûhâniyet-i Peygam-beriyeye tazarru' ve niyâz [...] eylerim (BCA, 030-10-00-00-11-66-4-3; BCA, 030-10-00-00-11-66-4-4; BCA, 030-10-00-00-11-66-4-5).

Elbette Millî Mücadele'nin tüm İslam dünyasını temsil eden bir cihad hareketi olduğu fikri Şeyh Ahmed Senusi'nin kendi kendine ortaya attığı bir görüş değildir. Başta Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'nin önde gelen isimleri bu fikri sürekli dile getirmiş ve vurgulamışlardır. Mustafa Kemal gerek Şeyh Ahmed Senusi ile hususi yazışmalarında ve gerek halka açık konuşmalarında bu bahsi dile getirmiştir.

Örneğin Mustafa Kemal'in 14 Nisan 1921 (14.4.1337)'de Şeyh Ahmed Senusi'ye gönderdiği bir telgrafta kullanmış olduğu:

Beka ve teâlî-i İslâm için ibrâz buyurulan âsâr-ı fedâ-kârî ve vatanperverî mu'cib-i menn [ihсан] ü şükrândır. Âlem-i İslâm'ın ekâbir-i pîşvâ [reis, başkan] oldukça Cenâb-ı Hakk'ın bi'l-umûm Müslimini mazhar-ı fevz ve felâh buyuracağı şüphesizdir. Mücâhedât-ı dñiyyenin muvaffakiyetleri duâ'sına terdîfen [ilaveten] devâm-ı âfiyetinizi lutf-i samedânîden temennî ederim efendim (CA, 01020034).

şeklindeki ifadeleri ve özellikle Millî Mücadeleden "mücâhedât-ı dñiyye" olarak bahsetmesi Millî Mücadele'yi din adına yapılan bir mücadele olarak nitelendirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yine Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'nin gönderdiği bir bayram tebriğine gönderdiği teşekkür telgrafında kullandığı "halâs-ı İslâm gayesine müteveccih olan mücâhede-i hâzıranın muvaffakiyeti için duâ'larınızı niyâz eylerim efendim." şeklindeki ifadelerinden, Millî Mücadele'yi İslam'ı kurtarma gayesinde olan bir cihad hareketi olarak tanımladığı anlaşılmaktadır (*İkdam*, 20 Haziran 1921, s. 1).

Mustafa Kemal'in 4 Mart 1922 tarihinde Şeyh Ahmed Senusi'ye göndermiş olduğu bir mektubunda kullandığı "Düşmânların vahdet-i vataniye ve selâmet-i İslâmiyemize sû-i kasd için geceli gündüzlü mütemâdiyen çalışmakta oldukları ve bütün Âlem-i İslâm'ın nusret ve saâdeti

için cihâd eden memleketimize tefrika îka'ına [yapma] sâî [çalışan] buldukları"⁷⁹ şeklindeki ifadelerinden yine Millî Mücadele'yi, İslam'ın galibiyet ve saadetini sağlamak için yapılan bir cihad olarak zikrettiği görülmektedir.

Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal'in yazışmalarında ve konuşmalarında kullandığı ifadelerinden, Millî Mücadele'nin İslam'ı ve İslam dünyasını kurtarma amacıyla yola çıkan bir cihad hareketi olarak nitelendiği görülmektedir. Bu konuda dönemle ilgili yapılan çalışmalarda Mustafa Kemal'in Millî Mücadele'nin sona ermesinden sonra din konusundaki söylemlerinde hissedilen değişim üzerinden birtakım yorumlar yapılmıştır. Bu konuda genel yorumlar, Mustafa Kemal'in Millî Mücadele döneminde halkı yanına alabilmek için, mücadeleyi halkın değer verdiği din olgusu üzerinden yürüttüğü ve bu konuda başarılı olduğu yönündedir.⁸⁰ O dönemin şartları altında bu topraklarda yaşayan halkı ortak bir noktada buluşturabilmenin etkili yolu da "din"dir. Daha önce imparatorluğu bir arada tutmak için öne sürülmüş olan Osmanlıcılık, Türkçülük gibi siyasetlerin neticesiz kaldığı net olarak görülmüştür. Dolayısıyla yıllar süren savaşların ardından tükenmiş olan halkı -doğu ve batıyı, Türk ve Kürdü- aynı çizgide birleştirmenin tek yolu İslam'dır. Yine yüzyıllardır dinî otoriteyi üzerinde barındıran halife/padişaha rağmen halkı Millî Mücadele'nin yanında olmaya ikna etmenin yolu da Millî Mücadele'nin dinen meşruluğunu ortaya koymaktır. Bu da hem halka en kolay ulaşabilen hem de halkın üzerinde büyük etkiye sahip olan din adamlarını ön planda tutmakla mümkündür. Zira İstanbul Hükümeti de Millî Mücadele'yi akim bırakmak için yürüttüğü propaganda faaliyetlerini halifelik unvanı ve din üzerinden gerçekleştirmiştir.⁸¹

Şeyh Ahmed Senusi'nin Anadolu seyahatleri ile ilgili izlenimlerine gelince, ne yazık ki Şeyh Ahmed Senusi'nin seyahatlerinin süresi ve gittiği yerler düşünüldüğünde bu konuyla ilgili belgelerin oldukça kısıtlı olduğu görülebilir. Bunun nedenlerinden biri bazı belgelerin günümüze ulaşmamış olması olabileceği gibi, bir nedeni de Şeyh Ahmed Senusi'nin Ankara'ya sık sık yaptığı ziyaretlerdir. Muhtemelen Şeyh Ahmed Senusi Mustafa Kemal'e Anadolu seyahatleri izlenimlerini bu ziyaretler sırasında yaptıkları yüz yüze görüşmelerde aktarmıştır. Ancak az sayıda da olsa rapor niteliğinde sayılabilecek birkaç mektubu oldukça kıymetlidir.

Şeyh Ahmed Senusi, 12 Şubat 1921 (12.2.1337)'de Mustafa Kemal'e gönderdiği bir telgrafında Sivas'a ulaştığını haber vermiş ve "Yollarda ve bi'l-hâssa burada me'mûriyyet-i

⁷⁹ http://www.yeniasya.com.tr/enstitu/m-kemal-8217-in-seyh-sunusi-8217-ye-yazdigi-mektup-ilk-kez-yeni-asya-8217-da-bediuzzaman-8242-a-yapilan-8242-8242-sark-vaiz-i-umumiligi-8242-8242-teklifinin-perde-arkasi_149857, erişim tarihi, 1.3.2018.

⁸⁰ (Mardin, 2017: 61; Karpas, 2010:132; Sakallı, 1997: 318; Sakal, 2003: 87, 89; Akseki, 2013: 508-509). Bu konuda Gazzini'nin yorumu şu şekildedir: Şeyh Senusi, Mustafa Kemal'in Doğu Anadolu'daki cihad hareketini temsil için ikonografik ve ideolojik olarak yeterince seçkin bir kişiliktir. Dolayısıyla Mustafa Kemal'in Senusi'yi desteklemekteki amacı; Senusi'nin ününü bir araç olarak kullanarak Fransız ve İngiliz işgali altındaki Kilikya ve Musul'u yeniden ele geçirmektir (Gazzini, 2004: 73-74).

⁸¹ Bu faaliyetlere bir örnek olarak Şeyhülislam Dürriyade Abdullah Efendi'nin Fetvası ve Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin yayınladığı beyanname için bk. (*Takvim-i Vekayi*, 11 Nisan 1920, s. 1-2; Akandere, 1999).

hükûmet ve ahâlînin gösterdiği âsâr-ı teveccüh ve muhabbet i'mâk-ı [bir şeyin derinliğine varma] kalbimde lâ-yüzâl [tükenmez] hâtıralar bırakmıştır" (CA, 01020028-3) diyerek yetkililerin ve halkın kendisine gösterdiği ilgi ve muhabbetten memnuniyetini dile getirmiştir. Aynı şekilde 8 Mart 1921 (8.3.1337) tarihli başka bir telgrafında Elazığ'a vardığını ve yolculuğu esnasında yetkililer ve halk tarafından kendisine gösterilen tezahürat ve hürmete müteşekkirdiğini dile getirmiştir (CA, 01020028-12). 18 Mart 1921 (18.3.1337) tarihinde Diyarbakır'a vardığını bildirmek için yazdığı telgrafında da burada kumandan paşa, vali ve ahali tarafından gösterilen ilgiden son derece memnun kaldığını belirtmiştir (CA, 0102008-13; *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1921, s. 2).

Şeyh Ahmed Senusi 4 Haziran 1921 (4.6.1337)'de Mustafa Kemal'e Kadir Gecesi tebriği için yazmış olduğu mektubunda: "Bu kere de Anadolu'ya seyâhatimde umûm ahâlînin zât-ı devletlerinden memnûn ve râzı oldukları gibi emrinize mekâd olduklarını ma'a'l-iftihâr gördüm." sözleriyle bölge halkın Millî Mücadele hakkındaki görüşlerini aktarmıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1921, s. 1).

Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'e yazmış olduğu 4 Eylül 1921 (4.9.1337) tarihli bir mektubunda seyahatleri esnasında Anadolu halkıyla ilgili edindiği bazı izlenimleri maddeler halinde aktarmıştır. Ona göre ümmeti daima kollamak ve nasihatte bulunmak gerekir ve bu mümkündür. Öncelikle; Mustafa Kemal'e ümmetin başında Allah'a, devlete, şeriate ve kendisine bağlı müşidlerle bulunmasını tavsiye etmektedir. Bu müşidler milleti sürekli Millî Mücadele'nin Allah yolunda bir cihad olduğu ve bu cihada iştirak etmenin tüm Müslümanlara farz olduğu yönünde irşad etmelidir. İkinci olarak; memurların durumunu incelemek gerekir. Çünkü bunlardan sadık olanlar oldukça azdır. Bunlar devletin emirlerini benimsemiyorlar ve ahalinin ihbarlarına göre devlet adına rüşvet alıyorlar. Hatta kendilerine rüşvet vermeyen mazlumları alıkoymaktadırlar. Son olarak; Ermeni ve Rum kadınları memlekette yayılmış ve her zabitin yanında beş altısına rastlanmaktadır. Bu kadınlar da erkekler gibi kendi milletlerinin terakki ve tealileri için çalışmaktadırlar. Zabitanla temas kurarak fikirlerini değiştirmektedirler. Zabitanın bunlarla temasını ümmet için en büyük bir tehlike olarak görüyorum. Kadınların oyun ve hilelerinden daha şiddetli bir fitne yoktur. Bunlar karar sahibi olan erkeğin kalbine musallat olarak iradesini elinden alırlar. Kur'an-ı Kerim'den kadınlar ile ilgili birkaç ayet vererek "Kadınların fitnessi şeytândan ziyâdedir. Zîrâ kadınlar erkeğin kalbine girmeye muvaffak oldular mı, fikrine galib gelir ve himmet ve gayretini salb ederler. Binâen aleyh bunlardan memâlikin tathîri zarûrîdir." İfadeleriyle sözlerine son veriyor (CA, 01020033).

Şeyh Ahmed Senusi 19 Ağustos 1922 (19.8.1338) tarihinde Antep'e vardığını bildirmek üzere Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafında kendisine gerekenin üzerinde bir ihtiram gösterildiği için teşekkür etmiş ve "Bu tezâhürât şimdi değil öteden berî hüsn-i iltifâtınızın eseri

olduğu ma'lûm ve bellidir” diyerek kendisine her zaman ilgi ve saygıda kusur edilmediğini belirtmiştir (CA, 01003701-40).

Şeyh Ahmed Senusi Adana'ya giderken Gaziantep'ten geçmiş ve *Gazi Sancak* gazetesine beyanatta bulunmuştur. *İkdam* gazetesi de bu beyanını 7 Ekim 1922 tarihli nüshasında yayınlamıştır. Şeyh Ahmed Senusi, muhabirin “Anadolu'da gezdiğiniz yerlerde ahvâl-i umûmiyeyi nasıl buldunuz?” sorusuna cevaben şu ifadeleri kullanmıştır:

-Anadolu'da seyâhatim esnâsında pek şifâ-bahş şeyler gördüm. Şi'ârları “ya ebedî hayât ya ebedî ölüm” olan ve mukaddes gayeye vusûl için en kıymetli şeylerini fedâyâ hâzır bir millet gördüm. O kadar yüksek himmet o kadar büyük âzim ve îmân var! Nereye uğradımsa ibtidâsından sonuna kadar memnûn ve mübâhî kaldım. Bu onların şe'âir-i İslâmiyye ve hasâil-i fitriyyelerinin necâbet ve fazîleti idi.

Anadolu'da bu meknûz kuvvetin ve bu hareketin zuhûru Türkiye'ye karşı imhâ siyâsetini ta'kîb eyleyen düşmânlara efkâr-ı şeytânın ve maksad-ı nigârânelerinin akîm kaldığını gösterdi. Âlem-i İslâm'da gereği gibi bir intibâh husûle getirdi. Başka hiçbir şey yapmamış olsa bu kâfidir. Harbin netîcesi, inşâallah yeni bir hayât mes'ûd bir devre küşâd edecek. Anadolu ni'met-i istiklâl ve hüsn-i hâl içinde yaşayacaktır. Hiç şüphe yok ki hakkımız, düşmânların bâtil da'vetlerine galebe edecektir (*İkdam*, 7 Ekim (Teşrinievvel) 1922, s. 3).

Yenigün gazetesinin 10 Aralık 1922 tarihinde yayınladığı, Şeyh Ahmed Senusi ile yapılan bir röportajda kendisine sorulan “Anadolu seyâhatlerinden memnûn musunuz?” şeklindeki soruya cevaben şu beyanatta bulunmuştur:

-Pek memnûn ve müteşekkirim. Hükûmetin ve halkın hakkımda gösterdiği hürmet ve müsâfir-perverliği hiç unutamam. Her memleket bende hürmetle memzûc bir hâtıra bıraktı.

Türk milleti; âzim ve îmânın ve fedâkârlığın zî-hayât ve lâ-yemût bir timsâlidir. Gittiğim bütün memleketlerde cihâdın bütün kumandanlarına ve bi'l-tahsîs-i istiklâl bir muzafferiyet cihâdının nâzım ve kahramânı Başkumandan Gazî Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine karşı lâ-yetezelzel ve mücessem bir muhabbet ve i'timâd hâkimdir. Diyebilirim ki bütün halk Gazî Paşa Hazretlerini görmek ve kendilerini ziyâret eylemek iştîyâkıyla mütehassirdir. Halk beş vakt namâzda müşârün-ileyhin umûr ve âfiyetlerinin duâ'cıdır.

Şeyh Senusi'nin *Yenigün* gazetesinin 19 Eylül 1923 tarihli sayısında yayınlanan bir başka beyanatında, batılılaşma ile ilgili fikirlerini de aktardığı görülmektedir. Şeyh Ahmed Senusi'ye göre Müslüman milletler olarak, batının siyasî istilasından kurtulduktan sonra, batının sanayi, ilim, fen ve mesai tarzlarını ithal etmeliyiz. Ancak batıyla olan bu münasebet yalnızca sanayi ve fenle sınırlı kalmalı. İslam'ın ruhu, harsı, anane ve ahlakı ise korunmalıdır (*Yenigün*, 19 Eylül 1923, s. 2. *Varlık* gazetesi de bu beyanını 4 Ekim 1923 tarihinde vermiştir). Bu ifadelerden aynı konuda Mustafa Kemal ile Şeyh Senusi'nin görüş olarak ayrıldıkları görülmektedir. Mustafa Kemal, medeniyeti bir bütün olarak görmekte, Batı'nın tekniğinin yanında fikir ve yaşam tarzını da benimsemek gerektiğini düşünmektedir (Erşan, 2006: 43).

3.5. Yerli ve Yabancı Basında Şeyh Senusi

3.5.1. Yerli Basında Şeyh Ahmed Senusi

Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye katılması ve Ankara Hükümeti lehine faaliyetlerde bulunması oldukça önemlidir. Türk halkının dinlerine vatanlarına ve istiklallerine bağlı olmakla birlikte, halife/padişaha da dinin temsilcisi olması hasebiyle bağlılıkları tartışılmazdı. Bu nedenle halife/padişaha ve İstanbul Hükümeti'ne alternatif/muhafız olarak ortaya çıkan Ankara Hükümeti'nin, Türk halkının din, vatan ve istiklalini kurtarmak için uğraştığını ve bu hareketin meşru olduğunu halka anlatmak için en etkili ve hızlı yol din adamlarını bu harekette etkin kılmaktı (Kutay, 1973: 35-36; Sarıkoyuncu, 2012: II, 371-375). Zira modern kitle iletişim araçlarının bulunmadığı ve okuma yazma oranlarının çok düşük olduğu o dönemlerde halka ulaşmanın en kolay ve etkili yolu, cami, mescit, tekke gibi yerlerde hoca ve şeyhler gibi dinî şahsiyetler aracılığıyla verilen vaaz ve nutuklardı (Turan, 1999: 822). Ankara Hükümeti de bunu yapmış ve Millî Mücadele'nin meşruiyetini anlatarak halkı ikna etmek için din adamlarının yardımını almıştır. Bu nedenle Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye dâhil olma isteği de Ankara Hükümeti tarafından olumlu karşılanmış ve Şeyh Ahmed Senusi'ye Anadolu'da önemli görevler verilmiş, nutuk ve vaazlar vererek halkı aydınlatması istenmiştir.

Ankara Hükümeti halkı Millî Mücadele hakkında bilgilendirmek için din adamlarını olduğu gibi basını da bir aracı olarak kullanmıştır.⁸² İstanbul basını işgalci güçlerin baskısı altında olmasına rağmen kazanılan zaferler, zaferlerle ilgili tebrik telgrafları basında sık sık yer almıştır (Müjdecı, 2014). Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye dâhil olduğunu daha geniş kitlelere duyurmak isteyen Ankara Hükümeti, mücadelenin her safhasını paylaştığı gibi Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili haberleri ve Şeyh Ahmed Senusi'nin tebrik telgraflarını da basında paylaşmıştır. Türk basınından Millî Mücadeleyi destekleyen gazeteler de aynı amaçla Şeyh Ahmed Senusi'nin Anadolu seyahatleri, beyanatları ve faaliyetleri ile ilgili haberleri kamuoyu ile paylaşmıştır.

Şeyh Ahmed Senusi, gerek Trablusgarp'ta bulunduğu yıllarda gerekse İstanbul ve Anadolu'da iken yerli ve yabancı basında hakkında çok sayıda haber yapılmıştır.⁸³ Ancak haberlerin en yoğun olduğu dönem Millî Mücadele dönemidir. Bu başlık altında Türkiye'de bulunduğu sırada Türk basınında Şeyh Ahmed Senusi hakkında ne tür haberler yapıldığı, basında Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili nasıl bir algı olduğu ya da halk üzerinde nasıl bir algı

⁸² Basının halkın algısı ve görüşleri üzerindeki etkisi ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bk. (Okumuş, 2018).

⁸³ Şeyh Ahmed Senusi'nin Trablusgarp'ta bulunduğu yıllarda Türk basınına yansıyan haberler daha çok Şeyh Ahmed Senusi ile yapılan mülakatlar ve beyanatlarından oluşmaktadır. Bu dönemdeki haberler, çalışmanın kapsadığı tarih aralığının dışında kaldığı için ayrıntıya girilmemiştir. Bu dönemde çıkan örnek haberler için bk. (Karakaş, 2011).

yaratılmaya çalışıldığı, basında yer alan beyanatları, telgraf ve mektupları üzerinden Şeyh Ahmed Senusi'nin nasıl bir yol izlediği takip edilmeye çalışılacaktır. Haberler, konu bütünlüğünün sağlanması ve daha iyi yorumlanabilmesi açısından kronolojik sıraya göre değil konularına göre küçük ara başlıklar altında gruplandırılarak verilecektir.

İstanbul'a Gelişi ve İstanbul Günleri

30 Ağustos 1918 tarihinde İstanbul'a gelen Şeyh Ahmed Senusi'nin gelişi günler öncesinden İstanbul basınında haber olmuştur. 27 Ağustos 1918 tarihli *Vakit* gazetesi, Viyana'dan aldıkları bir telgrafa göre Şeyh Ahmed Senusi'nin Viyana'ya vardığı ve oradan İstanbul'a gelerek padişahın kılıç kuşanma merasiminde hazır bulunacağı bilgisini vermektedir. 28 Ağustos 1918 tarihli *İkdam* gazetesinde de "El-yevm Viyana'da bulunmakta olan Şeyh Ahmed Senusi hazretlerinin önümüzdeki cum'a günü [30 Ağustos] şehrimize teşrif ederek zât-ı şâhâneye misâfir olacaklarını ve serây-i hümâyûnda [Topkapı Sarayı] ikamet buyuracaklarını haber aldık. Şeyh Senusi hazretleri kılıç âlâyı merâsiminde de hâzır bulunacaklardır." şeklindeki haberle Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a geleceği duyurulmuş ve VI. Mehmed Vahdeddin'in kılıç kuşanma merasimine de katılacağı belirtilmiştir.

30 Ağustos 1918 tarihine gelindiğinde gazetelerde, gün içerisinde İstanbul'a gelmesi beklenen Şeyh Ahmed Senusi için yapılacak olan resmî karşılama töreninin detaylarının paylaşıldığı görülmektedir. (Detaylar için bk. 2. Bölüm: "Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a Gelişi").

31 Ağustos 1918 tarihli gazetelerde Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili haberlere çok geniş - hatta nerdeyse tam sayfa- yer verildiği görülmektedir. Şeyh Ahmed Senusi'nin beklendiği üzere İstanbul'a geldiğini haber veren gazeteler, yalnızca bu haberi vermekle kalmamış, yolculuğu ve karşılama merasimi ile ilgili tüm detayları paylaşmışlardır (*Takvim-i Vekayi*, 31 Ağustos 1918, s. 1; *Tanin*, 31 Ağustos 1918, s. 1-2; *Vakit*, 31 Ağustos 1918, s. 1; *Sabah*, 31 Ağustos 1918, s. 1-2).

Sabah gazetesi "Muhterem Misâfirimiz" başlığı altında Şeyh Ahmed Senusi, Senusiler ve Trablusgarp ve Bingazi'de gerçekleştirdikleri mücadele üzerine bir makale yayınlamıştır. Bu makalede yer alan şu ifadeler Şeyh Ahmed Senusi'ye atfedilen önemin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır:

Senusiler'in muhterem şeyhi Ahmed Senusi Hazretleri, dünden beri makarr-ı hilâfetin ve bütün millet-i Osmâniyye'nin pek muazzez bir misâfiri olarak şehrimizde bulunuyorlar. Dün bu büyük ve âlî-himmet-i mücâhid-i İslâm'a, Sirkeci İstasyonu'nda ricâl-i hükûmet ve caddelerde birikmiş olan İstanbul halkı tarafından yapılan samîmî ve harâretli resmî istikbâl, müşârün-ileyh hazretlerinin ve bütün Senusi mücâhidlerinin Osmanlı milletinin kalbinde ne kadar büyük ve yüksek bir mevki'î ihtirâm ve tevkir sâhibi olduklarını pek parlak bir sûrette göstermiştir. Şeyh Ahmed Senusi Hazretleri, târîh-i İslâm'ın muhallid [devamlı] [...] târîhiyesinde pek yüksek bir mevkiî işgal edecek olan mücâhedâtıyla, adeden pek fâik bir düşmâna karşı gösterdiği sarsılmaz 'azm ve mukâvemetiyle bu samîmi yem-i istikbâle istihkâk peydâ etmişti.

Aradan pek uzun bir zamân geçmemiş olduğu cihetle büyük, küçük hepimizin hâtırasında canlı bir sûrette yaşayan Senusiler'in, bu bir avuç mücâhidlerin menâkıb hamâsetine kısa bir

nazar atf etmek, âlem-i İslam'a ne kadar büyük hizmetler ifâ ettiklerini ve etmekte bulduklarını göstermeye kâfidir. Hiç şübhe yoktur ki, târîh, Senusi hazretlerinin ve maiyyetindeki mücâhidlerin hizmetinden bahs ederken kendisine, pek büyük ve muhterem bir mevkiî tahsîs edecektir.

(...) Şeyh Ahmed Senusi hazretlerinin, makarr-ı hilâfeti ziyâret etmeleri, Trablusgarp ve Bingazi'yi, makam-ı muallâ-yı hilâfete rabt eden habl-i ittihâdın ne kadar metîn ve muhkem olduğunu gösteren bir vakia-i mühime teşkîl eder.

“Şeyh Ahmed Senusi Hazretlerine ‘hoş geldiniz, safâlar getirdiniz’ hitâbesiyle beyân-ı hoş-âmedî ediyoruz.” sözleriyle makaleye son veren gazete, sonrasında Şeyh Ahmed Senusi'nin kısa bir tercüme-i haline de yer vermiştir. Ayrıca Şeyh Ahmed Senusi'nin Avusturya'da bulunduğu sırada Viyana muhabirine vermiş olduğu bir beyanatı da yayınlanmıştır. Bu beyannamede verdiği bilgilere göre Şeyh Ahmed Senusi, Trablusgarp'tan ilk kez ayrılmıştır. Kendisini Trablusgarp'ın temsilcisi olarak addeden Şeyh Ahmed Senusi, İtalyanlara karşı mücadeleye devam etme konusunda kesin kararlı olduklarını ifade ederek, Trablusgarp ve Türkiye arasında samimi bağların olduğundan bahsetmiştir. İtalyanların Trablusgarp'a asla hâkim olamayacaklarını, haksızlığın hak ve adalete galebe edemeyeceğini dile getirmiştir (*Sabah*, 31 Ağustos 1918, s. 1-2).

Tanin gazetesi de “Kıymetli Bir Misâfir” başlığıyla yayınladığı makalede şu ifadelere yer vermiştir:

Gerek Mısır ve Sudan Mısırı muhârebelerinde, gerek Trablusgarp harblerinde büyük ve fa'âl bir vazife ifâ eden Senusiler'in muhterem ve büyük reîsi, uğrunda döğüştüğü dîn-i mübînin en büyük mümessili olan halife-i Resûlullah efendimizi ziyâret ediyor. Bu, içinde bulunduğumuz büyük muhârebenin İslâmiyyet âleminde yeniden uyandırdığı ümîdler için parlak bir müjde hükmündedir.

Bugün Şeyh Senusi hazretlerinin mümtâz şahsiyyetlerinde taht-ı hilâfete arz-ı sadâkat eyleyen Afrika İslâmlığının ahd-ı hümâyûnlarında istilâ-i ecânibden kurtularak kendi mukadderatına hâkim olmasını o te'yîd-i rabbâniyeden ümîd ve temennî ederiz ve kalblerimizi derin bir meserret ve iftihâr hissiyle dolduran muhterem ve büyük misâfirimize bu temenniyât ile beyân-ı hoş-âmedî ederiz.

Devamında, Şeyh Ahmed Senusi'nin karşılama merasimine oldukça detaylı bir şekilde yer veren *Tanin* gazetesi, yine Şeyh Ahmed Senusi'nin Viyana'da iken verdiği beyanata yer vermiştir (*Tanin*, 31 Ağustos 1918, s. 1-2).

Haftalık olarak yayınlanan *Sebilürreşad* Dergisi, Şeyh Ahmed Senusi'nin geliş haberini 5 Eylül 1918 tarihli sayısında vermiştir. “Şeyh Ahmed Senusi Hazretlerinin Teşrîfleri” başlığıyla yayınlanan haberde “Şeyh Hazretlerinin sevimli, mübârek sîmâları görünür görünmez bütün rûhları bir heyecân kapladı. Enver Paşa Hazretleri müşârün-ileyhin ellerinden öperek merdivenden indirdiler. Şeyh Hazretleri de bi'l-mukabele gayet samîmî bir sûrette Enver Paşa Hazretleriyle birkaç def'alar musâfahalar ettiler” ifadeleriyle Şeyh Ahmed Senusi'nin gelişinin uyandırdığı heyecanı yansıtmıştır (*Sebilürreşad*, C. 15, S. 368, s. 79).

Servet-i Fünun Dergisi de 12 Eylül 1918 (12.9.1334) tarihli nüshasında Şeyh Ahmed Senusi ve Senusiler'e geniş yer vermiş ve Şeyh Ahmed Senusi için şu ifadelere yer vermiştir:

Bu zâtın Afrika'da, Asya'da İslâmlar üzerindeki nüfûz ve te'sîri ve Senusiler'in kuvveti İngilizlerce, Fransızlarca, İtalyanlarca ma'lûmdur. Eğer zerre kadar hiss etmiş olsalar şeyhin Afrika sâhilinden, Osmanlı pâ-yı tahtına gelmek üzere ayrılmasını tecvîz [caiz bulma, izin verme] edemeyecekler; bütün kuvvetleriyle, vâsıtalarıyla buna mâni' olmak isteyeceklerdi (*Servet-i Fünun*, C. 55, S. 1410, s. 83).

Bu ifadelerden, İslam dünyasında büyük nüfuz sahibi olan Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'ye gizlice geldiği, emperyalist devletlerin bu durumdan haberdar olması durumunda gelmesine engel olacakları anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde emperyalist devletlerin Şeyh Ahmed Senusi'ye müdahaleleri bu görüşü doğrular niteliktedir. İtalyanlar uzun yıllar Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılmasına engel oldukları gibi, Türkiye'den ayrıldıktan sonra Fransızlar Suriye'de ve İngilizler de Filistin'de barınmasına engel olmuşlardır (Azamat, 2009: 529).

1 Eylül 1918 tarihli gazetelerde, 31 Ağustos 1918 tarihinde gerçekleşen padişah VI. Mehmed Vahdeddin'in kılıç alayı ve kılıç kuşanma merasimi geniş şekilde yer bulmuştur. Şeyh Ahmed Senusi, Eyüp Sultan Camii ve Türbesi'nde gerçekleşen kılıç kuşanma merasimine katılmış ve padişaha kılıcını bizzat kuşatmıştır. Merasim esnasında VI. Mehmed Vahdeddin "Şeyh Senusi Hazretleri'nin burada bulunmaları benim nazarımda bir fâl-i hayırdır [iyi hal, iyi alamet, uğur sayma]. Taklîd-i seyfin kendileri tarafından icrâsını ârzû ederim." sözlerini sarf ettikten sonra (*Tanin*, 1 Eylül 1918, s. 2) Hazine-i Hümayun Kethüdası kılıcı Şeyh Ahmed Senusi'ye vermiş, Şeyh Ahmed Senusi İkinci İslam Halifesi Hz. Ömer'in kılıcını alıp öptükten sonra Fetih Suresi'ni okuyarak kılıcı padişaha kuşatmıştır.⁸⁴ *Takvim-i Vekayi*'nin 9 Eylül 1918 tarihli sayısında VI. Mehmed Vahdeddin tarafından ordu ve donanmaya hitaben yazılmış bir beyanname yayınlanmıştır. Vahdeddin burada "Ecdâd-ı a'zamımın eserine tevfiikan Resûlullah efendimizin alem-dârları Ebâ Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin türbe-i mübârekelerinde emîrû'l-mü'minîn Ömer el-Faruk hazretlerinin kılınclarını mücâhid fî-sebîlillâh vezîrim Seyyid Ahmed el-Şerif el Senusi yediyle kuşandım" ifadelerini kullanmıştır.

Vahdeddin'in kılıç kuşanma merasiminin gerçekleşeceği ve Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a geleceği haberleri günler öncesinden basına yansımıştır. (Haberlerin detayları için bk. 2. Bölüm, "Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a Gelişi").

Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili haberler yalnızca İstanbul'a gelişi ve kılıç kuşanma merasimi ile sınırlı kalmamış, İstanbul'da bulunduğu sırada sıkça gazetelerde yer almıştır. Bu haberler şu şekildedir:

İkdam gazetesinde 2 Eylül 1918 tarihinde "Şeyh Senusi'nin Ziyâreti ve İttihâd-ı İslâm" başlıklı bir makale Şeyh Ahmed Senusi'nin büyük boy bir fotoğrafıyla birlikte yer almıştır.

⁸⁴ (*İkdam*, 1 Eylül 1918, s. 1; *Tanin*, 1 Eylül 1918, s. 2; *Sabah*, 1 Eylül 1918, s. 1). *İkdam* gazetesi haberle birlikte Şeyh Ahmed Senusi'nin, taklid-i seyf töreni esnasında çekilmiş bir fotoğrafına yer vermiştir.

Şeyh Ahmed Senusi, 2 Eylül 1918 tarihinde Sadrazam Mehmet Talat Paşa'yı, Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı ve Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'yi makamında ziyaret etmiştir.⁸⁵

10 Eylül 1918 tarihli *İkdam* gazetesinin haberine göre Şeyh Ahmed Senusi, maiyeti ve mihmandarı ile birlikte Yenikapı Mevlevihanesi'nde Mevlid-i Şerif okunan özel bir merasime katılmıştır. Birçok Mevlevi'nin katıldığı törende Veled Çelebi tarafından çay ziyafeti verilmiştir.

Şeyh Ahmed Senusi 12 Eylül 1918 günü maiyetiyle beraber Yıldız Sarayı'na giderek öğle yemeğini burada yedikten sonra huzura kabul edilerek VI. Mehmed Vahdeddin ile görüşmüştür. VI. Mehmed Vahdeddin tarafından Şeyh Ahmed Senusi'ye bir Murassa Osmanlı Nişanı takdim edilmiştir (*İkdam*, 13 Eylül 1918, s. 1).

21 Eylül 1918 tarihli *Takvim-i Vekayi*'de, Kurban Bayramı vesilesiyle Dolmabahçe Valide Camiinde düzenlenen muayede-i hümayun resminde, padişahın bayramını tebrik etmek üzere diğer devlet erkânıyla birlikte Şeyh Ahmed Senusi'nin de bulunduğu belirtilmektedir.

24 Eylül 1918 tarihli *İkdam* gazetesinde Şeyh Ahmed Senusi'nin Irak ve Filistin'i ziyaret edeceği yönünde özel bir istihbarat aldıkları haber verilmektedir.

İkdam gazetesinin haberine göre Şeyh Ahmed Senusi, 28 Eylül 1918 tarihinde maiyeti ve mihmandarı ile birlikte Fatih Türbesi'ni ziyaret etmiştir (*İkdam*, 29 Eylül 1918, s. 2).

21 Ekim 1918 tarihli *İkdam* gazetesinde, bir süredir rahatsız olan Şeyh Ahmed Senusi'nin sağlığına kavuştuğu bildirilmektedir.

Şeyh Ahmed Senusi 3 Kasım 1918'de, Veliahd Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmiştir (*İkdam*, 4 Kasım (Teşrinisani) 1918, s. 2).

Görüldüğü üzere İstanbul basını, İstanbul'da olduğu sürece Şeyh Ahmed Senusi'yi yakından takip etmiştir. Devlet erkânına yaptığı ziyaretlerden, türbe ziyaretlerine, rahatsızlığına ve sağlığına kavuşmasına kadar hakkında her şeyi haber yapmışlardır.

Bursa'ya Gidişi ve İkameti

Şeyh Ahmed Senusi 5 Kasım 1918 tarihinde güvenlik gerekçesiyle Bursa'ya nakledilmiştir. 6 Kasım 1918 tarihli *İkdam* gazetesi, Şeyh Ahmed Senusi'nin Bursa'ya gidiş haberini şu şekilde vermiştir: "İki aydan beri misâfireten şehrimizde ikamet etmekte olan Şeyh Ahmed Senusi hazretlerinin sulh akdedilinceye kadar Burusa'da ikameti münâsib görüldüğünden müşârün-ileyh dün sabah maiyyetindeki zevât ile birlikte Berk-i Satvet Torpido kruvazörüyle Mudanya'ya azîmet etmiştir".

Şeyh Ahmed Senusi, bu tarihten sonra yaklaşık iki yıl kadar Bursa'da ikamet etmeye mecbur kalacaktır. Güvenlik nedeniyle burada ikametinin zorunlu olduğu söylene de aslında İtalyanlar Trablusgarp'a dönmemesi yönünde baskı yaptıkları için Vahdeddin Türkiye'den ayrılmasına izin vermemiştir (TTK, EP, 2-11; *The New York Times*, January 29, 1922, p. 83).

⁸⁵ (*Takvim-i Vekayi*, 3 Eylül 1918, s. 1). *İkdam* gazetesi yalnızca Şeyhülislam'ı ziyaretini vermiştir. (*İkdam*, 3 Eylül 1918, s. 2).

Bursa'dayken rahatsızlanan Şeyh Ahmed Senusi, bir heyet tarafından muayene edilmiş ve rahatsızlığının Bursa'nın suyuna ve havasına alışmamasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Haberde buna rağmen Şeyh Ahmed Senusi'nin Bursa'dan başka bir yere gitmek istemediği belirtilmiştir (*İkdam*, 2 Ekim (Teşrinievvel) 1919, s. 1).

Şeyh Ahmed Senusi Bursa'ya gittikten sonra hakkındaki haberler İstanbul'dakiyle aynı yoğunlukta devam etmemiştir. Yalnızca Celal Bayar anılarında; Şeyh Ahmed Senusi ile Bursa'da tanıştığını ve düzenledikleri siyasî toplantılara ve İtilaf devletleri aleyhindeki protesto mitinglerine katıldığını belirtmiştir (Bayar, 1997: 251). Şeyh Ahmed Senusi Bursa'da bulunduğu sırada kendisiyle ilgili haberler ulusal basına İstanbul'da olduğu dönemdeki kadar sık intikal etmemiştir. Yerel basında çıkan haberler olup olmadığı, Bursa'da o dönem yayınlanan yerel gazetelerin ilgili tarihlerdeki nüshaları mevcut olmadığı için bilinmemektedir.

Ankara'ya Gelişi, Ziyafet ve Hediyeler

Şeyh Ahmed Senusi 21 Mart 1920 tarihinde Bekir Sami Bey aracılığıyla Mustafa Kemal'e haber göndermiş ve Millî Mücadele için hizmet etmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Ancak maddî imkânsızlıklar nedeniyle bir süre Ankara'ya gitmesi mümkün olmamıştır (Ünal, 1994: 321-322). 20 Nisan 1920 tarihinde hilafet ve saltanata olan sadakatini ve bağlılığını teyit için bir mektup gönderen (*İkdam*, 20 Nisan 1920, s. 1) Şeyh Ahmed Senusi, 2 Temmuz 1920 (2.7.1336)'de Mustafa Kemal'e Hacim Muhittin Bey vasıtasıyla yeni bir telgraf göndererek Ankara'ya gelmek istediğini belirtmiştir (TİTE, Kutu No: 330, Gömlek No: 26, Belge No: 26). *Öğüt* gazetesinin haberine göre Şeyh Senusi 12 Temmuz 1920'de Konya'ya gelmiş (*Öğüt*, 13 Temmuz 1920, s. 1) bir müddet Konya'da kaldıktan sonra ancak 15 Kasım 1920'de Ankara'ya gelebilmiştir (TBMM, *Gizli Celse Zabıtları, I*, 15 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 232; *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 1).

Böylece Şeyh Ahmed Senusi Millî Mücadele'ye dâhil olmuştur. 18 Kasım 1920 tarihinde Mustafa Kemal kendi evinde Şeyh Ahmed Senusi şerefine, sınırlı sayıda davetlinin katıldığı bir ziyafet vermiştir (*Yenigün*, 19 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 1). Birkaç gün sonra Mustafa Kemal bu kez TBMM Hükümeti adına, 22 Kasım 1920 (22.11.1336) tarihinde Şeyh Ahmed Senusi şerefine bir ziyafet daha düzenlemiştir (ATASE, *ISH*, 463/172; CA, 01019093). *Yenigün* gazetesi bu haberi 24 Kasım 1920 tarihli sayısında yayınlamıştır. Haberde askerî bando mızıkasının ziyafete renk kattığı belirtilerek, katılan davetlilerin isimleri tek tek verilmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi haberi 27 Kasım 1920 tarihli sayısında vermiş ve bu ziyafet sırasında Mustafa Kemal ve Şeyh Ahmed Senusi tarafından irad edilen nutukların metinlerini yayınlamıştır (Bk. *Ekler, Gazeteler*, No: 1).

Ankara'da bir müddet kalan Şeyh Ahmed Senusi'nin Konya'ya dönecek olması nedeniyle Mustafa Kemal, tekrar Şeyhin şerefine bir ziyafet vermiştir. Devlet erkânı da bu ziyafette hazır bulunmuştur (*İkdam*, 8 Aralık (Kânunuevvel) 1920, s. 2).

Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e takdim ettiği hediyeler de basına haber olarak yansımıştır. *İkdam* gazetesinin 20 Aralık 1920 tarihli sayısında yer alan habere göre Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'e bir maşlah (yöresel bir kıyafet) hediye etmiştir.

3 Kasım 1921 (3.11.1337) tarihli gazete haberlerinde Şeyh Ahmed Senusi'nin, Mustafa Kemal'e, yaldızlı ve murassa bir kılıç ile üzeri ayet ve hadislerle süslenmiş bir kılıç kemeri ve bir Kur'an-ı Kerim hediye ettiği bilgisine ve Mustafa Kemal'in kendisine teşekkürüne yer verilmiştir (Ayrıntılar için bk. 2. Bölüm, "Şeyh Ahmed Senusi'ye Verilen Unvanlar, Hediyeler, Ziyafetler").

Şeyh Ahmed Senusi, İstanbul'da olduğu sürece, daha doğrusu Osmanlı Hükümeti'ne tabi bulunduğu sürede; "Trablusgarp Nâibü's-sultanı Şeyh Ahmed Senusi Efendi" (*İkdam*, 29 Eylül 1918, s. 2), "Trablusgarp Nâibü's-sultanı Şeyh Ahmed Senusi Hazretleri" (*İkdam*, 24 Eylül 1918, s. 2), "Trablusgarp ve Bingazi Nâibü's-sultanı devletlü Seyyid Ahmed Şerif Senusi Paşa Hazretleri" (*Takvim-i Vekayi*, 3 Eylül 1918, s. 1) gibi unvanlarla anılmış, Millî Mücadele'ye katıldıktan sonra ise "Şeyh Senusi", "Şeyh Ahmed Senusi Hazretleri", "Şeyh Senusi Hazretleri" olarak anılmıştır.

Irak Kral Adayı Naibliği ve Genel Vaizlik Görevi

Millî Mücadele'ye dâhil olarak Ankara'ya giden Şeyh Ahmed Senusi'ye, *genel vaizlik* ve Irak tahtına aday olacak şehzade yerine *naiblik* görevi verilmiştir. Bu görevleri ifa için Elcezire cephesine gitmek üzere bir güzergâh belirlenmiş ve 23 Kasım 1920'de yola çıkmıştır. Uzun bir yolculuğun ardından bölgeye ulaşan Şeyh Ahmed Senusi, bölgede dolaşarak halkı Millî Mücadele'nin haklılığını, dinî yönden Millî Mücadele'ye katılmanın sakıncalı olmadığını, hatta emperyal güçlere karşı gerçekleşen Millî Mücadele'ye katılmanın cihad sayılacağını vurgulayarak, halkı Millî Mücadele'ye katılmaya ikna etmeye çalışmıştır. Bunun için gittiği yerlerde hutbeler ve vaazlar vermiş, bölgenin ileri gelenleri ve aşiret reisleriyle görüşmüş, beyannameler hazırlayıp dağıtılmasını sağlamış, önemli kişilere mektup ve telgraflar yazmıştır.

İkdam gazetesinin 22 Şubat 1921 tarihli "Şeyh Senusi Şehrimize Gelecek" başlıklı haberinde; "Ankara Meclis-i Milliyesi, Şeyh Senusi hazretlerinin İstanbul'a gelmesine müsâade etmiştir." denmektedir. 23 Şubat 1921 (23.2.1337) tarihinde Elcezire Cephesi Kumandanlığı'na gönderilen şifre telgrafta, özel bir görevle Irak bölgesine gönderilen ve Diyarbakır'da bulunan Şeyh Senusi'nin "ahvâlin inkişâfına kadar" Diyarbakır'da kalması gerektiği bildirilmektedir (ATASE, *ISH*, 567/91). Daha sonraki yazışmalarda da Şeyh Ahmed Senusi'nin uzun bir müddet bölgede kaldığı görülmekte olup İstanbul'a gittiğine dair hiçbir belge yoktur. Aslında İstanbul'a gitmesi için herhangi bir neden de yoktur. Dolayısıyla bunu spekülâtif ya da şaşırtma amaçlı yapılmış bir haber olma ihtimali düşünülebilir.

Anadolu'daki Faaliyetlerinin Basındaki Yansımaları

Şeyh Ahmed Senusi'nin Anadolu'daki seyahatlerinin basın tarafından yakından takip edildiği görülmektedir. 5 Mayıs 1921 tarihli *Yeniğün* gazetesinde, Şeyh Ahmed Senusi'nin tekrar

Diyarbakır'a geldiği haber verilmektedir. Bölge ahalisi Şeyh Ahmed Senusi'ye samimi bir karşılama töreni yapmış, askerî bir tabur, yüksek rütbeli zabıtlar, ulema, şeyhler ve mektep talebeleri de törene iştirak etmiştir. Haberin devamında daha da detaya inilerek şu ifadelere yer verilmiştir: Şeyh Ahmed Senusi'nin süvari (atlı) olarak Seyran Köşkü istikametinden geldiğini gören Elcezire Cephesi Kumandanı ve vali bey oraya giderek kendisini orada karşılamışlar ve Şeyh Ahmed Senusi musafahadan (tokalaşma) sonra orada hazırlanan çadırda istirahat etmiştir. Bir süre sonra asker ve ahalinin ateşli ve samimi alkışları arasında kasabaya giren Şeyh Ahmed Senusi, mihmandarı olan Hacı Abdülkadir Paşazade Abdülgani Bey'in evinde misafir olmuştur.

Şeyh Ahmed Senusi, Diyarbakır'a gelirken güzergâhında bulunan Sivas'ta da bir müddet kalmıştır. Bu nedenle eski Sivas Valisi Cemal Bey'e, Sivas'tan ayrıldıktan sonra Mamuratülaziz'e vardığını haber verdiği ve Sivas'ta bulunduğu süre zarfında gösterdikleri ilgiden dolayı teşekkürlerini ve iyi dileklerini sunduğu bir mektup yazmıştır. *Yenigün* gazetesi bahsi geçen haberde, Şeyh Ahmed Senusi'nin Diyarbakır'a gelişi ile ilgili detayları müteakiben, Sivas'tan ayrıldıktan sonra eski Sivas Valisi Cemal Bey'e yazmış olduğu mektubu aynen yayınlamıştır (*Yenigün*, 5 Mayıs 1921, s. 2).

Yenigün gazetesinin 16 Mayıs 1921 tarihli sayısında Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e 7 Mayıs 1921 tarihinde yazdığı bir telgrafı yayınlamıştır. Şeyh Ahmed Senusi bu telgrafında Eyüb ve Elyesa peygamberlerin kabirlerini ziyaret ederek Mustafa Kemal'in şahsına ve ordunun muvaffakiyetine dua ettiğini belirtmektedir. Bu haber sayesinde Şeyh Ahmed Senusi'nin Urfa'ya gitmiş olduğu anlaşılmaktadır.

22 Haziran 1921 tarihli *İleri* gazetesinde yer alan haberde, Şeyh Senusi'nin Mustafa Kemal tarafından Harput'a gönderileceği konusunda bir bilgi aldıkları, ancak bu haberi doğrulayamadıkları bildirilmiştir.

İkdam gazetesinin 25 Ekim 1921 tarihli haberine göre Mardin'de bulunan Şeyh Senusi'nin Irak'a gitmek üzere yola çıktığı bildirilmektedir. Seyahatinin maksadının, bölgede Ankara Hükümeti aleyhine kışkırtılan halka nasihat etmek olduğu, beraberinde çok miktarda para ve hediye götürdüğü ve çok sayıda âlimin kendisine eşlik ettiği yazmaktadır (*İkdam*, 25 Ekim (Teşrinievvel) 1921, s. 1).

Yeniden Ankara'ya Ziyareti

6 Aralık 1922 tarihli *Yenigün* gazetesinde fotoğrafıyla birlikte, Şeyh Senusi'nin gün içinde Ankara'ya geleceği haberi paylaşılmış ancak Şeyh Senusi olumsuz hava koşulları nedeniyle 7 Aralık 1922 günü Ankara'ya ulaşmıştır (*Öğüt*, 7 Aralık (Kânunuevvel) 1922, s. 4; *İkdam*, 7 Aralık (Kânunuevvel) 1922, s. 3). 8 Aralık 1922 tarihli *Yenigün* gazetesinde de Şeyh Ahmed Senusi'nin Ankara'daki ilk gününün programı detaylı olarak verilmiştir. Haber yine Şeyh Ahmed Senusi'nin bir fotoğrafıyla birlikte yayınlanmıştır (*Yenigün*, 8 Aralık (Kânunuevvel) 1922, s. 1). Şeyh Ahmed Senusi'nin Ankara'ya geliş haberi *Varlık* gazetesi tarafından 14 Aralık

1922 tarihinde verilmiş fakat haberde; Şeyh Ahmed Senusi'nin "evvelki gün" Ankara'ya geldiği belirtilmiştir. *Varlık* gazetesinin haberi yanıltıcıdır çünkü 7 Aralık tarihinde gerçekleşen olayı "evvelki gün" diye vererek 12 Aralık'ta gerçekleştiği algısını yaratmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 18 Ocak 1923 tarihli haberine göre Afgan Sefiri Ahmed Han, 17 Ocak 1923 tarihinde Ankara'da bulunan Şeyh Ahmed Senusi şerefine bir ziyafet vermiştir. Gazete haberle birlikte Şeyh Ahmed Senusi'nin bir fotoğrafına da yer vermiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 1; *Yeniğün*, 19 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 2). *Varlık* gazetesi bu haberi yine gecikmeli olarak 19 Mart 1923 tarihinde, gün ve tarih belirtmeden vermiştir.

Yeniğün gazetesinin 19 Ocak (Kânunusani) 1923 tarihli haberine göre Ankara'da bulunan Şeyh Ahmed Senusi, yeniden Elcezire mıntkasında seyahat etmek üzere Diyarbakır'a doğru yola çıkmıştır. İstasyonda bando mızıkacı ve bir müfreze asker tarafından selamlanmış, Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey, Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa, Afgan Sefiri Sultan Ahmed Han, Mısır Murahhası Abdülhalim Bey ve birçok devlet adamı tarafından uğurlanmıştır. *Yeniğün* gazetesi 21 Ocak (Kânunusani) 1923 günü aynı haberi cuma günü (19 Ocak) nüshasına atfen yeniden vermiştir. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi de haberi yine 21 Ocak 1923 günü Şeyh Ahmed Senusi'nin bir fotoğrafıyla birlikte vermiştir. *Varlık* gazetesi de yine aynı haberi 29 Ocak (Kânunusani) 1923 tarihinde gecikmeli olarak vermiş fakat "dün Diyarbakır'a müteveccihen hareket etmiştir" ifadesini kullanarak yine olayın tarihi bakımından yanıltıcı olmuştur.

Tarsus ve Mersin İkametleri

Şeyh Ahmed Senusi, 25 Eylül 1922'den itibaren Tarsus'ta, 4 Temmuz 1923 tarihinden itibaren de Mersin'de ikamet etmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yer alan haberlere göre Şeyh Senusi, Mustafa Kemal'in 15 Mart 1923 tarihindeki Adana ziyaretinde, Mustafa Kemal'i Adana tren garında karşılamış ve Mustafa Kemal Şeyh Senusi'ye kehribar bir tespih hediye etmiştir. 17 Mart 1923 günü Tarsus'a gelen Mustafa Kemal, öğle yemeğini Şeyh Ahmed Senusi ile beraber yemiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Mart 1923, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Mart 1923, s. 1). Mustafa Kemal ve eşi Latife Hanım'ın Şeyh Senusi'nin ikamet ettiği Güvercinli Konak'tan ayrılırken çekilmiş bir fotoğrafı vardır (Bk. Ekler, Fotoğraflar, No 25).

Şeyh Ahmed Senusi'nin Tarsus ve Mersin'de ikamet ettiği dönemle ilgili de pek fazla haber olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni bu tarihlerde Millî Mücadele'nin nihayete ermiş olması dolayısıyla Şeyh Ahmed Senusi'nin önceki kadar aktif olmamasıdır. *Tarsus* gazetesinin mevcut sayılarında yer alan tek haber, 18 Ekim 1922 Cuma günü Şeyh Ahmed Senusi'nin Mersin Yeni Cami'de Mevlid-i Şerif tilavet ettiği ve sonrasında TBMM Hükümeti'ne ve İslam âlemine hayırlı dualar ettiği şeklindedir (*Tarsus*, 22 Ekim (Teşrinievvel) 1923, s. 4).

Türkiye'den Ayrılışı Meselesi

Daha önce belirtildiği gibi Türkiye'ye geldiği ilk günlerden itibaren memleketine dönmek isteyen Şeyh Senusi, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin haberine göre 11 Eylül 1923 tarihinde Mustafa Kemal ile vedalaşmak üzere Ankara'ya gitmiştir. (*Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1923, s. 2). *Yenigün* gazetesinin haberine göre Şeyh Senusi 11 Ekim 1923 tarihinde Tarsus'a dönmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır (*Yenigün*, 11 Ekim (Teşrinievvel) 1923, s. 2). Yine Yenigün gazetesinin bir haberinde Şeyh Senusi'nin Tarsus'a döndükten bir ay sonra Mısır'a gideceği bilgisi paylaşılmaktadır (*Yenigün*, 9 Ekim (Teşrinievvel) 1923, s.1). *Varlık* gazetesi 15 Kasım 1923 tarihli sayısında *Morning Post* gazetesinin Kahire'den aldığı haberi aktarmaktadır. Buna göre; Şeyh Ahmed Senusi Mısır'a varmış ve yeğeni Seyyid İdris Senusi'ye katılmıştır. Buradan Trablus ve Bingazi'ye gidecek olan ikili, bölgedeki millî hareketi idare edeceklerdir (*Varlık*, 15 Kasım (Teşrinisani) 1923, s. 3). Ancak Mısır'a kadar giden Şeyh Ahmed Senusi yine İtalyan engeline takılmış, memleketine gitmek yerine, Türkiye'ye geri dönmek zorunda kalmıştır (BCA, 2017-03-28 (1) 0051).

Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılış tarihi kesin olmamakla birlikte 23 Ekim (Teşrinievvel) 1924 olduğu tahmin edilmektedir. Kendisinin Mustafa Kemal'e ve İsmet Paşa'ya yazdığına göre; 23 ya da mümkün olmazsa 30 Ekim tarihinde Suriye üzerinden Medine'ye bir süre sonra da memleketine gitmeyi planlamaktadır (CA, 01016467-504; BCA, 2017-03-28 (1) 0051). *İkdam* gazetesinin de 22 Ekim tarihinde alındığı belirtilen bir haberinde Şeyh Senusi'nin Mekke'ye hareket edeceği bilgisi verilmektedir (*İkdam*, 24 Ekim (Teşrinievvel) 1924, s. 1). Bu nedenle Şeyh Senusi'nin 23 Ekim 1924'te hareket etmiş olması ihtimali çok yüksektir. *Tarsus* gazetesinin 6 Kasım 1924 tarihli sayısında Şeyh Ahmed Senusi'nin Mekke'ye muvasalat ettiği şeklinde, kaynak ve tarih belirtilmeden yayınlanan bir haber vardır. Ancak yabancı basında çıkan bir dizi habere göre Şeyh Ahmed Senusi'nin 6 Kasım 1924 tarihinde Mekke'de olması pek mümkün görünmemektedir. *Tarsus* gazetesindeki haberde *azimet* (yola çıkmak) kelimesi yerine sehven *muvasalat* (varmak) kelimesi kullanılmış olmalıdır. Çünkü *Northern Whig* gazetesinin 5 Kasım 1924 tarihli haberinde Şeyh Ahmed Senusi'nin Suriye'yi ziyaret ettiği bildirilmektedir. *Belfast News-Letter* gazetesinin 12 Kasım 1924 tarihli haberine göre de Şeyh Ahmed Senusi Filistin'e gitmiştir ve oradan Necid bölgesine gideceği tahmin edilmektedir. Yani 6 Kasım 1924 tarihinde henüz Hicaz bölgesine gitmemiştir. *Tarsus* gazetesinin haftada iki kez çıktığı da hesaba katılırsa bunun Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılışı ile ilgili bir haber olduğunu ve gecikmeli olarak verildiğini söylemek mümkündür.

Basında Yer Alan Tebrik Telgrafları

Şeyh Ahmed Senusi, Millî Mücadele döneminde aldığı muzafferiyet haberlerinden sonra Mustafa Kemal'e ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne, kumandanlar ve ordu mensuplarını tebriklerini de içeren telgraflar göndermiştir. Bu telgrafların bazıları gazetelerde yayınlanmıştır.

13 Ocak 1921 (13.1.1337)'de Şeyh Ahmed Senusi tarafından Mustafa Kemal'e I. İnönü Zaferini kutlamak için gönderilen telgraf *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde 19 Ocak 1921 tarihinde aynen yayınlanmıştır. (ATASE, *ISH*, 661/21; ATASE, *ISH*, 661/21aa; CA, 01020028-1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ocak (Kânunusani) 1921, s. 1).

Şeyh Ahmed Senusi'nin 14 Nisan 1921 (14.4.1337)'de Mustafa Kemal'e II. İnönü Zaferini tebrik etmek üzere gönderdiği telgraf da *Yenigün* ve *Hâkimiyet-i Milliye* gazetelerinin 19 Nisan 1921 ve *İkdam* gazetesinin de 1 Mayıs 1921 tarihli sayılarında aynen yayınlanmıştır (ATASE, *ISH*, 653/162aa; ATASE, *ISH*, 653/162ab).

Şeyh Ahmed Senusi'nin, 13 Eylül 1921 (13.9.1337) tarihinde Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne Sakarya Meydan Muharebesi'nde kazanılan zaferi tebrik etmek üzere yazdığı telgrafi, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi aynen yayınlamıştır (ATASE, *ISH*, 1111/7; *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1921, s. 2).

İkdam gazetesinde ayrıca TBMM tarafından Şeyh Ahmed Senusi'ye "Türk milliyetperverleri da'vâsında ibrâz olunan hizmetinden dolayı" gönderilen teşekkür ve tebrik mektubunun haberi de yer almış, ancak mektubun metni haberde yer almamıştır (*İkdam*, 21 Ekim 1921, s. 2).

Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'e ve Müdafaa-i Milliye Vekâlet'ine Ramazan, bayram ve kandil gibi özel günlerde tebrik telgrafları göndermiştir. Bu telgraflar zaman zaman gazetelerde yayınlandığı görülmektedir.

Şeyh Ahmed Senusi 4 Haziran 1921 (4.6.1337) tarihinde, Mustafa Kemal'e Kadir Gecesi'ni tebrik etmek için bir telgraf göndermiştir. Bu telgraf *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 7 Haziran 1921 tarihli sayısında "Senusi Hazretleri'nin Leyle-i Kadr Tebrîkleri" başlığıyla aynen yayınlanmıştır. (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1921, s. 1).

Şeyh Ahmed Senusi tarafından 12 Haziran 1921 (12.6.1337) tarihinde Mustafa Kemal'e Ramazan Bayramı tebriği için gönderilen telgraf da *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanmıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Haziran 1921). Şeyh Senusi telgrafında bayram dolayısıyla tebriklerini ilettikten sonra, mukaddes zafere ulaşma dileklerini ve mücadelenin muvaffakiyeti için dua ettiğini dile getirmiştir.

Aynı gün Mustafa Kemal de Şeyh Ahmed Senusi'ye teşekkürlerini bildirdiği bir telgraf göndermiştir (*İkdam*, 20 Haziran 1921, s. 1; *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, 1991:402).

İkdam gazetesi, Şeyh Ahmed Senusi'nin Kurban Bayramı dolayısıyla Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne gönderdiği tebrik telgrafını 28 Ağustos 1921 tarihinde, aynen yayınlamıştır.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e 18 Mart 1921 (18.3.1337) tarihinde sağ salım Diyarbakır'a vardığını bildirmek üzere yazdığı bir telgrafın altına "Bir sureti gazeteye verilmiştir." şeklinde bir not düşülmüştür (CA, 01020028-13). Ayrıca 14 Nisan 1921

(14.4.1337)'de Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e, II. İnönü muzafferiyetini tebrik için gönderdiği telgrafın havale edildiği belgenin altında da "Anadolu Ajansına 18 Nisan 1337" notu bulunmaktadır (ATASE, *ISH*, 653/162 aa; ATASE, *ISH*, 653/162 ab). Buradan gazetelerde yayınlanan telgraf suretlerinin devlet tarafından paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Bu da genellikle güzel haberleri içeren telgrafların ve Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'nin yanında olduğu bilgisinin daha geniş kitlelere ulaşması ve halkın motivasyonu artırması amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Beyanat ve Röportajları

Türkiye'de bulunduğu süre zarfında İstanbul basınında zaman zaman Şeyh Ahmed Senusi'nin bazı konulardaki beyanatlarına ve kendisiyle yapılan röportajlara da yer verilmiştir. İstanbul'a geldikten sonra 3 Eylül 1918 tarihinde ikamet ettiği Topkapı Sarayı'nda gazetecileri kabul etmiştir. Gazetecilere verdiği beyanatında İstanbul'a geliş nedenini "Dârü'l hilâfeyi ziyâretim bende pek büyük ve ulvî hissiyât vücûda getirdi. Maksadım emîrû'l mü'minîn ile şeref-yâb olmak ve râbîta-ı asliyye-i kadîmeyi te'yîd eylemektir." sözleriyle açıklamış ve Kuzey Afrika'daki askerî durum ile Osmanlı hükümeti'ne bağlılığı ve sadakatini bildirdiği uzun bir beyanat vermiştir.⁸⁶

İkdam gazetesi Şeyh Ahmed Senusi'nin beyanatını yayımlarken verdiği giriş yazısında şu ifadelerle yer vermiştir:

Uzun boylu, geniş gönüllü [...] açık bir nâsiye [alın] altında iki küçük mütefekkir nazara mâlik olan Afrikanın muhterem şeyhi uzun beyâz bir ihrâm iktisâ' eyliyordu. Şeyhin, huzûrundakilere bir hürmet-i dîn-dâr-âne telkin eyleyen vakur bir tavrı vardı. 1290 [1873/1874] tarihinde Senusilerin merkez idâresi olan (Cağbub) da tevellüd edip el-yevm 46 yaşında bulunuyorlar. Afrikadan şimdiye kadar hiç ayrılmamış, denizde asla seyâhat eylememiş olan Şeyh Ahmed Senusi Hazretlerinin emîrû'l-mü'minîn ziyaret etmek maksadıyla bir tahte'l-bahr seyâhatine katlanarak birçok müzâhim ve meşâkk ile İstanbul'a gelmesi merkez hilâfete olan râbîtasının kuvvet ve şiddetini göstermeye kâfi değil midir? Ağır ve müteennî [temkinli] bir lisân ile zî-nüfûz İslâm reîsi bize lütfen beyânât-ı atıyyede bulundular:

Haftalık olarak yayınlanan *Servet-i Fünun* Dergisi, 12 Eylül 1918 (12.9.1334) tarihli nüshasında "Senusiler ve Şeyhleri: Seyyid Ahmed Şerif Senusi" başlıklı bir makale yayınlanmıştır. Derginin bu sayısı -16 sayfalık derginin resimlerle birlikte 12 sayfası- neredeyse tamamen Senusiler bahsine ayrılmıştır. Derginin ilk sayfası tam sayfa olarak Şeyh Ahmed Senusi'nin fotoğrafına ayrılmıştır. (Bk. Ekler, Fotoğraflar, No: 10) İlerleyen sayfalarda da Senusi zaviyeleri, Senusi şeyhleri, Afrika mücahitlerinin resimleri gibi 10 adet resim yer almıştır (*Servet-i Fünun*, C. 55, S. 1410, s. 83-93). Dergide; Senusiyye Tarikatı, tarikatının kuruluşu ve gelişmesi, tarikatın kurucusu Muhammed b. Ali es-Senusi ve sonraki lideri Seyyid Muhammed

⁸⁶ (*Yenigün*, 4 Eylül 1918, s. 1; *İkdam*, 4 Eylül 1918, s. 1; *Vakit*, 4 Eylül 1918, s. 1). *Vakit* ve *İkdam* gazeteleri bu haberi Şeyh Ahmed Senusi'nin fotoğrafıyla birlikte vermiştir.

el-Mehdi hakkında geniş bilgiler paylaşılmış, Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a gelişi konusunda değerlendirmeler yapılmış ve 3 Eylül'de gazetecilere verdiği beyanatına yer verilmiştir.

Yine *Servet-i Fünun* Dergisi'nin 10 Ekim 1918 (10.10.1334) tarihli nüshasında "Şeyh Ahmed Şerif Senusi Hazretlerinin Bir Mektûbu" başlığıyla, Şeyh Ahmed Senusi tarafından 2 Nisan 1918 (2.4.1334)'de Emir Şekip Arslan Bey'e hitaben yazılan bir mektubu yayınlanmıştır. Mektubun yazılış amacı hem daha önce Şekip Arslan Bey tarafından yazılan mektuba cevap vermek hem de iyiliklerine ve İslam'a olan hizmetlerine teşekkür etmektir. Mektubun Arapça aslının fotoğrafı da Türkçe tercümesiyle birlikte paylaşılmıştır (*Servet-i Fünun*, C. 55, S. 1414, s. 148).

Yenigün gazetesi, 10 Şubat 1920 tarihinde Şeyh Ahmed Senusi'nin Anadolu hakkındaki intibaları üzerine bir beyannamesini yayınlamıştır. Şeyh Ahmed Senusi beyanatında "Anadolunun düşmânlara karşı aldığı şu vaz'iyet râh-ı İslâm'a tamâmîyle muvâfık bir hareket-i şer'iyedir." sözleriyle Millî Mücadele'nin dinî açıdan meşruluğunu dile getirmiştir.

Şeyh Senusi 5 Kasım 1922 (5.11.1338) tarihinde Mustafa Kemal'e saltanatın kaldırılması hususunda bir tebrik telgrafı göndermiş ve bu telgraf *Varlık* gazetesinin 30 Kasım 1922 tarihli sayısında aynen yayınlanmıştır.

Yenigün gazetesinin 10 Aralık 1922 tarihli nüshasında, Şeyh Ahmed Senusi'nin fotoğrafıyla birlikte başka bir beyannamesi yer almıştır. Muhabirlerin VI. Mehmed Vahdeddin'in Malta'ya kaçırılması ile ilgili görüş istemesi üzerine Şeyh Senusi, hiçbir İslam memleketinin TBMM'nin kararına rağmen Vahdeddin'i değil halife halktan biri olarak bile kabul edemeyeceğini ifade etmiştir.

21 Ocak 1923'te Celal Nuri (İleri) *Yenigün* gazetesi için Şeyh Senusi ile bir röportaj yapmıştır.⁸⁷ Hoca Şükrü Efendi'nin saltanatın kaldırılmasına muhalif görüşlerinin⁸⁸ sorulması üzerine Şeyh Senusi, TBMM'nin İslam memleketini düşmanlardan kurtardığı için meşruiyetinin şaibeden uzak olduğunu ve meclisin kararlarını irdelemenin dine aykırı olacağını ifade etmiştir.

⁸⁷ (*Yenigün*, 21 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 3). *Varlık* gazetesi bu röportajı *Yenigün* gazetesi'nden alarak 29 Ocak (Kânunusani) 1923 tarihinde yayınlamıştır.

⁸⁸ Afyonkarahisar Milletvekili Hoca Şükrü Efendi, hilafet ve saltanatın birbirinden ayrılması ve saltanatın kaldırılması kararına muhalefet ederek "Hilafeti İslamiye ve Büyük Millet Meclisi" başlıklı bir broşür yayınlamıştır. Dönemin aydınları ve din adamları da bu broşüre tepki olarak yazılar kaleme almışlar ya da beyanatlarda bulunmuşlardır. Celal Nuri İleri'nin Şeyh Ahmed Senusi ile yaptığı röportaj da bu nedenledir (Kaynar, 2005: VII). Mustafa Kemal'in bu konuda yapılan neşriyatı yakından takip ettiği görülmektedir. Şeyh Ahmed Senusi ile yapılan röportajın yapılışından yayınlanışına kadar her aşaması kendisine haber verilmiş yayınladıktan sonra da metnin bir sureti kendisine iletilmiştir (CA, 01001684; Akbulut, 1994: 83-84). Şeyh Ahmed Senusi'nin bu röportajda verdiği beyanatın ardından Mustafa Kemal, TBMM Başkâtibi Recep Bey'e gönderdiği bir telgrafta "Şeyh Sunusi Efendi bizimle ciddi ve içten olarak çalışacağına ilişkin güvence verdi. Kendisine iyi muamele edilmesi uygun olur efendim" şeklindeki ifadelerle yer vermiştir (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 14, 2007: 387).

Yenigün gazetesi 19 Eylül 1923 tarihinde Şeyh Ahmed Senusi'nin bir beyanatına yer vermiştir. Şeyh Senusi bu ropörtajda kendisine saltanatın kaldırılarak yetkisinin meclise devredilmesi ile ilgili yöneltilen soru üzerine bu konudaki fikrini şu şekilde beyan etmiştir; Halifeden hükümet yetkisinin alınması sonucunda hilafetin hiçbir milletle alakası kalmamış, hilafet makamı tüm islam dünyasının dinî ve ruhani anlamda müşterek malı haline gelmiştir. Bu da halifenin mevkisini tüm İslam dünyasında yükseltmiş ve kuvvetlendirmiştir. Şeyh Senusi'nin bu beyanati, 4 Ekim (Teşrinisani) 1923 tarihli *Varlık* gazetesinde de yayınlanmıştır.

İzmir'de yayınlanan *Yeni Turan* gazetesinde 4 Mart 1924 tarihinde bir haber yayınlanmıştır. Buna göre Şeyh Ahmed Senusi ile Rus, Hint, Arnavut, Afgan ve Acem temsilcilerin katılımıyla Nisan ayında İzmir'de bir hilafet kongresi gerçekleşecektir. Ancak sonraki birkaç gün, İzmir'de yayınlanan *Sada-yı Hak* ve *Türk Sesi* gibi diğer gazetelerde yetkili makamlardan aldıkları bilgilere göre bu haberin doğru olmadığı yönünde tekzip haberleri yayınlanmıştır (*Türk Sesi*, 6 Mart 1924, s. 1; Demiryürek, 1995: 60-61.).

Yenigün gazetesinin 27 Mart 1924 tarihli haberinde gazete muhabiri, hilafetin kaldırılması kararının Mersin'e ulaşmasının ardından Şeyh Ahmed Senusi'nin Mevlid-i Şerif kıraat ettirerek muhacirlere bir ziyafet verdiğini bildirmektedir. Ayrıca Şeyh Ahmed Senusi, gazete muhabirinin bazı İzmir gazetelerinde yer alan, İzmir'e giderek orada bir hilafet kongresi gerçekleştireceği yönündeki iddiaları sorması üzerine:

Herkes bilir ki Bursa'dan vatanı kuvvetli bir îmân ile müdâfaaya âzim eden Kuvâ-yi Milliyye'ye iltihâk için çıktım. Serpilen nifâk ve şikâkın elden geldiği kadar izâlesi için bütün mesâîmi sarf ettim. Bu mühimm ve mahdûd vazîfe ile iştigal benim için kâfi idi. Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâ ederim ki bu hizmetim de dîn ve vatan selâmetinden başka hiçbir maksad ve ârzûya tâbî' olmaksızın nihâyet bulmuştur. Benim bundan sonra ale'd-devâm duâdan başka bir vazîfem kalmamıştır. Bu memlekette ikametim ise, sırf Türkiye Reis-i Cumhûr'u Gazî Paşa Hazretleri'nin bir misâfiri olmaktan ibârettir

sözleriyle (*Yenigün*, 27 Mart 1924, s. 1) yanıt vererek hilafet ile ilgili bir gayesinin olmadığını beyan etmiştir.

Şeyh Ahmed Senusi Türkiye'den ayrıldıktan sonra Şam gazetecileriyle bir ropörtaj yapmış ve bu ropörtaj Mısır'da yayınlanan *El-İhram* gazetesinden naklen *İkdam* gazetesinde yayınlanmıştır. Gazeteciler Türkiye kamuoyunun hilafet meselesi ile ilgili tutumunu sormuş, Şeyh Senusi de:

Buna dâir hiçbir ma'lûmâtım yoktur. Türkiye'de bulunduğum müddetçe ahvâl-i siyâsiyye ile meşgul olmadım. Türkler hakkımda âsâr-ı kerem ve mürüvvet ibrâz etmişlerdir. Ben orada ancak v'az ve nasîhat etmeye hasr-ı mesâî eyledim. Şuûn-ı siyâsiyye hakkında kat'iyen bir şey söylemek ve siyâsiyyâta karışmak niyetinde değilim

şeklinde cevap vermiştir. Gazetecilerin Türkiye'deki genel durumun ne yönde olduğunu sormaları üzerine de:

Türkiye’de bulunduğum müddetçe ben dâimâ evimde oturdum, siyâsiyyâta karışmadım. Yalnız v’az ve irşâd ile meşgul oldum. Türklerden dâimâ ihsân ve kerem gördüm. Bir kavim içinde bulununca onların bütün evâmirine ittibâ’ etmesi lâzımdır

sözleriyle yanıt vermiştir. Türkler tarafından kendisine halifelik teklif edildiğinin doğru olup olmadığını sorulması üzerine de:

Evet, fakat ben kabûl etmedim. Zîrâ o zamân Vahideddin halife idi. Onlara dedim ki ben bu mes’uliyeti kabûl edemem. Ve Türkiye’ye gelmekten maksadım bir mevki’ ve makam elde etmek değildir. Bi’z-zât Mustafa Kemâl Paşa bu mes’ele hakkında benimle konuştuğu zamân redd ettim

diyerek meseleye açıklık getirmiştir (*İkdam*, 25 Kasım (Teşrinisani) 1924, s. 1. Mustafa Kemal’in Şeyh Senusi’ye halifelik teklif ettiği ve Senusi’nin bu teklifi reddettiği ile ilgili olarak Şeyh Senusi’nin özel kaleminin ifadeleri için bk. Özoğlu, 2011: 15).

Yerel Basında Şeyh Senusi

Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili yerel basındaki haberleri incelemek, gazetelerin büyük kısmı günümüze ulaşmadığı için pek mümkün olmamıştır. Yalnızca birkaç gazetenin haberleri mevcuttur. Bir dönem Konya’da yayınlanan *Öğüt* gazetesinin bazı haberlerine tesadüf edilmiştir. Konya’da bulunduğu sırada Kapı Camii’nde verdiği Arapça hutbeler halkın büyük çoğunluğu tarafından anlaşılmadığı için *Öğüt* gazetesi tarafından Türkçe olarak yayınlanmıştır (*Öğüt*, 30 Eylül 1920). Bir de *Tarsus* gazetesinin verdiği bir haber vardır. Buna göre Şeyh Ahmed Senusi 18 Ekim 1923 tarihinde Mersin Yeni Camii’nde Mevlid-i Şerif kıraat etmiş ve sonrasında TBMM Hükümeti’ne ve İslam dünyasına hayır duaları etmiştir (*Tarsus*, 22 Ekim (Teşrinievvel) 1923, s. 4). Bunların dışında diğer başlıklar altında değerlendirilen *Tarsus* gazetesinin Şeyh Ahmed Senusi’nin Mekke’ye ulaştığına dair verdiği haber ve İzmir basınında yer alan hilafet kongresi ile ilgili haberler vardır.

Ölüm Haberi

1924 senesinde Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili pek fazla haber yayınlanmadığı görülmektedir. Türk basınında Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili son haber *Vakit* gazetesinin 14 Mart 1933 tarihli nüshasında verilen ölüm haberidir. Anadolu Ajansı’nın Kahire’den bildirdiği haberde ilginç bir şekilde Şeyh Ahmed Senusi’nin Millî Mücadele’deki rolünden ve dinî kişiliğinden hiç bahsedilmemiş, yalnızca “Mekke’den bildirildiğine göre 1915 ikinci teşrinde Mısır’a yapılan istilâ hareketini idâre eden Şerif Ahmet Senusi ölmüştür.” şeklinde kısa bir haber geçilmiştir (*Vakit*, 14 Mart 1933, s. 2).

Türkiye’de bulunduğu 1918-1924 yılları arasında Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili haberlerin basında sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Genellikle seyahatleri, beyanatları ve tebrik telgraflarına yer verilmiştir. Şeyh Ahmed Senusi’yi en sıkı takip eden ve detaylı bilgi veren gazeteler sırasıyla *Yeniğün*, *İkdam* ve *Hâkimiyet-i Milliye*’dir. Özellikle *Yeniğün* gazetesinin haberleri yakın tarihlidir. Genellikle hemen ertesi gün verilmiştir. *Varlık* gazetesinin ise daha

seyrek haber vermesinin yanı sıra, haberleri geç ve tarihiyle ilgili ifadeleri güncellemeden vermesi nedeniyle olayların tarihleriyle ilgili yanıltıcı olabildiği görülmektedir. Örneğin *Yenigün* gazetesinin 19 Ocak 1923 günü verdiği Ankara'dan Diyarbakır'a gidiş haberini, 29 Ocak 1923 tarihinde on günlük bir gecikmeyle vermesine rağmen "dün" ibaresini kullanmıştır.

Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a geldiği dönemde kendisi ile ilgili haberlerde ve makalelerde yoğun bir şekilde İslam birliği ve cihad fikirlerinin vurgulandığı, kendisine bu noktada büyük bir umut bağlandığı görülmektedir. Bu da Türkiye'de dönemin siyasî iklimini yansıtan önemli noktalardan birini teşkil etmektedir.

Şeyh Ahmed Senusi hakkındaki haberlerin Millî Mücadele'nin en yoğun günlerinin yaşandığı 1921-1922 yılında yoğunlaştığı görülmektedir. Halkın gözünde saygınlığı yüksek bir din adamı olan Şeyh Ahmed Senusi tarafından devlet erkânına gönderilen telgraflar, devlet tarafından zaman zaman basınla paylaşılmıştır. Genellikle güzel haberleri içeren ya da özel günleri tebrik için gönderilmiş telgraflarının paylaşılmış olmasından, Millî Mücadele'ye katılan halkın ve ordunun motivasyonunun artırılması, Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye olan desteğinin daha geniş kitlelerce bilinmesi, böylece Millî Mücadele'yi dinî anlamda meşrulaştırmak ve daha geniş kitlelerin mücadeleye katılmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Zaman zaman gazetelerde aynı haberlerin tekrar tekrar verildiği görülmektedir. Örneğin Şeyh Ahmed Senusi'nin Ankara'dan Diyarbakır'a gitmek üzere yola çıktığı haberi *Yenigün* gazetesi tarafından hem 19 Ocak 1923 hem de 21 Ocak 1923'te verilmiştir.

Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili haberlerin genellikle birinci sayfadan ve fotoğrafıyla birlikte verildiği görülmektedir. Gündemin oldukça yoğun olduğu dönemlerde haberlerinin birinci sayfadan verilmesi ve fotoğrafına yer verilmesi basının Şeyh Ahmed Senusi'ye gösterdiği önemi ortaya koymaktadır.

Şeyh Ahmed Senusi, İstanbul'da olduğu günlerde ve Millî Mücadele'de aktif olduğu yıllarda ulusal basında oldukça fazla haber olmasına karşın, Bursa ve Mersin yıllarında ulusal basına pek fazla konu olmamıştır. Ayrıca ulusal gazetelerin ulaşılamayan sayıları da oldukça fazladır. Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'de bulunduğu dönemde hemen hemen her ilde yerel gazeteler yayınlanıyor olmasına rağmen ne yazık ki bu gazetelerin büyük bir kısmına günümüzde ulaşılamamaktadır. Bu nedenlerden dolayı bazı olayların devamlılığında ve tarihinde boşluklar bulunmaktadır. Yani yerel veya ulusal gazetelerin ilgili sayılarına ulaşılamaması ya da konuyla ilgili haber yer almaması nedeniyle Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılış tarihi gibi bazı önemli konularda net bir sonuca ulaşılamamıştır.

3.5.2. Yabancı Basında Şeyh Ahmed Senusi

Senusiyye Tarikatı'nın başına geçtiği andan itibaren Avrupa devletlerinin Şeyh Senusi'yi yakından izlediği gerek bu devletlerin gerekse Osmanlı Devleti'nin istihbarat kayıtlarından

anlaşılmaktadır. Zira Şeyh Senusi, Allah yolunda ölmeyi ve İslam düşmanlarına karşı birlik olmayı öğütleyen bir önder olarak onlar için tehlike arz etmekteydi. Şeyh Senusi'nin yalnızca devletlerin gizli istihbaratları tarafından değil, basın aracılığı ile kamuoyu tarafından da ilgiyle takip edildiğini görülmektedir. Özellikle Türkiye'de bulunduğu dönemdeki faaliyetleri sıklıkla haber konusu edilmiştir. Haberlerin içeriği, emperyal devletlerin Ankara Hükümeti'nin Şeyh Senusi ile olan iş birliğinden ne kadar çekindiklerini gözler önüne sermektedir. Bu durum Şeyh Senusi'nin ne kadar büyük bir nüfuza sahip olduğunu ve dolayısıyla İslam dünyasında böylesine nüfuz sahibi bir şahsiyetin Millî Mücadele hareketine dâhil olmasının ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir.

Her ne kadar bu çalışmanın tarihsel sınırları Şeyh Senusi'nin Türkiye'de bulunduğu 1918-1924 aralığı olarak belirlenmiş olsa da konu bütünlüğü sağlanması ve bazı konuların daha iyi anlaşılabilmesi için 1918'den önceki yaşamına kısacadeğinildiği gibi, Türkiye'den ayrıldıktan sonraki yaşamı ile ilgili ulaşılabilen bilgiler de aynı gerekçe ile verilmiştir. Yabancı basında Şeyh Senusi ile ilgili 1924 sonrası yayımlanan haberlerin burada paylaşılmasının amacı, emperyal devletlerin Şeyh Senusi'ye olan ilgilerinin ve onunla ilgili istihbarat çalışmalarının devam ettiğini göstermektir. Ayrıca haberlerin içeriğinin Şeyh Senusi'nin Türkiye'de bulunduğu dönem için soru işaretleri olan hilafet, İslam birliği kongresi ve Türkiye'den ayrılış nedeni gibi konularla bağlantılı olması sebebiyle konu bütünlüğünün bu haberler aracılığıyla takip edilmesi gözetilmiştir.

Burada Amerika, İngiltere, Avustralya, İskoçya, İrlanda, Yeni Zelanda gibi, basın organları İngilizce yayın yapan ülkelerin gazetelerinde Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili çeşitli konularda çıkan haberler irdelenerek, haberlerin doğru olup olmadığı, hangi amaçla yapıldığı ve bu haberlerle kamuoyunda herhangi bir algı yönetimi yapılıp yapılmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Kuzey Afrika'da işgal faaliyetlerine girişen İtalyanlar, Trablusgarp'ta Senusiler'in yardımı olmadan ilerleyemeyeceklerini anladıklarından, İtalya gazetelerinde propaganda amaçlı haberler yaptırmışlardır. Bu haberler, Şeyh Senusi'nin 1913 Temmuz'unda İtalyanlarla anlaşığı, Reis-i Ruhani sıfatıyla tanınacağı, İtalya Hükümeti'nden maaş ve tazminat alacağı yönündedir (*Tasvir-i Efkâr*, 22 Temmuz 1329 (4 Ağustos 1913), s. 4). Hemen akabinde de Şeyh Senusi ile görüşüp ikna ederek anlaşma sağlamaları için casuslar gönderilmiştir. Bu görüşmelerde İtalyanların asıl niyetlerinin işgal değil, ülkeye hükmetme hakkını elde etmek olduğunu ve Senusiler'in inançlarına saygı duyduklarını belirtse de Şeyh Senusi'den olumlu bir yanıt alamamışlardır (Genelkurmay Başkanlığı, 1978: 35-36). Aynı şekilde İngilizler de Mısır'ın batı sınırını güvenceye almak maksadıyla Senusilerle dostça geçinmeye ve tarafsız kalmalarını temin etmeye çalışmışlardır (ATASE, *BDH*, 162-713-4). Bu çabalarından sonuç alamayan İngilizler, Müslümanların Senusiler'i tıpkı Ortodokslar gibi algılayarak dışladığı, Senusiler'in cihad

çağrısına itibar etmediği ve Şeyh Senusi'nin İngilizlerle anlaştığı şeklindeki iddialarıyla propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir (*The Illustrated London News*, January 22, 1916, p. 113). Ancak Senusiler'in İstanbul'dan ilan edilen cihad çağrısı üzerine harekete geçmesi, İngilizlerin çabalarını da boşa çıkarmıştır.

28 Ağustos tarihli Alman gazetesi *Cologne Gazette*'de (akt. Gazzini, 2004: 32) ve 29 Ağustos 1918 tarihli bir Yeni Zelanda gazetesinde, Şeyh Ahmed Senusi'nin bir Alman denizaltısı ile Trablusgarp'tan ayrıldığı, Viyana'yı ziyaret ettiği ve İstanbul'a doğru ilerlediği bildirilmiştir (*The Colonist*, August 29, 1918, p. 5). Reuters haber ajansı da 2 Eylül 1918 tarihinde geçtiği haberde Şeyh Ahmed Senusi'nin 30 Ağustos 1918 tarihinde İstanbul'a ulaştığı ve kendisine büyük bir karşılama töreni gerçekleştirildiğini belirtmiştir (akt. Gazzini, 2004: 32). Gazzini'nin aktardığına göre Şeyh Ahmed Senusi'yi karşılamaya gelenler arasında Mustafa Kemal de bulunmaktadır (Gazzini, 2004: 32). Ancak Türk basınında yer alan haberlerde karşılama töreninde bulunanlar arasında Mustafa Kemal'in isimi geçmemektedir.

24 Aralık 1919 tarihinde bir Avustralya gazetesinde "Sürgündeki Senusi Şefi: Adanmış bir 'Papa' " başlığıyla uzun bir makaleye yer verildiği görülmektedir. Makalede; Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı Padişahına kılıç kuşatmış olduğu ve Pan-İslam Partisi (İttihat Terakki Partisi) için değerli biri olduğu vurgulanmış ancak "Seyid Ahmed artık büyük Senusi olduğunu iddia edemez, çünkü bir yıl önce Kuzey Afrika'dan kaçan" Şeyh Ahmed Senusi, "Libya'daki Senusi şeyhleri tarafından resmen görevden alınmıştı", denmektedir. Şeyh Ahmed Senusi'nin Mısır seferinde uğradığı yenilgi sonrasında saygınlığını yitirdiği, bu nedenle 1918 yazında görevden alındığı ve bunun üzerine İstanbul'a gittiği belirtilmektedir. Daha sonra Şeyh Ahmed Senusi'nin Libya dışındaki otoritesinin ne kadar etkin olduğunun bilinmediğini ancak Kuzey Afrika'daki Müslümanlar üzerinde, Papa'nın Hristiyan dünyası üzerindeki otoritesine eşdeğer bir nüfuza sahip olduğu tahmininde bulunmaktadır. Bu ifadelerden sonra Kuzey Afrika'da İngiltere, İtalya ve Fransa'nın bir an önce Senusiler ile Kuzey Afrika'nın tamamını kontrolleri altında tutacak bir anlaşma yapmalarının gerektiğini, çünkü görevinden alınmış "Seyid Ahmed ile Enver, Nuri, Mustafa Kemal ve diğer Türk milliyetçilerinin yol açacağı entrikalar olabilir" denmektedir (*Morning Bulletin*, December 24, 1919, p. 12). Görüldüğü üzere makalede bir taraftan Şeyh Ahmed Senusi'nin nüfuzunu yitirdiği söylenirken, diğer taraftan da Papa ile eşdeğer bir nüfuza sahip olduğu belirtilerek, Türk milliyetçileri ile iş birliğine girerek İslam dünyasında bir hareketlenmeye neden olabileceğinden çekinilmektedir. Ayrıca gazetenin Şeyh Ahmed Senusi ile Mustafa Kemal'in ismini birlikte anması -Mustafa Kemal'i halen İttihat Terakki mensubu olarak anmasına rağmen- ve iş birliği yapmaları ihtimalini vurgulaması isabetli bir öngörü olarak dikkat çekmektedir.

1920 Nisan'ında, direkt Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili olmasa da Senusiler ve Ankara Hükümeti ile ilgili bir haberin Amerika basınında geniş yer bulduğu görülmektedir. Haberde

İngiliz resmî raporlarına göre; Lenin'in İngilizlere karşı İslami bir ayaklanma planladığı ve bunun için Türk milliyetçileri ile Bolşevikler arasında ittifak yapılarak Mısır'daki Senusiler arasında propaganda faaliyetleri yürüttükleri iddia edilmektedir. Senusiler'in ayaklanması ve doğuya doğru ilerlemesiyle İngilizlerin dikkati Mezopotamya'dan Mısır'a kayacak, Bolşevikler de böylece rahatça İran'a girebileceklerdir. Haberde bu propagandanın etkili olduğu ve durumun kritik olduğu belirtilmektedir.⁸⁹ Haberde Şeyh Senusi'nin ismi geçmese de Ankara Hükümeti tarafından Senusiler'e ulaşmak için organize edilecek olan bir propaganda faaliyetinin Şeyh Senusi'nin desteğini almadan gerçekleştirilebileceğini düşünmek mümkün değildir.

18 Şubat 1921 tarihli bir İskoç gazetesinde, "Anadolu'nun Bağımsızlık Davası" başlığıyla bir haber yayınlanmış ve bazı sansasyonel söylentiler olduğundan bahsedilmiştir. Bu söylentiler "Büyük Millet Meclisi tarafından yayınlanan bağımsızlık bildirgesi, Şehzade Osman Fuad Efendi'nin *naibü's-sultan*⁹⁰ olarak seçilmesi ve Şeyhülislam gibi davranan Şeyh Ahmed Senusi'nin görevden alınması" şeklinde aktarılmıştır. Haberin devamında da "resmi çevreler bu gelişmeleri inkâr etse de diğer kesimler, Anadolu yönetiminin son birkaç gün içinde ciddi adımlar attığını ancak kesin detayların bilinmediğini teyit etmektedir" ifadelerine yer verilmiştir (*The Scotsman*, February 18, 1921, p. 3). Bağımsızlık bildirgesi ile ilgili söylentinin detayları verilmemiştir. Naibü's-sultanlık meselesine gelince, zaten bu müessesese o tarihlerde aktif işlevi olan bir kurum değildir. Şehzade Osman Fuad Efendi, bu tarihlerde (1919-1922) yurtdışındadır ve dönmeye niyeti yoktur (Artuç, 2013: 191, 172). Ayrıca TBMM Hükümeti'nin, Osmanlı Devleti'ne ait işlevini yitirmiş olan naibü's-sultanlık unvanını kaldırmak yerine bir başkasına vermesi pek mantıklı bir ihtimal olarak görünmemektedir. Ancak arşiv kayıtlarında rastlanan bir belge bu söylentilerin Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili kısmını aydınlığa kavuşturacak mahiyettedir. Dâhiliye Vekâleti tarafından Heyet-i Vekile Riyaseti'ne gönderilen 23 Ocak 1921 (23.1.1337) tarihli belgede, daha önce Elcezire Cephesi Kumandanlığı tarafından Şeyh Ahmed Senusi'nin yazışmalarında "nâib-i halife-i a'zam ünvanını" kullandığı bildirilmiş, bunun üzerine bu unvanı kullanmasının uygun olmayacağını kendisine uygun bir dille bildirilmesi istenmiş, buna karşılık gönderilen cevapta kendisinin bundan sonra "eş-Şeyh Ahmed es-Senusi" imzasını kullanacağını beyan ettiği bildirilmiştir (CA, 01020028-7). Dolayısıyla Şeyh Ahmed Senusi'nin şeyhülislam gibi davrandığı için görevinden azlederek yerine Şehzade Osman Fuad Efendi'nin

⁸⁹ *New York Tribune*, June 18, 1920, p. 1; *The Pensacola Journal*, June 18, 1920, p. 1; *The Bennington Evening Banner*, June 19, 1920, p. 2; *The Ogden Standard-Examiner*, June 18, 1920, p. 3; *Grand Forks Herald*, June 18, 1920, p. 10; *Richmond Times-Dispatch*, June 18, 1920, p. 1; *The Arizona Republican*, June 18, 1920, p. 1.

⁹⁰ Naibü's-sultanlık müessesesi, 18 Ekim 1912 tarihli Uşi Barış Antlaşması'nda yer alan, "Padişah aynı zamanda Halife olduğundan, Trablusgarp'ta Naibüssultan adıyla bir temsilcisi bulunacak" ifadesine binaen oluşturulmuştur (Uçarol, 2008: 503). 21 Haziran 1916 tarihinde de bu görev "İtalya muhârebesinde ve harb-i hâzırada mesbûk olan hizmet ve mücâhedât-ı ber-güzîdesine ve makam-ı celîl-i hilâfet-penâhîlerine derkâr bulunan sadakat ve merbûtiyyet-i râsihiyesine binâen" Şeyh Ahmed Senusi'ye verilmiştir (BOA, İ. DUİT, 16/66).

getirileceği yönündeki söylenti doğruluk arz etmemektedir. Yalnızca Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı padişahı/halifesini temsil eden bu unvanı kullanması uygun görülmemiştir.

18 Şubat 1921 tarihli başka bir İskoç gazetesinde ise diğerinin aksi yönde bir haber olduğu görülmektedir. Haberde Londra Konferansında hem Ankara hem de İstanbul Hükümeti'nin temsil edileceği haber verilmektedir. Ardından Mustafa "Kemal İstanbul Hükümeti'nin temsilciliğini reddediyor ve hükümetin gereksizliğini [uselessness] kabul etmediği ve istifa etmediği sürece, Senusi Şeyhini geçici olarak Halifelige getirerek sultanı ortadan kaldırmakla tehdit ediyor." İfadelerine yer vererek Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'yi halife yapmak istediği bilgisi kesin ifadelerle paylaşılmaktadır (*Aberdeen Press and Journal*, February 18, 1921, p. 4). İki gazetenin haberleri arasındaki çelişkinin nedeni farklı kaynaklardan besleniyor olmaları olabilir. Ancak *The Scotsman* gazetesinin haber metnini yalnızca söylentiler üzerine kurgulamış olması dolayısıyla, Şeyh Ahmed Senusi hakkında itibarsızlaştırma yoluyla olumsuz bir intiba yaratmak istediği ihtimali de düşünülmelidir.

14 Mart 1921 tarihli bir Avustralya gazetesinde yer alan bir habere göre Şeyh Ahmed Senusi Konya'dan, Ankara'ya gelerek Millî Mücadele'ye dâhil olan İstanbul Hükümeti yetkililerine bir telgraf göndermiştir. Şeyh Ahmed Senusi telgrafta; Mustafa Kemal'e katılarak gösterdikleri dinî bağlılıktan dolayı kendilerini tebrik etmiştir (*Express and Telegraph*, March 14, 1921, p. 2). Bu haberin içeriği doğrudur. Şeyh Ahmed Senusi 20 Aralık 1920 tarihinde İzzet ve Salih Paşalara İslam'ın kurtuluş yerine "(dârü'l-İslâmiyye)" sağ salim varmaları ve din uğrunda gayret gösterilmek üzere toplanılan Anadolu'ya katılmalarından dolayı tebriklerini içeren bir telgraf göndermiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Aralık (Kânunuevvel) 1920, s. 2). Ancak bu olayın arka planı farklıdır. Tevfik Paşa Hükümeti'nde Dâhiliye Nazırı olan İzzet Paşa ve Bahriye Nazırı olan Salih Paşa beraberlerindeki bir heyetle Bilecik'e giderek Mustafa Kemal ile görüşme talebinde bulundular. Bu görüşmeden sonra Mustafa Kemal İstanbul'a dönmelerine izin vermedi ve Ankara'ya götürüldüler. Fakat Mustafa Kemal, bu kişilerden millî hükümet işlerinde yararlanmak istediği, dolayısıyla haysiyetlerini korumak istediği için, bu kişilerin Ankara Hükümeti'yle görüşmek bahanesiyle İstanbul'dan ayrıldıklarını ve memleketin iyilik ve selameti için Millî Mücadele'ye katıldıklarını ilan etmiştir. Ancak üç aydan fazla Ankara'da kalmalarına karşın, ailelerini görmek istedikleri yönündeki ısrarları ve İstanbul Hükümeti'ndeki görevlerinden feragat edeceklerine dair söz vermeleri üzerine İstanbul'a dönmelerine izin verilmiş, İstanbul'a gider gitmez görevlerinden istifa etmişler fakat birkaç ay sonra yine aynı kabinede farklı bakanlıklarda görev almışlardır (Atatürk, 2011: 357-358, 409-410). *Expres and Telegraph* gazetesindeki haberin devamında; İstanbul Hükümeti'nin heyetin geri dönmesinin zorla engellenip engellenmediğinden şüphe duyduğu için bu konuda bilgi toplaması için bir özel bir görevli gönderdiği belirtilmektedir. Bu görevli ile ilgili başka bir bilgi olmasa da *Nutuk*'ta

İstanbul Hükümeti'nin İzzet Paşa'ya sürekli konuyla bilgi verilmesi yönünde çektiği telgraflar yer almaktadır (Atatürk, 2011: 375).

Yine *Expres and Telegraph* gazetesinin 8 Nisan 1921 tarihli nüshasında, "Kabile Reisi Sultan İçin Acı Çekiyor" başlığıyla ilginç bilgiler içeren bir haber yayınlanmıştır. Habere göre, sultanı tüm dinî otoritesinden mahrum bırakmak isteyen Kemalistler, Şeyh Ahmed Senusi'ye İslam Halifesi naibliği teklif etmişlerdir. Şeyh Ahmed Senusi bu teklifi kabul etmenin büyük bir günah olacağını söyleyerek reddetmiştir. Haberin devamında Kemalistleri, hacı olmak için Mekke'ye gitmek isteyen Şeyh Ahmed Senusi'yi bir manastıra yerleştirdikleri ve pratikte orada hapsedilmiş olduğu belirtilmiştir. Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'ye halifelik teklif ettiği doğrudur (*İkdam*, 25 Kasım (Teşrinisani) 1924, s. 1; Özoğlu, 2011: 15). Diğer konuya gelince Şeyh Ahmed Senusi'nin o tarihlerde Anadolu'daki seyahatlerine devam etmekte olduğu, herhangi bir şekilde bir manastıra yerleştirilmesi ya da hapsedilmesinin söz konusu olmadığı arşiv belgeleri ve yerel gazetelerdeki haberlerden açıkça görülmektedir (CA, 01020028-12; CA, 01020028-13; *Yenigün*, 16 Mayıs 1921, s. 2; *Yenigün*, 5 Mayıs 1921, s. 2).

Avusturalya, Yeni Zelanda, İngiltere ve Amerika basınına, 1921 Nisan'ında, Milliyetçi kaynaklardan aldıkları bilgiye göre, Ankara yönetiminin Şeyh Ahmed Senusi'yi Mezopotamya tahtına aday gösterdiği yönünde haberler yapmışlardır (*Sun*, April 20, 1921, p. 1; *The Press*, April 21, 1921, p. 7; *The New Zeland Herald*, April 21, 1921, p. 7; *The Herald-Advance*, April 29, 1921, p. 7). *The New York Times* gazetesi bu haberi "Ankara Mezopotamya Yöneticisini Seçti" başlığıyla vermiştir (*The New York Times*, April 20, 1921, p. 12). Haberde TBMM'nin Mezopotamya tahtına Şeyh Ahmed Senusi'yi teklif ettiği belirtildikten sonra, Milliyetçilerin, Mezopotamya'yı mandası altında bulunduran İngilizlerin tahta Hicaz Kralının oğlu Prens Faysal (Faysal bin Hüseyin)'i teklif etmeye hazırlandığı şeklinde beyanatta bulunduğu yazmaktadır.⁹¹ Bu konuda kaynaklarda genel bir yanlış anlaşılma olduğu görülmektedir. Çünkü Şeyh Ahmed Senusi Irak tahtına aday değil aday olarak tayin edilen Osmanlı şehzadesi yerine kendisi bölgeye intikal edene kadar naiblik etmekle görevlendirilmiştir. İngiltere'nin bölge yönetimini ele geçirme çabaları sonucunda bölge halkı isyan hareketlerine girişmiş ve Mustafa Kemal'e bir mektup yazarak yardım talebinde bulunmuşlardır. Mustafa Kemal de yardım edeceğine dair söz vermiştir. Mecliste alınan bir kararla başında Osmanlı şehzadesinin bulunacağı, Irak ve Musul'u kapsayan bir hükümet kurulması, şehzade bölgeye varana kadar Şeyh Ahmed Senusi'nin "niyabet tarikiyle" yani vekâleten hükümetin başına getirilmesine karar verilmiştir. Dönemin şartları nedeniyle Şeyh Ahmed Senusi'nin bölgeye vaktinde ulaşamamış ve yeterli maddî desteği alamayan Irak Geçici Hükümeti dağılmıştır (TBMM, *Zabıt Ceridesi*, V, 15 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 397; TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, III, 22 Temmuz 1922, s. 563). Irak Kralı olarak

---

⁹¹ Aynı haber Lehçe yayın yapan bir Polonya gazetesinde de yayınlanmıştır (*Dziennik Chicagoski*, 20 Kwietnia (Nisan) 1921, p. 3).

İngilizlerin adayı Faysal seçilmiştir. Ancak Şeyh Ahmed Senusi bölgede Ankara Hükümeti lehine önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Yani özetle Şeyh Ahmed Senusi Irak tahtına aday gösterilmemiş, aday naibi olarak görevlendirilmiş ve bu görevi yerine getirmesi de mümkün olamamıştır.

İlerleyen tarihlerde yine Irak ile ilgili bazı haberlerin devam ettiği görülmektedir. *The Scotsman* gazetesi 5 Eylül 1921 tarihli haberin içeriğinde; “Şeyh Senusi ve diğer pek çok kışkırtıcı, Kuzey Mezopotamya cephesinde uzun süre aktif bir şekilde ilgi çekici faaliyetlerde bulundu ki bu faaliyetler Ankara Hükümeti’nin asla tanımadığı faaliyetlerdi”, ifadelerine yer vermiştir. Burada gazetenin “kışkırtıcı” ifadesini kullanmış olmasının, haberde İngiltere lehine bir algı yaratmak isteğiyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Şeyh Ahmed Senusi’nin bölgedeki faaliyetlerinin Ankara Hükümeti’nin tanımadığı faaliyetler olduğunu iddia etmesi de gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü zaten Şeyh Ahmed Senusi’yi bölgede faaliyetlerde bulunması için özel bir görevle gönderen Ankara Hükümeti’dir. O dönem Şeyh Ahmed Senusi’nin Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemal ile sürekli iletişim halinde oldukları, Şeyh Ahmed Senusi’nin bölgeyle ilgili raporları Ankara’ya ilettiği bilinmektedir (CA, 01020050-5; CA, 01020045; CA, 01020033). *The Illustrated London News* gazetesi ise 1 Ekim 1921 tarihli sayısında, Kral Faysal’ın 23 Ağustos 1921’de Bağdat’ta tahta çıkış seremonisinin detaylarını verdikten sonra, 20 Eylül’de Kemalist Türklerin eski Senusi Şeyhini kral yapmak için Kuzey Irak’ta Kral Faysal’a karşı ayaklanmalar düzenlediklerinin rapor edildiği bilgisini de paylaşmıştır.

The New York Times gazetesi 29 Ocak 1922 tarihli sayısında, Şeyh Ahmed Senusi’nin büyük boy bir fotoğrafıyla birlikte “Büyük Şeyh” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Yazıda önce Senusiyye Tarikatı ve Trablusgarp’taki durumu hakkında bilgi verildikten sonra Şeyh Ahmed Senusi’den bahsedilmiştir. Buna göre; Osmanlı sultanlarının yükümlülüklerinden biri Hz. Osman’ın kılıcını kuşanmalarıdır. Prestijinin azaldığını düşünen Osmanlı Sultanı VI. Mehmed Vahdeddin, kılıç kuşanma merasimi Şeyh Ahmed Senusi eliyle gerçekleşirse prestijinin artacağını düşünmüştür. Bunun üzerine Şeyh Ahmed Senusi davet edilmiş ve savaş (I.D.S.) devam etmesine rağmen İstanbul’a gelerek padişaha kılıcını kuşatmıştır. Müttefik devletler Şeyhin memleketine dönmesine izin vermemişlerdir ve Şeyh Anadolu’da sürgün hayatı yaşamaktadır (*The New York Times*, January 29, 1922, p. 83). Burada verilen bazı bilgiler doğru değildir. Şeyh Ahmed Senusi’yi İstanbul’a davet eden VI. Mehmed Vahdeddin değildir. Şeyh Ahmed Senusi’yi İstanbul’a halife/padişah V. Mehmed Reşad adına Enver Paşa davet etmiştir. Davet edilmiş amacı ise ittifak-ı İslam siyaseti çerçevesinde İslam coğrafyalarını dolaşarak halkı emperyalist devletlere karşı Osmanlı halifesi etrafında İslam birliğini sağlamak için cihada davet etmektir (Ertürk, 2016: 130, 199, 205-207, 218, 252). Bu yazının yayınlanmasının maksadı tam olarak anlaşılammıştır. Çünkü yazıda yeni bir haber verilmemektedir. Belki de zaman zaman

haberlerde adı zikredilen bu şahıs hakkında bilgi sahibi olmayan okuyucuları aydınlatmak amacı güdülmüş olabilir.

9 Haziran 1922 tarihli *Western Daily Press* gazetesinde yayınlanan bir haberde; Şeyh Ahmed Senusi'nin Kürt ve Araplardan oluşan gönüllü bir ordu oluşturulmasını önerdiği bilgisi verilerek, Şeyhin Mezopotamya tahtı için Kral Faysal'a meydan okuma niyetinde olduğunun söylendiği belirtiliyor. Hemen akabinde bu bilgiyle ilgili yorum yapılmış ve "Kemalist Hükümet'in desteklediği bir fanatik tarafından yönetilen böylesi düzensiz bir oluşum, Irak sınırında muhtemel sorunlara yol açabilir" ifadelerine yer verilmiştir. Şeyh Ahmed Senusi'nin gerçekten bu yönde bir önerisi olup olmadığına dair bir bilgi yoktur. Ancak bölgede Kürt ve Arap unsurlardan oluşan bir kuvvet oluşturulması bu haberin tarihinden çok daha önce hayata geçirilmiştir. Faysal'ın İngilizler tarafından Irak tahtına getirilmesi Ankara Hükümeti'nin Irak'tan vazgeçmesine neden olmamış bilakis Misak-ı Millî sınırlarında bulunan bölgeyi geri kazanmak için Revandiz bölgesine 1922 yılı mart ayında başında Özdemiş Bey'in bulunduğu bir kuvvet gönderilmiş, İngilizlerle bir anlaşmazlığa düşmemek için Türkiye'nin Musul harekâtıyla ilgisi olmadığı izlenimi verilmek istenmiştir. Bu nedenle de Özdemiş Bey'in yapacağı görevi şahsî bir teşebbüs gibi idare etmesi emri verilmiştir (Erdaş, 2015: 685-686). Yine aynı amaçla maiyetindeki subayların Türk ordusundan olmaması istenmiş Özdemiş Bey de buna binaen teşkilatını mahalli kuvvetlerden ve özellikle aşiretlerden yararlanarak oluşturmuştur (Türkmen, 2001: 58-59). Bölgenin etnik yapısı düşünülürse bu kuvvetlerin çoğunlukla Arap ve Kürt unsurlardan oluştuğunu tahmin etmek zor değildir. Muhtemelen Türkiye'nin Musul harekâtında dahil olmadığı yönünde oluşturulmaya çalışılan izlenim başarılı olmuş ve olayla ilgili söylentiler yabancı basına bu şekilde yansımıştır.

New York Times gazetesinde 10 Eylül 1922 tarihinde "Türk Jeanne d'Arc" başlığıyla Halide Edip Adıvar'ın Millî Mücadele'deki rolünü anlatan bir yazı yayınlanmıştır. Yazını sonunda Millî Mücadele'ye yoğun ilginin Afrika'daki bir Müslüman dalgasıyla başladığı ve sonucunda bölgedeki Fransız Müslüman liderlerin Ankara Hükümeti'ni tanımak ve acilen bir anlaşma yapmak zorunda kaldığı belirtilmiştir. Devamında da Afrika'da İtalyan işgali altındaki Müslüman ülkelerin alevler içinde olduğu ve Büyük Senusi bölgesinin (Trablusgarp) liderinin (Şeyh Ahmed Senusi) bir mülteci olduğu ve Ankara Hükümetiyle çalıştığı, Yunanlıların ise İngilizler tarafından desteklendiği bilgisi verilmiştir. Burada Senusiler'in ve özellikle Trablusgarp'ın temsilcisi olan Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye olan desteğinden bahsedildiği görülmektedir. Bu haber *New York Times*'dan alınarak 23 Eylül 1922 tarihinde *The Bismarck Tribune* gazetesinde aynen yayınlanmıştır (*The New York Times*, September 10, 1922, p. 97; *The Bismarck Tribune*, September 23, 1922, p. 4).

20 Ocak 1923 tarihinde İngiliz gazeteleri olan *Sheffield Daily Telegraph* ve *Northern Whig*'de Afganistan elçisi Ahmed Han tarafından Ankara'da Şeyh Ahmed Senusi onuruna bir

ziyafet verdiği ve Ankara Hükümeti yetkilileri ile Ankara’da bulunan Hintli ve Mısırlı temsilcilerin de ziyafete katıldığı bildirilmektedir. Haberin detaylarında birer cümle olmak üzere, Ahmed Han, Meclis Başkanı Rauf Bey ve Hint temsilcisi Veli Han’ın ziyafet esnasındaki konuşmalarına yer verilmiştir. Haberde aktarılan bilgiler doğrudur. Çünkü 17 Ocak 1923 tarihinde verilen ziyafetin haberleri Türk basınında da yer almıştır. Ancak Türk basınında katılımcıların konuşmalarına yer verilmemiştir.⁹² Burada haberin bu kadar detaylı paylaşılmasında Şeyh Ahmed Senusi’ye verilen önemin dışında aslında İslam dünyasına birlik mesajı verilen bir toplantı olması etkili olmuştur.

Yine *Northern Whig* gazetesinin 22 Ocak 1923 tarihli sayısında, Şeyh Ahmed Senusi’nin 21 Ocak günü Diyarbakır’a gitmek üzere Ankara’dan ayrıldığı ve Mezopotamya’da propaganda turuna başlayacağı haber verilmektedir. Tarih doğru olmamakla birlikte haber doğrudur. Şeyh Ahmed Senusi, *Yenigün* ve *Hâkimiyet-i Milliye* gazetelerinin haberlerine göre 19 Ocak 1921 günü Elcezire mıntıkasında seyahat etmek üzere Tarsus yoluyla Diyarbakır’a gitmek üzere hareket etmiştir (*Yenigün*, 21 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 1). 30 Ocak 1923 tarihinde *Western Daily Press* gazetesinde çıkan bir haberin detayında ise; “Musul sınırındaki Türk hazırlıkları devam ediyor ve Şeyh Senusi Tarsus’a geldi. (...) Milyonlarca Hintli, Mısırlı ve Afganlılar İngiltere’ye karşı savaşta Türkiye’ye destek vermeye hazırlar” şeklinde bir bilgi paylaşılmıştır. 5 Şubat 1923 tarihli *Western Daily Press* gazetesinde verilen bilgi ise Türk basınında yer alan haberle aynı olarak Tarsus yoluyla Musul’a gitmek üzere Ankara’dan ayrıldığı şeklindedir. Batılı basın Şeyh Ahmed Senusi’nin bütün seyahatlerinin bilgisi paylaşılmazken neden Musul’a gidiş ile bu kadar ilgilenmiştir? Bu haberlerin içeriğine baktığımızda da yine Şeyh Ahmed Senusi’nin seyahatlerinin detaylarının, Batı’nın odağında olan İslam dünyasını ve dolayısıyla Batıyı ilgilendiren kısmına yer verildiği görülmektedir.

3 Mart 1924’te halifeliğin kaldırılması yabancı basında ilginç yankılar uyandırmıştır. Bir İngiliz gazetesi olan *Yorkshire Evening Post*’un 4 Mart 1924 tarihli sayısında uzun uzun hilafetin kaldırılması ve İslam dünyasındaki etkisinin neler olacağı üzerine yorumlar yapıldıktan sonra, Türk olmayan Müslümanların bir halife atayıp atamayacağı yönünde bir sorun olduğu ve en muhtemel adayın kutsal topraklara sahip olan Hicaz Kralı olduğu, onun dışında Afganistan Emiri, Fas Sultanı, Şeyh Ahmed Senusi ve Mısır Kralı’nın da halifelik için iddiada bulunabileceği belirtilmiştir. Ancak *Yenigün* gazetesinin 27 Mart 1924 tarihli haberinde gazete muhabiri, hilafetin kaldırılması kararının Mersin’e ulaşmasının ardından Şeyh Ahmed Senusi’nin Mevlid-i Şerif kıraat ettirerek muhacirlere bir ziyafet verdiğini bildirmektedir. Ayrıca Şeyh Ahmed Senusi’nin, gazete muhabirinin, bazı İzmir gazetelerinde yer alan İzmir’e giderek orada bir hilafet kongresi gerçekleştireceği yönündeki iddiaları sorması üzerine, hilafet ile ilgili bir

⁹² *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 1; *Varlık* gazetesi bu haberi gecikmeli olarak 19 Mart 1923 tarihinde vermiştir.

gayesinin olmadığını beyan etmiştir. Aslında Şeyh Ahmed Senusi'nin saltanatın kaldırılmasından itibaren tüm beyanatları bu yöndedir. Ondan önce de halifeye olan bağlılığını sürekli dile getirmiştir. Ancak buna rağmen emperyalist devletlerin Şeyh Ahmed Senusi'nin nüfuzundan endişe ettikleri için bunu bir ihtimal olarak sürekli göz önünde bulundurdıkları görülmektedir.

Australian Worker gazetesi de halifeliğin kaldırılmasını: "Dünyada yüz milyonlarca insanı ciddi biçimde etkileyecek olan, on beş yüz yıllık tarihin önemli olaylarından biri" olarak değerlendirmiş ve okuyucunun olayın önemini kavrayabilmesi için İtalya Hükümeti tarafından Papalığın kaldırılması ve Papa'nın İtalya'yı terk etmesini istemesi olarak hayal edilebileceği belirtilmiştir. Devamında da Halifenin bazı güçleri Ağa Han ve Şeyh Ahmed Senusi gibi din adamları tarafından paylaşılıyor olsa da onun sözleri hala milyonlar için kanun niteliğindedir, denmektedir (*Australian Worker*, March 12, 1924, p. 13). Burada Şeyh Ahmed Senusi'nin Senusiyye Tarikatı'nın lideri olması hasebiyle sahip olduğu nüfuz kastedilmektedir ancak zaten Şeyh Ahmed Senusi hiçbir zaman hiçbir konuda halifeye muhalif bir tavır içine girmemiştir.

Bundan sonra Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili yabancı basında ulaşılabilen en yakın tarihli haber, *Northern Whig* gazetesinin 5 Kasım 1924 tarihli haberidir. Bu arada Şeyh Ahmed Senusi 1924 Ekim'inin sonunda önce kutsal topraklara oradan da memleketine gitmek üzere Türkiye'den ayrılmıştır (BCA, 2017-03-28 (1) 0051). Gazetenin haberinden anlaşıldığına göre Şeyh Ahmed Senusi Suriye'dedir. Haberin başlığı "Tehlikeli Bir Adam", alt başlığı ise "Müttefiklere Karşı Entrika Çeviren Arap Liderler" şeklinde verilmiştir. Şeyh Ahmed Senusi'nin Necid⁹³ Sultanı İbn Suud ve Arabistan'ın diğer hükümdarlarıyla hilafetin geleceğini tartışmak üzere yola çıktığı bildirilmektedir. Haberin devamında da "eski bir düşman" olarak tanımlanan Şeyh Ahmed Senusi'nin, Suriye'yi ziyaret etmesine Fransız yetkililerce izin verilmesinin şaşkırtıcı olduğu, oradaki varlığının huzursuzluklara yol açabileceği yorumu yapılmaktadır. *Belfast News-Letter* gazetesinin haberinden Şeyh Ahmed Senusi'nin 11 Kasım 1924 tarihinde Kudüs'te olduğu anlaşılmaktadır (*Belfast News-Letter*, November 12, 1924, p. 7). Haberde Şeyh Ahmed Senusi'nin buraya Kudüs Büyük Müftüsü'nün konuğu olarak geldiği ve Necid'e gideceğinin düşünüldüğü belirtilmektedir. *The Scotsman* gazetesinin de "Gizemli Bir Görev" alt başlığıyla verdiği haberde; Şeyh Ahmed Senusi'nin verilen gizli bir görev için Necid'e gitmekte olduğunun düşünüldüğü ve Emir Abdullah (Ürdün Kralı) ile birlikte Mekke'ye bir heyet göndermek için çalıştığı bilgisi verilmektedir.⁹⁴ Yine 13 Kasım tarihli bir başka haberde; yerel basının Şeyh Ahmed Senusi'nin, Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olarak Hicaz'a gitmesi gerektiğini öne sürdüğü belirtiliyor (*Lincolnshire Echo*, November 13, 1924, p. 3). Bu haberler emperyalist devletlerin Şeyh Ahmed Senusi'nin İslam dünyası adına birtakım girişimlerde bulunmasından ne kadar çekindiklerini

⁹³ Arap Yarımadası'nın ortasında yer alan bölge. www.britannica.com/place/Najd, erişim tarihi: 21. 11. 2018.

⁹⁴ (*The Scotsman*, November 13, 1924, p. 8). *Belfast News Letter* gazetesi aynı haberi 18 Kasım 1924 tarihli sayısında vermiştir.

ortaya koymaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Şeyh Ahmed Senusi'nin hilafet ile ilgili herhangi bir gayesi bulunmamakta, yalnızca kutsal toprakları ziyaret ederek ardından memleketine dönme arzusunda.

Bir Amerikan gazetesi olan *The Sunday Star*'da 16 Kasım 1924 tarihinde halifelik meselesinin ele alındığı uzun bir yazı yayınlanmıştır. Haberde hilafet için bir diğer aday olarak Şeyh Ahmed Senusi'nin ortaya çıktığı, ancak o kendisini hâlâ Senusiler'in lideri olarak kabul etse de aslında, İtalyanlar tarafından emir unvanı verilen ve resmî olarak İtalyan hâkimiyetini kabul eden kuzeni Muhammed İdris Senusi'nin onun yerine geçtiği belirtilmektedir. Devamında da eğer bir kişinin halife olması gerekiyorsa bu iş için İdris Senusi düşünülmelidir ancak halifelik için ön palana çıkarılan ismin İngiltere, Fransa ve İtalya'nın "arkadaşı" olan Muhammed İdris Senusi değil, "müttefiklerin düşmanı" olan Şeyh Ahmed Senusi olduğu görülüyor, denmektedir. İstihbarat raporlarında Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal ve İbn Suud'un desteğini aldığı bilgisinin yer aldığı belirtilen haberde, oldukça öznel ifadeler yer verildiği ve Şeyh Ahmed Senusi'nin halife olmasından endişe edildiği görülmektedir.

30 Aralık 1924 tarihli *Daily Herald* gazetesinde, Fransız yetkililer tarafından Şeyh Ahmed Senusi'ye Suriye'den ayrılması için 48 saat verildiği bildirilmektedir. Aynı haber 31 Aralık 1924 günü *The Cornishman and Cornish Telegraph* gazetesinde "Fransız Ültimatomu" başlığıyla verilmiştir. Anlaşılan Şeyh Ahmed Senusi Necid'e gitmesi beklenirken tekrar Suriye'ye gelmiştir. Çalışmalarda genel olarak Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrıldıktan sonra Şam'a gittiği, buradan Fransızların baskısı sonucu ayrılarak Filistin'e gittiği ve burada da İngilizlerin baskısına maruz kalarak Mekke'ye gittiği bilgisi verilmektedir (Azamat, 2009: 529). Ancak yabancı basındaki haberleri takip ettiğimizde Şeyh Ahmed Senusi'nin Suriye'den Filistin'e gittikten sonra tekrar Suriye'ye dönmüş olduğu ve kendisine ültimatoma verildiği görülmektedir. Yani eğer doğruysa önce İngilizlerin baskısıyla Filistin'den ayrılmak zorunda kalmış ve tekrar Suriye'ye dönmüş, daha sonra burada da Fransızların ültimatoma sonucunda Suriye'den ayrılarak Mekke'ye gitmiş olmalıdır.

1925 Şubat ayında batılı basın *Dailiy Chronicle* gazetesinin özel muhabirinin Cidde'den aktardığı bir haberle çalkalanmıştır. Haber; Necid Sultanı İbn Suud ile Şeyh Ahmed Senusi arasında Mekke'de önemli ve gizemli bir konferans düzenlendiği şeklindedir. Burada konferans kelimesi, Türkçe'deki anlamıyla (bir topluluğa bir konuda bilgi vermek amacıyla yapılan konuşma) değil, İngilizce'deki (görüşme) anlamıyla değerlendirilmelidir. Yani haberde bahsedilen ikili arasında gerçekleşen özel bir görüşme olmalıdır. Haberin detaylarında; İbn Suud'un Arap birliğini sağlama arzusunda olduğu, bu durumun İngiltere, Fransa ve İtalya açısından gittikçe artan bir tehdit oluşturduğu, söyleniyor. *Great Southern Herald* gazetesi haberinde; "Her iki adam da İngiliz, Fransız ve İtalyan egemenliğine karşı çıkıyorlar ve bir süredir tüm kâfirlere karşı ortak bir yükseliş fikrini barındırıyorlar" ifadelerini kullanmıştır

(February 28, 1925, p. 1). Haber için gazeteler tarafından atılan başlıklar da oldukça ilgi çekicidir. *Telegraph* gazetesi, “Arap Fanatikleri Tehdidi: Kâfirler Üzerine Kutsal Savaş” (February 24, 1925, p. 5), *The Brisbane Courier*, “Arap Tutkusu: Mekke’de Gizemli Konferans” (February 25, 1925, p. 19), *Advertiser*, “Mekke’de Kutsal Savaş Komplocuları” (February 25, 1925, p. 12), *Examiner*, “İslam Tehdidi” (February 25, 1925, p. 5), *Age*, “Arap Şeyhlerinin Entrikası” (February 25, 1925, p. 11), *The Manawatu Daily Times*, “Şeyhler Anlaşıyor: Batılı Güçler İçin Bela Geliyor” (February 25, 1925, p. 5), *Maitland Weekly Mercury*, “Araplar Görüşüyor: Yükselen Tehdit” (February 28, 1925, p. 2).

Western Argus gazetesi bahsedilen konferans haberini 10 Mart 1925 tarihinde Senusiler ve Vahabiler ile ilgili detayların olduğu uzun bir yazının içinde yorumlayarak vermiştir. Yazıda konferansın içeriğinin bilinmediği belirtilmekle birlikte birtakım yorumlar yapılmıştır. Belki de konferansın içeriğinde bir şey yoktur ya da muhabirin de iki kabile şefinin mazilerine atıfta bulunarak iddia ettiği gibi Kuzey Afrika ve Güney Asya barışını tehdit eden kötü niyetli gelişmelere ve hoş olmayan olasılıklara gebedir, denmektedir. Devamında da bu konferans kutsal bir savaş ilanı yani cihat ile sonuçlanabilir, Her ne kadar bu durumların gerçekleşmesi çok mümkün gibi görünmese de Müslüman fanatizminin geçmişte bunu başarmış olması gelecekte bunu yapabilecekleri ihtimalini canlı tutmaktadır, ifadelerine yer verilmiştir. Son olarak, İki şefin bu tutkuları Asya ve Afrika’nın Arap aşiretleri arasında huzursuzluk ve kısmi yükselmelerden başka bir şey yapmasa bile Trablus ve Eritre’de kolonileri olan İtalya; Cezayir, Tunus ve Fas’ta kolonileri olan Fransa; Irak, Sudan ve Mısır’daki varlığıyla diğer sömürge devletleriyle komşu olan İngiltere için bir endişe konusu olacağı, yorumu yapılmıştır.

News isimli bir Avusturalya gazetesinde 28 Ağustos 1925 tarihinde ilginç bir yazı yayınlanmıştır. “Telgraf Haberlerine Yorumlar” başlığıyla verilen ve farklı konuları içeren yazıda, “İbn Suud’un Amacı” alt başlığıyla şu ifadelere yer verilmiştir: “İbn Suud bir kutsal kenti [Mekke] fethetti ve diğerini [Medine] de fethetmek üzeredir. Ancak Ortodoks Müslümanlar buna tahammül etmeyecektir çünkü İbn Suud İslam’ın protestan lideridir. Vahhabiler kutsal yerlere ve resimlere çok az saygı duyuyorlar. İbn Suud’un bu konuyla başı dertte. Uzun zamandır kabul edilebilir bir Mekke Emiri arıyordu ve Şeyh Ahmed Senusi’yi seçti. Ancak yeni Emir, peygamberin eşlerinden birinin türbesine bir ziyaret düzenlediğinde, Vahhabiler tarafından bir sapkın ve çok tanrı inancı olan biri olarak kınandı. Bu kavga yatıştırıldı: İbn Saud, peygamber soyundan gelenlerin Emir olarak tayin edilmesinin önemini kavramıştı, ama daha birçokları vardı. Bununla birlikte, Sultan [İbn Suud kastediliyor] muhtemelen Arabistan’ın fethedilmesi hedefine ulaşmak için Emir’in [Şeyh Ahmed Senusi kastediliyor] birçok isteğine boyun eğecektir.” Daha önce basında geniş yer bulan İbn Suud ve Şeyh Ahmed Senusi arasında gerçekleştiği iddia edilen konferanstan Şeyh Ahmed Senusi’nin Mekke Emiri olması sonucu çıkmış olabilir. Ancak yazıda bahsedildiği gibi Şeyh Ahmed Senusi’nin İbn Suud tarafından

Mekke Emiri olarak tayin edildiğine dair başka hiçbir kaynakta bilgiye rastlanmamıştır.⁹⁵ Daha önce Şeyh Ahmed Senusi ve İbn Suud arasında gerçekleşen ve içeriği belli olmayan bir görüşmeyi birçok gazete merakla ön plana çıkarırken, görüşmenin sonucunda ortaya çıkmış olması muhtemel böyle bir durumun da basına yansımaları beklenirdi.

Nottingham Evening Post gazetesinde 26 Mayıs 1928 tarihinde yayınlanan bir haberde, Mekke’de tüm Müslüman ülkelerden temsilcilerin de bulunduğu büyük bir toplantı gerçekleştiği bildirilmiştir. Toplantıya Hindistan, Java, Suriye, Yemen, Cezayir, Tunus, Mısır ve Güney Afrika’dan emirlerin katıldığı ifade edildikten sonra, “katılan daha önemli şahsiyetler arasında” Şeyh Ahmed Senusi, Mısır’dan Ahmed Paşa ve birkaç isim daha zikredilmiştir. Bazı çalışmalarda Şeyh Ahmed Senusi Mekke’ye gittikten sonra İbn Suud tarafından ilgiyle karşılandığı⁹⁶ bilgisi yer alırken bazı çalışmalarda İbn Suud’un Şeyh Ahmed Senusi’nin varlığından rahatsız olduğu ve bu nedenle Asir’e gittiği belirtilmektedir (Azamat, 2009: 529; Özköse, 2000b: 78). Ancak son haberlere bakılırsa İbn Suud’un bu tarihlere kadar Şeyh Ahmed Senusi’nin Mekke’de bulunmasından herhangi bir rahatsızlığı yoktur.

Şeyh Ahmed Senusi hakkında yabancı basında yer alan son haber ise 14 Mart 1933 tarihli ölüm haberidir. *The Northern Whig and Belfast Post* gazetesinde “Büyük Senusi Öldü” başlığıyla ve *Western Daily Press* gazetesinde “Sahranın Lordu Öldü” başlığıyla rastlanan haberde; 1915 Kasım’ında Mısır’ı işgal eden ünlü dinî grubun lideri ve Büyük Senusi olarak bilinen Ahmed Şerif Senusi’nin Mekke’de öldüğü bildirildi, denilmektedir. Enteresan olan ise bu haberin Türk basınına da aynen bu şekilde yansımış olmasıdır (*Vakit*, 14 Mart 1933, s. 2). İngilizler için Mısır önemli olduğu için o dönem Şeyh Ahmed Senusi sürekli Mısır’ı işgaliyle anılmıştır. Ancak Türkiye’de gerek Osmanlı gerek Millî Mücadele dönemlerinde oldukça önemli bir şahsiyet olan Şeyh Ahmed Senusi hakkında başka hiçbir bilgi verilmeden, yabancı basında yer aldığı şekliyle Mısır’ı işgal eden kişi olarak tanımlanması oldukça şaşırtıcıdır.

Batılı devletler Şeyh Ahmed Senusi’yi emperyal emellerine engel teşkil eden bir unsur olarak görmüş ve bu nedenle yakın markaja almışlardır. Dolayısıyla Batı basını da Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili istihbaratları haberlerine yansıtmıştır. Ancak bu haberlerin bilgi vermekten çok bir İslamofobi ekseninde geliştiği, komplo teorileri üretilen yoruma dayalı haberlerin paylaşıldığı görülmektedir. Şeyh Ahmed Senusi şeyhülislamlık, halifelik ya da bir bölgenin yöneticiliği gibi makamlara karşı herhangi bir hırs veya arzu beslememesine ve bunu sürekli dile getirmesine rağmen, Şeyh Ahmed Senusi’yi destekleyen kitlelerin çokluğu Batılı devletleri rahatsız etmiştir. İslam birliği fikrinin hayat bulması onları sürekli tedirgin etmiş ve buna

⁹⁵ (Uzunçarşılı, 1984; Armstrong, 2007). Ayrıca Claudia Anna Gazzini tarafından yapılan tez çalışmasında da; 1925 Nisan’ında Şeyh Ahmed Senusi’yi Mekke’de ziyaret eden Java’lı hacıların ifadelerine dayanarak, Şeyh Ahmed Senusi’nin hiçbir zaman Mekke Emiri olarak tayin edilmediği belirtilmektedir. (Gazzini, 2004: 94-95).

⁹⁶ Gazzini, 2004: 92; http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=6887&ctgr_id=0, erişim tarihi: 23. 11. 2018.

yönelik geniş çaplı konferanslar, İslam devletleri arasındaki anlaşmalar yapıldığına dair öngörülerde bulunarak kendilerine bir korku imparatorluğu yaratmışlar ve basında yer alan haberlerle bunu halka da yansıtılmışlardır.

Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili basında yer alan haberleri genel olarak değerlendirmek gerekirse; yerel basında daha somut bilgilere yer verilirken yabancı basında ağırlıklı olarak İslam dünyasında birlik ihtimali mesajını veren yahut Batı'ya karşı tehdit unsuru teşkil eden haberlerin paylaşıldığı ve bu haberlerin daha çok yorum içerikli olduğu görülmektedir.

3.6. Anadolu'da Bulunduğu Süreçte Şeyh Senusi'ye Yapılan Ziyaretler

Şeyh Senusi, Senusiyye gibi önemli ve yaygın bir tarikatının manevî lideri olması hasebiyle İslam dünyasında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Anadolu'da bulunduğu süre zarfında kendisini ziyaret etmek üzere çeşitli coğrafyalardan gelenler olmuştur.

Elimizdeki belgelere göre Şeyh Senusi'ye gelen ziyaretçilerden ilki, Şeyh Senusi Konya'da bulunduğu sırada Beyrut'tan gelen Fransız uyruklu Fas ulemasından Şeyh Muhammed Musa Efendi'dir. Yazışmalardan anlaşıldığına göre Şeyh Musa Şeyh Senusi'ye iletmek üzere bir de mektup taşımaktadır. 26 Kasım 1920 (26.11.1336)'de Burdur ve Antalya'dan Güney Cephesi Kumandanlığı'na gönderilen yazılarda Şeyh Musa'nın Şeyh Senusi'nin yanına gitmek üzere Antalya'ya geldiği, Antalya'dan da Burdur'a gittiği haber verilmektedir (ATASE, *ISH*, 741/136). Güney Cephesi Kumandanı da "bu zât kimdir ve şimdi nerededir?" diye sorarak seyahati için Dâhiliye Vekâleti'nin izni olup olmadığını bildirilmesini istemiştir (ATASE, *ISH*, 741/136aa). Güney Cephesi Kumandanlığı'na yazılan cevapta Şeyh Musa'nın 25 Kasım 1920 (25.11.1336)'de Karahisar yoluyla Konya'ya gitmek üzere hareket ettiği ve yanında seyahat izni olduğu bildirilmektedir (ATASE, *ISH*, 741/136ab). Gönderilen diğer bir cevapta da Şeyh Senusi'nin Beyrut'tan maiyeti için talepte bulunmak üzere bir mektup gönderdiği ve Şeyh Musa'nın da Şeyh Senusi'nin maiyetine katılmak üzere geldiği ve elinde Şeyh Senusi'nin mektubunun bulunduğu, muhabere uzun süreceği ve Şeyh Musa'nın kıyıda köşede yirmi gün beklemesi uygun olmayacağından Dâhiliye Vekâleti'nden izin beklenmeksizin seyahatine izin verildiği bildirilmiştir (ATASE, *ISH*, 741/136ac).

Yine Şeyh Senusi'nin talebi üzerine maiyetine katılmak üzere Beyrut'tan Trablusgarpli Şeyh Mehmed İzzeddin gelmiştir. Dâhiliye Vekâleti'nden Mustafa Kemal'e 9 Mart 1921 (9.3.1337)'de gönderilen telgrafta Şeyh Mehmed İzzeddin'in Diyarbakır'da bulunan Şeyh Senusi'nin yanına gitmesi için müsaade istenmektedir (ATASE, *ISH*, 1163/56).

8 Kasım 1921 (8.11.1337) tarihinde İnebolu'ya Derneli Şeyh Abdulvahab isimli bir kişi gelmiştir. Bu kişi Şeyh Senusi'nin daveti üzerine geldiğini, kendisini Bingazi'den tanıdığını, Derne'de belediye reisliği yaptığını beyan etmiştir. Daha önce bilgisi verilmediği için konuyla ilgili Şeyh Senusi'den bu kişiyi tanıyıp tanımadığı ile ilgili bilgi istenmiştir. Şeyh Senusi

cevabında, bahsedilen şahsı tanıyamadığını belirterek, ne maksatla geldiğini ve “hüviyetini layıkıyla bildiriniz”, demiştir. Bunun üzerine İnebolu Kumandanlığı’ndan, Şeyh Abdülvahab Efendi’nin geri gönderilmesi ve asker gözetiminde Antalya’ya kadar götürülmesi istenmiştir (ATASE, *ISH*, 1760/35aj; ATASE, *ISH*, 1760/35ad; ATASE, *ISH*, 1760/35ae; ATASE, *ISH*, 1760/35ah). Yani Şeyh Abdülvahab Efendi Şeyh Senusi’yi ziyaret etmek amacıyla gelmesine rağmen, ziyaret gerçekleşmemiştir. Muhtemelen casus olma ihtimali göz önünde bulundurularak ziyaretine izin verilmemiş ve geri gönderilmiştir.

Şeyh Senusi’nin ziyaretine gelen bir diğer şahıs İbnü’r-Reşid’in⁹⁷ vekili olarak gelen Hamza el Gavs’tır. Şeyh Senusi Urfa’da bulunduğu sırada gelen Hamza el-Gavs Mustafa Kemal’e de bir mektup takdim etmek üzere ziyaret etmek istemiştir. Yazışmalardan anlaşıldığına göre Hamza Bey Gazi Antep ve Maraş üzerinden Osmaniye istasyonuna ve oradan da trenle Konya üzerinden Ankara’ya varacaktır. Mustafa Kemal, Elcezire Cephesi Kumandanlığı’ndan Konya’dan Ankara’ya gitmek üzere 11 Mart 1922 (11.3.1338) tarihinde hareket eden Hamza el-Gavs’ın Şeyh Senusi’nin yanında bulunan adamlarının gözetim altında bulundurulmasını istemiştir (CA, 01003539-3; CA, 01003701-49; CA, 01003539-2; CA, 01003539-1; CA, 01003539). Bunun nedeni ise tam olarak anlaşılamamıştır.

Şeyh Senusi’yi ziyarete gelen şahıslardan biri de Şam’dan gelen Seyyid Muhammed Cafer el-Kettani’dir. Şeyh Senusi’nin ifadesine göre Hicaz ve Afrika’nın en büyük muhaddislerindedir. Cafer el-Ketani’nin tam olarak ne zaman geldiği bilinmemektedir ancak Şeyh Senusi 15 Ekim 1922 (15.10.1338) tarihli bir mektubunda “geçenlerde nezdime berây-ı ziyâret Şam’dan teşrîf eden” diye bahsetmesinden 1922 senesi sonlarında geldiği anlaşılmaktadır (CA, 01003701-22).

Şeyh Senusi 11 Temmuz 1923 (11.7.1339) tarihinde Mustafa Kemal’e yazmış olduğu bir mektubunda Trablusgarp merkezli Şazeliyye tarikatından Şeyh Muhammed Zafir’in mükerremleri olan Şeyh Ahmed Efendi’nin kendisini ziyaret geldiğini ve mühim bir konuda konuşmak üzere kendisiyle görüşmek üzere Ankara’ya gelmek istediğini belirterek ziyaretini kabul etmesini rica etmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0036).

İstanbul Valiliği’nden Dâhiliye Vekâleti’ne 16 Ağustos 1923 (16.8.1339) tarihinde yazılan yazıda, Fas ulemasından Şeyh Abdülkerim Murat Efendi’nin sekiz yaşındaki oğlu ile birlikte Şeyh Senusi’yi ziyaret etmek üzere Anadolu’ya gelmek için izin istediği bildirilmiştir (BOA, *HR.İM*, 32/6). 29 Ağustos 1923 (29.8.1339) tarihinde verilen cevapta; Şeyh Abdülkerim Murat Efendi ve oğlunun Adana’ya gitmelerine izin verildiği belirtilmiştir (BOA, *HR.İM*, 32/19).

---

⁹⁷ Hicaz’da Cebelîşemmer bölgesinde 1835-1921 yılları arasında hüküm süren ve Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiş bir hanedanın kurucusudur (Madawi al-Rasheed, 2008: 19; Medevi er-Reşid, 2000: 184).

3.7. Emperyal devletlerin Şeyh Senusi'yi Engelleme Çabaları

Sanayi İnkılâbı sonrasında Avrupa devletlerinin girdiği sömürge yarışı, 19. Yüzyıl sonlarında Afrika'ya yönelmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bulunan topraklar kolay lokma olarak görülmüştür. Buna zengin yer altı ve yer üstü kaynakları ile stratejik önemi de dâhil edilince Avrupa devletlerinin neden Kuzey Afrika'ya yöneldiğini anlamak pek zor değildir. Fransa'nın Cezayir ve Tunus'u, İngiltere'nin de Mısır'ı işgal etmesinin ardından Trablusgarp sömürgeci devletler için tek cazibe merkezi haline gelmiştir. İtalya, Almanya ve İngiltere'yle menfaatleri doğrultusunda birtakım anlaşmalar yaparak bu iki devleti devre dışı bırakmayı başarmıştır. Başta bankacılık olmak üzere çeşitli ekonomik faaliyetlerle bölgeye giren İtalya, Trablusgarp ekonomisinde söz sahibi olmayı başarmıştır. Ekonomik yatırımlarla da yetinmeyen İtalyanlar, okul, hastane, postane gibi sosyal birtakım kurumlar tesis ederek halkın takdirini kazanmaya yönelik faaliyetler yürütmüşlerdir (Kurtcephe, 1995: 11, 14-19). Ancak Trablusgarp halkı her ne kadar askerî, ekonomik ve sosyal olarak kuşatılmış olsa da kolay teslim olmamıştır. Bu noktada Senusiyye tarikatının etkisi büyüktür. Çünkü hem kendi mensuplarını hem de bölge halkını örgütleyerek uzun yıllar direniş göstermişler, düzensiz bir orduyla gerilla tipi denebilecek bir tarzda bir mücadele verdiklerinden İtalya'yı zor durumda bırakmışlardır.

İtalyanlar başta çok önemsememiş olsalar da Trablusgarp'ta uzun yıllar süren direnişlerini gördükten sonra Şeyh Senusi'nin Senusiyye tarikatının mensuplarına manevî etkisiyle verdiği direnme gücünden çekinmeye başlamışlardır. Bu nedenle gerek Trablusgarp'ta ve Anadolu'da iken ve gerekse daha sonra gittiği ülkelerde Şeyh Senusi'nin bu manevî nüfuzunu kırmak ve onun sömürge karşıtı ve İslam birliği eksenindeki faaliyetlerinin önünü almak için uğraş vermişlerdir. Aynı amaçla İtalyanların yanı sıra İngilizler ve Fransızların da bu engelleme çabaları doğrultusunda Şeyh Senusi hakkında ciddi istihbarat faaliyetleri yürüttüğü görülmektedir. Zira Fransa ve İngiltere'nin sömürgeleri arasında bulunan Cezayir, Tunus ve Mısır gibi kuzey Afrika ülkeleri Senusiyye tarikatının en etkili olduğu bölgelerdir.

Senusiyye tarikatının bölge halkı üzerindeki nüfuzunu ve sömürgelerinin tehdit altında olduğunu fark eden emperyalist devletler, makam, mevki teklif ederek para veya pahalı hediyeler göndererek Şeyh Senusi'yle ve Senusilerle yakınlaşmaya çalışmışlardır (Artuç, 2013: 60).

Daha 1900'lü yılların başında Fransa, sömürgesi Cezayir'in yanı sıra Trablusgarp'a da çok sayıda casus göndererek istihbarat faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu casusların en önemli görevi ise Cezayir ve Trablusgarp'ta Halifeliğin nüfuzunu azaltmaya yönelik çalışmalar yapmaktır. Şeyh Senusi 1902 yılında vefat eden amcası Şeyh Muhammed el Mehdi'nin yerine tarikatın liderliğini üstlenmiştir. Fransızlar tarafından Şeyh Senusi ile ilgili yapılan istihbarat raporlarında, Şeyh Senusi'nin amcası kadar dirayetli ve nüfuz sahibi olmadığı iddia edilmiş,

Fransızlar da bu durumu fırsat bilerek Vaday istikametinde işgal faaliyetlerine girişmişler fakat başarılı olamamışlardır (BOA, *DH.MKT*, 562/6).

1906 yılında İngilizler tarafından Şeyh Senusi'nin yanına Mısırlı dört zabıt gönderilmiştir. Konuyla ilgili belgede, görünüşte Hadiyo Hazretleri tarafından, fakat hakikatte İngilizler tarafından gönderilen bu zabıtların ne maksatla geldiğinin anlaşılacağı bildirilmiştir (BOA, *A.} MTZ. (05)*, 18-A/16). Bu kişilerin Şeyh Senusi'nin yakınında bulunarak bilgi almak ve İngiltere'ye aktarmak maksadıyla geldiğini tahmin etmek güç değildir. Ayrıca 1912 tarihli bazı belgelerde Şeyh Senusi'nin amcasının oğlu olan Seyyid İdris Senusi'nin Şeyh Senusi adına birtakım uydurma haberler yaydığı ve bu haberlerin Mısır'daki halkı olumsuz yönde etkilememesi için Mısır gazetelerinde; İdris'in hain olduğu belirtilerek bu haberlerin yalanlanması yönünde yayınlar yapılması istenmiştir (BOA, *A.} MTZ. (05)*, 9-C/302). İdris'in İngilizler ile iş birliği yapma isteğinde olduğuna şüphe yoktur. Dolayısıyla, belgelerde bahsedilen haberlerin ne olduğu tam bilinmemekle birlikte, İdris'in, İngilizlerin teşviki sonucunda bu tür bir etkinliğe giriştiğini söylemek mümkündür. Şeyh Senusi'nin İstanbul'a gitmesinin ardından tarikatın siyasî liderliğini devralan Seyyid İdris Senusi, yıllardır arzuladığı İtalyanlar ve İngilizlerle uzlaşma yoluna gitmiştir (Artuç, 2013: 163).

Trablusgarp Savaşı yıllarında Senusilerle Osmanlı Devleti adına görüşmeleri sağlayan Enver Bey'dir. 18 Ağustos 1912 (5.8.1328) tarihli belgeye göre Şeyh Senusi ve Enver Bey'in Derne ile Bingazi arasında bulunan Beyda zaviyesinde görüştiklerini haber alan İngilizler bu durumdan rahatsız olmuşlar ve Beyda Zaviyesi'nin Mısır sınırları içerisinde bulunduğunu iddia etmişlerdir. Şeyh Senusi Cağbub'a geri dönerken Mısır sınırında İngiliz birlikleri tarafından durdurulmuş ve seyahatine engel olunmak istenmiştir (BOA, *A.} MTZ. (05)*, 9-C/302).

İtalyanlar, Trablusgarp'ta Senusiler'in yardımı olmadan ilerleyemeyeceklerini anladıklarından, İtalya gazetelerinde propaganda amaçlı haberler yaptırmışlardır. Bu haberler, Şeyh Senusi'nin 1913 Temmuz'unda İtalyanlarla anlaştığı, Reis-i Ruhani sıfatıyla tanınacağı, İtalya Hükümeti'nden maaş ve tazminat alacağı yönündedir (*Tasvir-i Efkâr*, 22 Temmuz 1329 (4 Ağustos 1913), s. 4). Hemen akabinde de Şeyh Senusi ile görüşüp ikna ederek anlaşma sağlamaları için casuslar gönderilmiştir. Bu görüşmelerde İtalyanlar, asıl niyetlerinin işgal değil, ülkeye hükmetme hakkını elde etmek olduğunu ve Senusiler'in inançlarına saygı duyduklarını belirtse de Şeyh Senusi'den olumlu bir yanıt alamamışlardır (Genelkurmay Başkanlığı, 1978: 35-36). Aynı şekilde İngilizler de Mısır'ın batı sınırını güvenceye almak maksadıyla Senusilerle dostça geçinmeye ve tarafsız kalmalarını temin etmeye çalışmışlardır (ATASE, *BDH*, 162-713-4). Bu çabalarından sonuç alamayan İngilizler, Müslümanların Senusiler'i tıpkı Ortodokslar gibi algılayarak dışladığı, Senusiler'in cihad çağrısına itibar etmediği ve Şeyh Senusi'nin İngilizlerle anlaştığı şeklindeki iddialarıyla propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir (*The Illustrated London*

News, January 22, 1916, p. 113). Ancak Senusiler'in İstanbul'dan ilan edilen cihad çağrısı üzerine harekete geçmesi, İngilizlerin çabalarını da boşa çıkarmıştır.

Şeyh Senusi 1916 yılında Enver Paşa'ya yazdığı bir mektubunda, kendisi için yazılacak fermanın hitap kısmına "Sultan'ın Afrika'daki Naibi es-Seyyid Ahmed eş-Şerif es-Senusi" ifadesinin yazılmasını istemiştir. Bu isteğinin amacının ise İngiliz, Fransız ve İtalyanlar gibi büyük düşmanların kahrolması olduğunu belirtmiştir. Şeyh Senusi bu düşmanların aralarına nifak sokmak için gece gündüz çalıştıklarını, hatta kendisini Arapların halifelğine getirmeyi teklif ettiklerini, kendisinin de "halifelik birdir. Çoğaltmak doğru değildir. Bu yüzden tekliflerinizle ilgilenmiyorum" şeklinde cevap verdiğini ifade etmiştir (Genelkurmay Başkanlığı, 1978: 38).

Şeyh Senusi'yi yanlarına çekmeyi başaramayan İngilizler, Senusiler'in Mısır halkını etkileyerek muhtemel bir isyan başlatmalarından endişe ettiği için, Mısır'da Senusiler aleyhine propaganda yapmak amacıyla halka beyannameler dağıtmışlardır. Bununla yetinmeyen İngilizler, Senusiler'e yardım eden Mısırlıların en ağır şekilde cezalandırılacağı yönündeki tehditleriyle halkı isyandan uzak tutmaya çalışmışlardır (Genelkurmay Başkanlığı, 1978: 37).

Şeyh Ahmed Senusi Türkiye'ye geldikten sonra da emperyal devletler tarafından yakından takip edilmeye devam etmiştir. Bir İrlanda gazetesinde çıkan haberde Şeyh Ahmed Senusi'den bahsedilirken İstanbul'da bulunduğu dönemde İngiliz karşıtı "entrikaları" nedeniyle, Müttefik işgali sırasında İngiliz İstihbarat Dairesi'nin dikkatini çektiği açıkça belirtilmektedir (*Belfast News-Letter*, November 12, 1924, p. 7).

Gazzini, İtalyan arşiv belgelerinden edindiği izlenimi şu şekilde aktarmıştır: Şeyh Ahmed Senusi İtalyanlara her başvuruda bulunduğu İtalyanlar o konuyu düşünmüş gibi yaparlar, aylarca sürüncemede bırakırlar ve sonunda da iptal ederler. Gazzini buna örnek olarak Şeyh Ahmed Senusi tarafından İtalyan Başbakanı'na gönderilen birkaç mektubun içeriğini paylaşmıştır. 1920 başlarında gönderdiği birinci mektupta Şeyh Ahmed Senusi, Kuzey Afrika'ya bir yönetici olarak değil yalnızca kuzenin siyasi otoritesi altında manevî bir lider olarak dönmek istediğini bildirmiştir. İtalyanlar ise bu isteği önce kabul etmiş fakat daha sonra karşılıksız bırakmıştır. Yine 1920 başlarında ailesinin kendisinin yanına gelmesi için ricada bulunmuş ancak İtalyanlar mektubun kaybolduğu bahanesiyle isteğine cevap vermemişlerdir. 1920 yazında Trablusgarp'ın bağımsızlığı için Milletler Cemiyeti'ne başvuran Şekib Arslan ve eski Osmanlı yanlısı Araplara katılarak İsviçre'ye gitmek için İtalya'dan geçmesine izin verilmesini istemiş ancak İtalyanlar bu ricasını da reddetmişlerdir. (Gazzini, 2004: 42-43).

İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza, Eylül 1920'de Sömürge Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, Senusi'nin Osmanlı topraklarında bulunmasının, Yunanistan'ın eline düşme ihtimalinden dolayı tehlike arzedeceğini, bu nedenle İtalyan topraklarında (Trablusgarp, Rodos, Ege Adaları hatta Belçika) bir yere yerleştirilirse daha kolay kontrol edilebileceğini ifade etmiştir. Sömürge

Bakanı ise Senusi'nin bu bölgelerden birine yerleştirilmesi ya da Senusi'ye yapılacak herhangi bir yardımın Kuzey Afrikada kalıcı bir şekilde yerleşmelerini tehlikeye atacağını söylemiştir. Trablusgarp'taki İtalyan Hükümeti de Senusi'ye yardım edilmesi fikrini protesto ederek, Ahmed Şerif'in Trablusgarp'a dönmesinden ne pahasına olursa olsun kaçınılması gerektiğini belirtmiştir (Gazzini, 2004: 44).

Şeyh Senusi 11 Mart 1921 (11.3.1337) tarihinde Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektubunda da Trablusgarp'ta iken İngilizlerin kendisine I. Dünya Savaşı'na katılmamak ve Türkiye tarafını tutmamak şartıyla ayda yüz bin altın teklif ettiğini, fakat kendisinin bu teklifi reddettiğini yazmaktadır. İfadesine göre; Şeyh Senusi tekliflerini reddedince İngilizler, oturduğu ev de dâhil olmak üzere bütün emlâkını müsadere etmişlerdir. Sonrasında, “senden bir şey istemiyoruz müsterfî ol, emâret de senindir” diyerek yalnızca Trablusgarp üzerindeki himayelerini tasdik etmesini istemişler ve karşılığında iki milyon lira teklif etmişlerdir. Şeyh Senusi, bu paranın bir milyon lirasını da peşinen gönderdikleri halde kedisinin reddettiğini söyleyerek, “Cenâb-ı Hakk'a kasem ediyorum ki bana on milyon dahi verseler kabûl etmem” sözleriyle bu konudaki tavrını net olarak belirtmiştir. Bu açıklamaları yapmasının nedeni ise; “Ahmed eş-Şerif es-Senusi'nin Anadolu'ya gelmesinin sebebi maîşetini te'mîn etmek olduğu ve aynı zamânda gûyâ İngilizlerden çok miktarda para aldığı hâlde sarf etmemiş olduğu” şeklinde kulağına gelen söylentilerdir. Şeyh Senusi, bu söylentileri duyunca çok üzülmüş, her ne kadar önemli olmasa da tamamen etkisiz de değildir, “nitekim bilindiği üzere boğazdan dâhil olan sinek insânı öldürmez fakat mi'deyi bulandırır” diyerek kendisini açıklama yapmaya mecbur hissettiğini belirtmiştir (CA, 01020034-1).

Şeyh Senusi'nin yaveri Salih Bey, Şeyh Senusi'nin maiyetinde bulunanların ailelerini getirmek üzere Bingazi'ye gitmek için İtalyan Hükümeti'nin iznini ve pasaportunu alarak Antalya'dan ayrılmış olmasına rağmen Rodos'a vardığında İtalyan Hariciye Nezareti'nin emriyle tutuklanmış ve tekrar Antalya'ya gönderilmiştir (ATASE, *ISH*, 1163/158aa; ATASE, *ISH*, 1163/158ab).

7 Aralık 1921 (7.12.1337) tarihinde Adana'dan Dâhiliye Vekili'ne gönderilen bir yazıda, Fransızların Şeyh Ahmed Senusi'nin hareketlerinden şüphelendikleri ve yakınlarda Urfa'da Fransızlar aleyhinde şiddetli bir nutuk irad ettiğini iddia ettikleri ve bu nedenle Re'su'l-ayn'a⁹⁸ gitmekten men edilmesini istedikleri belirtilmektedir. Diyarbakır'dan 9 Temmuz 1922 (9.7.1338) tarihinde gönderilen bir telgrafta da; Urfa'da bulunan Şeyh Senusi'nin, Urfa'nın havasına uyum sağlayamadığı için Antep'e gideceği bildiriliyor. Buna ilaveten, Fransızların Şeyh Senusi'nin Urfa'da ikametinden kuşkulandıklarını ve Antep'e gitmesine memnun olacaklarını düşündüğü belirtiliyor (CA, 01003701-48). Buradaki ifadelerden, Urfa'nın Fransız işgalinden

---

⁹⁸ Re'su'l-ayn: Türkiye-Suriye sınırında bulunan ve bir kısmı bugünkü Urfa/Ceylanpınar'a tekabül eden bölge.

kurtuluşunun (11 Nisan 1920) üzerinden uzun zaman geçmiş olmasına rağmen, Fransızların Şeyh Senusi ile ilgili istihbarat faaliyetlerine ve engelleme çabalarına devam ettikleri ve etkili oldukları anlaşılmaktadır.

İngiltere'nin Şam Konsolosu Palmer tarafından 29 Ağustos 1922'de İngiliz Dışişleri Bakanı George Curzon'a gönderilen bir belgede, dört ay boyunca Ankara'da kalan Hamzeh el Gouth isimli bir ajanın raporunu sunmaktadır. Bu rapora göre Şeyh Senusi, durumundan pek memnun değildir, çünkü Kemalistlerden yeterli geri dönüş olmadan çok fazla harcama yapmaktadır. Bu nedenle Gouth, Şeyh Senusi'nin İngiltere ve Irak'a karşı propagandasını bırakmaya hazır olduğundan emindir (Şimşir, 2000: IV, 369). Dolayısıyla Şeyh Senusi'nin bu durumundan yararlanılarak Millî Mücadele'den kopması için müdahale edilmesi gerekmektedir.

16 Haziran 1923 (16.6.1339) tarihli bir belgede, İngiliz ve Fransız istihbaratının İstanbul'da Şeyh Senusi ile münasebeti olan kimselerin olup olmadığını tahkik ettirdikleri bildirilmektedir. Bu istihbaratlardan edinilen bilgilere göre, daha önce Trablusgarp'te bulunmuş ve Şeyh Senusi'nin taraftarları arasında bulunan nüfuz sahibi zabitanların daha sonra Ankara'dan İstanbul'a geldikleri ve buradan Paris yoluyla Tunus ve Cezayir'e geçmeye hazırlandıklarının haber alındığı, bunun üzerine Fransız pasaport dairesinin durumdan haberdar ediklererek müracaatları halinde bilgi verilmesi emredilmiştir (TİTE, Kutu No: 69, Gömlek No: 76, Belge No: 76001).

4 Ağustos 1923 (4.8.1339) tarihinde Hariciye Vekâleti'ne gelen yazıda, İtalyan Sefiri Mösyö Malisa'nın, Şeyh Senusi'nin Türkiye'de alıkonulmasını hatta bunun için İtalya Hükümeti'nin Şeyhin tahsisatını karşılamayı bile kabul edeceği ifade edilerek ne cevap verilmesi gerektiğine dair görüş istenmektedir (BOA, HR.İM, 20/67).

Hariciye Vekili İsmet Paşa tarafından Hariciye Vekâleti Dersaadet Murahhaslığı'na gönderilen 18 Eylül 1923 (18.9.1339) tarihli yazıya göre, İtalya Başbakanı Mussolini, Roma Büyükelçisi Suad Bey'i dışişlerine çağırarak bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma şu minvaldedir: İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'de gayet hamiyetperverane hareket etmekte ve ahalinin refahı için çaba sarf etmektedir. Üzülerek aldığımız bir habere göre bölge ahalisinden bazı kimseler İtalya aleyhine gizli teşebbüslerde bulunmakta ve İstanbul'da oluşturulan bir komite tarafından desteklenmektedirler. Türk Hükümeti'nin hoşgörülü tavrı madden olmasa da manen bunların İtalya karşıtı hareketlerini teşvik ediyor. Harbin bitimiyle açıkta kalan ihtiyat zabitanının bu komite ile alaka kurarak Trablusgarp ve Bingazi'ye gidecekleri ve hükümetçe de bunlara nakdi yardımda bulunulduğu ve Şeyh Senusi'nin de bunlarla alakası olduğu zannındayız.

Suad Bey cevaben, Türkiye'nin hiçbir devletin arazisinde ve müstemlekesinde gözü olmadığını, maksatlarının Lozan Anlaşması gereğince ülke sınırları dâhilinde, memleketin imarı, içtimai ve iktisadi ilerlemesi için çalışmak olduğunu ve özellikle İtalyanlara karşı gayet samimi

bir şekilde dostluk tesis etmek için uğraştıklarını ifade etmiştir. Suad Bey'e Hariciye Vekâleti'nden verilen talimatta, Trablusgarp ve Bingazi için memleketimizin hiçbir noktasında teşkilat-ı mahsusa bulunmadığı yönünde teminatta bulunması istenmiştir.

İsmet Paşa yazının sonunda, bu konunun derhal Mösyö Malisa ile görüşülerek İtalya'ya karşı Türkiye'nin dostluk ve samimiyeti konusunda sözlü teminat verilmesini istemiştir.⁹⁹ Ardından da; İstanbul'da böyle bir komitenin olup olmadığını Mösyö Malisa'nın çok iyi bilmesi gerekirken, bu konuda şimdiye kadar Hariciyeye neden malumat vermediğinin ve mevcut olmayan böyle bir komite hakkında Roma'ya nasıl haber gittiğinin sorulmasını rica etmiştir (BOA, *HR.İM*, 48/117).

1 Kasım 1923 (1.11.1339) tarihinde Hariciye Vekâleti'ne gönderilen bir başka yazıda, Mösyö Malisa'nın Şeyh Senusi'nin Mersin'den Bingazi'ye gideceği yönünde istihbarat aldığı, "Şeyh Bingazi'ye geçecek olursa bu sırada bir müddet kan döküleceği cihetle Senusi'ye Bingazi'ye gitmemesi için nasihat edilmesini recâ" ettiği ve bunun İtalya'da "hüsn-i tesir" edeceğini ifade ettiği bildirilmektedir (BOA, *HR.İM*, 22/65). Bu belgedeki ifadelerden İtalyanların, Şeyh Senusi'nin yeniden Trablusgarp'a dönmesinden ve onun verdiği cesaretle yeniden bir direnişle karşılaşmaktan çekindikleri anlaşılmaktadır. Bu duruma engel olmak için de alenen Türkiye Hükümeti'ni ve Şeyh Senusi'yi tehdit ettikleri görülmektedir.

Şeyh Ahmed Senusi, bu uyarılara rağmen bir süre sonra memleketine gitmek üzere Mısır'a gitmiş, fakat İtalyanlar Trablusgarp'a gitmesine müsaade etmediği için Mısır sahillerinden geri çevrilmiştir (*Varlık*, 15 Kasım (Teşrinisani) 1923, s. 3; BCA, 2017-03-28 (1) 0051).

Harici'ye Vekâleti'ne 28 Haziran 1924 (28.6.1340) tarihinde gönderilen belgeye göre; İtalyanlar halen İstanbul'da Trablusgarplıların oluşturduğu gizli bir komitenin olduğuna inanmakta ve Türkiye Hükümeti'nin Trablusgarp'a fiilen maddî yardımda bulunduğu görüşünü kuvvetlendirerek vesayet elde etmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca Şeyh Senusi'nin Trablusgarp mücahedesini teşvik ettiği, Mersin'de ikamet ettirilmesinin sebebinin de Trablusgarp ile muhabere ve oraya cephanesini gönderilmesini sağlamak olduğu iddia edilmektedir (BOA, *HR.İM*, 109/48). Şeyh Senusi 5 Temmuz 1924 (5.7.1340)'te Mustafa Kemal'e ve İsmet Paşa'ya hitaben yazdığı mektubunda bu konuya değinerek; "bu günlerde bazı müfsidler çıkardıkları şâyialarda gûyâ biz Türkiye'den vatana gizlice ceb-hâne ve zâbitan gönderiyormuşuz cidden

---

⁹⁹ Millî Mücadele döneminde Ankara Hükümeti İtalya'yı -işgalci bir devlet olmasına rağmen- "ehven-i şer" olarak görmüştür. İtalya, müttefikleri olan İngiltere ve Fransa'nın gizli anlaşmalarda verdikleri sözü tutmayarak Yunanistan'a da kendisine vaad edilen toprakların vaad edildiğini öğrenince müttefikleriyle anlaşmazlığa düşmüş ve ekonomik imtiyazlar elde etmek için Millî Mücadeleye lojistik ve siyasi destek vermiştir. Ankara Hükümeti de bu avantajı kullanarak İtalya ile ılımlı ilişkiler kurmayı ve sürdürmeyi ilke edinmiştir. Bu sayede Güneybatı'da İtalyanlar'a karşı yeni bir cephenin açılması engellenmiş ve İtalya ile kurulan iyi ilişkiler İtilaf devletleri blokunun bölünmesine neden olmuştur (Çelebi, 1999: 203, 205, 373; Çelebi, 2015: 93).

müteessir oldum. Ahvâlimizin her bir noktası nezd-i fahîm-ânelerince bedîdârdır [aşikar](....) o zâbitler kimlerdir ve o kumandanların ismi yok mu?” sözleriyle iddiaların doğru olmadığını dile getirmektedir. Devamında da İtalya, İngiltere ve Fransa arasında Türkiye’ye karşı bazı ittifak girişimleri olduğunu haber vermektedir. Ardından İtalya tarafından kendisine casuslar gönderildiğini belirterek gönderilen bir casus hakkında uzun uzun bilgi vermektedir. Şeyh Senusi bu casusun; İtalya mekteplerinde terbiye görmüş on dört on beş yaşlarında bir sabi olduğunu, kendisine göçmen çocuğu olduğunu söylediğini ve kendisine birtakım sorular yönelttiğini ve tavrından şüphelenilerek polise teslim edildiğini belirtmektedir. Şeyh Senusi, bu gencin kendisinin mal ve mülkü ile ilgili detaylı soruların yanı sıra, şu soruları sorduğunu yazmaktadır:

Şeyh Senusi’nin vatana gitmesini Türkiye Hükûmeti kabûl eder mi? Ve-yâhûd belki diğer ecnebî bir hükûmetle vuku’ bulacak harb dolayısıyla te’hîr eyler mi? Şâyed ecnebî bir hükûmetle bir harb vuku’unda kendisini bir cephe veya bir kıt’a riyâsetine ta’yîn edecekler mi? Hükûmet bugün kendisine asker tahsîs etmiş midir, ne kadardır ve nerededir? (BCA, 2017-03-28 (1) 0058-0059).

İstiklal Mahkemesi kayıtlarından bu gencin İzzet adında bir İngiliz casusu olduğu anlaşılmaktadır. Meşhur İngiliz casusu Mustafa Sagir ile birlikte yargılanan İzzet’in, Mustafa Sagir ile aynı şebekenin elemanı oldukları tespit edilmiştir (Aybars, 1975: 102). Şapolyo, Millî Mücadele dönemi izlenimlerini aktardığı kitabında Mustafa Sagir’in İngilizler tarafından Türkiye’ye gönderilmesinin nedenini, Şeyh Senusi’nin Mustafa Kemal ile temasa geçmesi dolayısıyla İngilizlerin Müslüman sömürgelerinde ortaya çıkacak muhtemel başkaldırıcıyı engellemek olarak açıklamaktadır (Şapolyo, 1967: 30; Kış, 2009: 199-200). Sagir ise mahkeme esnasında verdiği ifadede, kendisinin değil İzzet Osman’ın Şeyh Senusi ile temas kurmakla görevli olduğunu belirtmiştir. Sagir kendisine yöneltilen “İngilizler Şeyh Senusi’ye neden bu kadar ehemmiyyet veriyorlar?” şeklindeki soruya şu şekilde cevap vermiştir:

Efendim. Şeyh Senusi’nin Mısır’da, Trablus’da, Bağdad’da ve sâirede birçok taallukatı vardır. Şeyh Senusi eğer şeyhü’l İslâm olursa Arablarla Türkler arasında bir ittifak husûle gelecektir. Ve bu da İngilizler için iyi olmayacaktır. Onun için İngilizler Şeyh Senusi’ye demek istiyorlardı ki: Siz sülâle-i tâhiredensiniz büyük bir adamsınız. Fakat Ankara’da çok izzet ve ikrâm görmediniz. Şeyhü’l İslâm filân yapmadılar... (*Yenigün*, 31 Mayıs 1921, s. 2).

Şeyh Senusi yine aynı mektubunda İtalyanların beş altı ay önce kendisine sulh teklifinde bulduklarını ve kendisinin bu teklifi reddettiğini ifade ettikten sonra, vatanına dönmek için Mısır Kralı’na başvurduğunu, Kralın ise “Ahmed Şerif Senusi’ye yazınız ki İtalyanlarla sulh yapmadıkça Mısır’a duhûlü kabil değildir” şeklinde cevap verdiğini belirtmektedir. Burada İtalya’nın Şeyh Senusi’nin Bingazi’ye dönmesine engel olmak için her yolu denediğini ve Mısır Kralını etkisi altına aldığı görülmektedir. Şeyh Senusi, senelerdir ailesinden ve vatanından ayrı kalması, sürekli Trablusgarp’taki mücahitler tarafından davet edilmesi ve masrafları nedeniyle

Türkiye Devleti hazinesini zarara uğratması gibi nedenlerle İtalyanlarla sulh müzakeresini kabul etmek durumunda kaldığını açıklarken, sulh görüşmesi için birtakım şartlar öne sürdüğünü fakat bunların İtalyanlarca kesinlikle kabul görmeyeceği yönündeki düşüncesini de paylaşmıştır.

Hariciye Vekâleti'ne gönderilen 25 Ekim 1924 (25.10.1340) tarihli belgeye göre İtalyan Mösyö Montagna; Şeyh Senusi'nin Mersin'den gitmek üzere olduğuna dair haberler aldıklarını, fakat daha önce Hükümet tarafından Şeyh Senusi'nin Türkiye dâhilinde alıkonulacağına dair kendilerine teminat verildiğini hatırlatmıştır (BOA, *HR.İM*, 245/43). İtalyanların bu tehditlerine rağmen Şeyh Senusi 23 Ekim 1924 tarihinde Türkiye'den ayrılmıştır.

Bazı çalışmalarda İtalyanların, Ankara Hükümeti'nin Şeyh Ahmed Senusi ve çevresindekilerle ilişkilerini kesmesi (Doğan, 2014: 33-34, 62) ve Senusi'nin Türkiye'den gönderilmesi yönünde taleplerinin olduğu hatta Türkiye'den bu nedenle ayrıldığı (Özköse, 2000b: 78) kaydedilmiş olsa da görüldüğü üzere İtalyanlar Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılmasını istememektedir.

İngiltere, Fransa ve İtalya Şeyh Senusi'yi Türkiye'den ayrıldıktan sonra da rahat bırakmamış, bu devletlerin casusları Şeyh Senusi ölene dek onu yakından takip etmeyi sürdürmüşlerdir. Fransızlar Suriye'de bulunduğu sırada bir ultimatom vererek Suriye'den sınırdışı edilmesini istemişlerdir (*The Cornishman and Cornish Telegraph*, December 31, 1924, p. 2). Mekke'ye deniz yoluyla gitmek için Port Said'e gitmek üzere İngilizlerden izin istemiş fakat İngilizler buna müsaade etmemişlerdir (Gazzini, 2004: 90-91). Son olarak Şeyh Ahmed Senusi 1931'de rahatsızlanması üzerine memleketine dönmek istemiş ancak İngiliz ve İtalyan yetkililer buna izin vermemiştir. (Gazzini, 2004: 98).

Ziadeh'in aktardığına göre İtalyan işgal kuvvetleri komutanı Şeyh Ahmed Senusi'nin ölümünü ilan ederken şu sözleri sarf etmiştir: "Seyyid Ahmed eş-Şerif Hicaz'da ölmüş bulunmaktadır... Onun ölümüyle Afrika'daki tüm korku ve endişelerimiz ortadan kalkmıştır" (Ziadeh, 2006: 114).

3.8. Türkiye'den Ayrılış Nedeniyle İlgili İddialar

Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılış nedeni ile ilgili farklı iddialar vardır. Birincisi, zaten Millî Mücadele'nin sona ermesinden sonra ona ihtiyacı kalmayan Ankara Hükümeti'nin İtalyanların baskısı üzerine Şeyh Ahmed Senusi'yi Türkiye'den gönderdiği iddiasıdır. İkinci iddia ise, Şeyh Ahmed Senusi'nin gizlice Osmanlı hanedan mensuplarıyla iletişim kurduğu gerekçesiyle TBMM tarafından alınan kararlar Türkiye'den çıkarılmış olduğudur. Diğer bir iddia ise Türkiye'den ayrılmasının nedeninin hilafetin ve saltanatın kaldırılmasından dolayı uğradığı hayal kırıklığı olduğu yönündedir.

Ankara Hükümeti'nin İtalyanların baskısı sonucunda Şeyh Ahmed Senusi'yi Türkiye'den gönderdiği yönündeki iddialar (Bu yöndeki iddialar için bk. Özköse, 2000a: 79; Özköse, 2000b, s. 78; Doğan, 2014: 63) gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü İtalyanlar kontrol altına almaya çalıştıkları Trablusgarp'ta, Senusiler'in Şeyh Ahmed Senusi önderliğinde uzun yıllar süren direnişlerini gördükten sonra Şeyh Ahmed Senusi'nin Senusiyye tarikatının mensuplarına manevî etkisiyle verdiği direnme gücünden çekindikleri için Türkiye Hükümeti'nden Şeyh Ahmed Senusi'nin Trablusgarp'a dönmemesi için Türkiye'den ayrılmasına müsaade edilmemesi yönünde talepte bulunmuşlardır. Hatta bunun için Şeyh Ahmed Senusi'nin masraflarını karşılamayı dahi teklif etmişlerdir (BOA, *HR.İM*, 20/67; BOA, *HR.İM*, 22/65; BOA, *HR.İM*, 245/43). Yine daha önce de bahsedildiği üzere, Şeyh Ahmed Senusi Türkiye'den ayrılmadan hemen önce, İtalyan Mösyö Montagna; Şeyh Ahmed Senusi'nin Mersin'den gitmek üzere olduğuna dair haberler aldıklarını ve daha önce Türkiye Hükümeti tarafından Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye dâhilinde alıkonulacağına dair kendilerine teminat verildiğini hatırlatmıştır (BOA, *HR.İM*, 245/43). Bu nedenle Türkiye Hükümeti'ne, Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den gönderilmesi yönünde baskı yapmaları mümkün değildir.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı hanedanı üyeleriyle ilişkisi olduğu gerekçesiyle hükümet tarafından alınan kararla Türkiye'den çıkarıldığına dair iddiada¹⁰⁰ bulunanlardan biri, Kadir Özköse'dir. Özköse, doktora tezinde ve daha sonra bir kitabında şu ifadelere yer vermiştir:

Lozan Antlaşması'ndan sonra, Türkiye'de ikameti, İtalyanlar'ı rahatsız etti. Bu tarihten sonra, Senusi'ye dost olanlar ondan kurtulmanın fırsatını kollamaya başladı. T.C. hükümeti onu eskisi gibi pek ağırlamak niyetinde değildi. Hükümet tarafından, Seyyid Ahmed eş-Şerif'in Osmanlı Hanedanı üyeleri ile yakın temas içerisinde bulunduğu gerekçesiyle Türkiye'den ayrılmasına karar verildi.¹⁰¹

Özköse bu bilgiyi verdikten sonra dipnotta şu açıklamayı yapmıştır:

Bu yargıya varılmasına sebep teşkil eden olay şu minvaldeydi: T.C. uyruklu bir müridi Seyyid Ahmed eş-Şerif'i ziyaret eder. Beyrut'a gideceğini söyleyerek kendisinden helallik diler. Seyyid Ahmed eş-Şerif, Beyrut'ta bulunan Sultan II. Abdülhamid Han'ın büyük oğlu Emir Selim Efendi'yi ziyaret etmesini söyler. Emir Selim Efendi'ye iletmek üzere bir de mektup verir. Mektubunda uzun süre kendisiyle mektuplaşamama hususundaki özrünü bildirir. Sürgünde bulunan Emir Selim Efendi'ye hitaben, tavsiye niteliğinde sabır ayetlerini sunar. "Allah sabredenlerle beraberdir." (Enfal, 8/46) ayetiyle mektubuna son verir. Mersin'den ayrılan genç, Adana ile Halep yolu üzerinde Türk sınır muhafızları tarafından yakalanır. Üzeri arandığında, cebindeki mektup bulunur ve Ankara'ya götürülür. Ankara'da hapsedilen bu gence, şiddet kullanılınca, Emir Selim Efendi'yi ziyaret etme niyetiyle, bu mektubu

¹⁰⁰ (Özköse, 2000a: 79; Özköse, 2000b: 78; Güngör, 2003: 344; Azamat, 2009: 529). Orhan Koloğlu eserinde; bu iddiaların kaynağı olarak Hayrüddin ez-Zirikli'nin *el-A'lâm* adlı eserini göstermiştir. Koloğlu bu iddiada bulunanların bunu kanıtlayacak herhangi bir belge sunamadıklarını belirterek, bu iddiaların mesnedsiz olduğunu vurgulamıştır. (Koloğlu, 1981: 149). Ancak Zirikli'nin eserinde böyle bir iddiaya rastlanmamıştır. Bk. (Hayrüddin ez-Zirikli, 2002: 135). Kötü bir çeviriden kaynaklanan yanlış anlaşılma dolayısıyla bu yönde bir çıkarım yapılmış olabilir.

¹⁰¹ (Özköse, 2000a: 79, 135-136; Özköse, 2000b: 78). Özköse'yi referans alan başka çalışmalar da daha sonra bu bilgiyi aktarmıştır. Bk. (Doğan, 2014: 63; Azamat, 2009: 529; Güngör, 2003: 344).

kendilerine Seyyid Ahmed eş-Şerif'in verdiğini söyler (Özköse, 2000b: 78; Özköse, 2000a: 79, 135-136).

Özköse'nin dipnottaki bu açıklamasından sonra referans verdiği çalışmada böyle bir bilgi yoktur. Ancak Özköse'nin Türkçe çevirisini yapmış olduğu bir eserde benzer ifadeler vardır. Nicola Ziadeh'in kaleme aldığı kitapta; 1926 yılında Atatürk'ün Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı ailesine yakınlık göstermesi ya da hilafeti gerçekleştirmek istemesinden kuşkulandığı için, Şeyh Ahmed Senusi'den Türkiye'yi terk etmesini istediği bilgisi yer almaktadır.¹⁰² Ancak yazar bu bilginin kaynağını belirtmemiştir. Şeyh Senusi'nin Türkiye'den ayrıldığı tarih de 1926 değil 1924 sonudur. Özköse ilginç bir şekilde, yaklaşık bir yıl sonra yayınlanan bir makalesinde olaya tekrar yer vermiş ancak herhangi bir kaynağa atıf yapmamıştır. Ayrıca burada kullandığı “Eskisi gibi pek ağırlama niyetinde olmayan hükümet, küçük bir olayı kasten büyüterek, ondan kurtulmaya sebep telakki ettiler” ifadelerinin kullanarak hükümeti suçlayan ifadeler kullanmış, Şeyh Ahmed Senusi'nin masum olduğunu ima etmiştir (Özköse, 2001: 328).

Claudia Anna Gazzini de, tezinde Özköse'ninkine benzer bir şekilde; “Halifeliğin kaldırılması ve Abdülmecid'in kovulması, Senusi'nin Türkiye'de kalmasını savunulmaz yaptı ve kısa süre içinde açık bir şekilde istenmeyen misafir oldu” ifadelerini kullanmış, ardından da dipnotta İngiliz arşivinde yer alan istihbarat raporuna dayanarak şu açıklamaya yer vermiştir: “Adana gazetesi *Doğru Söz*'e göre: Senusi, eski Osmanlı Halifesi Abdülmecid ile haberleştiği ve sürülen şehzadeler için para topladığı için Türkiye'den sınırışı edildi” (Gazzini, 2004: 76-77).

Bu iddiaları doğrulamak için ilk akla gelen güvenilir kaynak yerli arşiv belgeleri ve TBMM *Zabit Cerideleri*'dir. Ancak yapılan taramalar sonucunda ne arşiv belgelerinde ne de *Zabit Cerideleri*'nde bu konuyla ilgili herhangi bir bilgi yer almadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında yerli ve yabancı basında bu konuyla ilgili hiçbir habere rastlanmamıştır. Yapılan araştırmalarda, Gazzini'nin atıfta bulunduğu istihbarat raporunda geçtiği gibi Adana'da yayınlanan *Doğru Söz* isimli bir gazetenin varlığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu noktada istihbarat raporlarının her zaman güvenilir kaynaklar olmadığını tekrar belirtmek gerekir. Ayrıca bahsedilen gazete gerçekten var olsa bile bu gazetenin yayın politikası tam olarak tespit edilmeden (hilafet yanlısı/karşıtı, Ankara Hükümeti'ne muhalif/destekçi) ve haberin orijinal metnini görmeden bu bilgiyi doğru saymak mümkün değildir.

Özköse'nin dipnotta yapmış olduğu açıklamaya gelince, bahsedilen genç, İbrahim Edhem (İbrahim Edhem hakkında geniş bilgi için bk. Ortak, 2016) isminde bir vaizdir. İbrahim Edhem, Şeyh Said İsyanyla bağlantılı olarak, irticai faaliyet ve halkı isyana teşvik suçlarıyla Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak idama mahkûm edilmiştir. Tutuklandığı sırada yanında bulunan ve

---

¹⁰² (Ziadeh, 1958: 71). Ziadeh'in Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılışı için verdiği 1926 tarihi yanlıştır. Ne yazık ki sonrasında Ziadeh'i referans alan çalışmalar da aynı tarihi vermiştir. Bk. (Azamat, 2009: 529; Doğan, 2014: 62).

Şeyh Ahmed Senusi tarafından Şehzade Selim Efendi'ye hitaben yazıldığı iddia edilen bir mektup da mahkemede delil olarak kullanılmıştır. Ne yazık ki bu mektubun tam içeriğine, henüz mahkeme evraklarının ilgili kısmı tasnif edilmediğinden, ulaşmak mümkün değildir. Mektubun içeriği ile ilgili kısmi bilgilere yalnızca mahkemeyi takip eden gazeteler ve yayınlanan Şark İstiklal Mahkemesi karar ve zabıtlarından ulaşılabilmektedir.

İbrahim Edhem'in mahkemedeki sorgulaması sırasında mektup ile ilgili diyaloglar şu şekilde gerçekleşmiştir: Şeyh Ahmed Senusi'yi ne maksatla ziyaret ettiği sorulunca, "Mısır'a tahsile gideceğimden kendisinden bir tavsiye istedim." cevabını vermiş, "Kime tavsiye istediniz?" sorusuna ise: Tavsiyeyi kime yazacağını tahsis etmedim. Kendisi Abdülhamid'in oğlu Selim Efendi'ye yazdı." demiştir. Daha sonra Mehmed Selim Efendi'nin o sırada nerede olduğu sorulmuş, İbrahim Edhem Şam'da olduğunu söyleyince, "Sen Mısır'a gidiyorsun o Şam'da?" diye ifadesindeki çelişki sorulunca, Selim Efendi'nin Mısır'daki tanıdıklarına tavsiye yazması için olduğunu belirtmiştir (*Vakit*, 15 Temmuz 1925, s. 2).

Mahkeme esnasında mektubun içeriğinde: "Bu zât geldi, ârzû ve gayesi fikrimize muvâfıktır, kendisine îcâb eden muâvenet ve nezâreti îfâ buyurunuz", "Mücâdele eden, hilâfet hakkında kitap yazan bir adamdır", "Biz İbrahim Edhem'in fikirlerini öğrendikten sonra sizin yanınıza gitmesini muvâfık bulduk. Siz de tanımış olursunuz." şeklinde ifadeler geçtiği söylenmiştir (*İkdam*, 6 Temmuz 1925, s. 3; *İkdam*, 7 Temmuz 1925, s. 1; *Vakit*, 6 Temmuz 1925, s. 3; *Vakit*, 15 Temmuz 1925, s. 2).

Sonuç olarak mahkeme 7 Temmuz 1925 tarihinde İbrahim Edhem'i, Şeyh Ahmed Senusi'nin vatana ihanetten dolayı millî sınırlar dışına çıkarılan eski şehzadelere Selim'e hitaben yazdığı "şekl-i hükûmeti yıkmak maksadını müstehdif [hedefleyen] mektûb"u arak Adana, Urfa, Besni, Malatya, Elazığ ve Diyarbakır'a kadar seyahat ederek, halkı isyana teşvik ve şekl-i hükûmeti yıkmayı amaçladığı anlaşıldığından Ceza Kanunu'nun 45. Maddesi'nin bu tür fiillerle ilgili firkası delaletiyle birinci babının birinci faslına müzeyyel madde-i kanuniye ahkâmına tevfikan idamına müttefikan karar verilmiştir, ifadeleriyle idama mahkûm etmiştir (*İkdam*, 7 Temmuz 1925, s. 1; *Vakit*, 7 Temmuz 1925, s. 3; Akyürekli, 2013: 102-104).

Mektup elimizde olmadığı için içeriğinde gerçekten hükümet şeklini yıkmak üzere isyanı teşvik edecek unsurlar olup olmadığı bilinmemektedir. Aslında burada İbrahim Edhem'in mektubu ne yönde kullandığı değil de Şeyh Ahmed Senusi'nin mektubu hangi niyetle yazmış olduğu önemlidir. Çünkü Mahkeme heyetinin Arapça olan mektubun içinden çekip aldıkları kısımlar dışında ne içerdiği bilinmiyor. Zira Şeyh Ahmed Senusi bu mektubu sâfiyane duygularla İbrahim Edhem'e inanıp itimat ederek gerçekten ilim tahsili için bir tavsiye mektubu olarak kaleme almış olabilir. Bu noktada bir diğer husus olarak İstiklal Mahkemeleri'nin yargılama ve karar alma şekli de hesaba katılmalıdır. Devletin gücünü ve otoritesini vurgulamak için çoğu kez

menfi tavırlarla ve yetersiz delillerle, hafif suçlar için bile idam veya ağır cezalar verdikleri görülmektedir (Akyürekli, 2013: 23-25, 35).

Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den hanedan mensupları ile olan ilişkisi nedeniyle çıkarılması hususuna dönecek olursak, İbrahim Edhem, Şeyh Said isyanına destek olduğu gerekçesi ile Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Şeyh Said isyanı 1925 senesi Şubat-Nisan ayları arasında cereyan etmiştir. Şark İstiklal Mahkemeleri de 7 Nisan 1925'te Şeyh Said Ayaklanması ile ilgili yargılamaları yapmak üzere kurulmuştur. Şeyh Ahmed Senusi ise 1924 Ekim ayında Türkiye'den ayrılmıştır (CA, 01016467-504). Dolayısıyla Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılmasının bu mektupla ilgili olması mümkün görünmemektedir.

Ayrıca Şeyh Senusi ve Mustafa Kemal arasındaki yazışmaları incelediğimizde, Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrıldığı tarihe kadar mektuplarında sürekli Mustafa Kemal'e karşı minnetini ve sadakatini dile getirdiği görülmekte ve karşılıklı yazışmalarından aralarında farklı bir samimiyet olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰³ Bu yazışmalarda Şeyh Ahmed Senusi'nin memleketine dönme isteğini de sürekli dile getirdiği, bunun için Mustafa Kemal'den müsaade istediği görülmektedir. Ancak İtalyanlar Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılmasını istemediği için güvenlik nedeniyle ülkesine dönmesi uzun müddet mümkün olmamıştır. Mustafa Kemal İtalyanların baskılarına rağmen gitmesi için müsaade edip, memleketine dönmesi için elinden geleni yapacağını söyledikten sonra ise Şeyh Ahmed Senusi mektuplarında sürekli, Mustafa Kemal'in yanına giderek kendisiyle vedalaşmak istediğini belirtmiştir (CA, 01020020; CA, 01003701-37; CA, 01003701-36; BCA, 2017.03.28. (1) 0036). Sonunda Şeyh Ahmed Senusi vedalaşmak için Ankara'ya gitmiş ve Mustafa Kemal ile görüşmüştür (*Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1923, s. 2). Ancak çeşitli imkânsızlıklardan dolayı Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılması zaman almıştır. Bu nedenle gitmeden önce Mustafa Kemal ile tekrar görüşmek istemişse de rahatsızlığı nedeniyle bu mümkün olmayınca, İsmet Paşa ve Mustafa Kemal'e birer veda mektubu göndermiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0059; BCA, 2017-03-28 (1) 0057; BCA, 2017-03-28 (1) 0051). Bu yazışmaların hiçbirinde Şeyh Ahmed Senusi'nin "hanedan mensupları ile ilişkisi ve bu nedenle yurttan ayrılması yönünde karar" alındığına dair bir emare yoktur. Kaldı ki Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'e ve İsmet Bey'e yazdığı mektuplarda yaşadığı olumsuzlukları ve kırgınlıklarını tüm detaylarıyla yansıtmıştır. Hatta veda mektuplarında dahi tekrar tekrar dile getirmiştir. Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal ile olan yazışmalarına bakarak bu konuda şu yorumu yapmak mümkündür: Eğer böyle bir olay gerçekleşmiş olsaydı Şeyh Ahmed Senusi'nin veda mektuplarında kendisini savunacak ifadeler ve yanlış anlaşıldığını belirterek affını isteyen cümlelere yer vermesi beklenirdi. Böylesine ciddi bir konunun Şeyh Ahmed Senusi'nin veda mektuplarında ima yoluyla dahi yer almaması, yazışmalara

---

¹⁰³ Bu yazışmaların detayları "Şeyh Ahmed Senusi ve Mustafa Kemal Arasında Geçen Yazışmalar" adlı başlık altında detaylı olarak anlatılmıştır.

baktığımızda ne Mustafa Kemal’de ne de Şeyh Ahmed Senusi’de herhangi bir kırgınlık belirtisi olmaması, bu iddiaların doğru olmadığının en büyük kanıtıdır.

Şeyh Ahmed Senusi’nin Türkiye’den ayrılması ile ilgili diğer bir iddia olan, hilafet ve saltanatın kaldırılması dolayısıyla hayal kırıklığına uğrayarak Türkiye’den ayrıldığı¹⁰⁴ doğru değildir. Çünkü Şeyh Ahmed Senusi’nin önce, hilafet ve saltanat makamlarının birbirinden ayrılması, saltanatın kaldırılması ve hükümet yetkisinin TBMM’ye devredilmesi, sonra da hilafetin kaldırılması konularında yapmış olduğu açıklamalar mevcuttur.

Şeyh Senusi Mustafa Kemal’e göndermiş olduğu 5 Kasım 1922 (5.11.1338) tarihli telgrafında; TBMM Hükümeti ordularının Cenab-ı Hakk’a ve peygamberin inayetine dayanarak kazandıkları son zaferin güzel bir neticesi olarak ordu ve milletin refah ve saadetinin temin, tam bağımsızlıkla hür olarak yönetim şekli konusunda verilen karar dolayısıyla mesai sarf eden şahsınızı ve TBMM heyeti hazeratını, bu husustaki azim ve ahd-i cedidini tebrik eder ve sizin vasıtanızla TBMM heyeti ve bütün orduya selamımın tebliğini rica ederim, demektedir (ATASE, *ISH*, 1548/21; CA, 01003701-4).

Şeyh Senusi 10 Aralık 1922 tarihinde bir gazete muhabirinin kendisine yönelttiği, İngilizler tarafından İslam dünyasında fitne çıkarmak maksadıyla VI. Mehmed Vahdeddin’in Malta’ya kaçırılması konusunda fikrinin ne olduğu sorusuna şu cevabı vermiştir: “hilâfet hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin makarratına muhâlif olarak mahlu’ [hal’ edilmiş] Vahideddin’i halîfe sıfatıyla değil hatta ahad-ı [kişi] nâsdan [halk] biri sıfatıyla bile kabul edecek tek İslâm memleketi yoktur” (*Yenigün*, 10 Aralık 1922, s. 3).

Celal Nuri (İleri)’nin kendisiyle yaptığı röportajda (*Yenigün*, 21 Ocak (Kânunusani) 1923, s. 3) Şeyh Ahmed Senusi;

Hükm sahib-i kuvvet olanındır. Türkiye Büyük Millet Meclisi a’dâ’-yı [düşmanlar] muhtelifeye karşı müdâfaada bulunup mülk-i İslâm’ı istilâ’dan kurtardığından meşrûiyeti her türlü şâibenin fevkindedir. (...) Milletın meclisinin ser-kârında [başında] bulunan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin bu mücâhede-i milliye ve dîniyelerini mîzân-ı şer’ [şeriat ölçüsünde] ile takvîm edip müşârun-ileyhin ve meclisin tedvîn buyurduğu şer’ ve meşverete muvâfık olan bu usûl haricinde bir mütâlâa yürütülmesinin mugayir-i diyânet olacağı

ve bir süre sonra verdiği başka bir demecinde (*Varlık*, 4 Ekim (Teşrinievvel) 1923 s. 2; *Yenigün*, 19 Eylül 1923 s. 2.): “Halîfe hazretlerinden hükümet salâhiyyetinin feshine gelince; benim fikrimce bu fesh keyfiyeti halîfenin mevkiîni bütün âlem-i İslâm nazarında yükseltmiş, pek

¹⁰⁴ (Gazzini, 2004: 2; Davison, 1990: 222; Cemile, 1976: 231-232; Doğan, 2014: 62). Groot, Şeyh Ahmed Senusi’nin, Mustafa Kemal’in kesin zaferinden sonra, kendisine böyle bir teklif yapılmamasına rağmen halifelik meselesiyle ilgilenmek üzere İstanbul’a döndüğünü iddia etmektedir. Bk. (Groot, 2012: 24). Ancak Şeyh Ahmed Senusi, İstanbul’dan ayrıldıktan sonra bir daha dönmemiştir. Ayrıca Gazzini, Amerika Arşiv belgelerinden edindiği bir istihbarat raporuna dayanarak, Şeyh Senusi, 1924 yazında Mustafa Kemal’in sert din karşıtı politikasına yönelik eleştirel duruşunu tekrarladı, Osmanlı Halifeliğinin meşruiyetini aktif olarak savundu, Abdülmecid’in İstanbul’a dönüşünü ve Osmanlı Halifeliği’nin restorasyonunu amaçlayan bir organizasyonda yer aldı, ifadelerine yer vermiştir.

kuvvetlendirmiştir. Çünkü şimdi makam-ı hilâfetin hiçbir milletle alâkası kalmamış olduğundan bütün âlem-i İslâm'ın hakikaten dinî ve ruhanî mal-ı müştereki olmuştur." Şeklindeki sözleriyle saltanatın kaldırılarak yetkilerinin Meclise devredilmesini haklı bulduğunu ifade etmiştir.

Yeniğün gazetesinin 27 Mart 1924 tarihli haberinde gazete muhabiri, hilafetin kaldırılması kararının Mersin'e ulaşmasının ardından Şeyh Ahmed Senusi'nin Mevlid-i Şerif kıraat ettirerek muhacirlere bir ziyafet verdiğini bildirmektedir. Ayrıca Şeyh Ahmed Senusi'nin, gazete muhabirinin bazı İzmir gazetelerinde yer alan İzmir'e giderek orada bir hilafet kongresi gerçekleştireceği yönündeki iddiaları sorması üzerine:

Herkes bilir ki Burusa'dan vatanı kuvvetli bir îmân ile müdâfaaya âzim eden Kuvâ-yi Milliyye'ye iltihâk [katılma] için çıktım. Serpilen nifâk ve şikâkın [ihtilaf] elden geldiği kadar izâlesi için bütün mesâîmi sarf ettim. Bu mühimm ve mahdûd vazife ile iştigal benim için kâff idi. Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâ ederim ki bu hizmetim de dîn ve vatan selâmetinden başka hiçbir maksad ve ârzûya tâbî' olmaksızın nihâyet bulmuştur. Benim bundan sonra ale'd-devâm duâ'dan başka bir vazîfem kalmamıştır. Bu memlekette ikametim ise, sırf Türkiye Reis-i Cumhûr'u Gazî Paşa Hazretleri'nin bir misâfiri olmaktan ibârettir.

sözleriyle yanıt vererek hilafet ile ilgili bir gayesinin olmadığını beyan etmiştir (*Yeniğün*, 27 Mart 1924, s. 1).

Görüldüğü üzere Şeyh Ahmed Senusi'nin hilafet ve saltanatın kaldırılması hususlarında herhangi bir muhalefeti, bir hayal kırıklığı söz konusu olmadığı, fiillerinden ve sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Çalışmalarda yer alan bu iddialar doğru değilse Şeyh Ahmed Senusi Türkiye'den neden ayrılmıştır? Şeyh Ahmed Senusi, İstanbul'a geldikten sonra, İslam memleketlerini dolaşarak İslam birliğini tesis etme projesi akim kaldığı andan itibaren ülkesine dönmek istemiş, fakat İtalyanların baskısı nedeniyle bu mümkün olmamıştır. Türkiye'deki mecburi ikameti esansında boş durmamış, kendisinin emperyalizme karşı duruşu ve İslam ülkelerinin bağımsızlığı yönündeki düşünceleri ile paralel hareket eden Millî Mücadele'yi desteklemeye karar vermiştir. Ancak Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasıyla birlikte yeniden Şeyh Senusi'nin Türkiye'de kalmak için bir amacı kalmamıştır. Uzun yıllar memleketine gidemeyen, ailesine ve memleketine hasret kalan Şeyh Senusi, emperyal devletlerin engelleme çabalarına rağmen memleketine dönebilmek için elinden geleni yapmaya gayret göstermiştir. Annesinin vefatından sonra ailesinin işleriyle ilgilenen kimsenin olmaması, kendisinin yokluğunda ailesinin yaşadığı ekonomik ve diğer sıkıntılar, Türkiye'nin iklim şartları nedeniyle sürekli rahatsızlanması, Türkiye'de bulunduğu son dönemlerde istediği gibi bir ikametgâh bulamaması, ev sahibi tarafından mahkemeye verilmesi ve gittiği bazı yerlerde kendisine itibar gösterilmemesi gibi nedenlerle yaşadığı kırgınlıklar memleketine dönmek istemesindeki diğer etkenlerdir. Ayrıca Şeyh Senusi kutsal topraklara gitmeyi çok istediğini Mustafa Kemal ile olan yazışmalarında dile getirmiştir. Bu nedenlerle her türlü engele rağmen önce kutsal topraklara oradan da

memleketine dönmek için girişimlerde bulunmuştur. En sonunda 23 Ekim 1924 tarihinde Türkiye'den ayrılmıştır (*İkdam*, 24 Ekim (Teşrinievvel) 1924, s. 1).

Şeyh Ahmed Senusi'nin, Türkiye'den ayrılmasından sonra da hilafet meselesinden kurtulması mümkün olmamıştır. Özellikle yabancı basın ve istihbarat raporlarında Şeyh Ahmed Senusi'nin halife adayı olarak ortaya çıkmasından endişe duyulduğu görülmektedir (*Yorkshire Evening Post*, March 4, 1924, p. 8; *The Sunday Star*, November 16, 1924, p. 3; Şimşir, 2000: II, 514). Hakan Özoğlu, konuyla ilgili Amerikan arşivlerinde rastladığı ve Amiral Mark Bristol tarafından 17 Haziran 1924 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir istihbarat raporunun içeriğini paylaşmıştır. İddiaya göre Şeyh Ahmed Senusi'nin özel kalemi Osman Fahreddin Bey, İstanbul'daki Amerikan Sefaretine şu bilgileri aktarmıştır:

Geçtiğimiz mart ayında hilafetin ilgasından ve Abdülmecid'in sürgününden hemen önce, Mustafa Kemal Paşa Şeyh Senusi'yle yaptığı bir görüşmede, hilafet makamının Türkiye dışında olması koşuluyla Türkiye'nin onun halifeliğini destekleyeceği önerisinde bulundu. Ancak şeyh bu teklifi reddetti ve tercihinin, Abdülmecid'in ruhani yetkileriyle birlikte İstanbul'da kalmasından yana olduğunu açıkladı; ... sonuçta, Ankara onun ödeneğini iptal etti (Özoğlu, 2011: 15).

Şeyh Ahmed Senusi Türkiye'den ayrıldıktan sonra gerçekleştirdiği bir ropörtajında, Türklerin hilafet görevini kendisine vermek istediği yönündeki söylentiler sorulmuş, Şeyh Ahmed Senusi de Mustafa Kemal tarafından Vahdeddin'in halife olduğu dönemde kendisine böyle bir teklif yapıldığını fakat kendisinin makam ve mevki beklentisi olmadığını ve böyle bir sorumluluğu üstlenemeyeceğini, dolayısıyla bu teklifi reddettiğini belirtmiştir (*İkdam*, 25 Kasım (Teşrinisani) 1924, s. 1).

Şeyh Senusi'nin verdiği cevaptan anlaşıldığı üzere bu teklif Bristol raprunda ifade edildiği gibi Abdülmecid'in halifeliği esnasında değil, henüz saltanatın bile kaldırılmadığı Vahdeddin'in halife/padişah olduğu dönemde yapılmıştır. Mustafa Kemal'in henüz hilafetin kaldırılmadığı hatta hilafet ve saltanatın ayrılmadığı o dönemde kendisine yakın gördüğü Şeyh Senusi'ye halifelik teklif etmiş olması mümkün ve normaldir. Belki de Şeyh Senusi bu teklifi kabul etmiş olsaydı, hilafet ve saltanatın ayrılmasının ardından kısa bir süreliğine de olsa halife olacaktı. Ancak Şeyh Sneusi'nin hiçbir zaman makam ve mevki elde etme isteği olmamıştır. Ayrıca raporda geçtiği gibi Şeyh Senusi'nin ödeneğinin iptal edildiği doğru değildir. Şeyh Senusi Türkiye'den ayrılana kadar ödeneği devam etmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0062; BCA, 2017-03-28 (1) 0058).

Yine aynı raporda; saltanatın kaldırılmasını ve yalnızca ruhani güçlere sahip bir hilafetin olmasını destekleyen Şeyh Ahmed Senusi'nin, hilafetin kaldırılması nedeniyle telaşa kapıldığı ve "amacını, açıkça Abdülmecid'in tekrar halifeliğe getirilerek İstanbul'a geri dönmesinin sağlanması olarak ilan eden gizli bir örgüt"e sempati duymaya başladığı bildirilmektedir

(Özoğlu, 2011: 198-199). Ancak Şeyh Ahmed Senusi hilafetin kaldırılmasına hiçbir şekilde muhalefet etmediği gibi destek dahi olmuştur.

Yine Bristol tarafından Osman Fahreddin Bey'den alınan bilgilerin aktarıldığı 26 Temmuz 1924 tarihli bir başka raporda, bahsedilen gizli örgütün siyasî önderlerinin hedefinin iktidardaki Kemalist hükümeti devirerek meşruti bir monarşi kurmak olduğu belirtilmektedir. Özoğlu, raporlardaki bu ifadeleri aktardıktan sonra; bu istihbaratı destekleyecek hiçbir bağımsız kaynak olmadığını, Fahreddin Bey'in bilinmeyen nedenlerle ABD Büyükelçiliği'ne sahte bilgiler sızdırmış olma ihtimalinin olduğunu belirtmektedir (Özoğlu, 2011: 200).

Özoğlu daha sonra, yine Fahreddin Bey'in ifadelerine atıfta bulunan istihbarat raporlarına dayanarak, Şeyh Ahmed Senusi ve Mustafa Kemal arasında bu kez hilafetin kaldırılmasından sonra, yeni halifenin kim olacağı konusunda gerçekleşen bir görüşmeden bahsetmiştir. Konuyu fazla detaylandırmayan Özoğlu, dipnotta şu açıklamaya yer vermiştir: "Bu raporlara göre Mustafa Kemal, Seyyid Ahmed es-Senusi'ye, yeni halifenin, Kahire'de toplanacak pan-İslamizm konferansında seçilmesi karşılığı Türkiye'nin desteğini önermiştir. Buna karşılık ondan, Ankara'nın laik duruşunu meşrulaştırması talep edilmiştir" (Özoğlu, 2011: 201). Gazzini de aynı rapora (Bristol raporu) dayanarak bu konuya değinmiştir. Buna göre Türkiye'deki muhalif liderler Şeyh Senusi'nin adaylığını desteklerken, Mustafa Kemal desteğini şarta bağlamıştır. Mustafa Kemal, Şeyh Senusi'nin Arap Yarımadası, Suriye, Irak, Fas gibi geniş bir İslami cephenin desteğini toplayarak Türkiye diplomasisine katkıda bulunması karşılığında, kendisini desteklemek üzere Kahire'ye bir Türk heyeti göndereceğini belirtmiştir (Gazzini, 2004: 87). Ancak Gazzini, yine başka bir Bristol raporuna atıfla Şeyh Ahmed Senusi'nin sekreteri Fahreddin Bey'in, bazılarına göre finansal bir dolandırıcı olduğu ve kendisine güvenilmemesi gerektiği, her eyleminin para kazanma arzusu tarafından dikte edildiği ifadelerini aktarmıştır (Gazzini, 2004: 82). Dolayısıyla "Şeyh Ahmed Senusi'nin sekreteri Fahreddin Bey'in ifadelerine" atıf yapan istihbarat raporlarından türeyen bu bilgiler pek güvenilir değildir. Ayrıca Mustafa Kemal'e hitaben yazılmış bir telgrafta, *İkdam* gazetesinde çıkan bir haberden bahsedilmektedir. Buna göre gazetede haberde; İslam memleketleri murahaslarının iştirakiyle gerçekleştirilecek bir kongreye Türkiye'nin de katılacağı ve güya Şeyh Senusi'nin Türkiye murahası olarak gittiği ancak hilafeti ilga eden bir hükümet-i cumhuriyye tarafından gönderilmesi nedeniyle kongre tarafından kabul edilmediği yazılmaktadır. (CA, 010112299-388). Gazetede haberde ayrıca Türkiye'nin laik bir devlet olması dolayısıyla bu gibi dinî meselelere iştirak etmeyeceğinin açık olduğu şeklinde yorum yapılmış ve Şeyh Senusi'nin Şam gazetecilerine verdiği röportaj ile haber arasındaki çelişki vurgulanmıştır (*İkdam*, 26 Kasım (Teşrinisani) 1924, s. 1).

Gazzini ayrıca, Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrıldıktan sonra halifelik ile ilgili tutumunun kökten değiştiğini ve aktif olarak halifeliğe adaylığı için destek aramaya başladığını

iddia etmektedir. Şeyh Ahmed Senusi, yeni bir halife seçmek için el-Ezher şeyhleri tarafından Kahire’de düzenlenen kongreye, kendisini Mısır’da istemeyen İngilizlerin muhalefeti nedeniyle katılamamıştır. Ancak Ekim ayında Abdülaziz ibn Suud, Mısır Kralı Fuad’ın halifelik iddiasına karşı Mekke’de başka bir İslam kongresi düzenlemeye ve halifelik için Şeyh Ahmed Senusi’yi desteklemeye karar vermiştir (Gazzini, 2004: 83). Şeyh Ahmed Senusi Suriye’de bulunduğu sırada Filistin’e gitmek için İngilizlerden izin almış ve önce Beyrut’a oradan da Hayfa ve Filistin’e gitmiştir. Gazzini Senusi’nin bu yolculuğun amacının yerel tanınmış Müslüman dinî liderlerle görüşmek ve halifeliğe adaylığı için destek aramak olabileceği yorumunu yapmıştır (Gazzini, 2004: 84-85). Gazzini, Şeyh Ahmed Seusi’nin 1924 Kasım sonunda Şam’a döndüğünde Müslüman dinî liderlerin desteğinden emin olduğu için çok huzurlu olduğunu ve 1925 Mart ayında yapılması planlanan Mekke İslam Kongresinde halifelik tahtına çıkacağına inandığını iddia ederek bu durumu aceleyle İstanbul’daki ABD yüksek komiseri Amiral Mark L. Bristol’e yazdığını belirtmiş ve Şeyh Ahmed Senusi’nin mektubundan alıntılanmış şu ifadeleri paylaşmıştır:

Mersin’den ayrıldığımı ve Şam’a ulaştığımı bildirmek için size bu mektubu yazıyorum. Mekke’ye seyahatim için hazırlanıyorum. Orada Mart’ın sonunda yeni halifeyi seçmek için benim başkanlığında büyük İslam Kongresi yapılacak. Bir onur ki pek çok grup oyunu bana vermek istiyor ancak ben kongrenin kararına katılmayı tercih ederim (Gazzini, 2004: 85).

Anlaşılan Gazzini buradaki ifadeleri farklı yorumlamıştır. Paylaşılan ifadelerde Şeyh Ahmed Senusi halifeliğe aday olacağından değil yalnızca başkanlık edeceğinden bahsetmiştir. Ayrıca kongrede çıkacak genel kararı desteklemek istediğini belirtmiştir. Gazzini ise dinî liderlerin desteğinden emindi ve halifelik tahtına çıkacağına inanıyordu, şeklinde ifadeler kullanmış ve yine bir Bristol raporuna atıfta bulunarak, Senusi’nin, sekreteri yüzünden kendisini yeni bir Papa olarak düşündüğü ve halifelik kurumunu Vatikan’ın İslami bir eşdeğeri olarak gördüğü iddiasında bulunmuştur (Gazzini, 2004: 85). Gazzini daha sonra her iki İslam kongresinin de bir yıldan fazla ertelendiğini ve Şeyh Senusi’nin adaylığının hiçbir zaman gündeme gelmediğini ve aday olarak herhangi bir kongreye katılmadığını belirtmiştir (Gazzini, 2004: 89).

Mart 1925’te yeni halife seçimi için yapılması planlanan Kahire Hilafet Kongresi 13-19 Mayıs 1926’da hilafetin gerekliliğini ve geleceğini tartışmak üzere gerçekleştirilmiştir (Toynbee, 1998: 106, 107, 109). Türkiye sefiri, konferansa katılmayacaklarını, hilafet meselesinin artık Türkiye’yi ilgilendirmediğini bildirmiştir (Toynbee, 1998: 110; <http://iktibasdergisi.com/2018/01/26/5684/>). Kongrede hilafetin tesisi için çalışılması ve halifelik seçimi için ileride başka bir kongre gerçekleştirilmesi kararlaştırılmış ancak öngörülen bu kongre hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (Toynbee, 1998: 115-116; <http://iktibasdergisi.com/2018/01/26/5684/>). 1924 yılı sonunda çağrı yapılan fakat ancak

1926 Haziran'ında gerçekleşebilen Mekke'deki İslam Dünyası Kongresinde de İslam dünyasının meseleleriyle meşgul olacak daimî bir komisyon kurulması kararlaştırılmış ancak bu gerçekleştirilememiş, bu kongrede de Kahire'de alınan kararların ötesine geçilememiştir (Yıldız, 2009: 7). Bu iki kongre ile ilgili kaynaklarda Şeyh Ahmed Senusi'nin adaylığı, kongre başkanlığı ya da kongrelere katılımı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi Şeyh Ahmed Senusi'nin beyanatlarından ve fiiliyatından halife olmak gibi bir gayesi olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca istihbarat raporlarında geçen ifadeler Mustafa Kemal'in devrimler konusundaki kararlılığı ile çelişmektedir. Hilafetin kaldırılmasındaki gerekçe, İslam dünyasında birlik sağlamaktan ziyade parçalanmaya neden olmasıdır. Ayrıca hilafetin kaldırılması ile ilgili kararda Hilafetin, hükümet ve Cumhuriyet'in mana ve mefhumunda esasen mevcut olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla önemini yitirmiş gereksiz bir kurum olan hilafetin yeniden tesisi için Mustafa Kemal'in bahsedilen tekliflerde bulunması pek akla yatkın değildir (Şimşir, 1974). Zaten gerçekleştirilen kongrelerde de halifelik kurumunu üstlenmeyi deneyen ülkeler olsa da çoğunluktan geri dönüş alınmadığı için başarılı olunamamıştır (Akgün, 2006: 12). Şeyh Ahmed Senusi'nin bu kongrelere dahiline dair de herhangi bir bilgi mevcut değildir. Burada bir de yabancı devletlerin istihbarat raporlarının güvenilirliğinin irdelenmesi gerekir. İstihbarat raporlarında, edinilen her türlü bilgi doğru olup olmadığına bakılmaksızın rapor edilebilmekte ve bazen belli konularda belli bir algı yaratmak üzere yorumlara ve hatta uydurma bilgilere yer verilebilmektedir. Dolayısıyla istihbarat raporlarında geçen bilgilerin teyid edilerek kullanılması gerekir. Zaten Özoğlu ve Gazzini de ilgili bilgileri verdikten sonra, bu bilgilerin güvenilirliği ile ilgili şerh düşmüşlerdir.

4. ANKARA HÜKÜMETİ TARAFINDAN ŞEYH SENUSİ'YE YAPILAN TAHSİSATLAR

İstanbul'a gelmesinden itibaren Şeyh Senusi'nin masraflarının çoğu Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır. Şeyh Senusi Millî Mücadele'ye dâhil olduktan sonra da her türlü masrafı TBMM Hükümeti tarafından karşılanmıştır. Kendisine aylık belirli miktarlarda maaş tahsis edilmiştir. Bunun yanında hem kendisinin hem de maiyetinin iâşe masrafları, ikametgâh ve yol masrafları da temin edilmiştir. Ayrıca Şeyh Senusi zaman zaman Trablusgarp'taki ailesi için de yardım taleplerinde bulunmuş ve bunların büyük bir kısmı karşılanmıştır.

4.1. Maaşı ve Maiyetinin Masrafları

Şeyh Senusi'nin ve maiyetinin maaşları ve iâşe masrafları Ankara Hükümeti tarafından karşılanmıştır. İstanbul Hükümeti'nin de bu masrafları büyük ölçüde karşıladığı görülse de Şeyh Senusi I. Dünya Savaşı zamanından kalan alacaklarını ve İstanbul'a ilk geldiğinde padişah tarafından kendisine hediye edilen ve hazineye emanet ettiği paralarını alamamıştır.

Şeyh Senusi, 7 Kasım 1918 (7.11.1334) tarihinde Osmanlı Harbiye Nezareti'ne gönderdiği tezkerede maiyetinde bulunan kişilere ait bazı masraflar belirtilerek toplamda 57.882 kuruşluk bir tahsisat talep edilmiştir (ATASE, *ISH*, 246/45; ATASE, *ISH*, 246/45aa).

Meclis-i Vükela'nın 24 Aralık 1918 (24.12.1334) tarihli müzakeratında, Harbiye Nezareti'nden Şeyh Senusi ve Senusiyye erkânına Harbiye Nezareti tarafından aylık toplam 164.000 kuruş tahsis edildiği, ancak aylık olarak bu kadar büyük bir meblağın örtülü ödenekten sağlanmasının mümkün olmadığından bahsedilmektedir. Bu nedenle eskiden olduğu gibi Şeyh Senusi'ye 31.000 kuruş tahsis edilmesi ve maiyetindeki diğer şahıslar için istenen aylık meblağın kesilmesine karar verilmiştir (BOA, *MV*, 213/80).

15 Ocak 1919 (15.1.1335) tarihli belgede Şeyh Senusi'nin borçlarını kalem kalem yazarak toplamda 121.692 kuruş talep ettiği görülmektedir. Bu kalemlerin içinde maiyetinden bazı kişilerin ikamet, iâşe ve tedavi masrafları, eczacı, fotoğrafçı ve donanma pazarı esnafına olan borçlar ve Şeyh Senusi'nin yol masrafları ile Şeyh Senusi'ye sabah-akşam alınan günlük beş gazetenin toplu ücreti de mevcuttur (ATASE, *ISH*, 246/121). 12 Mart 1919 (12.3.1335) tarihli bir belgeden Şeyh Senusi'nin masraflarına ait 9.010 kuruşluk bir fatura ibraz ettiği görülmektedir. Bu belgedeki harcama kalemlerinin ise atkı, eldiven, ayakkabı, kumaş, kalpak tamiri, apolet gibi giyim kuşam ile ilgili olduğu görülmektedir (ATASE, *ISH*, 246/151aa). Yine 23 Nisan 1919 (23.4.1335) tarihli bir belgede Şeyh Senusi için satın alınan gazete masraflarından bahsedilmektedir (ATASE, *ISH*, 246/178).

Meclis-i Vükela'da 7 Mayıs 1919 (7.5.1335) tarihinde alınan karara göre; Şeyh Senusi'ye Harbiye Nezareti tarafından aylık olarak 50.000 kuruş ödenmektedir ancak nezaret bütçesinin harcamaları artık ayrılan kalemler üzerinden yapılacağı için bu meblağın ödenme imkânı

kalmamıştır. Bu nedenle Şeyh Senusi'ye ayrıca olağanüstü bütçe ödeneğinden verilen aylık 40.000 kuruşa ilaveten bu 50.000 kuruşun da olağanüstü bütçe ödeneğinden karşılanması kararlaştırılmıştır (BOA, MV, 215/101). Buradan Şeyh Senusi'nin aylık 90.000 kuruş yani 900 lira aldığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁵

Meclis-i Vükela'nın 1 Haziran 1919 (1.6.1335) tarihindeki içtimasında; Şeyh Senusi'nin Bursa'ya ilk geldiğinde belediye sandığından Şeyh Senusi adına 28.731 kuruşluk bir harcama yapıldığı ve bu meblağın Belediye tarafından Dâhiliye Nezareti'nden talep edildiği gündeme getirilmiştir. Alınan kararda ise; daha önce Dâhiliye Nezareti tarafından, bahsedilen meblağın olağanüstü bütçe ödeneğinden karşılanması istenmiştir. Ancak, zaten Şeyh Senusi'ye adı geçen ödenekten aylık 400 lira verilirken 500 lira da zam yapılarak aylığı 900 liraya çıkarılmış ve ayrıca ikamet ettiği evin kirası da karşılandığından, Belediyenin talep ettiği meblağın Şeyh Senusi'nin mutemedinden talep edilmesi gerektiği kararlaştırılmıştır (BOA, MV, 216/3).

Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele'ye dâhil olmasından sonra konuyla ilgili ilk belge 20 Kasım 1920 (20.11.1336) tarihlidir. Dâhiliye Vekâleti'nden Maliye Vekâleti'ne gönderilen yazıda; Konya'da bulunan Şeyh Senusi hazretlerinin masrafları ve maiyetinin maaşı için örtülü ödenekten 800.000 kuruş tahsis edildiği, ancak böyle bir meblağın gönderilmesi halinde örtülü ödenekte hiç para kalmayacağı, umumi bütçeden alınmasının ise zaman alacağı, bu nedenle de bahsedilen miktarın Konya'dan karşılanması istenmiştir. Maliye Vekili durumu Heyet-i Vekile Riyaseti'ne yazmış ve mesele 12 Aralık 1920 (12.12.1336) tarihinde Heyet-i Vekile'de görüşülmüştür. Harcanan 800.000 liranın Dâhiliye bütçesine iade edilmesi, bahsedilen meblağın Maliye Vekâleti bütçesinden ve 89.000 lirasının da örtülü ödenek kaleminden karşılanması kararlaştırılmıştır (BCA, 2017-03-28 (1) 0021; BCA, 030-18-01-01-2-22-16; BCA, 2017-03-28 (1) 0023).

Şeyh Senusi 11 Mart 1921 (11.3.1337) tarihinde Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektubunda; maiyetindeki memurların maaşıyla ilgilenmesi için Nihat Paşa'yı öğütlemesini istemektedir. Bunun için her seferinde müracaatta bulunmanın uygun olmadığını ve bunun kendilerini yorduğunu ifade etmiştir. Daha sonra "eğer kudretim olsaydı onlar için size mürâcaatta bulunmazdım" diyerek, Osmanlı Hükümeti'nin I. Dünya Savaşı öncesinde aylık tahsis etmeyi teklif ettiğini ancak kendilerinin kabul etmediğini ve I. Dünya Savaşı'na dâhil olduktan sonra Padişahın kendisine aylık 500 altın lira tahsis ettiğini belirtmiştir. Bu parayı masraflarının çokluğundan dolayı kabul ettiğini söyleyen Şeyh Senusi, buna rağmen asker

¹⁰⁵ Şevket Pamuk, 1920 yılındaki 1 lira'nın 1998 yılı sonunda TL bazında değerini 1.375.598, ABD Doları bazında değerini 4.35 olarak belirtmiştir (Pamuk, 2000:32). Buradan yola çıkılarak Şeyh Senusi'nin aylığının değeri (1998 yılı için) 3915 Dolar olarak hesaplanmıştır. Bu paranın günümüzdeki (2020) karşılığı 3915 Dolar= 22.981 TL olarak hesaplanmıştır (16.01.2020'de dolar kuru 5.87 TL'dir). Ancak bu meblağ Doların 1998'den günümüze kaanmış olduğu değer göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Hesaplama konusunda yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Erkan Aktaş'a teşekkür ederim.

kıyafetleri, çadır ve iâşe masraflarını kendisinin karşıladığını da eklemiştir. Masrafların toplamının 70.000 altın lirayı bulduğunu, hükümetin bu parayı ödemeyi vaad ettiğini fakat o zaman hükümetin durumunun müsait olmadığını bu nedenle de bu borçtan dolayı hükümeti zorlamadıklarını da belirtmiştir (CA, 01020034-1). Burada Şeyh Senusi'nin bir taraftan maddî bir talepte bulunduğunu, diğer taraftan da muhtemelen Mustafa Kemal tarafından yanlış anlamaktan çekindiği için kendini açıklama yapmak zorunda hissettiği ve bu nedenle duygusal bir hale büründüğü görülmektedir. Mektubun devamında Şeyh Senusi; Mustafa Kemal'in Kendisine Konya'da iken gönderdiği 8.000 lirayı nereye harcadığını açıklamıştır. Bu paranın 4.000 lirasını ailesine gönderdiğini, kalanını da Konya'dan Kayseri'ye gitmeden önceki kira masraflarını ödemek için kullandığını belirterek, "himmetinizle her memlekette masrafımızı te'mîn ediyorlar ancak" maiyetimize ait bazı masrafları ahaliye teklif etmek uygun değildir. "Fi'l-hakika sizin tahsîsâtınız kifâyet etmektedir" diye yazmıştır.

Dâhiliye Vekâleti tarafından 26 Nisan 1921 (26.4.1337) tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne gönderilen yazıda; Şeyh Senusi'ye bin ve maiyetine 300 lira olmak üzere toplam 1.300 lira olarak ödenen aylığın, Şeyh Senusi'nin gittikçe artan masrafları nedeniyle yetersiz geldiği belirtilmiş ve ihtiyacının karşılanması için maiyetine verilen aylığın 500 liraya çıkarılması teklif edilmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0013). Maliye Vekili de 6 Haziran 1921 (6.6.1337) tarihinde, Şeyh Senusi'ye 25 Temmuz 1920 (25.7.1336) tarihinden itibaren 500 lira maaş ve 400 lira yemek masrafı olmak üzere toplamda 900 lira ödenmekte olduğunu ve Şeyh Senusi'nin ihtiyaç içinde olduğunu açık olduğunu belirterek Şeyh Senusi'ye aylık 1000, maiyetine de 300 lira olmak üzere toplam 1.300 lira verilesi teklifin uygun görüldüğünü bildirmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0018). Dâhiliye Vekili ve Maliye Vekili'nin Şeyh Senusi'nin aylığı ile ilgili belirtmiş olduğu rakamlar birbirini tutmamaktadır. Hangi rakamın doğru olduğu tam olarak tespit edilememiştir. Ancak 27 Ekim 1921 (27.10.1337) tarihli İcra Vekilleri Heyeti'nin aldığı karar ile Şeyh Senusi'nin maiyetine verilen aylık 300 liranın 600 liraya çıkarılmasına karar verildiği kesin olarak belirtilebilir (BCA, 030-18-01-01-3-34-17; BCA, 2017-03-28 (1) 0015; BCA, 2017-03-28 (1) 0016).

Mustafa Kemal tarafından 18 Temmuz 1922 (18.7.1338) tarihinde Urfa'da bulunan Şeyh Senusi'ye gönderilen telgrafta; "Mahsûsâtınıza mahsuben üç yüz yirmi bin guruşun [...] Urfa muhâsebe-i celîlesine gönderildiği anlaşılmıştır. Devâm-ı âfiyetinizi temennî ederim efendim." demektedir (CA, 01003701-51).

Şeyh Senusi Mersin'de ikamet ettiği 25 Haziran 1923 (25.6.1339) tarihinde İcra Vekilleri Riyaseti'ne gönderdiği telgrafta; maaşının ve mahsusatının kendisine ulaşmadığını belirterek bir an önce gönderilmesini rica etmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0044). Maliye Vekâleti, Şeyh Senusi'nin Haziran 1923 mahsusatı için 480.000 kuruşu, 21 Haziran 1923 (21.6.1339) tarihinde postaya verilerek Adana defterdarlığına gönderdiklerini bildirmiştir. İcra Vekilleri Heyeti Reisi

de 4 Temmuz 1923 tarihinde Maliye Vekâleti'nin cevabını Şeyh Senusi'ye iletmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0045; BCA, 2017-03-28 (1) 0043).

Müdafaa-i Milliye Vekili tarafından Başvekâlet'e 3 Nisan 1924 (3.4.1340) tarihinde bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda; Şeyh Senusi'nin misafirlerinin çok fazla olması ve onlara yemek ikramında sıkıntı çekmemesi için Mustafa Kemal tarafından uygun miktarda erzak verilmesinin emr edildiğini ve bunun üzerine 7 Kasım 1922 (7.11.1338) tarihinden itibaren aylık 450 kilo et, 60 yağ ve 900 kilo pirinç verildiği ayrıca maiyetinin de iaşelerinin temin edildiği belirtilmektedir. Devamında ise, senelik bütçelerinin asgari iâşe fiyatlarında yapılan yüzde 2,5'lük artış nedeniyle ordunun iâşesinin bile karşılayamayacağını düşündüklerini, bu nedenle de Şeyh Senusi'ye yapılan iâşe yardımının sürdürülmesine ve maiyetinin iâşesinin sağlanmasına imkân görülemediğini ifade ederek bu konuda bir karar verilmesini istemiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0061; BCA, 2017-03-28 (1) 0060). Maalesef bu konuda nasıl bir karar alındığına dair elimizde hiçbir belge mevcut değildir.

11 Mayıs 1924 (11.5.1340) tarihinde Dâhiliye Vekâleti tarafından Başvekâlet'e gönderilen yazıda Şeyh Senusi'nin aylık mahsusatının 1.600 lira olduğunu ve mart ayına ait mahsusatının 19 Mart'ta gönderildiği belirtilmiştir. Ayrıca 1924 (1340) senesi Nisan'ından 1925 (1341) Şubat'ına kadar on bir aylık mahsusatı olan 17.600 liranın Mersin Vilayeti'ne havale edildiği bildirilmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0062).¹⁰⁶

Şeyh Senusi'nin Anadolu'da bulunduğu sürece her türlü ihtiyacının karşılanmasına gayret gösterildiği görülmektedir. Maaşının dönemin şartları nedeniyle çok düzenli ödenemediği, bazen gecikmeli bazen de bir yıllık tahsisatının peşin ödendiği görülmektedir. Şeyh Senusi 5 Temmuz 1924 (5.7.1340) tarihinde Mustafa Kemal'e gönderdiği bir mektubunda; misafirleri için tahsis edilen maaş için memnuniyetini dile getirmiş ve bunu "bu maâş husûsundaki lütfunuzun hiçbir vakt şükrünü edâ' etmeye muktedir olamam" sözleriyle dile getirmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0058).

4.2. İkametgâh ve Yol Masrafları

Şeyh Senusi, Anadolu'da bulunduğu sürece, tüm yol masrafları ve ikametgâh masrafları hatta maiyetinin de ikametgâh ve yol masrafları Ankara Hükümeti tarafından karşılanmıştır. Bunu bir şehirden diğer bir şehre giderken yapılan yazışmalardan anlamak mümkündür. İstanbul Hükümeti'nin de Millî Mücadele'ye dâhil olmadan önce Şeyh Senusi'nin masraflarını büyük ölçüde karşıladığı görülmektedir. Ancak bazı borçların ödenemediği de görülmektedir.

¹⁰⁶ Bu belge, Gazzini'nin 12 Mayıs 1924 tarihli İngiliz istihbarat raporuna dayanarak ileri sürdüğü bir iddiayı geçersiz kılmaktadır. İddiaya göre Mustafa Kemal; İtalyanlar, Fransızlar ve Yunanlara karşı elde edilen büyük başarılar ve Ankara Hükümeti'nin Lozan Konferansında tanınırlık kazanarak siyasi otoritesini güçlendirmesi sonucunda Şeyh Senusi'nin stratejik önemini kaybetmesi nedeniyle Şeyh Ahmed Senusi'nin ödeneğini kesmiştir (Gazzini, 2004: 74-75).

Şeyh Senusi, İstanbul'da iken uzun süre Topkapı Sarayı'nda misafir edilmiştir. Bursa'ya gittiğinde de kendisi ve on sekiz kişiden oluşan maiyetinin ikameti için kiralık evler tahsis edilmiştir. Bursa Vilayeti tarafından Meclis-i Vükela'ya gönderilen telgrafnamede Şeyh Senusi ve maiyetinin ikameti için altı aylık kira bedeli olarak 1.400 lira ve iâşelerini temin için de 500 lira tahsis edilmesinin gerektiği bildirilmiştir. Bunun üzerine mesele 26 Kasım 1918 (26.11.1334)'de Meclis-i Vükela'da görüşülerek altı aylık kira bedeli olarak 1.400 lira ve aylık iâşe masrafı olarak da 400 lira verilmesine karar verilmiştir (BOA, MV, 213/31).

2 Mart 1919 (2.3.1335) tarihli belgeye göre; Şeyh Senusi Bursa'da ikamet ettiği sırada, Mudanya'dan Bursa'ya gitmek için kendisine özel bir tren tahsis edilmiştir. Bursa demiryolu işletme müfettişliği de bu tren ücreti olan 831 kuruşu Dâhiliye Vekâleti'nden talep etmiştir. Konu Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve Dâhiliye Nezareti'nin bütçesinde bu borcun karşılığı olmaması nedeniyle olağanüstü masraflar kaleminden ödenmesine karar verilmiştir (BOA., MV, 215/10).

Meclis-i Vükelanın 15 Temmuz 1919 (15.7.1335) tarihli oturumunda alınan karardan anlaşıldığına göre; Şeyh Senusi'nin Bursa'da şimdiye kadar bulunduğu köşkte ikametine devam etmesi uygun ve zaruridir. Bu nedenle bu köşkün ve maiyeti için Şeyh Senusi tarafından aylık 15 liraya kiralanan binanın senelik kira ücreti Maliye Nezareti tarafından Bursa vilayetine gönderilmiştir (BOA, MV, 216/75).

Bursa Vilayetinden, Şeyh Senusi'nin kullanması için koşum takımları ve hayvanlarıyla beraber bir araba tahsisi için 1000 lira gerektiği bildirilmiş ve Meclis-i Vükela'da 26 Kasım 1919 (26.11.1335)'de alınan kararla bu meblağın olağanüstü bütçe ödeneğinden karşılanmasına karar verilmiştir (BOA, MV, 217/133).

Millî Mücadele'ye dâhil olduktan sonra Şeyh Senusi'ye bir otomobil tahsis edilmiş olduğu görülmektedir. Konya'dan gönderilen 18 Temmuz 1920 (18.7.1336) tarihli belgede, Şeyh Senusi'nin otomobiline ait bir parçanın tamiri mümkün olamayacak şekilde kırıldığından bahsedilmektedir (ATASE, ISH, 853/38).

Konya Valisi Haydar Bey 26 Temmuz 1920 (26.7.1336) tarihinde Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği yazıda; Şeyh Senusi ve maiyetinin iâşe masraflarının belediye tarafından ödendiğini, ancak maiyetinin kalabalık olması nedeniyle masrafların fazla geldiğini ve Konya'ya geldikleri tarihten itibaren maiyetlerine ait tahsisatın gönderilmesini istemektedir (CA, 01020019-2).

Eskişehir Mutasarrıfı tarafından TBMM Riyaseti'ne gönderilen 3/4 Ocak 1921 (3/4.1.1337) tarihli telgrafta, Şeyh Senusi'nin soğuktan çok etkilendiği, kendisini soğuktan muhafaza edecek otomobil bulunamadığını, bu şartlar altında seyahatini ertelemeye mecbur kalacağını dile getirmiş ve bununla ilgili haber beklediklerini belirtmiştir (CA, 01020027-2).

Mustafa Kemal cevaben yazdığı telgrafta, istenilen özellikte bir otomobil olmadığı için temin edilemeyeceğini bildirmiştir (CA, 01020027).

Şeyh Senusi Millî Mücadele'ye dâhil olduktan sonra da İstanbul Hükümeti'nde Şeyh Senusi'nin Bursa'da bulunduğu sırada ikamet ettiği evin kira bedeli ile ilgili birtakım yazışmalar yapıldığı ve bu yazışmaların 2 Nisan 1922 (24.1338)'ye kadar devam ettiği görülmektedir. Yazışmalardan anlaşıldığına göre Şeyh Senusi için Bursa'da Müfettiş Şefik Bey'in evi kiralanmış fakat kira bedelinden kalan 38.670 kuruş 15 para ödenmemiştir. Şefik Bey 26 Kasım 1921 (26.11.1337) tarihinde Bursa Valiliği'ne yazarak borcunun ödenmesini talep etmiştir. Bursa Valiliği de durumu İstanbul'a bildirmiştir. Maliye Nezareti'nin, söz konusu borcun merkezden ödenmesinin usule aykırı olduğunu belirtmesi üzerine borcun vilayet tarafından ödenmesi gerektiği Bursa Valiliği'ne bildirilmiştir (BOA, *DH.KMS*, 56-2/35).

Şeyh Senusi'nin halifesi Muhammed Zevi, 24 Nisan 1922 (24.4.1338) tarihinde Mustafa Kemal'e yazdığı telgrafta, ertesi gün Şeyh Senusi'nin bulunduğu Urfa'ya gitmek üzere hareket edeceğini söyleyerek ve Urfa'ya varana kadar kendisini idare edecek münasip bir miktarda paranın verilmesini rica etmiştir. Mustafa Kemal de aynı tarihte verdiği cevabında isteklerinin yerine getirilmesi için gerekli yerlere emir verildiğini ifade etmiştir (CA, 01003569-10; CA, 01003569).

Şeyh Senusi', Mustafa Kemal'den seyahatleri esnasında eşyalarının gümrük resminden muaf tutulmasını istemiş, Mustafa Kemal de buna müsaade etmiştir. Şeyh Senusi 3 Haziran 1922 (3.6.1338) tarihinde Mustafa Kemal'e yazdığı mektupta, konuyla ilgili lütfundan dolayı teşekkür etmektedir. Devamında da vergiyi vermekten geri kalmamız dünya malına bağlılığımızdan ya da hükümetin emirlerine muhalefet etmekten değil düşmanların bunu bir fitne vesilesi olarak kullanmamaları için, diye belirtmektedir (CA, 01003701-28).

Şeyh Senusi Urfa'dan Adana'ya gideceği sırada, Mustafa Kemal'in emri üzerine Dâhiliye Vekâleti tarafından yapacağı seyahatin maliyetinin ne kadar olacağı Urfa Mutasarrıflığı'na sorulmuş ve verilen cevapta Şeyh Senusi'nin ifadesine göre Urfa'dan Osmaniye'ye kadar eşyaları için on sekiz yük arabası gerektiği, bunların kirası ve yol masrafları ile Osmaniye'de tren vesaire masrafları için 3.500 liraya ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. Dâhiliye Vekâleti, Büyük Millet Meclisi tarafından örtülü ödenek için ayrılan ödeneğin 6.000 lira olduğunu ve 3.500 lirası buraya harcanırsa daha önemli ihtiyaçlar için para kalmayacağını bildirilerek 25 Temmuz 1922 (25.7.1338) tarihinde Mustafa Kemal'den görüş istenmiştir (CA, 01003701-43). Mustafa Kemal de 27 Temmuz 1922 (27.7.1338)'de İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e, Şeyh hazretlerini bu veya herhangi bir konuda rencide etmenin uygun olmayacağını belirterek paranın farklı vekâletlerin örtülü ödeneklerinden karşılanmasını istemiştir (CA, 01003701-44). Bunun üzerine İcra Vekilleri Heyeti Reisi tarafından 31 Temmuz 1922 (3.7.1338) tarihinde, Şeyh Senusi'nin yol

masrafları için Dâhiliye Vekâleti'nin örtülü ödeneğinden 3.000 liranın Osmanlı Bankası vasıtasıyla Urfa'ya gönderildiği Mustafa Kemal'e bildirilmiştir (CA, 01003701-45).

24 Ağustos 1923 (24.8.1339) tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi tarafından Nafia Vekâleti'ne gönderilen yazıda, Şeyh Senusi'nin Mersin'den Ankara'ya geleceği belirtilerek, kendisine bir vagon salonu tahsis edilmesi istenmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0026). Nafia Vekâleti'nden 28 Ağustos 1923 (28.8.1339)'te verilen cevapta, Şeyh Senusi'ye vagon salonu tahsisi için gerekli emirlerin verildiği ifade edildikten sonra, Şeyh Senusi'nin daha önce Yenice'den Ankara'ya yaptığı seyahatin vagon ücreti olan 52.150 kuruş ile yeniden Mersin'den Ankara'ya gitmesi için tahsis edilecek vagon ücreti olan 54.350 kuruşun ödenmesi için izin istenmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0029). 3 Eylül 1923 (3.9.1339) tarihinde de Şeyh Senusi için istenen vagonun tahsis edildiği bilgisi verilmiştir. 24 Eylül 1923 (24.9.1339)'de de Ankara Valiliği'nden, Şeyh Senusi'nin ikameti için belediye tarafından bir ev hazırlandığı bilgisi verilmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0031; BCA, 2017-03-28 (1) 0030).

Şeyh Senusi son olarak 22 Ekim 1924 (22.10.1340) tarihinde, Mustafa Kemal'in Özel Kalem Müdürü Hayati Bey'e yazdığı veda mektubunda, Türkiye'den ayrılması için müsaade edildiği zaman, yol masrafları için kendisine başvurmasının istendiğini belirterek, 23 Ekim 1924 (23.10.1340) veya 30 Ekim 1924 (30.10.1340) tarihinde Suriye yoluyla Medine'ye hareket edeceğini, elinde kendisini yolda idare edecek ve ikamet masraflarını karşılayacak mali kuvveti olsa hiçbir şekilde hükümeti rahatsız etmeyeceğini belirterek yol masraflarının acilen karşılanmasını istemiştir (CA, 01016467-505).

Şeyh Senusi, Mersin'de bulunduğu sürece her zaman olduğu gibi ikametgâh masrafları hükümet tarafından karşılanmıştır. Fakat son sene ikamet ettiği hane ile ilgili bazı problemler yaşamıştır. 29 Mayıs 1924 (29.5.1340) tarihinde İsmet Paşa'ya mektubunda yazdığına göre; Rum bir aileye ait olan bir evde oturmaktayken, Mersin Valisi evin satıldığını söyleyerek, evden çıkması gerektiğini, yine Mersin'de kendisi için uygun bir ev tedarik edeceğini vaat etmiştir. Kendisi de hükümet nereyi uygun görürse orayı kabul edeceği cevabını vermiştir. Ancak ertesi gün Mersin'de bir ev bulmanın mümkün olmadığı söylenerek, Tarsus'a nakledilmesi teklif edilmiştir. Şeyh Senusi de "hayâtına düşmân olan" Tarsus'un havasıyla uyum sağlayamayacağı için kesinlikle gidemeyeceğini beyan etmiştir. Ertesi gün evi satın alan kişinin kendisine geldiğini ve elindeki yazıda evden çıkmasını ya da mahkemeye başvuracağını uygunsuz bir dille yazdığını ve bu durumun kendisini çok üzdüğünü belirtmiştir. Bunun şahsına değil "Cumhûriyet-i fahîm-ânemize bir taarruz" olduğunu, vatanına dönmesine müsaade edilene kadar maden sularından istifade etmek üzere İzmir'e ve hamamlardan istifade etmek üzere Bursa'ya gitmek istediğini bildirerek, münasebetsizliğe meydan verilmemesi için gerekenin yapılmasını rica etmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0007). İsmet Paşa bunun üzerine hemen Mersin Vilayeti'nden konuyla ilgili bilgi verilmesini istemiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0006). 30 Haziran

1924 (30.6.1340) tarihinde Mersin Vilayeti'nden gelen cevapta şu ifadeler yer almaktadır: Şeyh Senusi, bir seneden fazladır Mersin'e yirmi dakika mesafede olan Osmaniye Mahallesi'nde güzel bir evde ikamet etmektedir. Bu hane Yunan tebaasından birine ait olduğu için Vilayet tarafından ahaliden birisine kiralanmış ve o kişi de Şeyh Senusi'ye kiralamıştı. Daha sonra mal sahibinin harb kazançlarından olan borcuna mahsuben hükümet tarafından müzayedeye çıkarılarak 9.000 kûsür lira bedelle birkaç ay önce şimdiki sahibine kiralanmıştır. Yeni sahibi meskenin dolu olması yüzünden pek çaresiz ve eve muhtaç kalmış evin tahliyesi hususundaki müracaatı uygun bir dille ertelenmiştir. Fakat hane etrafında bulunan bahçedeki meyve ağaçlarının yaz mevsimi dolayısıyla kuruma tehlikesinde olduğunu, kendisinin de muhtaç durumda olduğunu, 9.000 lira gibi bir meblağ vermesine rağmen evsiz kaldığını belirterek tekrar müracaat etmiş ve haklı görülmüş bunun üzerine Şeyh Senusi için uygun bir ev bulmaya çalışılsa da hem kendisinin konumuna uygun hem de maiyetiyle birlikte ikametine kâfi bir ev bulunamamıştır. Tarsus'ta uygun bir ev bulunmuş ancak Şeyh Senusi istememiş bunun üzerine ev sahibine bir miktar para verilerek iki ay daha müsaade etmesi için ikna edilmiştir. Bu bilgiler verildikten sonra, Şeyh Hazretlerine karşı hiç kimse tarafından herhangi bir hürmetsizlik yapılmamıştır. Hükümet tarafından kendisinin hiçbir şeyi eksik edilmemektedir. İsteddiği yerde ev bulunamaması ve hane sahibinin haklı olduğu konusunda maiyetindekilerin kendisine durumu izah ederek ikna edeceği yerde "sû-i telkinâtta bulunarak Hükûmetin bu hâneye sahibinin rızâ'sı olmadan el koyabileceği yönünde iknâ' etmişlerdir ve bu nedenle Başvekâlet'e mürâcaat etmiştir" denilmektedir. Bu nedenle, ancak hane sahibinin rızasıyla Şeyh hazretlerinin sınırlı bir şekilde ikametinin mümkün olacağı, hükümetçe hane sahibine rica etmek dışında başka bir muamelenin mümkün olmadığı Şeyh Senusi'nin maiyetine tekrar tebliğ kılındığı belirtilmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0008). Şeyh Senusi 5 Ağustos 1924 (5.8.1340) tarihinde İsmet Paşa'ya yazdığı mektubunda hanesiyle ilgili problemi yeniden dile getirmiş, bazı şahıslar ikamet ettiğimiz konak önünde bağırarak "göçmekliğimizi söylemektedirler", diye yazmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir misafirine karşı yapılan bu tecavüz karşısında, evden çıkmak ve ortada kalmak hükümetin şerefine uygun olmaz, diyerek bu muameleden dolayı çok mağdur ve üzgün olduğunu dile getirmiş ve bir çaresi varsa bu meselenin çözülmesini istemiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0055). 14 Ağustos 1924 (14.8.1340) tarihinde de ev sahibinin Mustafa Kemal'e mağduriyetini bildiren bir mektup yazdığı görülmektedir. Mektupta; varımızı yoğunuzu harcayarak geçimimizi sağlamak için aldığımız bahçe ve evde Şeyh Senusi Hazretleri ikamet etmektedir. Bu nedenle her gün zarara uğruyoruz. Aylarca uğraştık çare bulamadık. Hürmetsizlik etmemek için mahkemeye başvurmadık ancak artık tahammülümüz kalmadı. Hakkımızı aramak için hangi makama başvuracağız? "Kanûn adâlet tecellî etmeyecek ve bizler efrâd-ı milletten değilssek istihâmâtımızın neticesinin" bildirilmesini rica ediyoruz, ifadeleri yer almaktadır. Mustafa Kemal meseleyi Başvekil İsmet Paşa'ya havale etmiştir. İsmet Paşa 18

Ağustos 1924 (18.8.1340) tarihinde Şeyh Senusi'ye yazdığı cevabında; ikamet ettiği hane üzerinde tasarruf hakkının mülk sahibine ait olduğunu, mülk sahibinin tasarruf hakkından men edilmesinin kanunlara uygun olmadığını kendilerince de malum olduğunu belirterek istirahatini temin için gerekenlerin yapılmasının Mersin Vilayeti'ne bildirildiğini ifade etmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0053). Şeyh Senusi Türkiye'den ayrılacağı sıralarda İsmet Paşa'ya yazmış olduğu 22 Ekim 1924 (22.10.1340) tarihli mektubunda; bunun bir veda mektubu olduğunu belirterek, iki aydır gitmek için uğraştığını, fakat bu süreçte bazı meselelerin kendisini üzdüğünü dile getirmektedir. Bunlardan birinin ikamet ettiği ev ile ilgili olduğunu söyleyen Şeyh Senusi, daha önce durumu size arz etmiştim fakat siz de hane sahiplerinin haklı olduğunu belirterek haneyi terk etmemi istemiştiniz fakat hiçbir şekilde başka ev bulunamadı ve ev sahiplerinden Türkiye'den ayrılana kadar kalmam konusunda ricada bulunmuştuk. Hane sahibi kıyaslanamaz derecede fahiş bir kira ücreti talep etti. İleri gelen şahıslarla meseleyi kendisiyle görüşmek üzere haber gönderildi fakat hala haber gelmedi. Bir de baktım ki mahkmeden çağrılıyorum, diyerek şaşkınlığını dile getirmiştir. Şeyh Senusi, kendisinin gaspçı, saldırgan ya da hükümetin emirlerine isyan eden bir kişi olmadığını, hükümetin geçici bir misafiri olarak böyle bir muameleye maruz kalmaktan üzüntü duyduğunu dile getirmiş ve son günlerini sahrada geçirsem de evden çıkacağım, sözleriyle sitemde bulunmuştur (BCA, 2017-03-28 (1) 0051).

4.3. Ailesine Yapılan Yardımlar

Şeyh Senusi, Bursa'da ikamet ettiği sırada, Aralık 1919 (1335)'de daha önce padişah tarafından kendisine hediye edilen ve emaneten Topkapı Sarayı'nda bulunan 25.000 mecdiye altın ile hırka-i şerifte bulunan kılıçlar, ihram ve şalın ailesine gönderilmesini istemiştir. Verilen cevapta, bu paranın kendisine memleketine dönüş harcırahı olarak verildiği ve bu meblağda bir paranın ve eşyanın İstanbul'dan Bursa'ya gönderilmesinin sakıncalı olduğu bildirilmiştir (BOA, *DH.KMS*, 56-2/35). Bunun üzerine Şeyh Senusi, paranın gönderilmesinden vazgeçerek sadece eşyanın gönderilmesini istemiştir. Ancak bununla ilgili verilmiş bir cevap yoktur (BOA, *DH.KMS*, 56-2/35). Daha sonra Ağustos 1920 (1336)'de Meclis-i Vükela'da alınan bir kararla, Şeyh Senusi'ye ait nakit paranın bu kadar uzun süre Topkapı Sarayı'nda bulunması uygun değil gerekçesiyle, yine emanet hesabına kaydedilerek ve kâğıt paraya çevrilerek hazine-i maliyeye nakledilmesi uygun görülmüştür (BOA, *MV*, 219/187; BOA, *MV*, 220/2).

Şeyh Senusi, zaman zaman ailesinin kendisi yanlarında olmadığı için maddî sıkıntılar içinde olduğunu belirterek yardım talebinde bulunmuştur. 11 Mart 1921 (11.3.1337) tarihinde Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektubunda Konya'da bulunduğu sırada kendisinin gönderdiği 8.000 liranın dört bin lirasını ailesine gönderdiğini bildirmiştir (CA, 01020034-1).

Şeyh Senusi, 21 Temmuz 1921 (21.7.1337) tarihinde Mustafa Kemal'e gönderdiği başka bir mektubunda şu ifadelere yer vermiştir: Ailemin son günlerde çok zor durumda olduğunu ve yardım talep ettiklerini anladım. Durumlarını kolaylaştırmak için bir miktar para göndermek arzusundayım. "Hâl-i hâzırda nakd-i mevcûdum olmadığı ma'lûm-ı devletleridir". Lütfen 1921 (1337) senesi mahsusatımdan 4.000 liranın, dört beş güne kadar gönderilmesi için icab edenlere gerekli emri verirseniz beni memnun ve mesrur buyurursunuz (CA, 01003701-54). Bunun üzerine Mustafa Kemal, arzu ettiği parayı derhal göndereceğini belirterek, kendisine mi yoksa direkt ailesine mi göndermesini istediğini sormuştur (CA, 01003701-55). Şeyh Senusi 27 Haziran 1922 (27.6.1338) tarihinde konuyu tekrar yazarak, şimdiye kadar paranın gönderilip gönderilmediği hakkında bilgi alınmadığını belirtmiştir. Ailesinden son aldığı mektupta son derece ihtiyaç içerisinde olduklarını ve "va'd-i devletleri vechle" paranın ailesine gönderilmek üzere kendisinin bulunduğu Urfa'ya havale edilmesini rica etmiştir. Mustafa Kemal muhtemelen bir yıla yakın bir süre geçmiş olması nedeniyle meseleyi hatırlayamamış ve kaydının çıkarılmasını istemiştir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, Şeyh Senusi'nin talebi doğrultusunda, paranın nereye gönderilmesini istediği sorulmuş fakat kendisinin cevap verdiğine dair bir kayda rastlanmamıştır (CA, 01003701-53). Muhtemelen dönemin şartlarından meydana gelen bir iletişimsizlik nedeniyle Şeyh Senusi'nin cevabı Mustafa Kemal'e ulaşmamış ve bu nedenle bahsedilen paranın gönderilmesi unutulmuştur. Ancak Şeyh Senusi'nin talebini yinelemesi sonrasında para gönderilmiş olmalıdır. Çünkü zaten Şeyh Senusi'nin mahsusatından avans olarak istemiş olduğu bir paradır.

Şeyh Senusi 3 Haziran 1922 (3.6.1338) tarihinde yine Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektubundan anlaşıldığına göre; Şeyh Senusi "muhârebenin bidâyetinde" yazdığı bir mektupta çocuklarına para göndermek istediğini belirtmiş, Mustafa Kemal de "muzafferiyetin husûlünden sonra dört büyük lira" bağışladığını haber vermiştir. Mustafa Kemal, Şeyh Senusi'ye muzafferiyet müjdesini verdiği telgrafında dört büyük liranın hazır olduğunu, paranın kendisine mi yoksa çocuklara mı gönderilmesi gerektiğini sormuştur. Şeyh Senusi de paranın Seyyid İdris vasıtasıyla ailesine gönderilmesini istemiştir. Şeyh Senusi, paranın gönderileceğini ailesine bildirdiğini, fakat paranın geciktiğini ve hala ellerine ulaşmamış olduğunu dile getirmiştir. "Çocukların ihtiyâcı vardır, çocuklara olan bu va'dinize muntazırım [beklemek, ummak]" diyerek cevap beklediğini yazmıştır (CA, 01003701-28). Maalesef bu altınların Şeyh Senusi'nin çocuklarına ulaşip ulaşmadığına dair bir bilgi kayıtlarda bulunmamaktadır.

Şeyh Senusi'nin ailesine yardım ile ilgili son belge 5 Temmuz 1924 (5.7.1340) tarihinde Mustafa Kemal'e yazdığı mektubudur. Şeyh Senusi mektubunda; çocuklarına yedi, Seyyid Ahmed el-Razi'ye de bir olmak üzere toplam sekiz civan (genç) göndereceğini kendisine daha önce söylemiş olduğunu hatırlatarak, kendisinin "himmet[lütuf, yardım] ve avâtif [karşılıksız sevgi] ve celâletsâmâleri" sayesinde beşinin gönderildiğini, üçünün ise an itibarıyla mevcut

olmadığı için gönderilemediğini, bu civanların “zât-ı fahîm-ânelerinin” hediyesi olduğunu çocuklarına yazdığını ve diğer üçü de gönderildiğinde yine “zât-ı fahîm-ânelerinin” hediyesi olduğunu bildireceğini belirtmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0058).

Şeyh Senusi ve maiyeti için Ankara Hükümeti tarafından gerçekleştirilen tahsisatlar dönemin şartları nedeniyle oldukça önemlidir. Mücadele'nin devam etmesi ve ordunun ikmali için Osmanlı Devleti'nin kaynaklarından yararlanma imkânı oldukça düşüktür. Osmanlı Devleti borç içerisinde ve gelirlerin büyük kısmı borçlara mukabil Duyun-ı Umumiye'ye gitmektedir. Bu nedenle mücadelenin mali kaynağı büyük oranda zaten elinde avucunda pek bir şey olamayan halk tarafından sağlanmıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal'in bile seyahatleri için para temininde zorlandığı, ordu için teçhizat temininde güçlük çekildiği, kumandan ve subayların maaşlarının aylarca ödenemediği görülmektedir (Selek, 1987, I: 130, 140; Selek, 1987, II: 407, 713-714).

Ankara Hükümeti bu dönem gelir kaynağı yaratmak için çeşitli yollara başvurmuştur. En önemli geliri halktan alınan özel vergiler ve Tekâlif-i Milliye Emirleri ile sağlamıştır. Bunun dışında Duyun-ı Umumiye ve Reji idaresinin gelirlerinin bir kısmına el konulmuştur (*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 2006, I: 332-339). Anadolu'da işgal bölgeleri dışında kalan bölgelerin devlet gelirlerine el konulmuş, Osmanlı Bankası'ndan 1,5 milyon lira alınmıştır (Selek, 1987, I: 136, 140). Sovyetlerle kurulan ikili ilişkiler neticesinde Rusya'dan silah, cephane ve maddî yardım sağlanmıştır (Müderrişoğlu, 1994: 50-51). Bunların dışında Millî Mücadele'ye mali ve askerî kaynak sağlayan çeşitli iç ve dış yardımlar da gerçekleşmiştir (Bu konuda detaylı bilgi için bk. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 2006, I; Müderrişoğlu, 1994). Mücadelenin bu denli derme çatma imkânlarla yürütülmeye çalışıldığı bir dönemde, tüm imkânsızlıklara rağmen Şeyh Senusi ve maiyetinin maaş, ikametgâh ve iâşe masraflarının sürekli temin edilmesi Şeyh Senusi'nin varlığının Millî Mücadele için ne kadar önem arzettiğinin bir göstergesidir.

Şeyh Senusi'ye İstanbul'a geldiği tarihten itibaren İstanbul Hükümeti tarafından yapılan tahsisatlar ve Millî Mücadele'ye katıldıktan sonra Ankara Hükümeti tarafından yapılan tahsisatlar aşağıda tablo olarak gösterilmiştir bk. (Tablo 4.1. ve Tablo 4.2.).

Tablo 4.1. İstanbul Hükümeti Tarafından Şeyh Senusi ve Maiyeti İçin Yapılan Tahsisatlar

Talep Edilen Tahsisatın Niteliği	Tarihi	Miktarı		Onay Durumu
		Talep Edilen	Ödenen	
Maiyetinin masrafları	7 Kasım 1918	57.882 Kuruş		Bilinmiyor
Bursa'da ikameti sırasında aylık kira bedeli	26 Kasım 1918	1.400 Lira	1.400 Lira	Onaylanmış
Bursa'da ikameti sırasında aylık iâşe masrafı	26 Kasım 1918	500 Lira	400 Lira	Onaylanmış
Kendisinin ve maiyetinin aylık maaşları	24 Aralık 1918	164.000 Kuruş	31.000 Kuruş	Onaylanmış (Sadece Şeyh Senusi'nin Aylık Maaşı Onaylanmış)
Çeşitli kalemlerdeki borçları	15 Ocak 1919	121.692 Kuruş		Bilinmiyor
Mudanya-Bursa seyahati için tren ücreti	2 Mart 1919	831 Kuruş	831 Kuruş	Onaylanmış
Giyim-kuşam	12 Mart 1919	9.010 Kuruş		Bilinmiyor
Aylık Maaşı	7 Mayıs 1919	90.000 Kuruş	90.000 Kuruş	Onaylanmış (Zaten ödenmekte olan meblağın Harbiye Nezareti yerine oalğanüstü bütçe ödeneğinden verilmesine karar verilmiştir)
Bursa'ya yerleşirken yapılan masraflar	1 Haziran 1919	28.731 Kuruş		Reddedilmiş
Bursa'da ikamet ettiği köşk ve maiyeti için kiralanan binanın senelik ücreti	15 Temmuz 1919		Köşkün kira bedeli bilinmiyor. Maiyeti için kiralanan binanın yıllık bedeli 180 Lira	Gönderilmiş
Şeyh Senusi'nin kullanması için koşum takımları ve hayvanları ile birlikte bir araba	26 Kasım 1919	1000 Lira	1000 Lira	Onaylanmış

Tablo 4.2. Ankara Hükümeti Tarafından Şeyh Senusi ve Maiyeti İçin Yapılan Tahsisatlar

Tahsisatın Niteliği	Tarihi	Miktarı		Onay Durumu
		Talep Edilen	Ödenen	
Mustafa Kemal tarafından özel masrafları için gönderilmiş.	Bilinmiyor		8.000 Lira (Şeyh Senusi 4.000 lirasını ailesine göndermiş, 4.000 lirasını da kira masrafı için kullanmıştır.)	Gönderilmiş
Otomobil	Temmuz 1920			Tahsis edilmiş
Konya'da bulunduğu süre zarfındaki masrafları ve maiyetinin maaşı	20 Kasım 1920	800.000 Kuruş	800.000 Kuruş	Onaylanmış
Aylık maaş ve yemek masrafı	25 Temmuz 1920		900 Lira	Onaylanmış
Otomobil	3-4 Ocak 1921			Temin edilememiş
Şeyh Senusi ve maiyetinin aylık maaşı	6 Haziran 1921	1.300 Lira	1.300 Lira	Onaylanmış
Maiyetinin aylık maaşı	27 Ekim 1921		600 Lira	Onaylanmış
Özel masrafları için	18 Temmuz 1922		320.000 Kuruş	Gönderilmiş
Urfa'dan Osmaniye'ye yapacağı seyahat masrafları	31 Temmuz 1922	3.500 Lira	3.000	Gönderilmiş
Misafirlerinin yemek masrafları	7 Kasım 1922		Aylık: 450 kilo et, 60 kilo yağ, 900 kilo pirinç ve ayrıca maiyetinin yemek masrafları	Onaylanmış
Maaşı ve özel masrafları	21 Haziran 1923		480.000 Kuruş	Gönderilmiş
Farklı iki tarihte Mersin-Ankara arasında yaptığı seyahatlerin vagon ücretleri	3 Eylül 1923	52.150 Kuruş ve 54.350 Kuruş		Bilinmiyor
Aylık maaşı	19 Mart 1924		1.600 Lira	Gönderilmiş
Nisan 1924-Şubat 1925 tarihlerine ait toplam aylık maaşı	19 Mart 1924		17.600 Lira	Gönderilmiş

5. ŞEYH SENUSİ VE MUSTAFA KEMAL ARASINDA GEÇEN YAZIŞMALAR

Mustafa Kemal, Enver Bey öncülüğünde Trablusgarp'a giden gönüllü subaylar arasında yer almıştır. Şeyh Senusi ile Mustafa Kemal arasındaki tanışıklık ve dostluk Trablusgarp Savaşı yıllarına dayanmaktadır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Kasım (Teşrinisani) 1920, s. 1; Karal, 1999: 277). Şeyh Senusi Millî Mücadele'ye dâhil olduktan sonra her türlü konuyu direkt olarak Mustafa Kemal'e yazmıştır.

Şeyh Senusi ve Mustafa Kemal arasında geçen ve ulaşılabilen yazışmaların ilki, 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'in Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele için hizmet etmeye hazır olduğunu bildirdiği telgraftır (Ünal, 1994: 321). Maddî imkânsızlıklar nedeniyle Şeyh Ahmed Senusi'nin Ankara'ya gidişi hemen mümkün olmamış, Şeyh Ahmed Senusi Bursa'nın işgali üzerine 2 Temmuz 1920 (2.7.1336) tarihinde Bursa Valisi Hacim Muhittin Bey aracılığıyla Mustafa Kemal'e Ankara'ya gelme isteğini yeniden bildirmiştir.¹⁰⁷ Bu telgraflar aynı zamanda Şeyh Senusi'nin Ankara'ya Vahdettin tarafından Ankara Hükümeti ile İstanbul Hükümeti'nin arasını bulmak maksadıyla gönderildiği (Ertürk, 2016: 522) ya da Mustafa Kemal'in daveti üzerine Millî Mücadele'ye katıldığı yönündeki mesnetsiz görüşleri yanırlamaktadır. Telgraflardan anlaşıldığına göre Şeyh Senusi, Ankara'ya kendi isteğiyle gitmiş, dolayısıyla Millî Mücadele'ye de kendi isteğiyle dâhil olmuştur. Öncelikle Bursa'dan Konya'ya gelen Şeyh Senusi, bir müddet Konya'da kaldıktan sonra 15 Kasım 1920'de Ankara'ya gitmiş ve gider gitmez genel vaizlik ve Irak tahtı için Aday Naibliği görevlerini üstlenmiştir.

Bu tarihten sonra Şeyh Senusi ve Mustafa Kemal arasında çeşitli vesilelerle sürekli telgraf veya mektuplar vasıtasıyla yazışmalar yapıldığı görülmektedir. Şeyh Ahmed Senusi mektup ve telgraflarında çoğu zaman Mustafa Kemal için "husûsan zikr-i cemîli altın kalemlerle târîhlerde yazılmaya şâyeste olan Baş Kumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri" ve "Allaha and ederim ki gâzi müşârün-ileyh hazretleri cesedimdeki ruhum menzilesinden ve öz evlâdımdan daha 'azîzdir" (BCA, 030-10-00-00-11-66-4-2; BCA, 030-10-00-00-11-66-4-3) gibi çok samimi ifadeler kullandığı, zaman zaman da aşağıdaki örnekte olduğu gibi bir paragraflık övgülerini içeren girizgâhlar olduğu görülmektedir.

Yüceliklerin güneşi, gecelerin ve günlerin kameri, kevkab-i sâtî' (yükselen), nûr-ı lâmi',
(parlayan) dehrin mümtâz insânı ve a'yân-ı 'asrın serfirâzı ve medâr-ı fahr ve mübâhâti,

¹⁰⁷ Öncesinde ikili arasında bir yazışma olmuşsa da buna dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Bahsedilen telgraf'ın metni şöyledir:

Gâyet 'aceledir te'hîri müceb-i müstevlidir. Şifre kalemine 2/7/1336

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

Vaz'iyetimizin gittikçe kesb-i ehemmiyet ettiği ma'lûm-ı devletleridir. Şeyh Senusi Hazretleri buradan oraya gelmek istiyorlar ancak bu sûretle kendisinin buradan infikâkı (yerinden ayrılma) efkâr-ı 'umûmiyyede fenâ te'sîr husûle getireceği tabî'i bulunduğundan Büyük millet meclisince vücûduna lüzûm hâsıl olduğundan bahisle ve açık bir telgrafla bugün mîr-i mûmâ-ileyhin oraya çağırılması ma'rûzunuzdur. Tertîb eyledim 2 Temmuz 1336.

mecd-i a'lânın kürretü'l-'aynı, ve şeref-i iclânın gurre-i cebîni şehâmet ve himmet sâhibi, gayûr ve mukaddem kahraman aşıyânında mütemekkin arslan, evlâd-ı dîn ve milletin müdâfi'i, vatanın muhâfızı, say' ve gayretiyle ehl-i 'inâdın ve erbâb-ı şerrin ve fesâdı dücâr-ı inhizâm eyleyen, [okunamadı] ve i'mâl-i meşkûresi beyne'l-enâm bir mesel-i sâ'ir olarak afâk üzerinde bir bedr-i münevver halinde parlamış ve Osmanlı devletinin dağılmış eczâsını teşyîd eylemiş olan baş kumandan devletlü Mustafa Kemal Paşa Hazretleri!... (CA, 01020033).

Şeyh Senusi ve Mustafa Kemal arasındaki bu yazışmalar konularına göre ayrılarak ikilinin ilişkilerini değerlendirmek üzere incelenecektir.

5.1. Zafer Dilek ve Tebrikleri

Şeyh Senusi genel olarak neredeyse her mektubunun sonunda "ordumuzun mütemâdiyen nusret ve muvaffakiyyetini teferru' ederim", "kurtuluş ve necâtın devâmına duâ'lar ederim" gibi ifadelerle Mustafa Kemal ve Türk ordusuna muzafferiyet dileklerinde bulunmuştur. Ayrıca Türk ordusunun elde ettiği zaferlerden dolayı özel olarak hem orduya tebliğ edilmek üzere hem de Mustafa Kemal'e, tebrik telgrafları göndermiştir.

İlk olarak Şeyh Senusi'nin Konya'da bulunduğu sırada I. İnönü Zaferi'ni tebrik etmek için gönderdiği 13 Ocak 1921 (13.1.1337) tarihli telgrafta şu satırlar yer almaktadır: "Sizi ve umûm Müslimânları İslâmiyet'in yegâne ordusunun ihrâz ettiği muzafferiyetten dolayı tebrik eder, kurtuluş ve necâtın devâmına duâ'lar ederim".¹⁰⁸ Mustafa Kemal de Şeyh Senusi'nin tebriğini "Hissiyyât-ı âlâlerine teşekkür ederim" şeklinde cevaplamıştır (CA, 01020028-2).

Şeyh Senusi'nin bir sonraki zafer tebriği Diyarbakır'da bulunduğu sırada gerçekleşen II. İnönü zaferi içindir. 14 Nisan 1921 (14.4.1337) tarihinde gönderilen telgrafta; Mustafa Kemal'in büyük azim ve gayretleriyle elde edilen muzafferiyetten dolayı "an-samîmi'l-kalb" (can ve gönülden) duygularla mektubunu yazdığını bildirerek mektubunda şu ifadelerle yer vermiştir:

Düşmânın mağlûben ve münhezimen perîşân olduğunu evvelce âlem-i rü'yâda görmüştüm ve bunun müjdesini zât-ı devletlerine arz etmiştim. Cenâb-ı Hakk'a hamd-u senâ'lar olsun ki bu rü'yâ aynen tahakkuk etti. [...] Böyle tevâlî edecek muzafferiyetler ve muvaffakiyyetler tebşîrâtını zât-ı devletlerine arz etmekle müftechir olmak ârzû ederim. Muvaffakiyyâtınızı tetvîc eden son muzafferiyetten dolayı ne kadar mesrûr olduğumuzu ta'rîfü'l-beyân edemem. Sevinçten secde-i şükrâna kapandım.¹⁰⁹

Şeyh Ahmed Senusi telgrafında, rüyasının detaylarını paylaşmamıştır. Ancak bu rüya halk arasında anlatılagelmiş ve dönemle ilgili bazı kaynaklarda da yerini almıştır. Cahit Tanyol bu konuyla ilgili anısını şu şekilde aktarmıştır:

¹⁰⁸ (ATASE, *ISH*, 661/21; ATASE, *ISH*, 661/21aa; CA, 01020028-1). Bu telgraf 19 Ocak (Kânunusani) 1921 tarihinde *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesinde aynen yayınlanmıştır.

¹⁰⁹ (ATASE, *ISH*, 653/162aa; ATASE, *ISH*, 653/162ab). Şeyh Senusi'nin bu tebrik telgrafı aynı zamanda *Resimli Anadolu Hediyesi* 1337 (1921) No: 2; *Yenigün*, 19 Nisan 1921, s. 1; *İkdam*, 1 Mayıs 1921, s. 2 ve *Hâkimiyet-i Millîye*, 19 Nisan 1921, s. 2'de aynen yayınlanmıştır.

O zaman ilkokulun 'ihtiyat' sınıfındaydım. Bir sabah okula geldiğim zaman çocukların bahçede toplanmış olduğunu gördüm. Din dersleri muallimi Hafız Halil Efendi'nin konuşacağını söylediler. Halk da okulun bahçesinde toplanmıştı. Az sonra Hafız Halil Efendi kürsüye çıktı. Titrek ve fakat heyecanlı bir sesle:

-'Din kardeşlerim, sizi Şeyh Sünusi Hazretleri'nin bir müjdesi için buraya topladım' dedi ve şu olayı anlattı:

'Şeyh Sünusi Hazretleri bir gece Peygamberimizi rüyasında görmüş ve koşup elinden öpmek istemiş. Peygamber kendisine sol elini uzatmış, buna şaşırان ve mahzun olan Şeyh Peygamber'e hitaben:

-Ya Resulâllah niçin sağ elinizi vermezsiniz?

Diye sual edince şu cevabı almış:

-Sağ elimi Ankara'da Mustafa Kemal'e uzattım...'

Bu düşü anlatan merhum Hafız Halil Efendi'nin elleri, çenesi ve dili titriyordu. Gözleri dolu doluydu; konuşması kalabalığı elektriklemişti. Birden gür ve imanlı bir sesle:

-Ey ahali, Mustafa Kemal muzaffer olacak, Peygamber Efendimizin sağ eli onun elindedir. Buna iman edin!.. Diye haykırdı ve kürsüden indi.

Sonradan öğrendiğime göre, merhum Hafız Halil Efendi bu düşü camide vaazetmiş ve onu imanlı tefsirlerle tamamlamış... (Tanyol, 1984: 136-137).

Şeyh Ahmed Senusi telgrafında "düşmânın mağlûben ve münhezimen perîşân olduğunu" gördüğünü belirtmiştir. Yani Tanyol'un anlattığı rüya ile tam örtüşmemektedir. Şeyh Ahmed Senusi, düşmanın mağlup olduğunu gördüğünü söylerken Tanyol'un aktardığı rüyadan yalnızca Peygamberin Mustafa Kemal'in yanında olduğu mesajı anlaşılmaktadır. Belki de Şeyh Ahmed Senusi'nin farklı iki ya da birkaç rüya görmüş olabileceği düşünülebilir.

Bu konuda diğer bir ihtimal de, Tanyol'un aktardığı rüyanın ordu ve halkı motive etmek ve Millî Mücadele'yi dinî açıdan meşru göstermek adına kurgulanmış bir anlatı olması ihtimalidir. Çünkü Şeyh Ahmed Senusi, halk arasında kuvvetli bir maneviyata sahipti. Örneğin Şeyh Ahmed Senusi'nin geçtiği toprağı düşmanın istilâ edemeyeceği inancı vardı (Tanyol, 1984: 136). Rüyalar, toplumlarda her zaman ilahi mesajın insanoğluna ulaştırılmasının bir aracı olarak görülmüş ve bu nedenle rüyalara büyük önem verilmiştir. Dolayısıyla rüya, ispatı mümkün olmayan soyut bir durum olması nedeniyle tarih boyunca rahatlıkla siyaset için bir meşruiyet aracı olarak kullanılmıştır (Akça ve İnce, 2015: 221, 281).

7 Mayıs 1921 (7.5.1337) tarihinde Mustafa Kemal'e bir telgraf gönderen Şeyh Ahmed Senusi, Urfa'da Eyüb ve Elyesa Peygamberlerin kabirlerini ziyaret ettiğini ve Mustafa Kemal'in şahsı ve ordunun muzafferiyeti için dua ettiğini belirtmiştir (*Yenigün*, 16 Mayıs 1921, s. 2).

Mardin'de bulunduğu sırada Şeyh Senusi, Sakarya Meydan Muharebesi'nin Yunan ordularının mağlubiyetiyle sonuçlanması üzerine 13 Eylül 1921 (13.9.1337) tarihinde Mustafa Kemal'e ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne birer tebrik telgrafi göndermiştir. Telgrafında Şeyh Senusi "vatanın son noktasına kadar istirdâdı için seve seve kan dökmeye iftihâr eden ve kanlarıyla cenneti satın alan ordunun muvaffakiyyât-ı azîmesini" tebrik ettiğini

bildirmektedir.¹¹⁰ Mustafa Kemal de 13 Eylül 1921 (13.9.1337)'de teşekkür telgrafi göndermiştir (CA, 01016675-24).

28 Ağustos 1922 (28.8.1338) tarihinde Şeyh Ahmed Senusi Mustafa Kemal'e Afyonkarahisar'ın geri alınmasından dolayı duyduğu menuniyeti dile getiren uzun bir tebrik telgrafi göndermiştir. Zaten daha önce ordumuzun muzafferiyet elde ederek düşmanı kahr edeceğini size müjdelemiştim diyerek yakın zamanda ordunun tammiyle düşmanları mahvederek kesin zafere ulaşacağından emin olduğunu belirtmiştir (CA, 01016628-11; CA, 01016628-12).

Şeyh Senusi 21 Eylül 1922 (21.9.1338)'de Mustafa Kemal'e bir zafer tebriği daha göndermiştir (CA, 01003701-38). Telgrafta tebriğin hangi zaferi kutlamak için gönderildiği yazmamaktadır ancak Millî Mücadele kronolojisine bakıldığında 15 Eylül 1922'de Ayvalık'ın kurtuluşunun gerçekleşmiş olduğu ve 16 Eylül 1922'de de son Yunan askerinin Çeşme üzerinden Anadolu'yu terk ettiği görülmektedir. Zaferi takip eden günlerde bazı önemli kişiler tarafından zafer kutlaması için ziyafetler verildiği de görülmektedir. Şeyh Senusi'nin telgrafi da muhtemelen bu zaferi kutlamak içindir (Jaeschke, 1989: 194-195). Mustafa Kemal de 24 Eylül 1922 (24.9.1338)'de Şeyh Senusi'ye cevaben yazdığı telgrafında; Allah'ın kudreti ve peygamberin manevî desteği sayesinde kazandığımız büyük zaferi tebriğinizden dolayı teşekkür ederim, demektedir (CA, 01003701-39).

Mustafa Kemal, 28 Eylül 1922 (28.9.1338) 'de İzmir'den ve 8 Ekim 1922 (8.10.1338)'de de Ankara'dan Şeyh Senusi'ye, zafer müjdesi içeren ve Şeyh Ahmed Senusi'nin vatanına dönmesi için girişimde bulunacağını bildiren iki telgraf göndermiştir. Şeyh Senusi'de Mustafa Kemal'e cevaben 9 Ekim 1922 (9.10.1338)'de teşekkürlerini içeren ve muvaffakiyetlerinin devamını dileyen bir telgraf göndermiştir (CA, 01003701-24; CA, 01003701-27). Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'ye müjdelediği zafer, ülkenin tamamen düşman işgalinden kurtulmasıdır (*Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV, 2006: 495*).

Şeyh Senusi Tarsus'ta bulunduğu sırada Mustafa Kemal'e zafer tebriği içeren bir telgraf göndermiştir (CA, 01003701-37) ancak bu telgrafın tarihi yoktur ve telgrafın içeriğinde tebriğin hangi zafer için olduğundan da bahsedilmemektedir. Yalnızca ne kadar kaldığı tam bilinmemekle birlikte Ekim 1921 ve Ocak 1922'de Tarsus'ta bulunduğu, ayrıca Eylül 1922-Temmuz 1923 arası dönemde Tarsus'ta ikamet ettiği bilinmektedir.

5.2. Taziye ve Geçmiş Olsun Dilekleri

Şeyh Senusi 17 Ocak 1923 (17.1.1339) tarihinde Mustafa Kemal'e annesi Zübeyde Hanım'ın vefatından dolayı üzüntüsünü bildirdiği bir taziye telgrafi göndermiştir. Şeyh Senusi

¹¹⁰ (CA, 01016675-116; CA, 01016675-244; CA, 01016675-245; ATASE, *ISH*, 1111/7). *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne gönderilen telgrafi 21 Eylül 1921 tarihli sayısında aynen yayınlamıştır.

telgrafında Mustafa Kemal'in annesi için rahmet dilerken üzüntüsünü paylaştığını belirterek Allah'tan sabır dilemiştir (CA, 01014886). Mustafa Kemal de 21 Ocak 1923 (21.1.1339) tarihinde "Şeyh Ahmed Senusi'ye bir teşekkür yazısı göndermiştir (CA, 01014886-152).

Şeyh Senusi Mersin'de bulunduğu sırada gönderdiği 14 Kasım 1923 (14.11.1339) tarihli başka bir telgrafında Mustafa Kemal'in rahatsızlığını duyduğunu ve sıhhat ve afiyeti için dua ettiğini belirtmiştir (CA, 01016948-223). Mustafa Kemal de 15 Kasım 1923 (15.11.1339) tarihinde verdiği cevabında; esasen hastalığının önemli derecede olmadığını, hatta tamamen iyileştiğini bildirerek, hissiyatından dolayı Şeyh Senusi'ye teşekkür etmiştir (CA, 01016948-222).

5.3 Özel Günler İçin Dilek ve Tebrikler

Şeyh Senusi Diyarbakır'da bulunduğu sırada 11 Mayıs 1921 (11.5.1337) tarihinde "Büyük Millet Meclisi Reîsi ve hey'et-i hazerâtına" hitaben bir telgraf göndermiştir. "Evvelâ birer birer mahsûs selâm eder gözlerinizden öperim" sözleriyle başlayan Şeyh Senusi devamında; "vatan ve dîni uğrunda istiklâl nâmının muhafazası için cânını fedâ' eden muzaffer ve şanlı ordumuzun bi'l-umûm ümerâ ve zâbitan ve efrâdının ramazân-ı şerîflerini an-samîmî'l-kalp tebrik ederim" demektedir (ATASE, *ISH*, 1176/67). Mustafa Kemal tarafından gönderilen cevapta; mübarek ramazan ayının tebriği "sûretile hakkımızda [...] buyrulan teveccühât-ı kerîm-ânelerine hey'et-i vekîle ve bi'l-umûm ordu kumandanı zâbitan ve efrâdı nâmına bi'l-mukabele arz-ı şükrân eylerim." denmektedir.

Yine Diyarbakır'da bulunduğu 4 Haziran 1921 (4.6.1337) tarihinde Şeyh Senusi, Mustafa Kemal'e Kadir Gecesi'ni tebrik etmek için bir telgraf göndermiştir. Bu telgraf *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 7 Haziran 1921 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Şeyh Senusi telgrafında, hükümet ve ordunun muvaffakiyeti için genel olarak ve "zât-ı devletleri" için özel olarak Ramazan'ın birinci gününden başlayarak Kadir Gecesi'nde Buhari-i Şerif'i hatmettiğini belirtmektedir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1921, s. 1). Mustafa Kemal de 6 Haziran 1921 (6.6.1337) tarihinde Leyle-i Celîle-i Kadr münâsebetiyle gerek şahsım gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi a'zâ-yı muhteremesi hakkında ibzâl buyrulan temenniyât ve hissiyyât-ı mahsûsalarına teşekkür ederim" şeklinde cevap vermiştir (CA, 01020039).

12 Haziran 1921 (12.6.1337) tarihinde Şeyh Ahmed Senusi tarafından Mustafa Kemal'e Ramazan Bayramı tebriği için gönderilen telgraf da *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 14 Haziran 1921 tarihli sayısında aynen yayınlanmıştır.

Mustafa Kemal de Şeyh Ahmed Senusi'ye cevaben yazdığı telgrafında "İbrâz buyrulan hissiyyât-ı âliyye bi'l-hâssa arz-ı teşekkürât ve bi'l-mukabele takdîm-i tebrikât eder ve halâs-ı İslâm gayesine müteveccih olan mücâhede-i hâzıra [...] muvaffakiyeti için duâ'larınızı niyâz

eylerim efendim.” sözleriyle teşekkür etmiştir (*İkdam*, 20 Haziran 1921, s. 1; *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, IV, 1991: 402).

İkdam gazetesinin 28 Ağustos 1921 tarihli sayısında Şeyh Ahmed Senusi tarafından Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne gönderilen Kurban Bayramı tebriği yayınlanmıştır. Bayram tebriği ve ordunun parlak bir zafere ulaşacağı yönündeki temennilerini paylaştıktan sonra: “Ordunun bi'l-umûm kumandan-ı ümerâ, zâbitân ve efrâdına selâmlarımın tebliğini ve tarafımdan vekâleten bayrâmlarının tebrikini ve muhârebede son nefere kadar âzim ve sebât ile sabr ve tahammül etmelerini recâ', âzim ve sebâtın bâis-i feyz ve necât olacağını beyân eylerim.” Sözleriyle ordu mensuplarına moral verecek ifadeler kullanmıştır.

Şeyh Senusi 6 Ağustos 1922 (6.8.1338) tarihinde Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne Kurban Bayramı'nı tebrik için bir telgraf göndermiştir. Şeyh Senusi telgrafta; “birer birer ordu kolordu fırka kumandanlıklarıyla bi'l-umûm ümerâ ve zâbitân ve efrâdın Roman neferine varıncaya kadar” en samimi duygularla Kurban Bayramı'nı tebrik ettiğin belirtmiştir (ATASE, *ISH*, 1543/107ac). Garb Cephesi Kumandanı olarak İsmet Bey, Şeyh Senusi'nin bu telgrafına karşılık teşekkür telgrafı göndermiştir (ATASE, *ISH*, 1543/107af). Şeyh Senusi'nin Kurban Bayramı için Mustafa Kemal'e telgraf gönderdiğine dair bir belge yoktur. Ancak her fırsatta Mustafa Kemal'e yazan Şeyh Ahmed Senusi'nin, aynı telgrafları Mustafa Kemal'e de yazdığı fakat bu belgelerin günümüze ulaşmamış olduğu düşünülebilir.

Şeyh Senusi, 30 Ekim 1922 (30.10.1338) tarihinde gönderdiği bir telgrafında Mustafa Kemal'in Mevlid Kandili'ni tebrik etmektedir. Bütün İslam âleminin ve özellikle Türk Millet Meclisi'nin mesud olmasını Cenab-ı Hak'tan dilerim diyen şeyh Senusi, “Tarsus'ta [...] mevlid-i şerîf okuyarak zât-ı devletleriyle umûm asâkir ve mücâhidine muvaffakiyyet ve muzafferiyet duâ'ları” edildiğini bildirmiştir (CA, 01003701-7). Mustafa Kemal de 4 Kasım 1922 (4.11.1338) tarihinde Şeyh Senusi'ye mevlid-i şerif tebriği dolayısıyla teşekkür etmiştir (CA, 01003701-6).

Daha önce bahsedildiği gibi Şeyh Senusi 5 Kasım 1922 (5.11.1338) tarihinde Mustafa Kemal'e saltanatın kaldırılmasını tebrik eden bir telgrafı göndermiştir (Telgrafın içeriği için bk. 3. Bölüm, “Türkiye'den Ayrılış Nedeni ile İlgili İddialar”).

Şeyh Senusi 11 Temmuz 1923 (11.7.1339) tarihinde Mustafa Kemal'e bir mektup yazmıştır. Mektupta 28 Haziran 1923 tarihinde yapılan genel seçimlerde Mustafa Kemal'in yeniden milletvekilliğine seçilmesine olan sevincini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Ârzû-yı seniyyeleri mu'cibince li-elhamd intihâbât-ı ikmâl muvaffakiyyetlerinden dolayı fevka'l-hadd [...] sevindim. Meserretimi ta'rîf ve tasvîr edemem. Bu muvaffakiyyet; Cenâb-ı Hakk'ın ümmet-i Muhammed'e en büyük en azîm bir ni'metleridir. Zuhûr etmek üzere olan ihtilâfâtın hasm ve hal'ine en ser' ve en kat'î bir âmildir. Bu sebepten Cenâb-ı Hakk'a, şükr ettim. Bu kadar sevindiğimi müddet-i hayâtımda bilmiyorum.

Mektubunu bitirirken de “Kerîmem Latîfe Hanımefendiye selâm ederim. Cenâb-ı Hakk'tan mes'ûd olmanızı hayrlı ve Sâlih zürriyyetlerle merzûk olmanızı duâ' ve tazarru'

eyliyorum” diyerek iyi dileklerde bulunmuştur (BCA, 2017.03.28 (1) 0036). Yine 24 Haziran 1924 (24.6.1340) tarihli başka bir mektubunun sonunda da “Selâmımızın ma’nevî kerîmemizi teşmîlini [kapsadığını] ve ondan gözlerinizi aydınlatacak bir erkek evlâd ihsânını lutf-ı Bârî’den temennî ederim” (BCA, 2017.03.28 (1) 0063) sözleriyle Mustafa Kemal’in bir erkek evlat sahibi olması için dua ettiğini belirtmektedir.

Şeyh Senusi 14-15 Ağustos 1923 (14-15.8.1339) tarihli bir telgrafında Mustafa Kemal’in yeni yılını tebrik ederek duada bulunmaktadır (BCA, 2017.03.28 (1) 0035).

20 Mart 1924 (20.3.1340) tarihinde Şeyh Ahmed Senusi, Berat gecesini tebrik etmek üzere Mustafa Kemal’e bir telgraf göndermiştir (CA, 01016741-369). Mustafa Kemal de aynı gün Şeyh Ahmed Senusi’ye teşekkür ve tebriklerini içeren bir telgraf göndermiştir (CA, 01016741-367).

Şeyh Senusi 5 Nisan 1924 (5.4.1340) tarihinde yine Ramazan ayını tebrik için Mustafa Kemal’e bir telgraf göndermiştir (CA, 01016741-394). Mustafa Kemal de cevaben gönderdiği telgrafında, tebrikleri için Şeyh Senusi’ye teşekkür ederek aynı şekilde tebrikatta bulunmuştur (CA, 01016741-393). Şeyh Ahmed Senusi 4 Mayıs 1924 (4.5.1340)’te bu kez Ramazan Bayramı dolayısıyla bir tebrik telgrafı göndermiştir (CA, 01016741-37).

5.4. Memleketine ve Medine’ye Gitme İsteği

Şeyh Senusi İstanbul’a geldikten sonra, uzun yıllar İtalyanların baskısı nedeniyle memleketine dönememiştir. Diğer yandan kutsal topraklara gitmeyi de çok arzu eden Şeyh Senusi, Mustafa Kemal ile olan yazışmalarında, önce kutsal toprakları ziyaret etmek ordan da ülkesine dönmek istediğini sürekli dile getirmiştir.

Şeyh Ahmed Senusi daha Bursa’da ikamete devam ederken gazeteye verdiği bir beynatta “Burada ikâmetimin ne kadar devâm edeceğini ta’yîn mümkün değildir. Mahall-i azîmetime bir gün evvel muvâsalatı cidden ârzû etmekteyim. İnşâallah yakınlarda semt-i maksûda doğru hareketime devâm edeceğim.” İfadelerini kullanarak memleketine dönmek istediğini dile getirmiştir (*Yenigün*, 10 Şubat 1920, s. 2).

Konya Valisi Haydar Bey’in 20 Eylül 1920 (20.9.1336) tarihinde Mustafa Kemal’e yazdığı bir telgrafta; Şeyh Senusi’nin Alanya üzerinden Trablus’a geçmek istediğini, fakat bunun güvenli bir şekilde gerçekleşmesinin mümkün olmadığına ikna olduğunu bildirerek Konya’nın havasına uyum sağlayamaması nedeniyle kendi isteği üzerine Mardin’e gönderilmesinin uygun olacağını yazmaktadır. Şeyh Senusi’ye Mardin’de aşiretleri cihada teşvik etmek üzere şerefine uygun bir vazife ve unvan verilmesinin faydalı olacağını ve daha sonra uygun bir fırsatta Yemen üzerinden memleketine geçmesinin uygun olacağını belirtmiştir (CA, 01020020).

Mustafa Kemal tarafından 8 Nisan 1922 (8.4.1338) tarihinde Heyet-i Vekile Riyaseti’ne gönderilen şifre telgrafta; Konya’da Şeyh Senusi’nin halifesi Şeyh Zevi ile görüştüğünü ve Şeyh

Senusi'nin artık memleketine dönmesine imkân kalmadığını düşündüğünü, Diyarbakır'daki memurlar kendisini incittiği için de ailesiyle birlikte Adana bölgesine yerleştirilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin himayesi altında bulundurulmak istediğini bildirmektedir (CA, 01003701-17; BCA, 2017-03-28 (1) 0014). İcra Vekilleri Heyeti meseleyi görüşerek; Şeyh Senusi'nin ailesiyle birlikte Adana'ya yerleşmesi teklifi kabul edilmiş ancak şu sırada Elcezire'den ayrılması uygun olmayacağından bir müddet daha orada alıkonulması uygun görülmüştür, şeklinde cevap vermiştir (BCA, 030-18-01-01-4-54-12).

Şeyh Senusi Tarsus'ta bulunduğu sırada, 25 Eylül 1922 (25.9.1338) tarihinde Mustafa Kemal'e bir telgraf göndermiştir. Telgrafta; memleketine dönmesi ve maaşı ile ilgili hususların müzakeresi için görüşmelerinin elzem olduğuna işaret ederek, mülakat için kış mevsimi gelmeden hareket etmek üzere gerekli emirlerin verilmesini beklediğini belirtmiştir (CA, 01003701-35). Tarihsiz başka bir telgrafta da vaad ettiğiniz üzere Hicaz'a yahut doğrudan doğruya vatanıma geçmek için müsaadenizi almak üzere görüşmek istiyorum, kış mevsiminden önce yer ve zamanın bildirilmesini rica ederim, demektedir (CA, 01003701-37). Mustafa Kemal'in 29 Eylül 1922 (29.9.1338) tarihinde cevap olarak gönderdiği telgraf ise aralarındaki samimiyeti yansıması açısından önemlidir. Telgrafın metni şu şekildedir:

İzmir 29.9.1338

Tarsus'da Es-Seyyid Ahmed eş-Şerif es-Senusi Hazretlerine
16.9.1338 târihli telgrafnâme-i âlîlerine cevâbtır.

Kahramân ordumuzun istihsâl eyledikleri muzafferiyet-i 'uzmâ 'âlem-i İslâm'ın dil-hâhı vechile 'an-karîb bir sulh yapılmasını mümkün kılmıştır. Zât-ı siyâdet-penâhîlerinin fevka'l-'âde müsâ'id şerâ'it altında vatanınıza 'avdetiniz için teşebbüsât-ı ciddiyyede bulunulacaktır. Kıştan evvel ellerinizden öperek du'â-yı 'âlinizi almak emelinde isem de el-yevm harekât-ı harbiyenin devamı bu ârzûmun ifâsına mâni' oluyor. İlk fırsatda mülâkatımız esbâbını ihzâr ettireceğim takdîm-i ihrâmât eylerim efendim. Başkumandan Mustafa Kemâl (CA, 01003701-36).

Mustafa Kemal cevabında şartların Şeyh Senusi'nin memleketine dönmesi için çok uygun olduğunu ve bununla ilgili gerekli girişimlerin yapıldığını bildirmektedir. Telgraf metninden Mustafa Kemal'in Şeyh Senusi'nin elini öperek duasını almak istediği görülmektedir. Bu da Şeyh Senusi'nin yerinin, Mustafa Kemal nezdinde manevî açıdan ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Şeyh Senusi, 9 Ekim 1922 (9.10.1338) tarihinde Mustafa Kemal'e gönderdiği başka bir telgrafında; "muhibbi muhteremim": Allah'ın yardımıyla düşmanı kahr ederek haklı davayı kazanan ordularımızın muzafferiyetini ve uygun şartlar altında vatanıma dönmemi sağlayacağınızı müjdeleyen telgrafınızı aldım, demektedir. Devamında da vatanıma dönmeden önce ve sizinle mülakatımdan sonra Medine'ye giderek peygamber Efendimizi ziyaret edeceğimden mukabelenin hızlandırılmasını rica ederim, demektedir (CA, 01003701-24). Mustafa Kemal de 12 Ekim 1922 (12.10.1338)'de Şeyh Senusi'ye tekrar cevap yazarak, arzu ettiği şekilde mülakatın hızlandırılması için çalışılacağını belirtmiştir.

Şeyh Senusi 15 Ekim 1922 (15.10.1338) tarihinde Mustafa Kemal'e bir mektup yazmıştır. Şeyh Senusi'nin bu mektubu yazma sebebi; ifadelerinden anlaşıldığına göre bir nevi içini dökmektir. Şeyh Senusi mektubunda; Medine'ye ve vatanına gitmek konusundaki "ta'cizât"ının nedeninin çektiği hastalık olduğunu, hastalığını arttıran şeyin ise bir süredir gördüğü "ihânetler" olduğunu yazmaktadır. Bu ihanetlerden bahseden Şeyh Senusi, bunun bir şikâyet mahiyetinde olmadığını, aralarındaki samimiyete güvenerek anlatma lüzumu gördüğünü belirtmiştir. Yaşadığı sıkıntıları maddeler halinde izah eden Şeyh Senusi ilk olarak: Adana vilayetine ikameti için, münasip yerler hazırlanması ile ilgili Dâhiliye Vekâleti tarafından gerekli yerlere emir verilmesine rağmen hazırlık yapılmadığını; "mahallî ihzârı değil vâli ve kumandan beylerden ve 'umûm me'mûrînden cüz'î bir iltifât bile görmedim" diyerek belirtmektedir. İstasyonda sadece vali beyle iki üç beyin soğuk bir şekilde kendisini karşıladığını, konaklamaları için bir daire açmaya teşebbüs eden zatlara bir ihtiyat mülazımının anahtarı olarak engel olduğunu, bu duruma çok üzüldüğünü, kendisinin bir akşam hükümet konağında, maiyetinin de hotel ve hanlarda gecelediğini ve ertesi gün Tarus'a harekete mecbur kaldığını belirtmektedir. Yaşadığı diğer bir sıkıntı da Tarsus'a geldiğinde kendisine tahsis edilen ev ile ilgilidir. Hristiyan bir kadının oturduğu ev müftü tarafından tahliye ettirilerek kendisine tahsis edilmiş fakat kadın daha sonra evinin geri verilmesi için müftüye müracaat etmiştir. Müftü de kadına, ben seni çıkmaya zorlamadım, evi teslim etmemeliydin, git kaymakama şikâyet et demiştir. Şeyh Senusi, isminin bu şekilde şikâyetle anılmasının kalbini rencide ettiğini yazmıştır. Son olarak kendisini ziyaret için Şam'dan gelen muhaddis es-Seyid Muhammed Cafer Efendi el Kettani'yi uğurlamak için Mersin'e gittiğinde yaşadığı sıkıntıyı yazmıştır. Şeyh Senusi'nin ifadesine göre; yer hazırlanması için Mersin Mutasarrıflığı'na haber verilmesine rağmen Adana'da gördüğü muamelenin aynıyla karşılaştığını ifade etmektedir. Bu nedenle misafirliğini kabul eden bir efendinin evinde iki üç gün konaklamış fakat bu süre zarfında mülkiye ya da askeriyeden kimse gelip hatırını sormadığı gibi, geçici olarak maiyetine verilen bir polis ve bir jandarma ertesi gün geri alınmıştır.

Şeyh Senusi maruzatını bu şekilde dile getirdikten sonra; harici ve dâhili işlerini düzenleyecek kimse olmadığını, bu nedenle ilerde düşmanlarının diline düşeceğini ve İngilizlerin dedikodularına maruz kalacağını ve böylece duygularının ayaklar altına alınmış olacağını yazmaktadır. Sonra da bu olanların sebepleriyle ilgili bir değerlendirme yapmıştır. Şeyh Senusi'ye göre vilayet dâhilindeki memurlar, ya Dâhiliye Vekâleti'nden gelen emirleri dikkate almamaktadırlar, ya ahaliye karşı kendisinin itibar ve haysiyetini bitirmek istemektedirler ya da bu memlekette tardının (koğulma, sürülme) icap ettiği anlaşılmaktadır. Mektubunu bitirirken Mustafa Kemal'e "vicdân-ı nezihlerini rencide eden" bu söylemlerinden dolayı affını istediğini belirterek, bu hali biran evvel düzeltmek üzere görüşmek istemektedir (CA, 01003701-22).

Dönemin şartları düşünüldüğünde, ölüm kalım mücadelesinin verildiği bir dönemde Şeyh Senusi'nin yaşadığı bu problemleri Mustafa Kemal'e yazması yadırganabilir. Ancak bu mektubun yazıldığı tarihte çoktan Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve savaş fiilen sonuçlanmıştır. Zaten Şeyh Ahmed Senusi mektubunda, yazdıklarının bir şikâyet olarak algılanmamasını, yalnızca içini dökmek istediğini belirtmiştir. İkili arasındaki samimiyet göz önünde bulundurulursa bu gayet normaldir. Ayrıca Şeyh Ahmed Senusi, İstanbul'a geldiği günden itibaren çok büyük bir itibarla karşılanmış, her gittiği yerde bir devlet başkanı gibi törenlerle karşılanmış, kendisine özel araçlar tahsis edilmiş ve konaklaması temin edilmiştir. Halk nezdinde büyük bir itibara sahip olan Şeyh Senusi'nin son dönemlerde alışmış olduğunun aksine -devletin emirlerine de mugayir olarak, memurların işgüzarlığı neticesinde- birtakım davranışlarla karşılaşmış olması doğal olarak kendisini üzmüştür.

Daha sonra 2 Kasım 1922 (2.11.1338)'de Mustafa Kemal'in Adana Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa'ya gönderdiği telgrafta; Ankara'daki önemli işlerimizi bitirdikten sonra Adana'ya, mümkün olmazsa Konya'ya kadar gelerek Şeyh Senusi ile görüşmek arzusundayım, diyerek kendisinden görüş istemiştir (CA, 01003701-15). Muhtemelen Şeyh Senusi'nin mektubunda dile getirdiği sıkıntılar ile ilgi gönlünü almak istemiştir. Muhiddin Paşa 3 Kasım 1922 (3.11.1338)'de Mustafa Kemal'e "Dakika te'hîri câiz değildir" notuyla bir yazı göndermiştir (CA, 01003701-12; CA, 01003701-13; CA, 01003701-14). Yazıdan anlaşıldığına göre Muhiddin Paşa, Mustafa Kemal'in görüş istemesi üzerine Şeyh Senusi ile görüşmek üzere Tarsus'a gitmiştir. Şeyh Senusi'nin kendisini çok iyi karşıladığını ancak çok üzgün olduğunu bildirmektedir. Şeyh Senusi Muhiddin Paşa'ya; Adana'da beklediği gibi karşılanmadığı için çok üzüldüğünü, ancak üzüntüsünün sebebinin şahsıyla ilgili değil, "İngilizlerce kadr ve i'tibârının azlığına delâlet edeceği için" olduğunu söylemiştir. Ayrıca kendisine her taraftan teklifler geldiğini, İngilizlerin kendisine bir milyon lira teklif ettiklerini, Bursa'da bulunduğu sırada davetiyeler gönderdiklerini, "zâbitânın bile netîceden ümîd-vâr olmadıklarını söyledikleri bir zamânda" kendisinin onları reddettiğini ve memleketine gideceği için iki üç ay sonra Ankara'ya gidip zat-ı devletlerine veda edeceğini "küsün bir lisânla söyledikten sonra" yaveri Yüzbaşı Kemal Efendi'ye Mersin'e gidip bir ev araması emrini vermiştir. Muhiddin Paşa, Yaver Kemal Efendi'ye Şeyh Senusi'nin Mersin'e gitme sebebinin sormuştur. Kemal Efendi; Şeyh Senusi'nin Sovyetlerle ve İtalya ile muhabere ettiğini, Mersin'e gitme nedeninin adamları ve eşyalarını birer ikişer Bingazi'ye göndermek ve daha sonra hangi hükümetle anlaşırса onların vapuruyla Mersin'den hareket etmek olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Muhiddin Paşa, Kemal Efendi'den uygun bir ev bulamadığı bahanesiyle Şeyh Senusi'yi şimdilik oyalamasını istemiştir. Daha sonra Şeyh Senusi Halifesi Şeyh Zevi'yi Muhiddin Paşa'ya göndererek; Mersin'e gitmesinde siyasî açıdan bir sakınca olup olmadığını sormuş varsa gitmekten vazgeçeceğini bildirmiştir. Muhiddin Paşa, Şeyh Hazretlerinin Mustafa Kemal ile doğrudan haberleştiklerini, kendisinin bu

konuda bir fikir beyan etme yetkisinin olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Şeyh Zevi; Şeyh Hazretlerinin havalı kumandanlığı dâhilindeki meseleler ile ilgili daima kendisine müracaat edeceğini söylemiştir. Muhiddin Paşa yazının sonunda şahsî kanaatinin; Şeyh Senusi'nin, kendisinin ihmal edildiği fikrine kapıldığı, "şahsının ehemmiyyetini göstermek için hükûmât-ı ecnebiyye ile doğrudan doğruya münâsebâta girişerek daha ziyâde i'tibâr ve ikrâm göreceğine kail olduğu tarafa nakl-i mekân edeceği" şeklinde olduğunu belirtmiştir. Elimizdeki belgelere göre Şeyh Senusi daha önce Mustafa Kemal ile yapmış olduğu yazışmalarda bu yazıda geçen bu kırgınlığından bahsetmiş ancak yabancı devletlerle irtibat kurduğundan bahsetmemiştir.

Mustafa Kemal 4 Kasım 1922 (4.11.1338) tarihinde Şeyh Senusi'ye yazdığı bir şifre telgrafta; "Ankara'da işlerimizin hitâmını müteâkıb yakın zamânda bizzat Tarsus'a gelerek zât-ı âlîlerini ziyâret ve ellerinizi öpme şerefiyle mübahhir olacağım efendim", demektedir (CA, 01003701-6). Şeyh Senusi de 14 Kasım 1922 (14.11.1338) tarihli cevabında "Ziyâret vazîfemizken Tarsus'a teşrîf-i beşâretinizden [müjde] mesrûriyyet [sevinme] ta'rîf hâricindedir" diyerek memnuniyetini dile getirmiştir (CA, 01003701-8).

Bu tarihten sonra ikili arasında bu konu hakkında yapılmış yakın tarihli bir yazışma bulunamamıştır. En yakın tarihli belge 11 Temmuz 1923 (11.7.1339) tarihinde Şeyh Senusi tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen mektuptur. Mektupta şu ifadeler geçmektedir:

İşbu 'arızadan evvel takdîm ettiğim bir mektûbda vatana 'avdet için mâ'de-i (yemek, ziyafet) fehîmânelerini istememiştim. Vatanımda ahâlinin şuûnunu [işler] tedvîre [idare edecek] kimse olmamasına mebni mezkûr talebde bulunduydum. Bu 'avdet mes'elesine dâ'ir ba'zı husûsât hakkında zât-ı fehîmânelerinizle müzâkerede bulunmak üzere zât-ı fehîmâneleriyle ictima' etmek niyetindeyim. (...) Vatanıma 'avdet ıztırarındayım [mecburiyet]. Bundan dolayı bana gücenmeyiniz. Müsâadenizi esirgemeyiniz. Mukaddemada müsâade-i va'ad buyurmuştunuz. Her halde müsâadenizi ricâ ederim (BCA, 2017-03-28. (1) 0036; BCA, 2017-03-28. (1) 0037).

Tarihsiz başka bir mektupta da Şeyh Senusi; ailesinin yanına dönmek hususunda çaresiz olduğunu, bunun nedeninin de validesinin vefatından sonra ailesinin işleriyle uğraşacak kimsenin olmaması olduğunu belirterek, bu konuda daha önce vaat ettiğiniz gibi yardım ve müsaadenizi rica ederiz, demektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0040). Elimizdeki yazışmalar arasında yaklaşık dokuz ay gibi bir süre bulunmaktadır. Buradaki ifadelerden Şeyh Senusi ve Mustafa Kemal arasında bu dokuz aylık süre zarfında da yazışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu yazışmalar maalesef elimizde yoktur. Şeyh Senusi'nin mektubundaki ifadelerinden, Mustafa Kemal'in daha önce memleketine gitmesi için müsaade etmesine rağmen daha sonra bundan vazgeçtiği anlaşılıyor. Mustafa Kemal'in Şeyh Senusi'nin memleketine gitmesi için şartların çok uygun olduğunu ve gidebileceğini bildirdikten sonra neden bu fikrinden vazgeçtiği tam olarak bilinmemekle birlikte, Mustafa Kemal'in Muhittin Paşa'dan öğrenmiş olduğu üzere, Şeyh Senusi'nin kendisinden habersiz yabancı devletlerle anlaşmaya çalışmasına karşılık verdiği bir tepki olduğu düşünülebilir. Ayrıca İtalyanların Şeyh Senusi'nin Bingazi'ye dönmesine izin

vermemesi, Türkiye’de alıkonması hususundaki baskısı da etkili olmuş olabilir (BOA, *HR.İM*, 22/65).

Şeyh Senusi 15 Ağustos 1923 (15.8.1339) tarihinde yeniden bir telgraf göndererek; Ankara’ya gelmek için Eylül ayı başında hareket edeceğini bildirmiş ve hazırlıklar hususunda gerekli makamlara emir verilmesini rica etmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0035). Mustafa Kemal telgrafın altına Heyet-i Vekile Riyaseti’ne iletilmek üzere “recâ ederim müşârün-ileyhin mes’alesi âcil olarak tesbît olunsun” şeklinde not düşmüştür. Bu tarihten sonra Şeyh Senusi’nin bu ve bazı başka konularla ilgili olarak artık Mustafa Kemal’den ziyade Heyet-i Vekile Reisi’ne yazdığı görülmektedir. 23 Ağustos 1923 (23.8.1339)’te Şeyh Senusi tarafından Heyet-i Vekile Riyaseti’ne gönderilen telgrafta; Vatanıma dönmem ve başka bazı konuları görüşmek üzere sulhün tamamlanmasından sonra Ankara’ya geleceğimi Gazi Başkumandan Hazretlerine vaktiyle arz etmiştim ve bu konuda bana söz vermişlerdi. Ancak hastalığımın dolayısıyla yaklaşan kış mevsimine tahammül edemeyeceğimden vazife-i veda-yı ifa etmek üzere lazım gelen muamelelerin hızlandırılmasını rica ederim, demektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0034). 24 Ağustos 1923 (24.8.1339) tarihinde de Heyet-i Vekile Reisi Ali Fethi Bey tarafından gönderilen telgrafta Şeyh Senusi’ye; Ankara’ya teşrifinin uygun görüldüğü ve seyahati için gerekli emirlerin verildiği bildirilmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0024; BCA, 2017-03-28 (1) 0028). *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin haberine göre Şeyh Senusi 11 Eylül 1923 tarihinde Ankara’ya varmış ve ilk iş olarak Mustafa Kemal’i ziyaret ederek veda vazifesini ifa etmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1339, s. 2). *Yenigün* gazetesinden öğrendiğimize göre Şeyh Senusi bir ay kadar Ankara’da kaldıktan sonra 11 Ekim 1923’te Tarsus’a dönmüştür (*Yenigün*, 11 Ekim (Teşrinievvel) 1923, s. 2). Aynı gazetenin 9 Ekim 1923 tarihli haberinde, Şeyh Senusi’nin Tarsus’a döndükten sonra bir ay kadar dinlenip akabinde Mısır’a gideceği ile ilgili bir haber yer almaktadır (*Yenigün*, 9 Ekim (Teşrinievvel) 1923, s. 1). Buradan Şeyh Ahmed Senusi’nin Mısır yoluyla memleketine gideceği anlaşılmaktadır. *Varlık* gazetesi 15 Kasım 1923 tarihli sayısında *Morning Post* gazetesinin Kahire’den aldığı haberi aktarmaktadır. Buna göre; Şeyh Ahmed Senusi Mısır’a varmış ve yeğeni Seyyid İdris Senusi’ye katılmıştır. Buradan Trablus ve Bingazi’ye gidecek olan ikili, bölgedeki millî hareketi idare edeceklerdir (*Varlık*, 15 Kasım (Teşrinisani) 1923, s. 3). Ancak Şeyh Ahmed Senusi’nin haberde belirtildiği gibi Trablus ve Bingazi’ye gitmesi İtalyanların izin vermemesi nedeniyle mümkün olmamış, tekrar Türkiye’ye dönmüştür. Daha sonra Şeyh Ahmed Senusi’nin 22 Ekim 1924 (22.10.1340) tarihinde İsmet Bey’e hitaben yazdığı bir mektubunda, “Tekrar Mısır sâhillerinden geri çevrilmekliğimden haşyet [korku] eylemekteyim” (BCA, 2017-03-28 (1) 0051) şeklindeki ifadeleri Mısır’a gidip dönmüş olduğu bilgisini doğrular niteliktedir.

Bundan sonra Şeyh Senusi’nin konuyla ilgili kaleme aldığı en yakın tarihli mektup 29 Mayıs 1924 (29.5.1340) tarihlidir. Şeyh Senusi, Heyet-i Vekile Reisi İsmet Bey’e hitaben yazdığı mektupta, Mersin’de ikamet ettiği haneyle ilgili çıkan sorundan yakınmaktadır. Şeyh Senusi’nin

ifadesine göre, yeni hane sahibi evinden çıkmalarını istemiş ve başka uygun ev de bulunamadığı için Tarsus'a nakledilmesi istenmiştir. Ancak Şeyh Senusi Tarsus'un havasının hastalığından dolayı kendisine iyi gelmediğini ve daha önce de bu nedenle Tarsus'tan Mersin'e geldiğini belirtmektedir. Hanesiyle ilgili soruna kendince bir çözüm bulmuştur. Vatanına Mısır üzerinden gitmek için Mısır'a başvurduğunu ve cevap beklemek mecburiyetinde olduğunu söyleyerek, vatanına gitmesi için izin çıkana kadar "Gazî Paşa Hazretlerine evvelce arz edildiği gibi" İzmir'de maden sularından ve Bursa'da hamamlardan istifade etmek için hareket edeceğini bildirmiş bu konunun gizli kalmasını ve hazırlıklar için ilgililere emir verilmesini rica etmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0007). Şeyh Senusi'nin artık vatanına gitmek üzere izin talebinde bulunmaması ve Mısır'a bu konuda başvurduğundan bahsetmesine bakılırsa Şeyh Senusi'nin memleketine gitmesi için müsaade edilmiştir. İsmet Paşa aldığı bu mektup üzerine hemen Mersin Vilayetinden konuyla ilgili bilgi verilmesini istemiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0006). İsmet Paşa Mersin Vilayetinden aldığı bilgilere binaen 18 Ağustos 1924 (18.8.1340) tarihinde Şeyh Senusi'ye yazdığı cevabında; ev sahibinin kanunen haklı olduğunu, evin sahibinin elinden alınmasının uygun olmayacağını kendisinin de bildiğini ifade ederek, kendisinin rahat ettirilmesi için Mersin Vilayeti'ne emir verildiğini belirtmiştir. (BCA, 2017-03-28 (1) 0053).

Gazzini'nin aktardığına göre İngilizler Ankara Hükümeti ile Şeyh Senusi'nin arasını bozmak için Şeyh Ahmed Senusi'nin kuzeni İdris'e Haziran 1924'te bir anlaşma önermişlerdir. Bu anlaşmaya göre; Şeyh Ahmed Senusi Kral Hüseyin'in halife olmasını desteklerse ve Müslüman dünyasında İngiltere yanlısı propagandaya katılmayı kabul ederse, Libya'ya geri dönmesini destekleyeceklerdi. Ancak Şeyh Ahmed Senusi bu teklifi kabul etmemiştir (Gazzini, 2004: 81).

Şeyh Senusi, 5 Temmuz 1924 (5.7.1340)'te Mustafa Kemal'e hitaben bir mektup yazmış ve bu mektubu 6 Temmuz 1924 (6.7.1340) tarihinde aynen İsmet Bey'e de göndermiştir. Bu mektupta; daha önce İtalyanların sulh için kendisine gönderdikleri şahsı reddettiğini belirterek, Mısır Kralı Fuad'ın İtalyanlarla sulh yapmadıkça Mısır'a girmesinin mümkün olmadığı cevabını vermesi üzerine, mecburen bazı önemli şartlar dâhilinde olmak üzere sulh görüşmesi için vekâlet gönderdiğini, ancak İtalyanların bu şartlarını katiyen kabul edeceklerini zannetmediğini yazmaktadır. Sulha mecburiyetini de uzun zamandır ailesinden ayrı kalmak, Trablusgarplı mücahitler tarafından sürekli dönmesi için davetler gönderilmesi ve millî hazineyi masrafa uğratmak¹¹¹ ve bunun mahcubiyeti altında ezilmek olarak açıklamıştır. Devamında yine hamamlardan istifade etmek ve göbeğinde meydana gelen fitığı ameliyat ettirmek maksadıyla

¹¹¹ Holmes anılarında, "Sunusi'yi ülkede tutmak halka ağır bir yük getirmektedir. Vergiler soygun gibidir. Hükümet, varlığın yüzde kırkını altın veya koyun, keçi, at katır, buğday, pamuk ve pirinç olarak zorla almaktadır. Şeyh'e ayda iki bin altın lira ödenmektedir. Bir tane kendisine, bir tane de çevresindekilere ev verilmiştir." ifadelerine yer vermiştir.

Bursa'ya gitme niyetinde olduğunu söyleyerek, döndükten sonra veda için "taraf-ı fahîm-ânelerine gelmek asl emelimdir", bu ise "re'y-i fahîm-ânelerine" bağlıdır, "mümkün olacağı takdîrde kendimi bahtiyâr add ederim", demektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0059; BCA, 2017-03-28 (1) 0057). Şeyh Senusi daha önce veda için Ankara'ya gitmiş olsa da belki de aradan bir yıl gibi uzun bir süre geçmiş olması nedeniyle, yeniden veda için Ankara'ya gitmek istediği görülmektedir.

Şeyh Ahmed Senusi Mustafa Kemal'e yazdığı 14 Ağustos 1924 (14.8.1340) tarihli bir mektubunda "Hicâz tarîkiyle teveccühüm muvâfık görüldüğü ve müsâade kılınacağı bu posta ile haber alınmış ve beşâ'ir tafsîlâtı vürûdunda zat-ı fehhimanelerine arz kılınacaktır" diyerek memleketine Hicaz yoluyla gitmesine izin verileceğini haber aldığını belirtmektedir. Burada izin verenin kim olduğu -İtalyanlar mı yoksa Hicaz yetkilileri mi- tam olarak anlaşılamamıştır (CA, 01015024-603). Mustafa Kemal de 24 Ağustos 1924 (24.8.1340)'de verdiği cevapta, çok geçmeden Allah'ın izniyle emelinize ulaşmanızı dilerim, diye yazmıştır.

Şeyh Senusi, Mustafa Kemal'e gönderdiği 21 Ekim 1924 (21.10.1340) tarihli telgrafında; önümüzdeki perşembe yahut ondan sonraki perşembe günü Medine'ye doğru hareketim kesinleşti diyerek vedasını içeren bir mektup takdim edileceğini yazmıştır (CA, 01016467-504). Telgraftaki bu ifadelerden Şeyh Senusi'nin son vedasını yazı aracılığı ile yapacağı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni muhtemelen Şeyh Senusi'nin rahatsızlığıdır.

Şeyh Senusi'nin bu konuyla ilgili yazmış olduğu elimizde bulunan son mektubu 22 Ekim 1924 (22.10.1340) tarihinde İsmet Paşa'ya hitaben yazdığı mektuptur. Şeyh Senusi mektubunda; bunun bir vedaname olduğunu, Kasım ayında mutlaka Türkiye'den ayrılacağını belirterek, "çünkü hiçbir sûrette ikâmet kabiliyyeti kalmadığını hissettim" diye eklemektedir. İki aydır Mısır'a gidebilmek için çok çaba sarf ettiğini, bunun için sürekli "Mısır rüesâ ve vüzerâ'sıyla muhâbere" halinde olduğunu belirterek, maksadının Mısır'a gizlice gitmek olduğunu belirterek, yayılırsa belki kabul edilmez ve tekrar Mısır sahillerinden geri çevrilirim diye korkuyorum, demektedir. İfadesine göre Şeyh Senusi; Suriye üzerinden gitmek niyetinde değildir çünkü Suriye gazetelerinin dedikodu ve tatavalarından ve Ankara Hükümeti hakkında kötü zanda bulunmalarından korkmaktadır. Ancak çok zor durumda kalırsa Suriye üzerinden hareket etmek zorunda kalacağını söylemektedir. Mektubun sonunda ise "hayrlı bir 'ilâve:" diyerek "Şu önümüzdeki penc-şenbih günü Suriye tarîkiyle hareket etmek niyetindeyim. Mümkün olmayacağı takdîrde öbür penc-şenbih günü hareket ve Medine-i Münevvere 'ye doğru 'azîmet 'azmindeyim kalplerimiz sizdedir. Bâkî devâm-ı 'afiyetiniz efendimiz fîmâ-ba'dda muhâberemiz devam eder Gazî Paşa Hazretlerine selâmın 'arzını ricâ ederim" ifadelerine yer vermiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0051).

Şeyh Senusi daha önce Mustafa Kemal'e bir veda mektubu yazacağını belirtmiştir ve büyük ihtimalle yazmıştır fakat böyle bir mektup tespit edilememiştir. Şeyh Senusi'nin

Türkiye’den ayrılış tarihi son mektubuna ve *İkdam* gazetesinin bir haberine istinaden 23 Ekim 1924 olarak tahmin edilmektedir (*İkdam*, 24 Ekim (Teşrinievvel) 1924, s. 1).

5.5. Mahsub-u Umumi Kanunu Hakkındaki Yazışmalar

Şeyh Senusi 11 Ekim 1923 (11.10.1339) tarihinde Mustafa Kemal’e bir mektup göndermiştir. Mektubun ekinde toplam yirmi dokuz bin kuruşluk iki adet senet olduğundan bahsetmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0047). Bu senetler Bingazi’li iki tüccar tarafından Şeyh Senusi’ye gönderilmiştir. Bu iki tüccar I. Dünya Savaşı yıllarında askeriye tarafından kendilerinden alınmış olan bazı eşyaların karşılığında kendilerine verilen senetleri ibraz ederek bedellerini talep etmektedirler. Şeyh Senusi de bu tüccarlara nasıl bir cevap vermesi gerektiğini Mustafa Kemal’e sormaktadır. Mustafa Kemal tetkik için meseleyi TBMM Muhasebe-i Umumiye Müdüriyeti’ne havale etmiştir. Müdüriyetten yazılan cevapta; “Hükûmet-i Milliyye’nin teşekkülünden evvelki zamâna ve memâlik-i metrûkeye âid” borçların ödenmesine dair henüz hükümetçe alınmış bir karar bulunmadığı, dolayısıyla talebin karşılanmasının mümkün olmadığı bildirilmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0048). 31 Ekim 1923 (31.10.1339) tarihinde Başvekil İsmet Bey tarafından gönderilen bir yazıyla durum Şeyh Senusi’ye bildirilmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0049).

Trablusgarp’tan Ömer Muhtar’ın da aralarında olduğu kumandanların imzasıyla 25 Nisan 1924 (25.4.1340) tarihinde Şeyh Senusi’ye bir mektup yazılmıştır. Mektupta; Türkiye devleti harp esnasında vermiş olduğumuz borçlara (erzak, eşya vs.) karşılık bize para yardımında bulunmalıdır. Şu anda fevkalade zaruret içindeyiz, durumumuzu size defalarca arz ettik, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden bize para yardımında bulunmaları için aracılık etmenizi talep ediyoruz. Din mücahitleri varlarını yoklarını harp uğrunda sarf etmişlerdir, elimizde mali kuvvet olmadığından düşmana fırsat vermiş oluyoruz, demektedirler (BCA, 2017-03-28 (1) 0064; BCA, 2017-03-28 (1) 0065). 26 Nisan 1924 (26.4.1340) tarihinde de Mustafa Kemal’e gönderdikleri mektupta; Abdullah bin Amir isimli bir zatın durumlarını şifahen arz etmek üzere gönderildiğini belirterek, maksadımız bizlere bolca nakit yardımı yapılmasıdır. Böyle bir yardıma ve himayeye nail olursak, uzun ömürler bahşedilmesi için duacınız olacağımız şüphesizdir, denmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0067). Şeyh Senusi’nin 4 Haziran 1924 (4.6.1340) tarihinde Mustafa Kemal’e yazdığı mektuptan, Abdullah bin Amir’in görüşmek üzere Şeyh Senusi’ye geldiğini ve Şeyh Senusi’nin Mustafa Kemal’e daha önce konuyu arz ettiği için konunun “ahvâlin inkişâfını beklemek üzere” ertelendiğini belirtmesinden Abdullah bin Amir’in Mustafa Kemal ile görüşmediği anlaşılmaktadır (BCA, 2017-03-28 (1) 0063).

Yaklaşık bir ay sonra 23 Mayıs 1924 tarihinde *Tevhid-i Efkâr* gazetesinde bir haber yayınlanmıştır. Bu habere göre çıkarılan Mahsub-i Umumi Kanunu’yla, eski hükümetten 1908-1923 senelerini kapsamak üzere alacağı olanların her türlü borçlarının ödeneceği

müjdelenmekte ve bunun için ne zaman ve ne şekilde başvuru yapılacağı ile ilgili bilgi verilmektedir (*Tevhid-i Efkâr*, 23 Mayıs 1924). Şeyh Senusi 29 Mayıs 1924 (29.5.1340) tarihinde İsmet Paşa'ya bir mektup yazarak, daha önce Trablusgarp esnafının I. Dünya Savaşı sırasında alınan borçları talep etmeleri üzerine, bu konuda bir karar olmadığı için eski zaman ve terk edilen memleketlerden gelen taleplerin değerlendirilmesinin mümkün olmadığı bildirilmişti. Bu kez *Tevhid-i Efkâr* gazetesinin 23 Mayıs 1924 tarihli nüshasında yayımlanan mahsub-u umumi hakkındaki makaleye istinaden esnafın yoğun taleplerine ne gibi bir cevap verilmesi gerekir, diyerek görüş istemiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0003).

4 Haziran 1924 (4.6.1340) tarihinde yeniden Mustafa Kemal'e bir mektup yazan Şeyh Senusi, İsmet Paşa'ya bu konuda yazdığı son mektuba cevap alamadığını, gazetelerde çıkan borçların ödenmesine dair yayınlardan memnuniyetini dile getirmiştir. Vatana ait borçların yarısı ya da üçte ikisi bile büyük bir yardım olur ve cephan almalarına yardımcı olur diye ümitlendiğinden bahseden Şeyh Senusi, borçların ödenmesi ile ilgili müracaatlar çoğaldığı için acele cevap verilmesini, borcun bir kısmının ödenmesi suretiyle bu konudaki tacizlerden kurtulacağını söylemektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0063).

8 Haziran 1924 (8.6.1340) tarihinde Başvekâlet'ten Şeyh Senusi'ye gönderilen cevapta; Mahsubu Umumi Kanunu'nun hükmünün öncelikle millî hudutlar dâhilinde olan mahaller için geçerli olduğu, ikinci olarak Türkiye'den ayrılan bölgelerden de halen Türk tebaasından olanları kapsadığı, Trablus ve Bingazi'nin millî hudutlar dışında bulunması nedeniyle bu bölgelerden alınan borçların kanun hükmüne göre ödenmesine imkân olmadığının Maliye Vekâleti'nden bildirildiği, belirtilmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0001).

Tüm bu yazışmalar sonucunda aldığı cevaplara rağmen Şeyh Senusi, 5 Temmuz 1924 (5.7.1340) tarihinde Mustafa Kemal'e ve 6 Temmuz 1924 (6.7.1340)'te İsmet Paşa'ya aynı içerikte birer mektup göndermiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0058; BCA, 2017-03-28 (1) 0056). Mektubunda; Maliye Vekâleti tarafından, millî sınırlar dışında bulunan Trablusgarp ve Bingazi ahalisinin borçlarının ödenmesi yönündeki taleplerinin karşılanamayacağını bildirildiğini belirtmiştir. Ardından hükümetin bu konuda haklı olduğunu, çünkü kanunun bunu gerektirdiğini ve kendilerinin de buna riayet etmeye mecbur olduklarını yazmaktadır. Ancak daha sonra "Trablusgarb ve Bingazi Türkiye'nin bir cüz'üdür". Bütün urban ve aşairi, cümle mücahitleri kalben size bağlıdırlar. "Ahvâl-i zahîre ne yönde" değişirse değişsin hakikatler sabittir, demektedir. Silah ve cephaneye ihtiyaçlarının olmadığını fakat ekinlerinin yok denecek kadar az olduğunu belirterek, başka dayanaklarının olmadığını, küçük bir miktar yardımın hazineyi sarsmayacağını, 20 bin lira gibi bir yardımın onlar için büyük bir nimet olacağını söyleyerek yardım talebinde bulunmuştur.

Son olarak İsmet Paşa, 18 Ağustos 1924 (18.8.1340) tarihinde Şeyh Senusi'ye cevaben bir mektup göndermiştir. Mahsubu Umumi Kanununun Trablusgarp ve Bingazi ahalisini

kapsamayacağını daha önce bildirildiğini hatırlatarak, başka bir şekilde muamelenin kanuna uygun olmadığı ve talep edilen yardımın gerçekleşmesi için mali imkân olmadığını belirtmiştir.

Bu yazışmalarda dikkat çeken husus, Şeyh Senusi'nin konuyu sürekli olarak Mustafa Kemal'e yazmasına rağmen Mustafa Kemal tarafından cevap verilmemiş olmasıdır. Burada Mustafa Kemal'in cevap yazmış fakat bu mektupların günümüze ulaşmamış olma ihtimalini de belirtmek gerekir.

5.6. Diğer Meseleler Hakkında Yazılan Mektuplar ve Telgraflar

Şeyh Senusi bir yerden başka bir yere doğru hareket edeceği zaman hem haber vermek hem de gerekli hazırlıkların yapılmasını rica etmek amacıyla Mustafa Kemal'e bir telgraf veya mektup yazarak kendisini durumdan haberdar etmiştir. Mustafa Kemal'de cevaben hazırlıklar için gerekli emirlerin verildiğini bildiren ve iyi yolculuk dileklerini barındıran telgraflar göndermiştir (CA, 01020028; CA, 01020028-2; CA, 01003701-40). Ayrıca Şeyh Senusi gideceği yere vardıktan sonra ulaştığına dair de Mustafa Kemal'i bilgilendiren telgraf veya mektuplar göndermiştir (CA, 01020028-10; CA, 01020028-3; CA, 01020028-12; CA, 01020028-13). Şeyh Senusi zaman zaman rahatsızlığı dolayısıyla ya da olumsuz yol ve hava koşulları nedeniyle meydana gelen gecikmeleri de bildirmiştir (CA, 01020028-9; CA, 01020028-11). Mustafa Kemal de sağ salim vardığına sevindiğini ya da yolculuğun ertelenmesi veya uzun sürmesine üzüldüğünü bildiren telgraflar göndermiştir (CA, 01020028-9; CA, 01020028-14).

Şeyh Senusi Anadolu'da bulunduğu sırada zaman zaman kendisine iletilen birtakım istihbarat bilgilerini Mustafa Kemal'e göndererek bilgi vermiş ve kendi görüşlerini paylaşmıştır. Örneğin 20 Eylül 1921 (20.9.1337) tarihinde Musul'dan aldığı bir mektuba dayanarak; Irak ahalisi Emir Faysal'a biat etmek istemese de İngilizlerin Kürdistan halkının Faysal'a biat etmesi dolayısıyla endişeye kapıldıklarını, Kürdistan'ı İngiliz himayesine alarak bu yöndeki teşebbüsleri akim bırakmaya çalıştıklarını bildirmektedir. Bu siyasetin faaliyete geçirildiği takdirde yalnızca Kürdistan'ı değil tüm bölgeyi etkisi altına alabileceğini, dolayısıyla bu siyaseti engellemek için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği yönünde görüş belirtmiştir (CA, 01020045). Yine Mustafa Kemal'e yazdığı 23 Ekim 1921 (23.10.1337) tarihli bir başka mektubu Irak bölgesi hakkında edindiği istihbaratı ve bölgedeki aşiretlerle münasebetleri ve faaliyetleri ile ilgili bilgileri içermektedir (CA, 01020050-5). Mustafa Kemal de 4 Mart 1922 (4.3.1338) tarihli bir mektubunda Şeyh Senusi'ye; düşmanların vatanın bütünlüğü ve İslam'ın selametini suikast için gece gündüz çalıştıklarını, Kürdistan meselesini bu maksatla çıkardıklarını belirtmektedir. Düşmanın maddî silahlardan daha zararlı olan bu manevî silahlarına ve hücumlarına engel olmak üzere çalışmalarınıza yardımcı olmaları için millî meclis azalarından bazı kişileri gönderdik. Bölge halkını dalaletten korumak ve doğru yola sevk etmek üzere maneviyatlarını aydınlatmak ve himaye etmek üzere kıymetli mesailerinizi artırmanızı rica

ederim, demektedir.¹¹² Şeyh Senusi'nin, istihbarat bilgileri dışında bölge halkının kendisine arz ettikleri sıkıntılarını da Mustafa Kemal'e ilettiği görülmektedir (CA, 01003701-33; CA, 01003701-28).

Yine zaman zaman Şeyh Senusi'nin önemli ve özel birtakım meseleleri görüşmek üzere Mustafa Kemal ile buluşma talebinde bulunduğu görülmektedir. Bu görüşme taleplerinden bir kısmının rahatsızlığı, maaşı ve memleketine dönmesi ile ilgili olduğu bilinmektedir. Ancak bazı görüşmelerin içeriği hakkında hiçbir bilgi yoktur (CA, 01003701-28).

Şeyh Senusi 7 Kasım 1922 (7.11.1338) tarihinde TBMM Riyaseti'ne hitaben bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta; bütün İslam dünyasını istila etmeye kastederek anlaşmalar yapan devletlere karşı mücadele ederek büyük muzafferiyetler elde eden Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin "fâtilh şân-ı nâm" unvana layık ve müstahak olduğunu belirterek bu unvanla anılmasını teklif etmiştir (CA, 01003701-2). Mustafa Kemal Şeyh Senusi'ye cevaben gönderdiği telgrafta; hakkında bulunulan teveccühe muhabbetle teşekkür ettiğini belirterek, buna lüzum görmediğinden Mecliste okutturmadığını bildirmiştir (CA, 01003701-1).

Şeyh Senusi yabancı devletlerin kendisiyle görüşme taleplerini de Mustafa Kemal ile paylaşmıştır. Örneğin 30 Ekim 1922 (30.10.1338) tarihinde yazmış olduğu telgrafta Miralay Kaprini'nin kendisiyle İstanbul'da İtalya Konsolosluğu'nda görüşmeyi talep ettiğini ve kendisinin de Trablusgarp'ta devam eden tazyiklerinden dolayı bazı ikazlarda bulunmak üzere görüşmek niyetinde olduğunu belirtmiştir (CA, 01003701-7). Mustafa Kemal 4 Kasım 1922 (4.11.1338)'de verdiği cevapta "Mîr-alây Kaprini ile temâss edilmesi şimdilik siyâseten muvâfık görülememektedir" diyerek, görüşmemesi yönünde görüş bildirmiştir (CA, 01003701-6). Şeyh Senusi de 14 Kasım 1922 (14.11.1338) tarihli telgrafında "irâdeye tevfikân Kaprini'nin mülâkâtından sarf-ı nazar edildi" sözleriyle görüşmeyi reddettiğini bildirmiştir (CA, 01003701-8).

Şeyh Ahmed Senusi 14 Ağustos 1924 (14.8.1340) tarihli bir mektubunda, daha önce Latife Hanım'ın şal arzu ettiğini hissettiği için Afrika'ya yazdığını ve gönderilen bir adet şal ile bir adet Afrikalı kadınların kullnadıkları başörtüyü kendisine hediye olarak gönderdiğini yazmaktadır (CA, 01015024-603). Mustafa Kemal de 24 Ağustos 1924 (24.8.1340) tarihinde kendisine cevabi bir mektup yazarak teşekkür etmiş ve eşinin de gönderilen hediyelerden dolayı memnun olduğunu ve teşekkür ettiğini bildirmiştir (CA, 01015024-602).

Şeyh Senusi ve Mustafa Kemal arasındaki yazışmalardan ikilinin arasındaki samimiyetin derecesini anlamak mümkündür. Şeyh Senusi'nin bir mektubunda "Hele zât-ı devletleriyle ilk mülâkâtımdan beri beslediğim hürmet, muhabbet, samîmiyet lâ-yetezelzeldir [sarsılmaz]. Sizi

¹¹²(http://www.yeniasya.com.tr/enstitu/m-kemal-8217-in-seyh-sunusi-8217-ye-yazdigi-mektup-ilk-kez-yeni-asya-8217-da-bediuzzaman-8242-a-yapilan-8242-8242-sark-vaiz-i-umumiligi-8242-8242-teklifinin-perde-arkasi_149857 erişim tarihi: 1. 03. 2018).

bütün mevcûdiyetimle sever ve hassaten dînî, vatanî sâmi ikdâm, cedd ve içtihadınızı ne türlü takdîr edeceğimi bilemiyorum.” (CA, 01003701-22) diyerek duygularını ifade ederken bir başka mektubunda “Zât-ı âlîlerine karşı husûsî ubûdiyyet ve ihtirâmım son derecededir. Biz bir şahs-ı vahîd [tek] gibiyiz ve aramızda ayrılık görmüyorum” (ATASE, *ISH*, 653/162aa) ifadelerini kullanmaktadır. Mustafa Kemal ise muhtemelen konumu dolayısıyla, daha resmî bir dille ancak samimi bir şekilde Şeyh Senusi’ye karşı hürmetini bildirmiştir. Ancak birkaç kez daha samimi olarak “bizzat Tarsus’a gelerek zât-ı âlîlerini ziyâret ve ellerinizi öpmek şerefiyle mübâhî [övünen] olacağım efendim” (CA, 01003701-6) şeklinde ifadeler kullandığı görülmektedir.

Şeyh Senusi Millî Mücadeleye dâhil olduktan sonra her konuda direkt olarak Mustafa Kemal ile yazışmıştır. Bu yazışmaların maaşı ile ilgili konulardan tebrik telgraflarına kadar çok çeşitli konularda yapıldığı görülmektedir. Ancak Mustafa Kemal’in 12 Ekim 1922 (12.10.1338)’de Şeyh Senusi’nin isteği üzerine görüşmek için gerekli hazırlıkların hızlandırılacağına dair cevabı ve 2 Kasım 1922 (2.11.1338)’de Adana Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa’ya Adana’ya gelerek Şeyh Senusi ile görüşmek istediğini bildirdiği telgraftan sonra çoğu konudaki yazışmaların tek taraflı kaldığı görülmektedir. Şeyh Senusi Mustafa Kemal’e çeşitli vesilelerle seyrek de olsa yazmaya devam etmiş ancak Mustafa Kemal Şeyh Senusi’nin 15 Ağustos 1923 (15.8.1339) tarihindeki telgrafını Heyet-i Vekile Reisi’ne havale etmiş ve bundan sonra tebrik telgrafları dışında kalan konulara pek cevap vermemiştir. Bunun nedeni daha önce de belirtildiği gibi, Şeyh Senusi’nin memleketine dönebilmek için yabancı devletlerle görüşmesi ve Mustafa Kemal’in bunu Muhiddin Paşa’dan öğrenerek Şeyh Senusi’ye kırılmış olması olabilir. Burada yazışmaların tamamının elimizde bulunmaması nedeniyle farklı bir değerlendirme yapmak da gereklidir. Her ne kadar yazışmaların çoğu elimizde olsa da bazı eksiklerin olduğu yazışmaların içeriğinden anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Şeyh Senusi’ye cevap yazmış ancak bu belgeler günümüze ulaşmamış olabilir. Fakat buradaki önemli noktalardan biri Şeyh Senusi’nin de bu tarihlerden sonra meselelerini daha çok Heyet-i Vekile Reisi’ne yazmış olmasıdır. Bu konuda yapılabilecek bir başka yorum da Millî Mücadele’nin fiilen sona ermesi, din adamlarına çok fazla ihtiyaç kalmamış olması, dolayısıyla devlet işleriyle oldukça yoğun olan Mustafa Kemal’in bu meselelerle uğraşmak istemeyerek Heyet-i Vekile Reisi’ne havale etmiş olma ihtimali olabilir.

6. SONUÇ

Şeyh Ahmed Senusi, 1873 yılında Cağbub'da dünyaya gelmiştir. Amcasının ölümüyle 1902 senesinde Senusiyye Tarikatı'nın liderliğini üstlenmiştir. Kuzey Afrika'nın işgal edilmesi üzerine Fransızlara ve İtalyanlara karşı uzun yıllar mücadele etmiştir. Osmanlı Devleti, 1912'de İtalyanlarla Uşi Anlaşması'nı imzalamış ve Trablusgarp'a yaptığı asker ve mühimmat desteğini kesmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine tarikat mensupları ve yerli halk ile birlikte İtalyanlara karşı mücadele etmeye devam eden Şeyh Ahmed Senusi, ciddi başarılar elde etmiştir. Osmanlı Devleti, 1914 yılında Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girince, Almanya Osmanlı'dan İngiltere'nin dikkatini farklı bir yöne çekmek ve mücadele edeceği cephe sayısının artmasını sağlamak için Mısır'a harekât düzenlemesini istemiştir. Osmanlı Devleti de bunun için Şeyh Ahmed Senusi'den yardım istemiştir. İngiltere ile hiçbir problemi olmayan ve hâlihazırda Fransa ve İtalya ile iki ayrı cephede savaşan Şeyh Ahmed Senusi, başta bu teklifi kabul etmek istemese de Enver Bey tarafından Almanya'nın askerî üstünlüğü konusunda ikna edilerek Mısır'a sefer düzenlemiştir. Başlangıçta İngilizlere karşı oldukça başarılı olan Şeyh Ahmed Senusi, Trablusgarp Savaşı ve I. Dünya Savaşı'ndaki hizmetlerinden dolayı Trablusgarp ve Bingazi havalisi Naibü's-Sultanı unvanını almıştır. Ancak daha sonra durum değişmiş, buradaki mücadele İngilizlerin üstünlüğüyle sonuçlanmış ve Şeyh Ahmed Senusi ağır bir yenilgiyle çekilmek zorunda kalmıştır. Bu ağır yenilgiyle otoritesi sarsılan Şeyh Ahmed Senusi artık İngiliz ve İtalyanlarla müzakere masasına oturulması gerektiğine karar vermiştir. Müzakereleri daha ılımlı bir şekilde gerçekleştireceğini düşünerek tarikatın askerî ve siyasî liderliğini kuzeni İdris Senusi'ye bırakmıştır. İdris Senusi, liderliği devraldıktan sonra İngiliz ve İtalyanlarla uzlaşmaya çalışırken Şeyh Ahmed Senusi de bu esnada Osmanlı halifesinden aldığı davet üzerine İstanbul'a gitmeye karar vermiştir.

Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a gelişinde Enver Bey etkin bir rol oynamıştır. Enver Paşa'nın İttihat ve Terakki'nin İslam birliği siyaseti çerçevesinde gerçekleştirmek istediği bir projesi vardı. Buna göre; dinî nüfuzu olan kişiler, İslam dünyasının dört bir yanına gönderilecek, onlar Müslümanları emperyalizme karşı uyandıracak, cihada davet edecek ve Osmanlı hilafeti etrafında bir İslam birliği tesis edilecekti. Enver Paşa, Şeyh Ahmed Senusi ve daha birçok İslam âlimini İstanbul'da topladı. Enver Bey, Şeyh Ahmed Senusi'yi Arap kabilelerinin özellikle de Şerif Hüseyin'in İngilizlere dayanarak giriştiği isyan hareketinden döndürmek için Hicaz'a göndermeyi planlıyordu. Enver Bey, Şeyh Ahmed Senusi'yi İstanbul'a gelmeye ikna etmek için V. Mehmed Reşad'ın ismini kullanmış ve Şeyh Ahmed Senusi halife/padişah adına davet edilmiştir. Şeyh Ahmed bazı çalışmalarda iddia edildiği gibi İstanbul'a halifelik vaadi ya da beklentisi ile gelmemiş, halifelik ile ilgili bir beklentisi olmadığını defaatle dile getirmiştir.

Şeyh Ahmed Senusi daha yola çıkmadan V. Mehmed Reşad vefat etmiş yerine VI. Mehmed Vahdeddin geçmiştir. Sirte Körfezi'nden bir Alman denizaltısına bindirilen Şeyh Ahmed Senusi, 12 Ağustos 1918'de Avusturya'nın Pola limanına varmış, buradan Balkan trenine binerek 30 Ağustos 1918'de İstanbul'a gelmiştir. Hemen ertesi günü VI. Mehmed Vahdeddin'in kılıç kuşanma merasimine katılarak, padişaha kılıcını bizzat kuşatmıştır. VI. Mehmed Vahdeddin, İtilaf devletleriyle karşı karşıya gelmek istemediği için Şeyh Senusi'nin İslam birliğini sağlamak adına İslam dünyasında yapacağı seyahatleri iptal etmiştir. Dolayısıyla Şeyh Senusi'nin İstanbul'da kalması için bir nedeni kalmamış ve ülkesine dönmek istemiştir. Fakat VI. Mehmed Vahdeddin, Şeyh Senusi'nin bölgedeki nüfuzundan ve yeniden direnişi örgütlemesinden çekinen İtalyanlar'ın baskısı nedeniyle buna izin vermemiştir. Bir müddet İstanbul'da misafir edilen Şeyh Senusi, 5 Kasım 1918'de İstanbul'un işgali nedeniyle güvende olmadığı gerekçesiyle Bursa'ya gönderilmiştir. İki yıl Bursa'da kalan Şeyh Ahmed Senusi, 21 Mart 1920'de Mustafa Kemal'e haber göndererek Millî Mücadele için hizmet etmeye hazır olduğunu belirtmiştir. O dönem maddî imkânsızlıklar nedeniyle bir süre Ankara'ya gitmesi mümkün olmamış, Bursa'nın işgali tehlikesi belirince, 2 Temmuz 1920'de Mustafa Kemal'e yeniden haber göndererek Ankara'ya gitmek istediğini bildirmiştir. Ancak çok daha önceden vermiş olduğu beyanatlarından Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'nin haklılığına inandığı ve desteklediği bilinmektedir. Şeyh Ahmed Senusi Millî Mücadele için faydalı olabilecek, halkın itimat duyduğu önemli bir dinî kişiliktir. Bu nedenle Şeyh Ahmed Senusi'nin bu talebi üzerine TBMM Hükümeti tereddüt etmeden Şeyh Ahmed Senusi'yi Ankara'ya davet etmiştir. 12 Temmuz 1920'de Konya'ya gelen Şeyh Ahmed Senusi bir müddet burada kaldıktan sonra 15 Kasım 1920'de Ankara'ya gitmiştir. Dolayısıyla Sultan Vahdeddin'in Şeyh Senusi'yi, Mustafa Kemal ile görüşerek Anadolu Hükümeti'nin padişaha karşı bağlılığını temin etmek üzere görevlendirdiği ve Şeyh Ahmed Senusi'nin bu amaçla Bursa'dan Ankara'ya geldiği şeklindeki iddialar da daha önce bahsedildiği gibi gerçeği yansıtmamaktadır. Ankara'da kendisine verilen genel Anadolu vaizliği görevi ve Irak kralı aday naibliği görevleriyle Ankara'dan ayrılarak Diyarbakır'a giden Şeyh Ahmed Senusi, Anadolu'nun güney ve doğu illerini dolaşmıştır. Bu seyahatlerinde; Millî Mücadele'nin dinen meşru olduğunu, Ankara Hükümeti'nin davasında haklı olduğunu, İslam'ın tek umudunun Mustafa Kemal olduğunu, bağımsızlık mücadelesi için cihadın hak olduğunu dile getirerek bununla ilgili olarak; camilerde vaazlar vermiş, hutbeler irad etmiş, beyannameler hazırlayarak halka dağıtılmasını sağlamış ve ileri gelen kişilere mektuplar göndermiştir. Bu şekilde hem halkı hem de bölgedeki aşiret reislerini Millî Mücadele'ye destek vermeleri için ikna etmeye çalışmıştır. Böylece Şeyh Ahmed Senusi, Anadolu'daki faaliyetleriyle, özellikle Doğu bölgelerindeki Kürt aşiretlerinin katılımını ya da en azından eylemsiz kalmalarını sağlamasıyla Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında rolü olan önemli din adamlarından biri olmuştur.

Bazı çalışmalarda Şeyh Ahmed Senusi'nin Sivas'ta, Diyarbakır ve Urfa'da İttihad-ı İslam kongresi düzenlediğine dair iddialar mevcutsa da yapılan araştırmalar sonucunda bunları ispatlayacak hiçbir kanıt olmadığı tespit edilmiştir. Elbette Şeyh Ahmed Senusi görevi ve amaçları doğrultusunda bölge ileri gelenleri ile bir araya gelerek toplantılar yapmış olmalıdır. Ancak öne sürüldüğü gibi tüm İslam dünyasının temsil edildiği büyük çaplı kongreler gerçekleştirdiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü böylesi büyük organizasyonların yerli ve yabancı basında, dönemin yazışmalarında, hatıralarında yankılarının olması gerekir.

Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul ve Bursa'dan sonra Anadolu'da Millî Mücadele döneminde bulunduğu şehirler sırasıyla Eskişehir, Konya, Ankara, Kayseri, Sivas, Malatya, Diyarbakır, Elazığ, Mardin, Tarsus, Urfa, Adana, Antep, Maraş ve Mersin'dir. Genellikle tren yolculuğu yapan Şeyh Senusi'nin bazı şehirlere çok sık gittiği ve çok kısa süre bulunduğu görülmektedir. O dönemin ulaşım şartları nedeniyle bazı şehirlerde yalnızca bir aktarma noktası olduğu için bulunduğu söylenebilir. Örneğin o dönem tren ile Ankara-Adana ulaşımı Eskişehir-Konya üzerinden yapılmaktaydı. Bu nedenle Ankara, Eskişehir, Konya, Kayseri, Adana gibi şehirlere her seferinde bir görevle ya da faaliyette bulunmak için gittiğini söylemek güçtür. Yol üzerindeki mecburi istasyonlarından bazen aynı gün hareket ettiği bazen de bir müddet kaldığı görülmektedir. Şeyh Ahmed Senusi, Millî Mücadele'nin fiilen sona ermek üzere olduğu 25 Eylül 1922 tarihinden itibaren Tarsus'ta, 4 Temmuz 1923 tarihinden itibaren de Mersin'de ikamet etmiştir.

Türkiye'de bulunduğu 1918-1924 yılları arasında Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili haberlerin yerli ve yabancı basında sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Yerli basında genellikle seyahatleri, beyanatları ve tebrik telgraflarına yer verilmiştir. Şeyh Ahmed Senusi'yi en sıkı takip eden ve detaylı bilgi veren gazeteler sırasıyla *Yeniğün*, *İkdam* ve *Hâkimiyet-i Milliye*'dir. Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili haberlerin genellikle birinci sayfadan ve fotoğrafıyla birlikte verildiği görülmektedir. Gündemin oldukça yoğun olduğu dönemlerde haberlerinin birinci sayfadan verilmesi ve fotoğrafına yer verilmesi basının Şeyh Ahmed Senusi'ye gösterdiği önemi ortaya koymaktadır. Genellikle güzel haberleri içeren ya da özel günleri tebrik için gönderilmiş telgraflarının paylaşılması, Millî Mücadele'ye katılan halkın ve ordunun motivasyonunun artırılması, Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye olan desteğinin daha geniş kitlelerce bilinmesi böylece Millî Mücadele'yi dinî anlamda meşrulaştırmak ve daha geniş kitlelerin mücadeleye katılmasını sağlamanın amaçlandığı anlaşılmaktadır. Yerel basında daha somut bilgilere yer verilirken yabancı basında ağırlıklı olarak İslam dünyasında birlik ihtimali mesajını veren yahut batıya karşı tehdit unsuru teşkil eden haberlerin paylaşıldığı ve bu haberlerin daha çok yorum içerikli olduğu görülmektedir.

Şeyh Ahmed Senusi'nin emperyal devletler tarafından ciddi bir tehlike olarak algılandığı ve bu nedenle istihbarat servisleri tarafından yakından takip edildiği görülmektedir. Bu takibin

Türkiye’de bulunduğu yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Şeyh Ahmed Senusi’yi takip etme nedenleri, Şeyh Ahmed Senusi’nin antiemperyalist görüşe sahip olması, buna karşı İslam birliğini savunması ve çok geniş Müslüman kitlelere hitap eden dinî nüfuzudur. Bu nedenle Şeyh Senusi’nin bu manevî nüfuzunu kırmak ve onun sömürge karşıtı ve İslam birliği eksenindeki faaliyetlerinin önünü almak için uğraş vermişlerdir. Özellikle İtalya’nın talepleri doğrultusunda uzun süre Trablusgarp’a geri dönmesi için Türkiye’den ayrılmasına müsaade edilmemiştir.

Şeyh Ahmed Senusi’nin Türkiye’den ayrılışı ile ilgili olarak ilgili bölümde tespit edildiği üzere; “Ankara Hükümeti’nin İtalyanların baskısı sonucunda Şeyh Ahmed Senusi’yi Türkiye’den gönderdiği”, “Şeyh Ahmed Senusi’nin Osmanlı hanedanı üyeleriyle ilişkisi olduğu gerekçesiyle hükümet tarafından alınan kararlar Türkiye’den çıkarıldığı”, ya da “hilafet ve saltanatın kaldırılması dolayısıyla hayal kırıklığına uğrayarak Türkiye’den ayrıldığı” şeklindeki iddialar doğru değildir. Peki, Şeyh Ahmed Senusi Türkiye’den neden ayrılmıştır?

Şeyh Ahmed Senusi, İslam memleketlerine yapacağı seyahatler VI. Mehmed Vahdeddin tarafından iptal edilince ülkesine dönmek istemiş fakat İtalyanların baskısı nedeniyle bu isteğini gerçekleştirememiştir. Şeyh Ahmed Senusi, emperyalizme karşı duruşu ve İslam ülkelerinin bağımsızlığı yönündeki düşünceleri nedeniyle Millî Mücadele’yi haklı görmüş ve desteklemiştir. Ancak Millî Mücadele’nin başarıya ulaşması sonucunda misyonunu tamamlamıştır. Uzun yıllar memleketine gidememiş, ailesine ve memleketine hasret kalmıştır. Annesinin vefatından sonra ailesinin işleriyle ilgilenen kimse olmadığı için ailesi ekonomik ve diğer birçok konuda sıkıntı çekmiştir. Türkiye’deki iklim şartları bünyesine yaramamış bununla ilgili rahatsızlıkları had safhaya ulaşmıştır. Buna bir de hane sıkıntısı çekmesi, mahkemeye verilmesi ve bazı yerlerde kendisine itibar gösterilmemesi gibi durumlardan dolayı yaşadığı kırılganlıklar eklenmiştir. Ayrıca kutsal topraklara gitmeyi de çok arzu etmektedir. Bu nedenlerle her türlü engele rağmen önce kutsal topraklara oradan da memleketine dönmek için hayli çaba sarf etmiştir. En sonunda 23 Ekim 1924 tarihinde Türkiye’den ayrılmıştır. Şeyh Ahmed Senusi, Türkiye’den ayrıldıktan sonra Suriye’ye gitmiş fakat Fransızların baskısı nedeniyle burada uzun süre kalamamış ve Mekke’ye gitmiştir. Burada sakin bir hayat süren Şeyh Ahmed Senusi, 10 Mart 1933’te Hicaz’da vefat etmiştir.

İstanbul’a gelmesinden itibaren Şeyh Senusi’nin masraflarının çoğu Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır. Şeyh Senusi, Millî Mücadele’ye dâhil olduktan sonra da her türlü masrafı TBMM Hükümeti tarafından karşılanmıştır. Kendisine aylık belirli miktarlarda maaş tahsis edilmiştir. Bunun yanında hem kendisinin hem de maiyetinin iâşe masrafları, ikametgâh ve yol masrafları da karşılanmıştır. Ayrıca Şeyh Senusi zaman zaman Trablusgarp’taki ailesi için de yardım taleplerinde bulunmuş ve bunların büyük bir kısmı karşılanmıştır. Maddî imkânsızlıkların had safhada olduğu, ordu için mühimmat bulmakta güçlük çekildiği ve komutan ve subaların maaşlarının ödenemediği bir dönemde Şeyh Senusi ve maiyeti için bu kadar

ödenek ayrılması Şeyh Senusi'nin Millî Mücadele içinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Mili Mücadele'ye dâhil olmak istemesi Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Çünkü Şeyh Ahmed Senusi, İslam dünyasında oldukça fazla nüfuz sahibi bir tarikat olan Senusiyye Tarikatı'nın lideridir ve aynı zamanda Anadolu'da da halk tarafından tanınmakta ve kendisine büyük bir saygı duyulmaktadır. Zaten din adamlarının Millî Mücadele'deki rolü tartışılmaz bir öneme sahiptir. Mustafa Kemal, din adamlarının desteğine büyük önem vermiştir. Çünkü devrin yapısı gereği ulemanın dâhil olmadığı bir teşebbüsün başarılı olması çok zordur. Dinî kimliğe sahip köklü bir lider olan padişaha alternatif/muhalif bir lider ancak din adamlarını yanına alarak, halkı Millî Mücadele'nin cihad olduğuna, dinen meşruluğuna ikna ederek başarılı olabilirdi. Din adamlarının halkın üzerindeki etkisinin farkında olan Mustafa Kemal, onlarla iş birliği içerisinde olmuş, düzenlediği mitinglere ve her türlü faaliyete din adamlarının dâhil olmasına özen göstermiştir. Birinci Meclis'teki Milletvekillerinin yaklaşık dörtte birinin dinî kimliğinin olması bunun en büyük göstergesidir. Şeyh Ahmed Senusi'nin diğer din adamlarından geniş nüfuzu dışındaki en büyük farkı Arap olmasıdır. Arap unsurların "ihamet" içerisinde olduğu bir dönemde Şeyh Ahmed Senusi'nin emperyal devletlere karşı Millî Mücadele'yi desteklemesi ve Türkiye sınırlarında bulunan Arap nüfusa hitap etmesi, tam anlamıyla bir "ters Arap İsyanı" (revers Arab Revolt)¹¹³ etkisi yaratmış ve Millî Mücadele'nin başarısında önemli bir rol oynamıştır. Şeyh Senusi yalnızca Anadolu açısından değil, dinî nüfuzu nedeniyle İslam dünyasının desteğini sağlamak açısından da Millî Mücadele için önemli bir kişilik olmuştur.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye dâhil olmasından sonra her türlü meseleyi direkt olarak Mustafa Kemal'e yazdığı görülmektedir. Bu da Mustafa Kemal'in Şeyh Senusi'yi ne kadar önemseydiğinin bir göstergesidir. Şeyh Senusi, Anadolu'daki seyahatleri esnasında bir şehre vardığını haber vermek için Mustafa Kemal'e telgraflar göndermiştir. Bu seyahatler esnasında yaşadığı problemleri de yazdığı mektuplarla Mustafa Kemal'e iletmiştir. Bunların dışında Şeyh Ahmed Senusi, elde edilen zaferleri tebrik etmek, bayram, kandil, yılbaşı gibi özel günleri kutlamak, taziye ve geçmiş olsun dileklerini iletme, maddî ihtiyaçlarını, memleketine dönme isteğini dile getirmek için ve daha başka bazı konularda sürekli Mustafa Kemal'e mektup ve telgraf göndermiştir. Şeyh Ahmed Senusi'nin bu yazışmalarda oldukça samimi ifadeler kullandığı, Mustafa Kemal'in de aynı şekilde cevap verdiği görülmektedir. Bu ifadeler ikili arasında gerçek ve karşılıklı bir sevgi ve saygının olduğunu açık şekilde göstermektedir. Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'in kararlarının doğruluğundan hiçbir zaman şüphe duymamıştır. Saltanat ve hilafetin kaldırılması kararlarını dahi tereddüt etmeden desteklemiştir.

---

¹¹³ Revers Arab Revolt tabiri Lisa Anderson'a aittir (bk. Anderson, 1991: 234).

Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti, halkı Millî Mücadele hakkında bilgilendirmek için din adamlarını olduğu gibi basını da bir aracı olarak kullanmıştır. İstanbul basını, İşgalci güçlerin baskısı altında olmasına rağmen kazanılan zaferler, zaferlerle ilgili tebrik telgrafları basında sık sık yer almıştır. Şeyh Ahmed Senusi'nin Millî Mücadele'ye dâhil olduğunu daha geniş kitlelere duyurmak isteyen Ankara Hükümeti, Şeyh Ahmed Senusi ile ilgili haberleri ve Şeyh Ahmed Senusi'nin tebrik telgraflarını da basınla paylaşmıştır.

Başlangıçta Millî Mücadele, İslam'ın tek ümidi ve İslam âleminin Batı emperyalizmine karşı direnişinin temsilcisi olarak yansıtılmıştır. Hilafet ve saltanata karşı değil sömürgecilerin elinde esir olan halife/padişahı kurtarmak için yola çıktığı vurgulanmıştır. Fakat Mustafa Kemal mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra hayata geçirdiği inkılapların fikrî nüvesini, çok daha önceden zihnine yerleştirmiştir. Dolayısıyla Millî Mücadele'nin bu İslami havası, Sakarya zaferinden sonra hafiflemiş ve 1923'ten itibaren daha millî ve bölgesel bir mücadele olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Atatürk, 2011: 8-11). Dolayısıyla Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti'nin, Millî Mücadele süresince halkın bağımsızlığını elde edilebilmesi amacıyla Şeyh Senusi ve diğer din adamlarının Millî Mücadele'de fiili olarak görev alması noktasında pragmatik bir politika izlediğini söylemek mümkündür. Kuzey Afrikalı bir tarikat lideri olarak Şeyh Ahmed Senusi de Türkiye'de bulunduğu dönemde Anadolu'daki Millî Mücadele hareketini millî bir mücadele olmasının yanısıra İslam birliği ve İslam ülkelerinin bağımsızlığı için bir aşama olarak görmüş ve İslam birliği ülküsü Millî Mücadele'yi desteklemesinde en büyük etken olmuştur.

KRONOLOJİ

1873	Dünyaya gelmiştir.
1902	Tarikatın başına geçmiştir.
1904	Fransızlara karşı mücadele etmeye başlamıştır.
1911	İtalyanlara karşı mücadele etmeye başlamıştır.
1914	İngiltere'ye karşı mücadele etmeye başlamıştır.
30 Ağustos 1918 (30.8.1334)	İstanbul'a gelmiştir.
31 Ağustos 1918 (31.8.1334)	VI. Mehmed Vahdeddin'e kılıç kuşatmıştır.
5 Kasım 1918 (5.11.1334)	Bursa'ya gönderilmiştir.
2 Temmuz 1920 (2.7.1336)	Mustafa Kemal'e Millî Mücadele'ye katılmak istediğine dair telgraf göndertmiştir.
11 Temmuz 1920 (11.7.1336)	Eskişehir'den Konya'ya hareket etmiştir.
12 Temmuz 1920 (12.7.1336)	Konya'ya varmıştır.
15 Kasım 1920 (15.11.1336)	Konya'dan Ankara'ya gelmiştir.
23 Kasım 1920 (23.11.1336)	Trenle Ankara'dan Eskişehir'e gitmek üzere ayrılmıştır.
24 Kasım 1920 (24.11.1336)	Eskişehir'e varmıştır.
5 Ocak 1921 (5.1.1337)	Konya üzerinden Kayseri'ye gitmek üzere Eskişehir'den ayrılmıştır.
14 Ocak 1921 (14.1.1337)	Kayseri, Sivas ve Elazığ üzerinden Diyarbakır'a gitmek üzere Konya'dan ayrılmıştır.
22 Ocak 1921 (22.1.1337)	Kayseri'ye ulaşmıştır. (8 gün gecikmeyle)
11 Şubat 1921 (11.2.1337)	Kayseri'den Sivas'a ulaşmıştır.
19 Şubat 1921 (19.2.1337)	Sivas'tan Malatya'ya gitmek üzere hareket etmiştir.
23 Şubat 1921 (23.2.1337)	Diyarbakır'da bulunmaktadır.*
7 Mart 1921 (7.3.1337)	Elazığ'a gitmiştir.
18 Mart 1921 (18.3.1337)	Elazığ'dan Diyarbakır'a dönmüştür.
Nisan-Mayıs 1921 (4-5.1337)	Urfa'da bulunmuştur.*
4 Mayıs 1921 (4.5.1337)	Yeniden Diyarbakır'a dönmüştür.
16 Haziran 1921 (16.6.1337)	Diyarbakır'dan Mardin'e gitmiş ve 22 Eylül 1921 (20.9.1337) tarihine kadar Mardin'de ikamet etmiştir.
1 Ekim 1921 (1.10.1337)	Tarsus'ta bulunmaktadır.*
25 Ekim 1921 (25.10.1337)	Yeniden Mardin'de bulunmaktadır.*
3 Kasım-27 Aralık 1921 (8.11.1337-27.12.1337)	Urfa'da bulunmaktadır.
8 Ocak 1922 (8.1.1338)	Yeniden Tarsus'ta bulunmaktadır.*
15 Şubat 1922 (15.2.1338)	Yeniden Urfa'da bulunmaktadır.*
8 Nisan 1922 (8.4.1338)	Yeniden Diyarbakır'da bulunduğu görülmektedir.*
21 Nisan 1922 (21.4.1338)	Yeniden Urfa'da bulunmaktadır.*
14 Ağustos 1922 (14.8.1338)	Urfa'dan Adana'ya gitmek üzere ayrılmıştır.
19 Ağustos 1922 (19.8.1338)	Antep'e varmıştır.
21 Ağustos 1922 (21.8.1338)	Antep'ten Maraş'a hareket etmiştir.
25 Eylül 1922 (25.9.1338)	Maraş'tan Tarsus'a gitmiştir.
6 Aralık 1922 (6.12.1338)	Tarsus'tan Konya'ya gelmiştir.
6 Aralık 1922 (6.12.1338)	Konya'dan Ankara'ya hareket etmiştir.
7 Aralık 1922 (7.12.1338)	Ankara'ya varmıştır.
19 Ocak 1923 (19.1.1339)	Tarsus yoluyla Diyarbakır'a gitmek için Ankara'dan ayrılmıştır.
15 Mart 1923 (15.3.1339)	Mustafa Kemal'i karşılamak üzere Adana'ya gitmiştir.
16-17 Mart 1923	Tekrar Tarsus'a dönmüştür.

* Gidiş ve ayrılış tarihi bilinmemektedir.

(16-17.3.1339)	
9 Haziran 1923 (9.6.1339)	Adana'dan Ankara'ya hareket etmiştir.
4 Temmuz 1923-24 Ağustos 1923 (4.7.1339)- (24.8.1339)	Mersin'de bulunmaktadır.
11 Eylül 1923 (11.9.1339)	Adana'dan Ankara'ya gitmiştir.
11 Ekim 1923 (11.10.1339)	Ankara'dan Tarsus'a hareket etmiştir.
Kasım 1923 (11.1339)	Mısır'a gitmiştir.
23 Mart 1924 (23.3.1340)	Mersin'de bulunmaktadır.*
4 Mayıs 1924 (4.5.1340)	Mersin'de bulunmaktadır.*
5-6 Temmuz 1924 (5-6.7.1340)	Mersin'de bulunmaktadır.*
15 Temmuz 1924 (15.7.1340)	Konya'da bulunmaktadır.*
23 Ekim 1924 (23.10.1340)	Türkiye'den ayrılmıştır.
5 Kasım 1924	Suriye'de bulunmaktadır.*
11 Kasım 1924	Filistin'de bulunmaktadır.*
30 Aralık 1924	Yeniden Suriye'de bulunmaktadır.*
1925	Hicaz Bölgesi'ne gitmiştir.
10 Mart 1933	Vefat etmiştir.

EKLER TABLOSU

Arşiv Belgeleri			Sayfa
1	Konya Valisi Haydar Bey'in Mustafa Kemal'e gönderdiği, Şeyh Ahmed Senusi'ye Mardin'de şerefine uygun bir görev verilmesini rica ettiği telgraf	20 Eylül 1920	190
2	Şeyh Ahmed Senusi'nin "Nâib-i Halife-i A'zam" unvanını kullanmaması gerektiği ile ilgili belge	23 Ocak 1921	192
3	Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'ye Kürdistan meselesi ile ilgili mektubu	4 Mart 1922	194
4	Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'nin elini öperek duasını almak istediğine dair telgrafi	29 Eylül 1922	196
5	Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e çeşitli konulardaki kırınlıklarını dile getirmek için yazdığı mektup	15 Ekim 1922	198
6	Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e Mevlid-i Şerif tebriği ve İtalyan Konsolos Miralay Kaprini'nin kendisiyle görüşmek istediğini bildirdiği telgraf	30 Ekim 1922	201
7	Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'ye Mevlid-i Şerif tebriğine cevaben yazdığı ve Miralay Kaprini ile görüşmesinin uygun olmadığı, bizzat Tarsus'a giderek ellerinden öpmek istediğini belirttiği telgraf	4 Kasım 1922	203
8	Şeyh Ahmed Senusi'nin saltanatın kaldırılması üzerine Mustafa Kemal'e gönderdiği tebrik telgrafi	5 Kasım 1922	205
9	Şeyh Ahmed Senusi'nin Trablusgarp'ı temsilen Lozan görüşmelerine katılmak istediğine dair belge	6 Aralık 1922	207
10	Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e seçim tebriğinde bulunduğu, memleketine gitmek için	11 Temmuz 1923	209

* Gidiş ve ayrılış tarihi bilinmemektedir.

	müsaade istediği ve eşi Latife Hanım'a selam gönderdiği mektubu		
11	İtalyanlar tarafından Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'de alıkonulması hususundaki taleplerine dair belge 1	4 Ağustos 1923	213
12	İtalyanlar tarafından Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'de alıkonulması hususundaki taleplerine dair belge 2	1 Kasım 1923	215
13	Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e Türkiye'den ayrılacağını bildirmek üzere gönderdiği telgraf	21 Ekim 1924	217
14	Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılacağını bildirmek için İsmet Paşa'ya yazmış olduğu mektup	22 Ekim 1924	219
15	Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'in özel kalemi Hayati Bey'e yazmış olduğu veda mektubu	22 Ekim 1924	222
16	İtalyanlar tarafından Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'de alıkonulması hususundaki taleplerine dair belge 3	25 Ekim 1924	225
Gazeteler			Sayfa
1	Şeyh Ahmed Senusi şerefine TBMM tarafından verilen ziyafette Mustafa Kemal ve Şeyh Ahmed Senusi'nin yapmış olduğu konuşmalar	<i>Hâkimiyet-i Milliye</i> , 27 Kasım 1920	226
2	Şeyh Ahmed Senusi'nin Sivas Cami-i Kebir'de verdiği hutbe	<i>Sebilürreşad</i> , 31 Mart 1921	230
3	Saltanatın kaldırılması konusunda Celal Nuri İleri tarafından Şeyh Ahmed Senusi ile yapılan röportaj	<i>Yenigün</i> , 21 Ocak 1923	235
4	Şeyh Ahmed Senusi'nin saltanatın kaldırılması ile ilgili verdiği beyanat	<i>Yenigün</i> , 19 Eylül 1923	238
5	Şeyh Ahmed Senusi'nin Mısır'a gittiğine dair haber	<i>Varlık</i> , 15 Kasım 1923	240
6	Şeyh Ahmed Senusi'nin hilafetin kaldırılması kararını takiben Mevlid-i Şerif kıraat ettirdiği ve muhacirlere ziyafet verdiğine dair haber	<i>Yenigün</i> , 27 Mart 1924	241
7	Şeyh Ahmed Senusi'nin ölüm haberi	<i>Vakit</i> , 14 Mart 1933	243
Fotoğraflar			Sayfa
1	Mustafa Kemal'in kendisine Şeyh Ahmed Senusi tarafından hediye edilen Trablusgarp'a özgü bir kıyafet olan meşlah ile çektiği bir fotoğraf 1	Kasım 1920	244
2	Mustafa Kemal'in kendisine Şeyh Ahmed Senusi tarafından hediye edilen Trablusgarp'a özgü bir kıyafet olan meşlah ile çektiği bir fotoğraf 2	4 Haziran 1922	245
3	Mustafa Kemal'in kendisine Şeyh Ahmed Senusi tarafından hediye edilen Trablusgarp'a özgü bir kıyafet olan meşlah ile çektiği bir fotoğraf 3		246
4	Yaygın bir yanlış olarak Mustafa Kemal'in yanında Şeyh Ahmed Senusi olduğu zannedilen fakat Şeyh Muhammed Zevi'nin olduğu fotoğraf	17 Mart 1923	247
5	TTK Arşivinde "Başkomutan Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Şeyh Ahmed Sünusi ile bir gezide" ibaresiyle kaydedilmiş olan fakat Mustafa Kemal'in yanında Şeyh Senusi değil Şeyh Muhammed Zevi'nin bulunduğu fotoğraf		248

6	Şeyh Ahmed Senusi Mustafa Kemal'i Tarsus/Yenice tren istasyonunda karşılarken çekilmiş bir fotoğraf	17 Mart 1923	249
7	Şeyh Ahmed Senusi ve Şeyh Muhammed Zevi'nin yan yana yer aldığı bir fotoğraf		250
8	Şeyh Ahmed Senusi'nin Kudüs'te Müftü Emin el Hüseyini ile birlikte yer aldığı fotoğraf	1924	251
9	Şeyh Ahmed Senusi ve Şeyh Muhammed Zevi'nin fotoğraflarının yer aldığı gazete kütürü	<i>İkdam</i> , 4 Eylül 1918	252
10	17 Mart 1923'te Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'i Tarsus istasyonunda karşılaşmasının ardından şehre doğru sohbet ederek yürüdükleri esnada çekilen fotoğraf	17 Mart 1923	253
11	Servet-i Fünun Dergisi'nin Şeyh Ahmed Senusi'nin tam sayfa fotoğrafına yer verdiği kapağı	12 Eylül 1918	254
12	Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a ilk gelişinde Enver ve Cemal Paşa'lar tarafından Sirkeci İstasyonunda karşılanması esnasında çekilen bir fotoğraf	30 Ağustos 1918	255
13	Millî Mücadele Döneminde Propaganda amacı ile kullanılmış olan, ressam Tevfik Ahmed Baba tarafından Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal ve Selahaddin Eyyübi'nin birlikte resmedildiği kartpostal		256
14	Şeyh Ahmed Senusi'nin Elazığ'da karşılanması esnasında çekilmiş bir fotoğraf		257
15	Şeyh Ahmed Senusi'nin Elazığ'da bir mahalleyi ziyareti esnasında çekilmiş bir fotoğraf	7 Mart 1921	258
16	Şeyh Ahmed Senusi'nin silahlarını kuşanarak çekindiğı bir fotoğraf 1		259
17	Şeyh Ahmed Senusi'nin silahlarını kuşanarak çekindiğı bir fotoğraf 2		260
18	Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı subayları ve İsmail Halid Beşiktaş ile fotoğrafı	1914	261
19	Şeyh Ahmed Senusi'nin Şeyh Muhammed Zevi ve Seyyid İdris Senusi ile bir fotoğrafı		262
20	Şeyh Ahmed Senusi'nin Mısırlı Âlim Abdülaziz Çâvîş ile birlikte çektiirdiğı bir fotoğraf		263
21	Şeyh Ahmed Senusi'nin Senusi mücahitleri ile çektiirdiğı bir fotoğraf		264
22	Şeyh Ahmed Senusi'nin bir portresi 1		265
23	Şeyh Ahmed Senusi'nin renklendirilmiş bir portresi	17 Aralık 1911	266
24	Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı nişanları ile çektiirmiş olduğı bir fotoğrafı		267
25	Şeyh Ahmed Senusi'nin bir portresi 2		268
26	Mustafa Kemal'in eşi Latife Hanım ile birlikte Tarsus'ta Şeyh Ahmed Senusi'yi ziyaret ettikleri Güvercinli Konak'tan ayrılırken çekilen fotoğraf	17 Mart 1923	269
27	Şeyh Ahmed Senusi'nin Anadolu seyahatlerinin güzergâhını gösteren harita		270

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

- [1]. T. C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi
- [2]. T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
- [3]. T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
- [4]. ATASE Arşivi
- [5]. TTK Arşivi
- [6]. TİTE Arşivi
- [7]. Millî Kütüphane
- [8]. Atatürk Kitaplığı

2. TBMM Zabıt Cerideleri

3. Dergi ve Gazeteler

- [9]. *Aberdeen Press and Journal*
- [10]. *Advertiser*
- [11]. *Age*
- [12]. *Anadolu Hediyesi*
- [13]. *Australian Worker*
- [14]. *Belfast News-Letter*
- [15]. *Daily Herald*
- [16]. *Dziennik Chicagoski*
- [17]. *Examiner*
- [18]. *Express and Telegraph*
- [19]. *Grand Forks Herald*
- [20]. *Great Southern Herald*
- [21]. *Hâkimiyet-i Milliye*
- [22]. *İkdam*
- [23]. *İleri*
- [24]. *İrade-i Milliye*

- [25]. *Lincolnshire Echo*
- [26]. *Maitland Weekly Mercury*
- [27]. *Morning Bulletin*
- [28]. *New York Tribune*
- [29]. *News*
- [30]. *Northern Whig*
- [31]. *Nottingham Evening Post*
- [32]. *Öğüt*
- [33]. *Peyam-ı Sabah*
- [34]. *Resimli Anadolu Hediyesi*
- [35]. *Richmond Times-Dispatch*
- [36]. *Sabah*
- [37]. *Sebilürreşad*
- [38]. *Servet-i Fünun*
- [39]. *Sheffield Daily Telegraph*
- [40]. *Sun*
- [41]. *Takvim-i Vekayi*
- [42]. *Tanin*
- [43]. *Tarsus*
- [44]. *Tasvir-i Efkâr*
- [45]. *Telegraph*
- [46]. *Tevhid-i Efkâr*
- [47]. *The Arizona Republican*
- [48]. *Belfast News-Letter*
- [49]. *The Bennington Evening Banner*
- [50]. *The Bismarck Tribune*
- [51]. *The Brisbane Courier*
- [52]. *The Colonist*

[53]. *The Cornishman and Cornish Telegraph*

[54]. *The Herald-Advance*

[55]. *The Illustrated London News*

[56]. *The Manawatu Daily Times*

[57]. *The New York Times*

[58]. *The New Zeland Herald*

[59]. *The Northern Whig and Belfast Post*

[60]. *The Ogden Standard-Examiner*

[61]. *The Pensacola Jornal*

[62]. *The Press*

[63]. *The Scotsman*

[64]. *The Sunday Star*

[65]. *Türk Sesi*

[66]. *Vakit*

[67]. *Varlık*

[68]. *Western Argus*

[69]. *Western Daily Press.*

[70]. *Yenigün*

[71]. *Yeni Konya*

[72]. *Yeni Sabah*

[73]. *Yeni Turan*

[74]. *Yorkshire Evening Post*

4. Kitaplar

[75]. Adıyeke, N. (2011). Kuantum tarih kurgusu (Makroskobik tarihten mikroskobik tarihe). V. Engin-A. Şimşek (Ed.). *Türkiye’de tarih yazımı* içinde (ss. 369-381). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

[76]. Akbulut, D. A. (1994). *Saltanat, hilafet ve milli hakimiyet*. Samsun.

[77]. Akça, G. ve İnce, Y. (2015). *Klasik Osmanlı çağında tarih meşruiyet ve rüya*. Konya: Palet Yayınları.

[78]. Akgün, S. K. (2006). *Halifeliğin kaldırılması ve laiklik*. İstanbul: Temel Yayınları.

- [79]. Aksoley, İ. (2016). Mehmet Hastaş (Yay. Hzl.). *Teşkilat-ı Mahsusa: Enver Paşa'nın sırdaşı anlatıyor*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- [80]. Akyol, T. (2008). *Ama hangi Atatürk?*. İstanbul: Doğan Kitap.
- [81]. Akyürekli, M. (2013). *Şark İstiklal Mahkemesi 1925-1927*. İstanbul: Kitap Yayınları.
- [82]. Albayrak, S. (1989). *Siyasi boyutlarıyla Türkiye'de İslamcılığın doğuşu*, İstanbul: Risale Yayınları.
- [83]. Anderson, L. (1991). The development nationalist sentiment in Libya. Khalidi et al. (Eds.). *The Origins of Arab Nationalism* içinde (ss. 225-242). New York: Colombia University Press.
- [84]. Armaoğlu, F. (2007). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914-1995*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- [85]. Armstrong, H. C. (2007). *Arabistan Kralı'nın yaşam öyküsü: Abdülaziz bin Suud*. (Çev. Gülsüm Aldemir). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- [86]. Artuç, N. (2013). *İttihatçı Senusi ilişkileri (1908-1918)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- [87]. Ata, F. (2008). *Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa: Bir işbirlikçinin portresi*. İstanbul: Temel Yayınları.
- [88]. Ataöv, T. (1977). *Afrika ulusal kurtuluş mücadeleleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- [89]. Atatürk, K. (2011). *Nutuk 1919-1927*. (Sad. Zeynep Korkmaz). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- [90]. *Atatürk'ün bütün eserleri, 7*. (2003). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- [91]. *Atatürk'ün bütün eserleri, 10*. (2004). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- [92]. *Atatürk'ün bütün eserleri, 14*. (2007). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- [93]. *Atatürk'ün tamim telgraf ve beyannameleri, 4*. (1991). Ankara: TTK Yayınları.
- [94]. *Atatürk'ün tamim telgraf ve beyannameleri, 4*. (2006). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- [95]. Avanas, A. (1998). *Milli Mücadele'de Konya*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- [96]. Aybars, E. (1975). *İstiklal mahkemeleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- [97]. *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye hatıraları*. (2014). Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- [98]. Bayar, C. (1997). *Ben de yazdım Milli Mücadele'ye gidiş, II*. İstanbul: Sabah Kitapları.
- [99]. Beehler, C. W. H. (2014). *1911-1912 Türk-İtalyan savaşı*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat.
- [100]. Belen, F. (1973). *Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.
- [101]. Cebesoy, A. F. (2019). *Milli Mücadele hatıraları*. İstanbul: Temel Yayınları.

- [102]. Cemile, M. (1976). *Garp mateyalizmi karşısında İslam*. (Çev. Kemal Kuşçu). İstanbul: Çile Yayınevi.
- [103]. Cheney, C. R. (1973). *Medieval texts and studies*. Oxford: Oxford University Press.
- [104]. Çelebi, M. (1999). *Milli Mücadele döneminde Türk-İtalyan ilişkileri*. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- [105]. Çelik, R. (2004). *Milli Mücadelede din adamları, I-II*. İstanbul: Emre Yayınları.
- [106]. Davison, R. H. (1990). *Essays in Ottoman and Turkish history 1774-1923: The impact of the West*. University of Texas Press.
- [107]. Day, R. A. (1996). *Bilimsel bir makale nasıl yazılır ve yayımlanır?* (Çev. Gülay A. Altay). Tübitak Yayınları.
- [108]. Doğan, D. M. (2014). *İstiklal Savaşı'nın örtülen tarihi: din adamları Şeyh Senusi nasıl aldatıldı?*. İstanbul: Derin Tarih Yayınları.
- [109]. Duru, O. (2011). *Amerikan gizli belgeleriyle Türkiye'nin kurtuluş yılları*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- [110]. Eldem, E. (2004). *İftihar ve imtiyaz: Osmanlı nişan ve madalyaları tarihi*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını.
- [111]. Eroğlu, C., ve Babuçoğlu M., ve Özdil, O. (2008). *Osmanlı vilayet salnamelerinde Musul*. Ankara: Global Strateji Enstitüsü.
- [112]. Ertürk, H. (2016). *İki devrin perde arkası*, (Röp. Samih Nafiz Tansu). İstanbul: İlgi Kültür Sanat.
- [113]. Esed, M. (2017). *Mekkeye giden yol*, (Çev. Cahit Koytak). İstanbul: İnsan yayınları.
- [114]. Eşref Edib. (2011). *Mehmed Akif: hayatı, eserleri ve yetmiş muharririn yazıları*. (Hzl. Fahrettin Gün). İstanbul: Beyan Yayınları.
- [115]. Genel Kurmay Başkanlığı. (1966). *Türk İstiklal Harbi II: Batı cephesi*. Ankara.
- [116]. Genel Kurmay Başkanlığı. (2009). *Türk İstiklal Harbi IV: Güney cephesi*. Ankara.
- [117]. Genelkurmay Başkanlığı. (1978). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi VI: Hicaz, Asir, Yemen cepheleri ve Libya harekatı (1914-1918)*. Ankara.
- [118]. Gülcan, A. (1994). *Kökenleriyle Konya'nın Delibaşı İsyanı ve bu olayın Karaman'a sıçrayışı*. Eskişehir: Uğur Ofset.
- [119]. Gündüz, İ. (1993). *Osmanlılarda devlet-tekke münasebetleri*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- [120]. Halil, M. (1991). Kuzey Afrika'da rönesans: Senusiyye hareketi. M. M. Şerif (Ed.). *İslam düşüncesi tarihi 4* içinde (ss. 253-278). İstanbul: İnsan Yayınları.
- [121]. Holmes, M. C. (2017). *Urfa'da Ermeni yetmihanesi 1919-1921*. (Çev. Vedii İlmen). İstanbul: Yaba Yayınları.

- [122]. Iggers, G. G. (2000). *Bilimsel nesnellikten postmodernizme yirminci yüzyılda tarihyazımı*. (Çev. Gül. Ç. Güven). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- [123]. İbrahim, A. A. (2008). *Afrika'da tasavvuf ve tarikatlar*. (Çev. Kadir Özköse). Konya: Ensar Yayıncılık.
- [124]. İnan, A. M. (2009). *Atatürk'ün not defterleri*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- [125]. Jaeschke, G. (1971). *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz belgeleri, 1-3*. (Çev. Cemal Köprülü). Ankara: TTK Yayınları.
- [126]. Jaeschke, G. (1972). *Yeni Türkiye'de İslamlık*. (Çev. Hayrullah Örs). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- [127]. Jaeschke, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı kronolojisi, I*. Ankara: TTK Yayınları.
- [128]. Karal, E. Z. (1999) *Osmanlı tarihi, IX*. Ankara: TTK Yayınları.
- [129]. Karasapan, C. T. (1960). *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*. Ankara: Resimli Posta Matbbası.
- [130]. Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- [131]. Kaymaz, İ. Ş. (2003). *Musul sorunu, petrol ve Kürt sorunları ile bağlantılı tarihsel ve siyasal bir inceleme*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- [132]. Kaynar, R. (2005). Bu kitabın değeri. M. A. Tural (Yay. Hzl.). *Hilafet sevdası karşısında milli hakimiyet mücadelesi* içinde (ss. VII-IX). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- [133]. Kutay, C. (2013). *Kurtuluşun ve Cumhuriyet'in manevi mimarları*. İstanbul: ABM Yayınları.
- [134]. Koloğlu, O. (1981). *Mustafa Kemal'in yanında iki Libyalı lider: Ahmet Şerif-Süleyman Baruni*. Ankara: Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Ankara Halk Bürosu Kültür Merkezi Yayını.
- [135]. Kurtcephe, İ. (1995). *Türk İtalyan ilişkileri (1911-1916)*. Ankara: TTK Yayınları.
- [136]. Kuzu, A. (2014). *Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk ve din adamları*. İstanbul: Parola Yayınları.
- [137]. Ladurie, E. le R. (1974). *The peasants of Languedoc*. Chicago: Illinois Univesity Press.
- [138]. Lewis, B. (1993). *The Middle East and the West*, London.
- [139]. Martin, B. G. (1988). *Sömürgeciliğe karşı Afrika'da sufi direniş*. İstanbul: İnsan yayınları.
- [140]. Mert, T. (2006). *Atatürk'ün yanındaki Mehdi: Osmanlı uluslarının kurtuluş mücadelesi*. İstanbul: Karakutu.
- [141]. Oğuz, H. (2005). *Konya Delibaş Mehmed hadisesi*. Konya: Konya Bilim Dağıtım Gaztecilik.
- [142]. Okday, İ. H. (1975). *Yanya'dan Ankara'ya*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- [143]. Öke, M. K. (2002). *Musul-Kürdistan sorunu "1918-1926"*. İstanbul: Bilge Karınca.
- [144]. Ömer Kazım. (1994) *Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara-Berlin hattı*. (Çev. Durmuş Yılmaz). Konya: Alagöz Yayıncılık (Özgün çalışma 1922).

- [145]. Özkaya, Y. (2001). *Milli Mücadele’de Atatürk ve basın, I*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- [146]. Özköse, K. (2000a). *Muhammed Senusi: hayatı, eserleri, hareketi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- [147]. Özköse, K. (2006). Senusilik hareketi ve Osmanlı Devleti. N. A. Ziadeh. *Tasavvuf ve siyaset hareketi Senusilik içinde* (ss. 11-24). İstanbul: Risale Yayınları.
- [148]. Özoğlu, H. (2011). *Cumhuriyetin kuruluşunda iktidar kavgası*. (Çev. Zuhâl Bilgin). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- [149]. Pamuk, Ş. (2000). *İstanbul ve diğer kentlerde 500 yıllık fiyatlar ve ücretler 1469-1998*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- [150]. Peters, R. (1989). *İslam ve sömürgecilik*. (Çev. Süleyman Gündüz). İstanbul: Nehir Yayınları.
- [151]. Pınar, M. (2018). *Cumhuriyet döneminde Mersin ve İçel’de siyasi hayat (1923-1950)*. İstanbul: Hperlink Yayınları.
- [152]. Pritchard, E. E. (2008). *Ömer Muhtar destanı*. (Çev. Kadir Özköse). Konya: Ensar Yayıncılık.
- [153]. Qassam Kh. Al-Jumaily. (1999). *Irak ve kemalizm hareketi 1919-1923*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- [154]. *Risale-i Nur müellifi Bediüzzaman Said Nursi: tarihçe-i hayatı*. (1995). İstanbul: Envar Neşriyat.
- [155]. Sakallı, B. (1997). *Milli Mücadele’nin sosyal tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- [156]. Sarıhan, Z. (1986). *Kurtuluş Savaşı günlüğü, III*. Ankara: Öğretmen Yayınları.
- [157]. Sarıkoyuncu, A. (2012). *Milli Mücadele’de din adamları, I-II*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- [158]. Selek, S. (1987). *Anadolu ihtilali. I-II*, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- [159]. Stoddard, L. (1921). *The new world of İslam*. New York: Charles Scribner’s Sons.
- [160]. Şapolyo, E. B. (1967). *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele’nin iç alemi*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- [161]. Şapolyo, E. B. (1964). *Mezhepler ve tarikatlar tarihi*. Ankara: Türkiye Yayınevi.
- [162]. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, (1997). *Senusiler ve onüçüncü asrın en büyük İslam mütefekkeri Seyyid Muhammed es-Senusi Abdülhamid ve Seyyid Muhammed el-Mehdi ve asr-ı hamidide alem-i İslam ve Senusiler*. (Sad. Dursun Gürlek). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- [163]. Şıvgın, H. (2006). *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan ilişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- [164]. Şimşir, B. N. (1990). *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*. Ankara: TTK Yayınları.
- [165]. Şimşir, B. N. (1992). *İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1*. Ankara: TTK Yayınları.

- [166]. Şimşir, B. N. (2000). *İngiliz Belgelerinde Atatürk, 2-3-4*. Ankara: TTK Yayınları.
- [167]. Tanyol, C. (1984). *Atatürk ve halkçılık*. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- [168]. Temel, C. (2017). *1918-1923 Mondros'tan Lozan'a Kürtler*. İstanbul: İsmail Beşikci Vakfı Yayınları.
- [169]. Tostoy, L. N. (2019). *Savaş ve barış*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- [170]. Tosh, J. (2005). *Tarihin peşinde*. (Çev. Özden Arıkan). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- [171]. Toynbee, A. J. (1998). *1920'lerde Türkiye: hilafetin ilgası*. (Çev. Hasan Aktaş). İstanbul: Yöneliş.
- [172]. Tunaya, T. Z. (1989). *Türkiye'de siyasal partiler, III*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- [173]. Türkgeldi, A. F. (1949). *Görüp işittiklerim*. Ankara: TTK Basımevi.
- [174]. *Türkiye Cumhuriyeti tarihi, I*. (2006). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- [175]. Uçarol, R. (2008). *Siyasi tarih (1789-2001)*. İstanbul: Der Yayınları.
- [176]. Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Mekke-i Mükerrerme emirleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- [177]. Ünal, M. (1994). *Miralay Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı anıları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- [178]. Veyne, P. (2014). *Tarih nasıl yazılır?*. İstanbul: Metis Yayınları.
- [179]. Yalçın, E. S. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti tarihinin kaynakları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- [180]. Yücesoy, H. (1985). *Senusilik: Sufi bir ihya hareketi*. İstanbul: Acar Matbaacılık.
- [181]. Ziaadeh, N. A. (2006). *Tasavvuf ve siyaset hareketi Senusilik*. (Çev. Kadir Özköse). İstanbul: Risale Yayınları.

5. Makalele ve Bildiriler

- [182]. Akandere, O. (1999). 11 Nisan 1920 (1336) tarihli Takvim-i Vekayi'de Kuva-yı Milliye aleyhinde yayınlanan kararlar. *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 24, 417-467.
- [183]. Akseki, C. (2013). Atatürk devrimlerinde yöntem II: Söylem ve toplum. *Belgi Dergisi*, 5, 507-536.
- [184]. Aslan, B. (2010). Milli Mücadele Döneminde halkı aydınlatma ve propaganda faaliyetleri yürüten önemli bir komisyon: "İrşad Encümeni". *Atatürk Dergisi*, 4 (2), 125-148.
- [185]. Ayhan, B. (2008). Olağanüstü durumlarda toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye basının katkısı: Milli Mücadele Dönemi Türk basını. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 75-99.
- [186]. Bozkuş, Y. D. (2014). Mary Caroline Holmes'un 'Urfa'da Ermeni Yetimhanesi' adlı eserinde Urfa'daki işgal yılları ve Ermeni yetim çocukları. *Turkish Studies*, 9 (4), 341-370.

- [187]. Çelebi, M. (2015). Atatürk dönemi ve sonrasında Türkiye-İtalya ilişkilerini etkileyen faktörler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31 (91), 93-130.
- [188]. Demiryürek, M. (1995). Hilafetin kaldırılmasının Türk basınındaki yankıları-III. *Toplumsal Tarih*, 13, 57-64.
- [189]. Eraslan, C. (2009). Milli Mücadele döneminde Anadolu'da büyük İslam Kongresi tartışmaları üzerine değerlendirmeler. *Tarih Dergisi*, Sayı 46 (2007). 293-317.
- [190]. Erdaş, S. (2015). Milli Mücadele'de Elcezire Cephesi ve Şeyh Sünusi'nin bölgedeki faaliyetleri. *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildiriler*. (ss. 671-691), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- [191]. Erşan, M. (2006). Mustafa Kemal Atatürk'ün batılılaşma hakkındaki düşünceleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (3), 39-49.
- [192]. Eşref Edib. (1921). Anadolu'da İslam kongresi. *Sebilürreşad*, 19 (472), 34-35, 21 Mart 1337 (1921).
- [193]. Göyünç, N. (1985). Atatürk ve İslam alemi. *Gerçek*, 1, 24-35.
- [194]. Günaydın, A. N. (2005). Mili Mücadele'de Sivas'ta İttihadi İslami Kongresi ve Senusi'nin tarihi hutbesi. *Hayat Ağacı*, 3, 34-40.
- [195]. Güngör, Z. (2003). *Sebilü'r-Reşad*'dan: Senusi tarikatı şeyhi es-Seyyid Ahmed Senusi (ö. 1933)'nin Sivas hutbesi. *Tasavvuf*, 10, 343-347.
- [196]. Kavas, A. (2000), Osmanlı-Tibu münasebetleri büyük Sahra'da Reşade (Çad) ve Kavar (Nijer) kazalarının kurulması. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4, s. 69-103.
- [197]. Kırşehir Mebusu Müfid. (1921). Anadolu'da büyük İslam şurası. *Sebilürreşad*, 19 (473), 44-45, 25 Mart 1337 (1921).
- [198]. Kısıklı, E. (2006). Mustafa Kemal ve Milli Mücadelede Türk kamuoyunun oluşumu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (3), 71-115.
- [199]. Kış, S. (2009). İşgal ile istiklal arasında Anadolu'da bir İngiliz casusu: Mustafa Sagir. *Tarihin Peşinde*, 1, 195-210.
- [200]. Mutlu, C. (2019). Yeni belgeler ışığında Türk Milli Mücadelesi'nde Şeyh Senusi. *Bilig*, 88, 55-82.
- [201]. Müderrisoğlu, A. (1994). Kurtuluş Savaşı'nın mali kaynakları. *Atatürk Yolu Dergisi*, 4 (13), 27-53.
- [202]. Müjdecı, M. (2014). Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Büyük Taarruz. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, 9 (1), 387-408.
- [203]. Okumuş, E. (2018). Din ve siyaset konusunda basının topluma etkisi. *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim 2016/Elazığ*. (ss. 35-64), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- [204]. Oral, M. (2005). Şeyh Senusi'nin kemalist misyonu. *Toplumsal Tarih*, 140, 68-75.

- [205]. Ortak, Ş. (2016). Vaiz İbrahim Ethem Efendi'nin İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), 51-81.
- [206]. Önder, M. (2012). Milli Mücadele yıllarında Atatürk, dini yayınlar ve din adamları. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 75-83.
- [207]. Özköse, K. (2001). Seyyid Ahmed Eş-Şerif'in Anadolu'daki Milli Mücadele'ye katılımı ve Mustafa Kemal'i desteklemesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 317-328.
- [208]. Özköse, K. (2007). "Sivas'ta İslam Birliği Kongresi ve 1 Şubat 1921 tarihli Ulu Camide okuduğu hutbe ile Şeyh Ahmed Senusi. *Sultan Şehir*, 4, 30-33.
- [209]. Özköse, K. (2013). Osmanlı Devleti ile Senusiyye Tarikatı arasındaki ilişkiler. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 11-39.
- [210]. Sakal, F. (2003). Milli Mücadele'de ve Cumhuriyetin ilk döneminde propaganda ve tanıtım çalışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29 (55), 83-103.
- [211]. Sarıkoyuncu, A. (1994). Yunan megalomania ideası ve Batı Anadolu'nun düşman işgalinden kurtulmasında din adamları. *Diyanet İlmî Dergi*, 30 (4), 31-62.
- [212]. Semiz, Y., ve Toplu, G. (2017). Milli Mücadele döneminde Konya ve Atatürk. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 254-283.
- [213]. Sürmeli, S. (2012). Konya Delibaş İsyanı sırasında isyancılara esir düşen Hakmiyet-i Milliye gazetesi muhabiri Ensari Bülend Bey'in hatıraları. *Ankara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 1, 111-135.
- [214]. Şimşir, B. N. (1974, 18 Mart-4 Nisan). Halifesiz 50 yıl (yazı dizisi). *Cumhuriyet*.
- [215]. Turan, Ö. (1999). Milli Mücadelenin lehine kamuoyu oluşumunda din adamları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15 (45), 821-834.
- [216]. Turan, T., ve Turan, E. T. (2011). Libya'nın tarihi gelişimi içerisinde Senusilik, Türk - Senusi ve Türkiye-Libya ilişkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (19), 190-206.
- [217]. Türkmen, Z. (2001). Özdemiş Bey'in Musul hareketi ve İngilizlerin karşı tedbirleri (1921-1923). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 49, 49-79.
- [218]. Umar, Ö. O. (2010). Milli Mücadele dönemi Atatürk'ün Ortadoğu politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (1), 443-470.
- [219]. Ural, S. (2007). Mütareke döneminde İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu politikası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 39, 425-463.
- [220]. Yıldız, G. (2009). Halifenin yokluğunda Hilafet tartışmaları: 150'lik Rıza Tevfik'in Amman'dan Londra'ya gönderdiği bir mektup üzerine. *Divan*, 14 (26), 1-56.
- [221]. Yücel, M. S., ve Taşar, M. M. (2016). Demiryolunun stratejik önemi ve erken Cumhuriyet döneminde demiryolu siyaseti", *Vakanüvis*, 1, 293-342.

6. Ansiklopedi Maddeleri

- [222]. Azamat, N. (2009). Senusi, Ahmed Şerif. *İslam ansiklopedisi* (C. 36, s. 527-529). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

[223]. Groot, A. H. de (2012). Al-Sanusi, Shaykh Sayyid Ahmad. *Encyclopedia of Islam*, 2th ed., Vol. 9, pp. 23-24).

[224]. Hayrüddin ez-Zirikli (2002). Ahmed Eş-Şerif Es-Senusi. *el-A'lâm* (C.1, s. 135).

[225]. Kavas, A. (2009). Senusi, Muhammed b. Ali. *İslam ansiklopedisi* (C. 36, s. 529-531). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

[226]. Madawi al-Rasheed. (2008). Reşidiler. *İslam ansiklopedisi* (C. 35, s. 19). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

[227]. Medevi er-Reşid (2000). İbnü'r-Reşid. *İslam ansiklopedisi* (C. 21, s. 184). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

[228]. Özcan, A. (1998). Hilafet. *İslam ansiklopedisi* (C. 17, s. 546-553). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

[229]. Senusi. Sanusi, Sidi Muhammed b. Ali Al-Sanusi Al-Mucahiri Al-Hasani Al-İdrisi (1791-1859). (t. y.) *İslam ansiklopedisi* (C. 10, s. 500-501). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

7. Tezler

[230]. Avşar, S. (2010). *Milli Mücadelede propaganda faaliyetleri (1918-1923)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

[231]. Bozkurt, A. (2009). *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da işgal yönetimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

[232]. Doğramacıoğlu, H. (2007). *Hakimiyet-i Milliye gazetesi üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

[233]. Gazzini, C. A. (2004). *Jihad in exile: Ahmad al-Sharif al-Sanusi 1918-1933*. Unpublished master's thesis, Princeton University, Princeton, ABD, New Jersey.

[234]. Karaaslan, H. (1997). *Milli Mücadele döneminde iç İşyanların çıkışında dini faaliyet ve propagandanın rolü*. Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

[235]. Karakaş, Ö. (2011). *Tasvir-i Efkar gazetesinin kronolojik dizini ve seçilmiş metinlerin aktarımı (1 Ağustos 1914-31 Ekim 1918)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

[236]. Karşı, Ö. F. (2019). *1927 genel nüfus sayımı coğrafi analizi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

[237]. Kuruçay, A. (2015). *İkdam gazetesi 1918 yılı (inceleme ve seçilmiş metinler)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.

[238]. Öncü, A. S. (2000). *Varlık gazetesi (21 Ağustos 1921-31 Aralık 1923)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

[239]. Özköse, K. (2000b). *Senusi hareketi ve tesirleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

[240]. Seçkin, H. (2014). *İkdam gazetesi (01.010.1921-31.12.1921) inceleme- seçilmiş metinler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.

[241]. Sürmen, H. (1992). *Yenigün, Anadolu'da Yenigün gazetesi ve dizini*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

8. Sözlükler

[242]. Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat.*, Ankara: Aydın Kitapevi.

[243]. Fox, G. (Ed.). (1994). *Metro Collins Cobuild Essential Dictionary-İngilizce-İngilizce Türkçe Sözlük*. (Türkçeye uyarlayan: Önder Renkliyıldırım). İstanbul: Metro Kitap.

[244]. Muallim Naci. (1995). *Lugat-ı Naci*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

[245]. *Osmanlıca-Türkçe Lügat*. (2006), İstanbul: Hisar Yayınları.

[246]. Redhouse, J. W. (1880). *Redhouse's Turkish Dictionary*, London: B. Quaritch.

[247]. Şemseddin Sami. (2001) *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

[248]. *Türkçe Sözlük*. (1983). Ankara: TDK Yayınları.

[249]. *Türkçe'den Osmanlıca'ya Cep Kılavuzu*. (1935). İstanbul: Devlet Basımevi.

[250]. *Yazım Kılavuzu*. (2009). Ankara: TDK Yayınları.

9. Elektronik Ortam

[251]. www.britannica.com/place/Najd, erişim tarihi: 21.11.2018.

[252]. http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=6887&ctgr_id=0, erişim tarihi: 23.11.2018.

[253]. http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=6887&ctgr_id=100, erişim tarihi: 04.05.2018.

[254]. <http://hunkarkosku.bursa.bel.tr/>, erişim tarihi: 27.03.2018.

[255]. <https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1923/3/17/Mustafa-Kemal-Pasa-Mersin-den-Tarsus-a-gectiginde-Yenice-Istasyonu-nda-17031923/11>, erişim tarihi: 27.02.2019.

[256]. <https://www.luggat.com/havi/1/1>, erişim tarihi: 05.02.2019.

[257]. <http://www.mersinkulturokullari.com/sayfa/30/fotograflarla-aturk/#/media-jackbox/26>, erişim tarihi: 11.06.2019.

[258]. <http://www.milliyet.com.tr/trablus-tan-milli-mucadele-ye/ekonomi/ekonomiyazardetay/29.03.2011/1370291/default.htm>, erişim tarihi: 27.02.2019.

[259]. <http://www.osmanlicaturkce.com/>, erişim tarihi: 05.02.2019.

[260]. <https://www.osmanlicayazilisi.com/>, erişim tarihi: 05.02.2019.

[261]. <https://www.palestine-studies.org/>, erişim tarihi: 14.06.2017.

[262]. <https://tr.pinterest.com/cathe65wit/war-egypt-world-war-one-52nd-lowland-division/?lp=true>, erişim tarihi: 27.02.2019.

[273]. <http://www.sazeliyye.org/?pnum=275&pt=Muhammed+Ali+Sen%C3%BBs%C3%AE>, erişim tarihi: 27.02.2019.

[274]. <https://www.seslisozluk.net/>, erişim tarihi: 05.02.2019.

[275]. [https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20ODIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/EHT/197506165%20LOZAN%20SULH%20MUAHEDENAMESI%20\(EHT\)/0001-0054%20SULH%20MUAHEDENAMESI.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20ODIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/EHT/197506165%20LOZAN%20SULH%20MUAHEDENAMESI%20(EHT)/0001-0054%20SULH%20MUAHEDENAMESI.pdf), erişim tarihi: 04.04.2018.

[276]. <http://www.tdk.gov.tr/>, erişim tarihi: 05.02.2019.

[277]. <https://translate.google.com/>, erişim tarihi: 05.02.2019.

[278]. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>, erişim tarihi: 05.02.2019.

[279]. <http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/fotograflarla-gazi-mustafa-kemal-ataturk/>, erişim tarihi: 27.2.2019.

[280]. <https://twitter.com/deish23>, erişim tarihi: 27.2.2019.

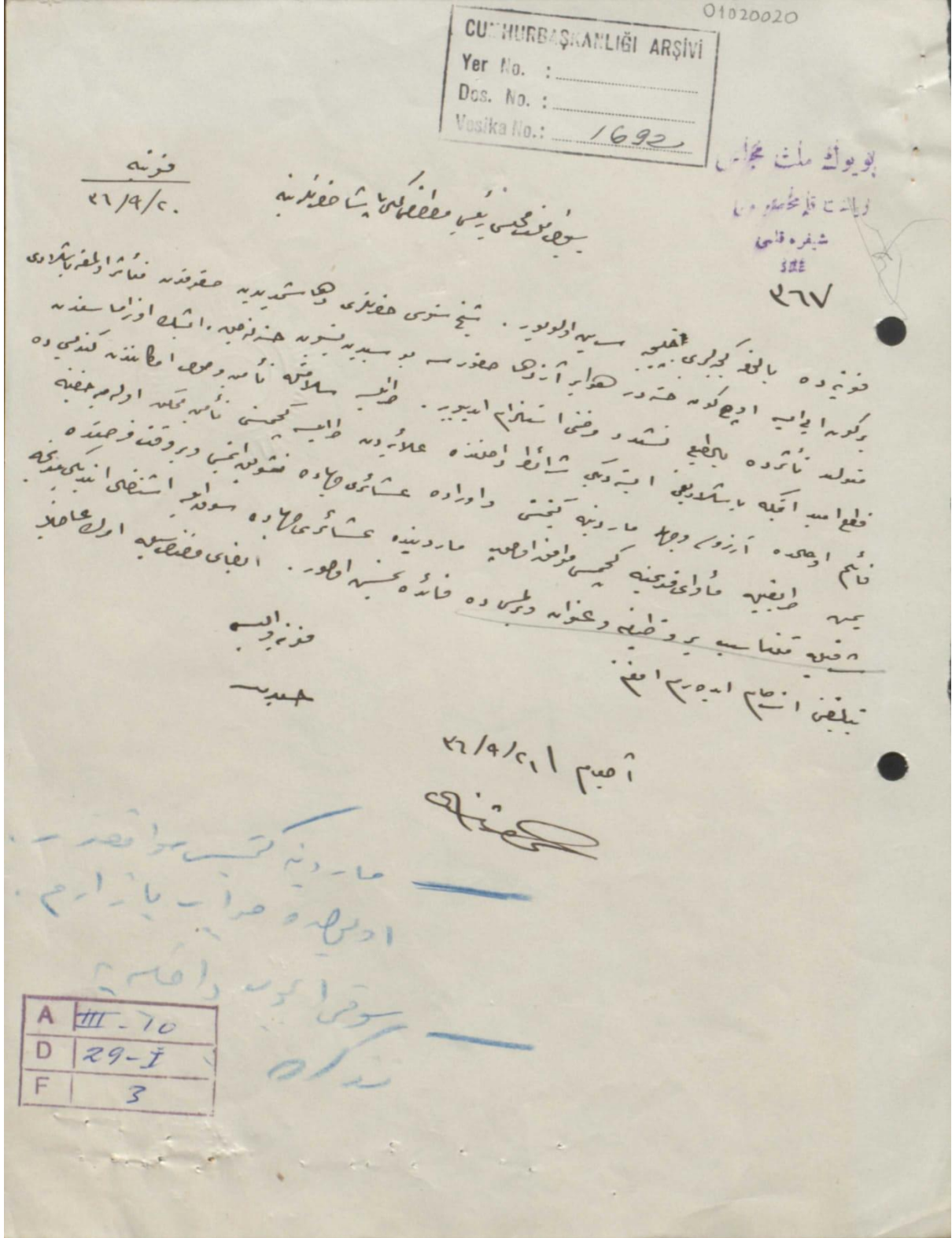
[281]. <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=4>, erişim tarihi:11.10.2018.

[282]. http://www.yeniasya.com.tr/enstitu/m-kemal-8217-in-seyh-sunusi-8217-ye-yazdigi-mektup-ilk-kez-yeni-asya-8217-da-bediuzzaman-8242-a-yapilan-8242-8242-sark-vaiz-i-umumiligi-8242-8242-teklifinin-perde-arkasi_149857, erişim tarihi:1.03.2018.

EKLER

1. Arşiv Belgeleri

1. Konya Valisi Haydar Bey'in Mustafa Kemal'e gönderdiği, Şeyh Ahmed Senusi'ye Mardin'de şerefine uygun bir görev verilmesini rica ettiği telgraf

CA, 01020020 (20 Eylül 1920)

Büyük Millet Meclisi Riyâseti Kalem-i Mahsûs Şifre Kalemi

Konya 20.9.1336

Büyük Millet Meclisi Re'isi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

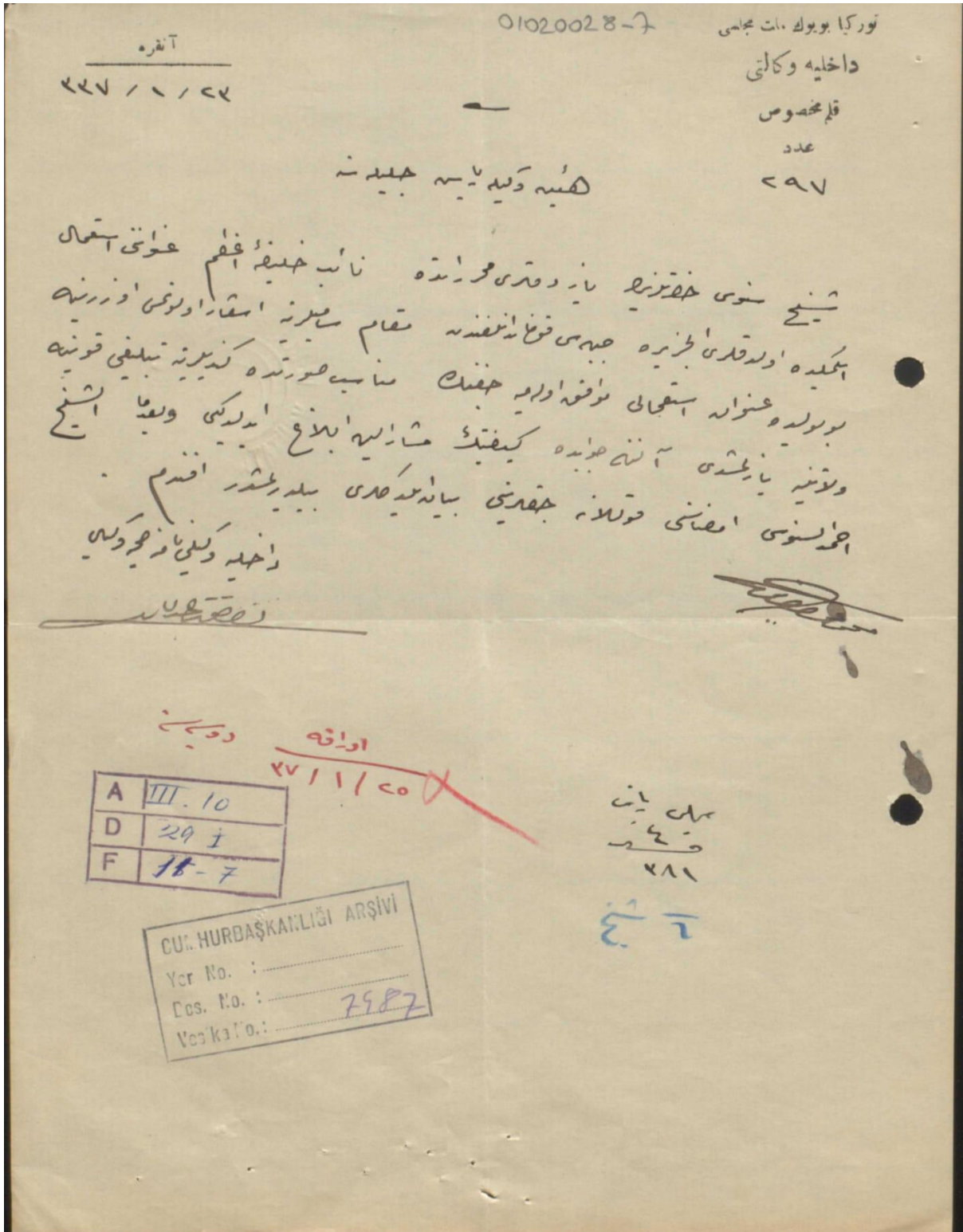
Konya'da bi'l-hassa geceleri haylice serin oluyor. Şeyh Senusi Hazretleri daha şimdiden hafiften mü'essir (kendisine bir şey tesir etmiş olan) olmaya başladı. Bir gün iyi ise üç gün hastadır. Hava biraz daha soğursa bu sebepten büsbütün hastalanacak. İşin uzamasından mütevellid te'essürde bi't-tabî' neşd ve [okunamadı] istilzâm (gerektilme) ediyor. Trablusa selâmetle te'mîn-i vusûl imkânından kendisi de kat'-ı ümîd etmeye başladığı, istediği şerâ'it dâhilinde Alaiyeden Trablusa geçmesini te'mîn mümkün olamayacağına kâ'im o halde arzusu vechile Mardin'e gitmesini ve orada aşâ'iri cihada teşvîk etmesi ve bir vakt-i fırsatta Yemen tarîkiyle me'vâ-yı (yurt) kadîmine geçmesi muvâfık (uygun) olup Mardin'de aşâ'iri cihâda sevk ile iştigâl ettiği bunca şerefiyle münâsib bir vazîfe ve 'ünvân verilmesi de fâ'ide-bahş olur. İfâ-yı vazîfesiyle emrin 'acilen teblîğini istihâm ederim efendim.

Konya Vâlisi Haydar

Mardine gitmesi muvâfıktır (uygun).

2. Şeyh Ahmed Senusi'nin "Naib-i Halife-i Azam" unvanını kullanmaması gerektiği ile ilgili belge

CA, 01020028-7 (23 Ocak 1921)

23.1.1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhiliye Vekâleti Kalem-i Mahsûs

Hey'et-i vekîliyye riyâset-i celîlesine

Şeyh Senusi Hazretlerinin yazdıkları muharrerâtda nâ'ib-i (vekil) halîfe-i a'zam 'ünvânını isti'mâl (kullanma) eylemekde oldukları El-cezire Cebhesi Kumandanlığı'ndan makâm-ı sâmilere iş'âr olunması üzerine bu yolda 'ünvân-ı istimâli muvâfık (uygun) olamayacağını münâsib sûrette kendilerine teblîği Konya vilâyetine yazılmıştı. Alınan cevâbda keyfiyyetin müşârün-ileyhe iblâğ edildiği ba'demâ (bundan sonra) eş-Şeyh Ahmed es-Senusi imzâsını kullanacaklarını beyân eyledikleri bildirilmiştir efendim. Dâhiliye vekîli nâmına Sıhhiyye vekîli

Ankara 4 Mart 1338 (1922)

Es-Seyid Ahmed eş-Şerif es-Senusi Hazretlerine,

Kemal-i muhabbet ve iştiyakla ihtiramat-ı mahsusamı arz eylerim. Cenâb-ı Hakk cümlemizi masuniyet ve saadet-i İslamiye'ye müteveccih mesaide mazhar-ı muvaffakiyet buyursun. Âmin.

Şimdiye kadar bu maksatla vuku bulan mesai-i Cemile-i siyadetpenahilerini kemal-i men ve şükran ile tezkar eyledikten sonra bundan sonra dahi sebk edecek hıdmat-ı âliyede muvaffak olmanız için Cenab-ı Rabb-i Sübhane Hazretlerine ref-i tazarruat eyliyorum.

Düşmanların vahdet-i vataniye ve selâmet-i İslamiyemize suikast için geceli gündüzlü mütemadiyen çalışmakta oldukları ve bütün Âlem-i İslam'ın Nusret ve saadeti için cihad eden memleketimize tefrika îka'ına (yapma) sâî (çalışan) buldukları ve bazı cehale-i nası ihlâl ederek nail-i maksad olmak üzere bir Kürdistan meselesi çıkardıkları zat-ı siyadetpenahilerince de malûm bir keyfiyettir.

Düşmanlar, bu maksad-ı hainanelerini maazallah tahakkuk ettirmek üzere faaliyetlerine elyevm germi vermişlerdir. Vahdet-i vataniye ve İslamiyeyi sıyanet için her türlü tedabirin ittihazı cümlemizin akdem vazafimizden olduğundan maddî silahlardan daha muzır ve daha zehirli bulunan düşmanın işbu manevî silahlarına ve muhacematına mâni olmak üzere Meclis-i Millî azasından bazı rüfekayı o menatika memur ederek gönderdik. Makbul ve memduhunuz bulunan rüfeka-yi muhterememizden Siverek Mebusu Abdülgani Bey'i de zat-ı siyadetpenahilerinin bu babdaki mesai-i cemilelerine muavenet etmek üzere nezd-i âlilerine gönderdik.

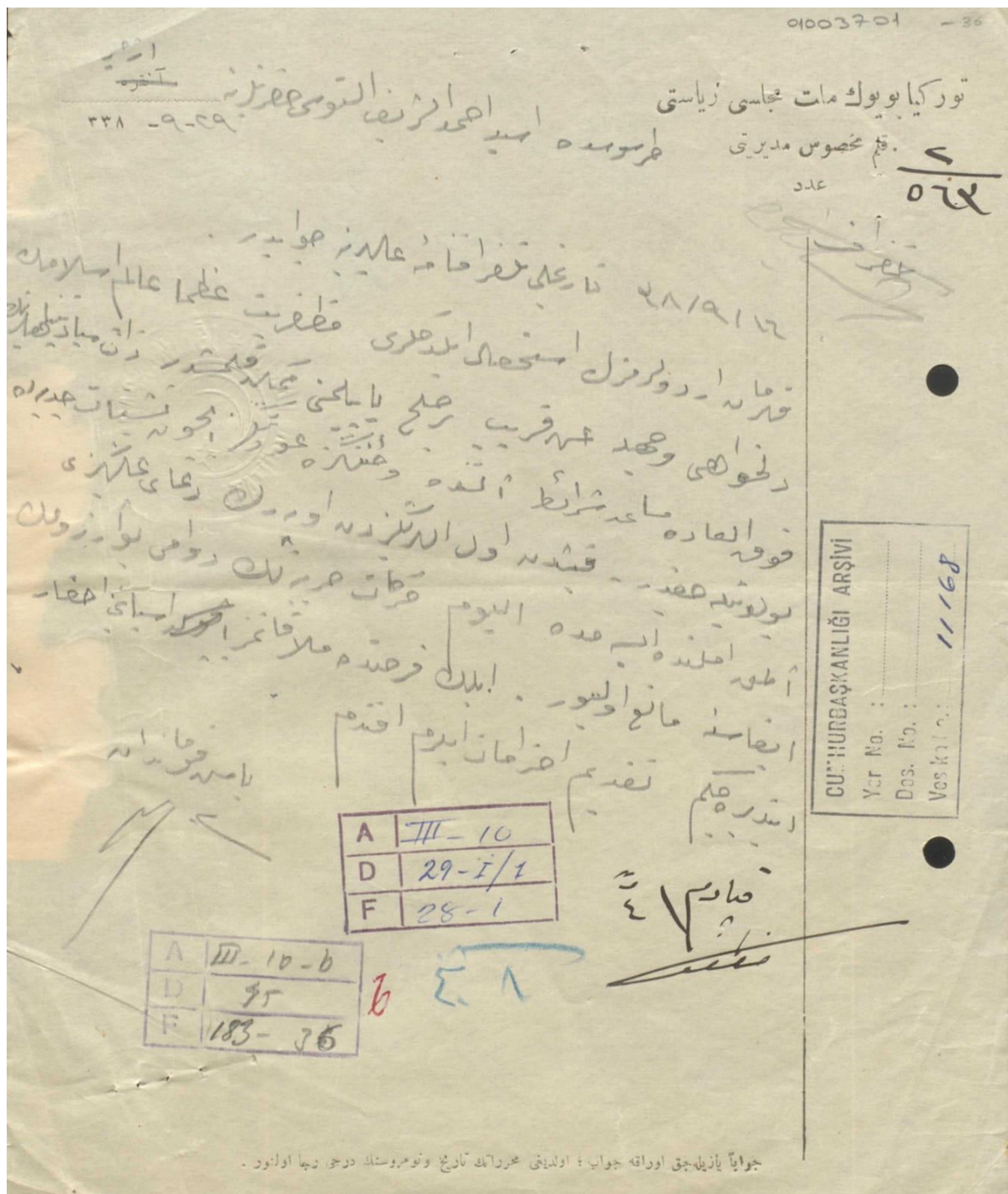
Efkâr-ı nâsı dalâletten vikaye ve tarik-i Hakk ve selâmet üzere bulunmaları için ma'neviyâtlarını tenvir ve himaye buyurmak üzere mesai-i cemileye germiyet verilmesini hassaten kemal-i ihlâs ve muhabbetle niyaz eylerim. Düşmanlar hakkında ordumuzca alınmış olan tedabir elhamdülillah şayan-ı emniyet ve gaye-i mukaddese kâfil bir derecededir. Cenâb-ı Hakk muvaffak bilhayr eylesin.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

M. Kemal (İmza)

4. Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'nin elini öperek duasını almak istediğine dair telgrafi

CA, 01003701-36 (29 Eylül 1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâseti Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti

İzmir 29.9.1338

Tarsus'da Es-Seyyid Ahmed eş-Şerif es-Senusi Hazretlerine

16.9.1338 târîhli telgrafnâme-i 'âlîlerine cevâbtır.

Kahraman ordumuzun istihsâl eyledikleri muzafferiyet-i 'uzmâ 'âlem-i islâmın dil-hâhı vechile 'an-karîb bir sulh yapılmasını mümkün kılmıştır. Zât-ı siyâdet-penâhîlerinin fevka'l-'âde müsâ'id şerâ'it altında vatanınıza 'avdetiniz için teşebbüsât-ı ciddiyede bulunulacaktır. Kıştan evvel ellerinizden öperek du'â-yı 'âlnizi almak emelinde isem de el-yevm harekât-ı harbiyenin devamı bu arzumun ifâsına mâni' oluyor. İlk fırsatta mülâkatımız esbâbını ihzâr ettireceğim takdîm-i ihrâmât eylerim efendim. Başkumandan Mustafa Kemal

5. Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e çeşitli konulardaki kırınglıklarını dile getirmek için yazdığı mektup

01003701 -22-

تورکيا بولک ملت مجلی شریعی سید قویق زاده شریف غازی مصطفی کمال یا صاحب فخر

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
 Yıl No. :
 Dos. No. :
 Vesika No. : 11126

A 27-10-6
 D 53
 F 189-22

اسلامیت ایشورنده بولکون قاردا جلیکیم محمد ، کوریکیم حیفار ، اوزده مستندبری و طهر و مکتبده دور و مھوجو قالمقلم صرف دھبیرا
اصمیر خدمت و اعلائی حکمت اللہ بر وسیلہ اسلاف ماضیہ انزل بری تعقیب جناب اللہ رسول اکرم افغزولک دارینده رضایری تحویل
امید بورد . کھله ذات دولتلیه ایلیک ملائمده بری سبب ایلیک حرمت ، محبت ، صمیمیت لایزالدر . سزی بون مھوبدیک سوه و روضه خاصه
دینی ، ولینی سبب اقدم ، حد و اجتناب کیزی نولونقدر ایله کلمی بید بوم . عالم اسلام استقبالی نظام بولاقانہ مانعده سطوت و سلطنت
رفع ایدوب ناموسی اسلامیتی قورتا . دیکر ، بوقیوه خدا رفیقکزه لطف صمدی دستلیریکزه روحانیت پیغمبری دیکلیر اولسنی صدق
و خاصه ضای و حیون خالوقه مقامه کولور حفرتیزه تضرع ایدیم . مسأله احویه و صفایت و دید کوزه مغزور براقاج ماده لک ذکر کورینده
لزوم کوردم

چایده — ذات دولتلیه کوروشکده صکره خیرج نوعیه قدرتی و یوز و کوزیمی عتبه مبارکده سورده و عورت و وصایت و لطف اولم و طمینه
عورت خصوصده کی تعجی اتم صرف جلیکیم خسته کولور بولونده — در . روضه مطهره بقدر و اعظم الطبای حیات تعجی ابع خسته لغوم برد و بولور
ولایه پیغمبر علی اسلام افغزولک سبب کلمیم امرضه قوتلقدرد . خسته لغوم تری ایدیم و رحمی ایزده بر مستندبری کوریکیم اهاندر .

— بولهاندرک صورت حریای شطایت بوغنه دکل صمیمیت و محبت کولور نیک عصر ایلیکیم ضروری الظهور شو مو عرض اتم عفو بورد کوزین عللوه جبالیم .

— کورک اورفده ایلیه ذات دولتلیه حریایده بخاریانده و کورک قوتی انعام ایدیر بولور سید الزریه ایلیه ولایتیک کتایه مناسب
محل اھضار اولونجه جعی وعد و ایجاب ابع مقامانہ او امر لایزه و بر لیک بیان بولوشی . مع الاسف اطنبه به مواصنمه و اھلیه و طالت لیلکده و بولور
او امره عتقا محل اھضاری دکل والی وقوع انک بکورد و عوم مؤمنین — در جری بر لقات بید کوردم . آنجه ایلیه استاسیونده کی اھباب
قائمه جیفقه و اھالی و حکومت مجلردن یاندر والی کھله ایلیک بکورد باروانه بر صورتده مقابله اید کوردم قونا قلا و ایچون بر ایزده
کشا دایمک تشتم بولونده و انا قاشی بر اھیاط حللازمنه مذکور دانه بکلیله رک ، اناختاری جنبه صوفیه و علمی بولاناسی بولانختاری
بیر آل بید کھله بوقوت کورمه ایستیم دیکری عتبه بر منده در . بولھالته بک تناز اولدم بوتنا اتم طولانیسیده براقیم کتم حکومت قوتاغنه
باروانه و معتقدہ متفرقا کھوت و خانانده بیوتت اتمیه و ابریک کوفه مقدرا طروسه حرکت مظهر قالم .

— طروسه اھالک لیده طرفنه استقبال اولونوب معتقدہ بر قاجایون بر اوتده اقامت ایدیر لیرک کتم ایچون املاک متروک و دل بولوب
فرستاده ایتیا — بر قانده اقامت ایتیک برھانہ کھلی طرھاق و لیلی مضمی اشدی طرفنه تخلیه ایدیر لیرک ، اقامت تحفیس ، معتقدہ مرکز قضا اھالیله —
شایع کھله و لیرک . مع الاسف بولون مزبور قانده خانہ شه اعاده کایچون مضمی به مراجعت اتمیه مضمی اشدی بیتی جیفقه اھیا — ایتیم خانہ بی
نیم ایتیم لیرک کت کلاک قانق قانده شطایت ایله دیمسه و نامی شطایت کورننده لسانده اتمه برد لو قاجی عتبه اتمده .

— کتارده تروم برای زیارت شامده تری ایدیم حجاز و آفریقانہ ال بولک عالم و محمد کھله و فاس خانانده سلطنته ایلمده جعفر شری
الکتابه حفرتیزه عورتی مناسبه تیبی ایچون مرسیب خجاعت کیمطلم اقتضا ایدرک حرکتده اول مرسیب مھرفلقه محل اھضایون کتاراف
یازدیردسه ده مواصنمه اراده کی مختلف اھبابه قاشی اھلته در کوریکیم معاملده عتبه رضای ایتیم و بارینه جوبه بر لیرک ایلدی کوریک
بالجوبیه مسأله لغی قبول اتمه بر اشدی خانہ سنخ قوتورده اقامت ایتیم ایلی اوچون طرفنده نه جهت مکله و نه در جهت عکریه و نه هیچ برسی کلوب
خاطر جی صورتده دیک کی معتقدہ موقته و بریلون بر بولس اشدی بید بر اشدی نازک بر صورتده اعاده کیمکله اولمقین ناطقہ تذکره جویای بید موجوددر . بولھال ایزده
قونا ناطقہ باوس طرفنده باندکرده اھ اولوشده نقر الیشی کی نازک بر صورتده اعاده کیمکله اولمقین ناطقہ تذکره جویای بید موجوددر . بولھال ایزده
بیتنا اتم مرسیبده طروسه عورت ایتیم .

— شخصی مھاجره شو بولورسون ایوم هار هار و اخل ایدری توی ایدر جهت بر تات فقره محتاجم بولمھ صان ایتیا و شکرده زیاده در اقلعه و ضعیفا
انفازولک کفکولون بر صحنه اولد جقدرد و بولونده دھ جیشتم تار و ما — و یا یال اولد جقدرد . بولھال طرودسیبہ ولایه و اخلدکی مؤثر بیدی اولملا با داخله و اتم
و بر بولور او امرک سبب اھلته الهامه و یا حور اھباب و اھالی قاشی قدر و حیثیت شعرا کوریکیم دیا خود بولم ایدر طریم ایجاب ایتیمک اھلته اولدنه و حدیث بولور
بیتده اتم بوسر داتر قاشی عفو و لندی مکرر استماع و تقدیم وجه سلام و احترام ایدر بولھال ایتیمک بر دوقیہ اول اتم اولد ایزده کوروشک اقلعه
درینج بولھال رجا و سعودیت دیوب و اھلده ایتیمکی جناب اللہ سبب شری ایلم اتم (۱۵) اشرین لولک

محمد سبب
۱۸۹۶

CA, 01003701-22 (15 Ekim 1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Re'isi Baş Kumandan Müşîr Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine İslâmiyet uğrunda bu güne kadar çektiğim mihnetler (zahmet, eziyet), gördüğüm cefâlar, uzun müddetten beri vatan ve memleketimden dūr (uzak) ve mehcūr (ayrı) kalmaklığım sırf dîn-i mübîn-i Ahmediye hizmet ve a'lâ-yı kelimeti'l-laha bir vesîle eslâf-ı(önce bulunan kimse) maziyyenin izlerini ta'kîb Cenâb-ı Allah ve Resûlü ekrem efendimizin dârında rızâlarını tahsîl ümîdiyledir. Hele zât-ı devletleriyle ilk mülâkatımdan beri beslediğim hürmet, muhabbet, samîmiyet lâ-yetezelzeldir (sarsılmaz). Sizi bütün mevcûdiyetimle sever ve hassaten dînî, vatanî sâmi (yüce) ikdâm, cedd ve içtihadınızı ne türlü takdîr edeceğimi bilemiyorum. 'Âlem-i İslâm'ın istikbâlini mazlûm bırakan mâni'leri satvet ve libâletinizle def' edip namûs-ı islamiyeti kurtardınız tevfiik-i hüda refkiniz, lütf-ı samedânî dest-giriniz (yardımcı) ruhâniyet-i peygamberî deliliniz olmasını sıdk (doğruluk, gerçeklik) ü hulûsla (safılık, halislik) hudâ-yı bî-çün hâlik-ı mekân ve gün hazretlerine tazarru' eylerim. Müsâmaha-i uhviyye ve safiye-i vediyyesinize mağrûr birkaç maddenin zıkr ve serdine (münasebetli söyleme) lüzûm gördüm.

Madde 1- Zât-ı devletleriyle görüştüğümde sonra zarîh-i Nebeviyye kadar gitmek ve yüz ve gözümü 'atabe-i mübârekesine sürmek ve 'avdetle vesâyet ve lütfunuzla vatanıma 'avdet husûsundaki tacîzâtım (rahatsız etmeler, tedirginlikler) sırf çektiğim hastalık yüzündendir. Ravza-i mutahharaya kadar varmaklığım etâbba-i (hekimler) cihânı ta'cîz eden hastalığıma bir devâ bulmak ve belki peygamber-i 'aleyhisselâm İslâm efendimizin sâyesinde çektiğim imrâzdan kurtulmaktır. Hastalığımyı tezyîd (artıran) eden ve ruhumu ezen bir müddetten beri gördüğüm ihânetlerdir.

2- Bu ihânetlerin sûret-i cereyânı şikâyet nev'inde değil hamîyyet ve muhabbete güvenerek 'arz eyleyeceğim zarûriyyü'z-zuhûr şu ma'rûzatımı 'afv buyurmanızı 'ilâveten rica eylerim.

3- Gerek Urfada iken zât-ı devletleriyle cereyân eden muhaberâtta ve gerekse Konya'ya i'zâm (gönderilen) ettirilen Seyyid Muhammed ez-Zeviye Adana vilâyetinde sekenâya münâsib mahaller ihzâr (hazır) olunacağı va'ad ve îcâb eden makâmâta o emr-i lâzıme verildiği beyân buyurulmuştu. Ma'e't-te'essüf Adanaya muvâsalatımda Dâhiliye Vekâleti celîlesinden verilen evâmire rağmen mahallî ihzârı değil vâli ve kumandan beylerden ve 'umûm me'mûrînden cüz'î bir iltifât bile görmedim. Ancak Adana istasyonundaki ecânib (yabancılar) karşıma çıkmış ve ahâli ve hükûmeti- mahalliyeden yalnız vâli beyler iki üç beğın bardâne Bir sûrette mukâbele ettiklerini gördüm. Konaklamak için bir dâ'ire küşâd etmek teşebbüsünde bulunan zevâta karşı bir ihtiyât-ı salâzemenin mezkûr dâ'ireyi kilitleyerek, anahtarı cebine sokup 'alâ-melâi'n-nâs bu anahtarı benden alabilecek bir kuvvet görmek isterim demesi garîb bir mu'âmeledir. Bu halâtdan pek müte'essir oldum. Bu te'essüratım dolayısıyla bir akşam kendim hükûmet konağında yaverân-ı ma'iyetimde müteferrikan hotel ve hanlarda beytûtet etmiş ve ertesi günü mükedderenTarsusa harekete muztarr kaldım.

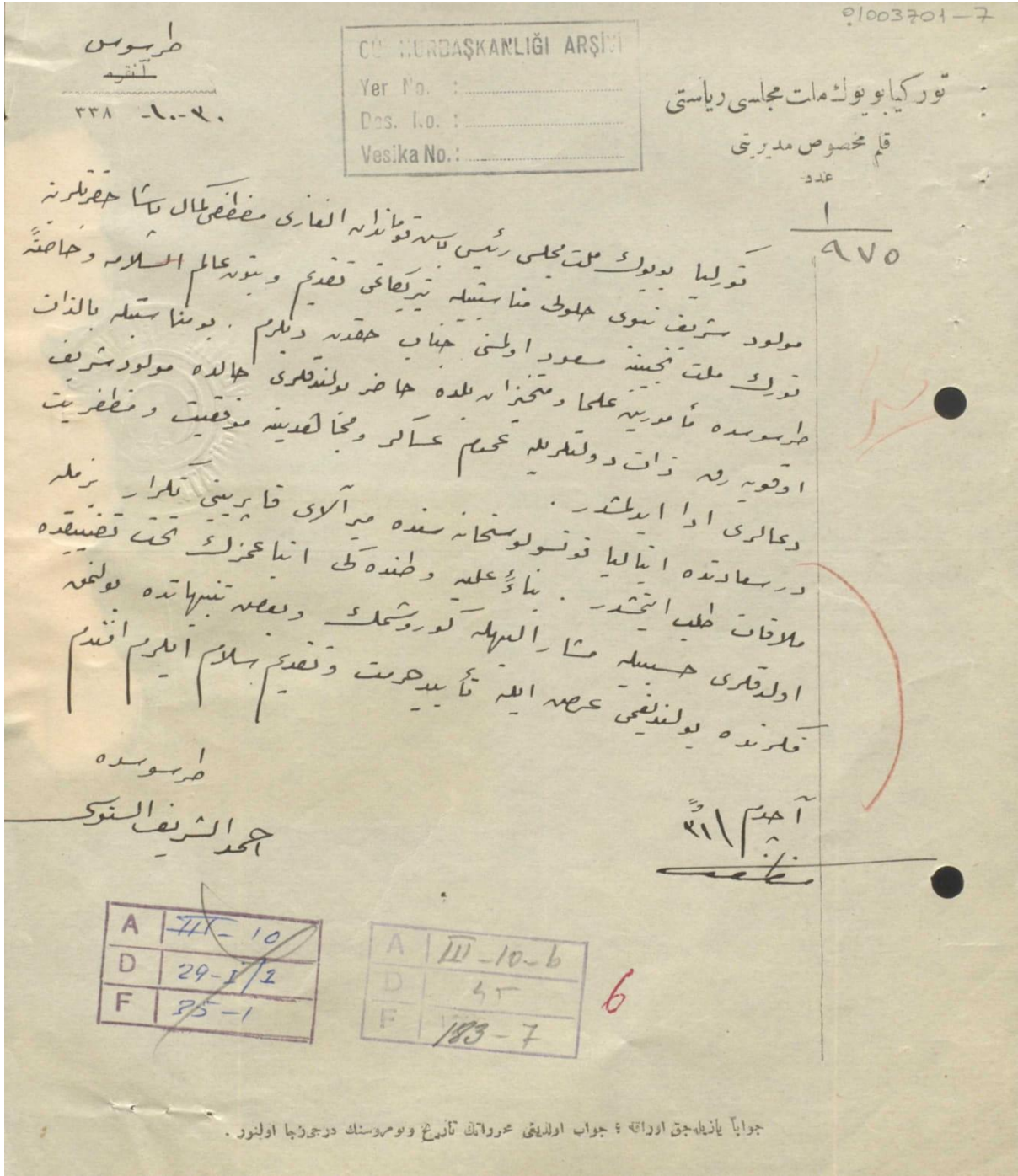
4- Tarsusta ahâli-i belde tarafından istikbâl olunup ma'aşım ile birkaç gün bir otelde ikâmet ettirilerek kendim için emlak-ı metrûkeden olub Hristiyan ihtiyâr bir kadının ikâmet ettiği bir hâne hâkimi Kâim-makâm vekîli müftî efendi tarafından tahliye ettirilerek, ikâmetime tahsîs, ma'iyetime de merkez kazâdan haliyle mütenâsib mahaller verilmişti. Ma'alesef bugün mezbûre kadın hânesinin iâesi için müftüye mürâca'at etmiş. Müftî efendi de ben seni çıkmaya icbâr etmedim hâneyi teslim etmemeliydin git --- kâ'im-makâma şikâyet et demiş. Ve nâmımı şikâyet tarzında lisânlara almak bir türlü kalbimi rencide etmiştir.

5- Geçenlerde nezdime berây-ı ziyâret Şamdan teşrîf eden Hicaz ve Afrikanın en büyük 'âlim ve muhaddislerinden vefâsı hanedan saltanatından es-Seyyid Muhammed Cafer Efendi el Kettani hazretlerinin 'avdetleri münasebetiyle teşyî'i ((uğurlama) için Mersin sancağına gitmekliğim iktifâ ederek hareketimden evvel Mersin Mutasarrıflığı'na mahall-i ihzâr için telgraf yazdırdımsa da muvâsalatımda orada ki muhtelif icâbına karşı Adanada gördüğüm mu'âmelenin aynına tesâdüf ettim. Ve barınacak bir mahall tedârik edilmediğini görünce bi'l-mecbûriyye misâfirliğimi kabûl eden bir efendinin hânesinde konarak ikâmet ettiğim iki üç gün zarfında ne cihet-i mülkiyye ve ne de cihet-i 'askeriyyeden hiç birisi gelip hatırımı sormadığı gibi ma'yyetime muvakkaten verilen bir polis efendisiyle bir jandarma inzibât neferi ikinci gün geriye alındılar. Hiç olmazsa ibkâsı (baki) husûsî jandarma kumandanlığına yaverim tarafından bâ-tezkere ricâ olunmuşsa da nefer alındığı gibi nazik bir sûrette iâdesi mümkün olmadığını nâtık (söyleyen) tezkire-i cevâbiyyesi bile mevcûddur. Bu hâl üzerine yine müte'essiren Mersin'den Tarsusa 'avdet ettim.

6- Şahsımı muhâfaza şöyle dursun el-yevm hâricen ve dâhilen işlerimi tesviye edecek bir tek nefere muhtâcım. Bu husûsât' âtiyyen düşmanlarımla ziyâde dirâzlığına ve husûsen İngilizlerin güft-gûlarına bir sahne olacaktır ve bu yüzden hissiyatım tarumar ve pây-mâl (ayakaltında kalmış, çiğnenmiş) olacaktır. Bu hâl dolayısıyla vilâyet dâhilindeki me'mûrîn 'ale'l-ıtlâk (umumiyetle, mutlaka, nasıl olursa olsun) ya Dâhiliye Vekâleti'nin verilen evâmiri sem'-i(işitme) 'itibâra almasın ve yahud icâb ve ahâliye karşı kadr (itibar) ve haysiyetimi mute'med-ekse etmek ve yahud bu memâlikden tardım (koğma, sürme) icâb ettiği anlaşılmakta olduğundan vicdân-ı nezihlerini rencide eden bu mesrûdâtıma (söylenenler) karşı 'afv-ı devletlerini mükerrer istimnâc ve takdim vecîbe-i selâm ve ihtirâm ile bu hâl-i yesnânın bir dakîka evvel izâle (giderme, yok etme) etmek üzere görüşmek lütfunun dirîğ buyurulmasını rica ve mes'ûdiyyet-i dünyeviyye ve uhreviyye-i nâ'liyetinizi Cenâb-ı Allahtan temennî eylerim efendim. 15 Teşrîn-i evvel 1338 Ahmedü's-Şerif es-Senusi

6. Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e Mevlid-i Şerif tebriği ve İtalyan Konsolos Miralay Kaprini'nin kendisiyle görüşmek istediğini bildirdiği telgraf

CA, 01003701-7 (30 Ekim 1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâseti Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti

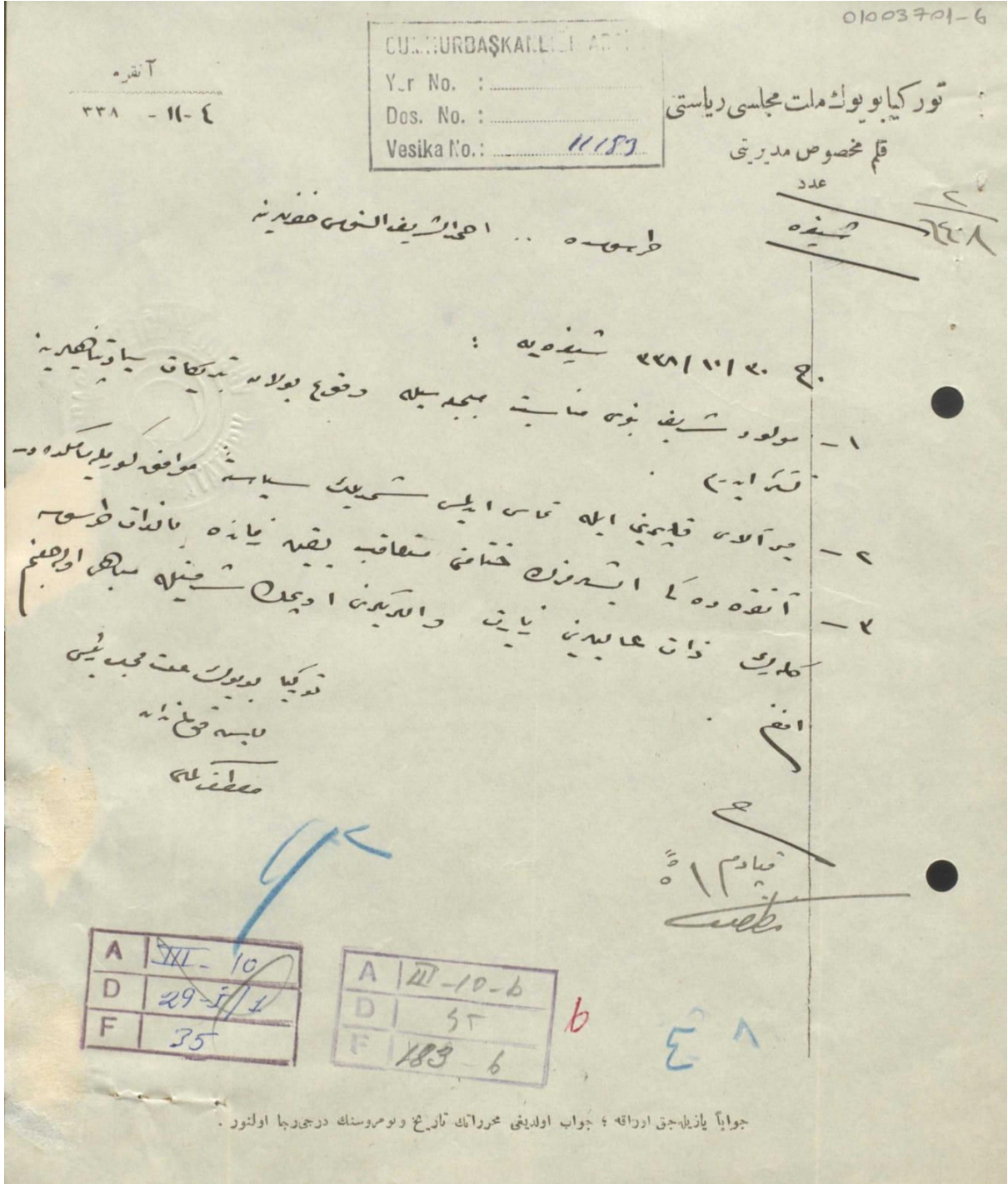
Tarsus 30.10.1338

Türkiye Büyük Millet Meclisi Re'isi Baş Kumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Mevlid-i şerîf-i nebevî hulûlü münâsebetiyle tebrîkâtımı takdîm ve bütün 'âlem-i İslâm'a ve hassaten Türk Millet-i mes'ûdd olmasını cenâb-ı hakdan dilerim. Bu münâsebetle bi'z-zât Tarsusta me'mûrîn-i 'ulemâ ve müttehizan-ı (kabul eden) belde hazır buldukları halde mevlid-i şerîf okuyarak zât-ı devletleriyle 'umûm 'asâkir ve mücâhidîne muvaffakiyet ve muzafferiyet du'âları edâ edilmiştir.

Der-sa'ddette İtalya konsoloshânesinde mîralay Kaprini tekrar bizimle mülâkat taleb etmiştir. Binâen-'aleyh vatandaki ittiba'mızın taht-ı tazyîkinde oldukları hasebiyle müşârün-ileyhle görüşmek ve ba'zı tenbîhâtda bulunmak fikrinde bulunduğumu 'arz ile te'yîd-i hürmet ve takdîm-i selâm eylerim efendim.

Tarsus'da Ahmed eş-ş-Şerîf es-Senusi

7. Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'ye Mevlid-i Şerif tebriğine cevaben yazdığı ve Miralay Kaprini ile görüşmesinin uygun olmadığı, bizzat Tarsus'a giderek ellerinden öpmek istediğini belirttiği telgraf

CA, 01003701-6 (4 Kasım 1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâseti Kalem-i Mahsûs Müdüriyeti

4.11.1338 şifre

Tarsus'da Ahmed eş-Şerî es-Senusi Hazretlerine

20.10.1338 şifreye:

1- Mevlid-i şerîf-i nebevî münâsebetiyle vukû' bulan tebrîkât-ı siyâdet-penâhîlerine teşekkür ederim.

2- Mîralay Kaprini ile temâs edilmesi şimdilik siyâseten muvâfık görülememektedir.

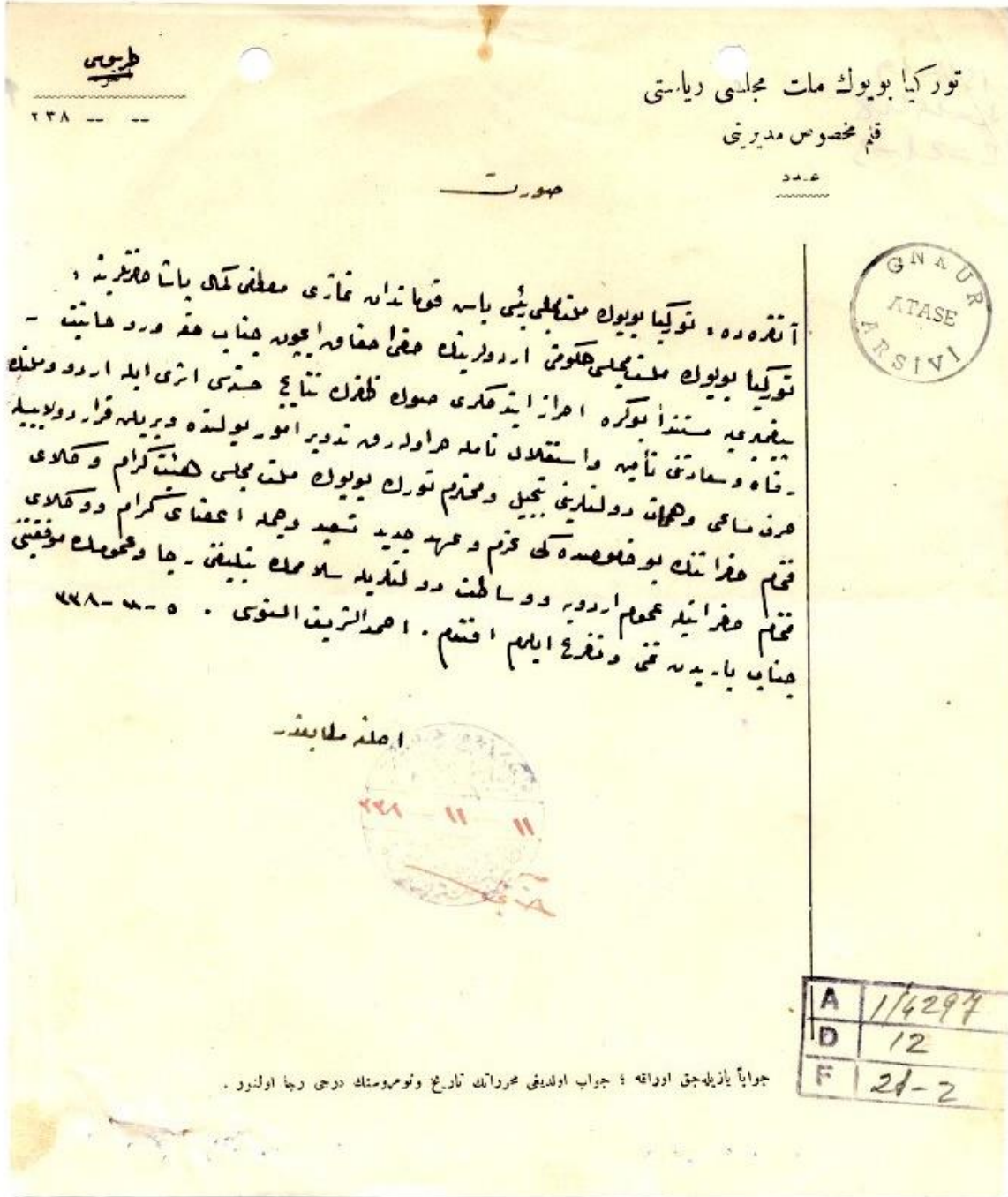
3- Ankaradaki işlerimizin hitâmını müte'âkib yakın zamanda bi'z-zât Tarsusa gelerek zât-ı 'âlîlerini ziyâret ve ellerinizi öpmek şerefiyle mübahhir olacağım efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Re'isi Baş Kumandan Mustafa Kemal

8. Şeyh Ahmed Senusi'nin saltanatın kaldırılması üzerine Mustafa Kemal'e gönderdiği tebrik telgrafi

ATASE, ISH, 1548-21ab (5 Kasım 1922)

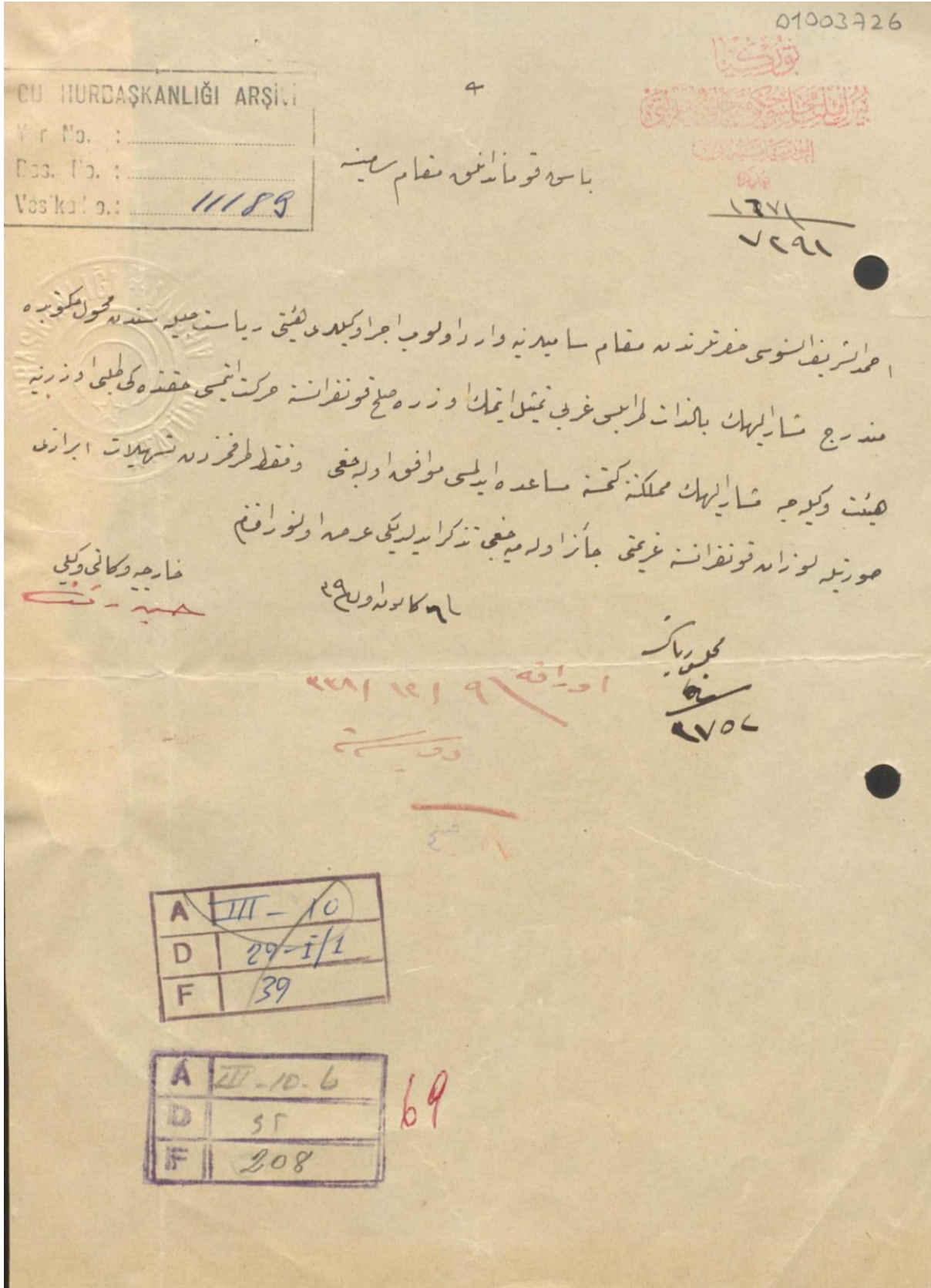
Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâseti Kalem-i Mahsûs Müdiriyeti Tarsus 1338

Sûret

Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Re'isi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine;

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ordularının hakk-ı ihkâk (mazlumun hakkını zalimden almak) için Cenâbı Hakka meded-i 'inâyet-i peygamberimle müsteniden bu kere ihrâz (kazanma, elde etme) ettikleri son zaferin netâyic-i hasenesi eseri ile ordu ve milletin refah ve sa'âdetini te'mîn ve istiklâl-i tamlâ sarr (sevindiren) olarak tedvîr-i (idare-yönetme) umûr (emirler, işler) yolunda Verilen karar dolayısıyla sarf-ı mesâ'i ve himemât-ı devletlerini tebcîl (ululama, ağırlama) ve muhterem Türk büyük Millet Meclis hey'et-i kirâm (soydan gelenler, ulular) vükelâ-yı fihâm (kuvvetli, nüfuz ve itibar sahibi kimseler) hazarâtının Bu husûsdaki 'azîm ve ahd-i cedîd (isanın kitabı, inciller ve ekleri) tes'îd (tebrik) ve cümle a'zâ-yı kirâm ve vükelâ-yı fihâm hazerâtıyla 'umûm orduya ve vesatât-ı (vasıta olma) devletleriyle selâmımın teblîğini ricâ ve 'umûmun muvaffakiyetini cenâb-ı bârîden temennî ve tazarru' eylerim efendim. Ahmed eş-Şerif es-Senusi. 5-11-1338

9. Şeyh Ahmed Senusi'nin Trablusgarp'ı temsilen Lozan görüşmelerine katılmak istediğine dair belge

CA, 01003726 (6 Aralık 1922)

Başkumandanlık Makâm-ı Sâmişine

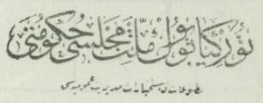
Ahmed eş-Şerîf es-Senusi hazretlerinden makâm-ı Sâmilere vârid olup icrâ vekîlleri hey'et-i riyâset-i celîlesinden muhavvel mektûbta münderic (içinde bulunan) müşârün-ileyhin bi'z-zât Trablusgarbı temsîl etmek üzere sulh konferansına hareket etmesi hakkındaki talebi üzerine hey'et-i vekîlece müşârün-ileyhin memleketine gitmesine müsâ'ade edilmesi muvâfık (uygun) olacağı ve fakat tarafımızdan teshîlât (kolaylıklar) ibrâzı sûretiyle Lozan Konferansına 'azîmeti câ'iz olamayacağı tezekkür edildiği 'arz olunur efendim. Hâriciye Vekâleti Vekîli Hüseyin Rauf Bey 6 Kânûn-ı evvel 1339 [1338]

10. Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'e seçim tebriğinde bulunduğu, memleketine gitmek için müsaade istediği ve eşi Latife Hanım'a selam gönderdiği mektubu

4

 مکتوب
 ۱

اینجی حرم کبریٰ العالییه دینیه قومانده ایله ایله یاشایانلارینیه یازیبیه ۷۷ لری لقمه ه کمالی ماریه
 مکتوبت زوجه سید .

ورمه سلام و احترام و تحیات و تمیساتده صده ایتموکنده عرصه وسایه اولسونکه و یقینک هلمی خلعه هلوته صادره
 رحمت برزات عالیقدرده . اهدی شیخ احمد قیدی . کندی صلیح و تقواید شهر . شیخی فرادی اوجولون قیدلریده
 برقی جلود اول یازمه کلدی . زیارت قحمانه زیزه علم ابد کلدی سوبدی زرضه غیبه بدیک اشو لقمه ی بازدم
 و برای تقدیم کدینه و بردم . نفسداری ذات قحمانه زیزه باز تقاضی رحمانه سید . اقامت قحمانه ملاقات دوتلندی
 مستعددر . اوصله زار زاده سیرتیزله مذکرده بولمه هقدرد . مناسب بوقنده زیارتلریله قولی رحمانه ایدرم .
 خودمیز سربا و صلیح بله هقدده که لطف قحمانه لرینده اوزار زیزه سیده احترام اولدی . زری نتمه ای بوردیز . بو بولمده
 و در زبانه اولاده عیون غمیز زری نتمه ایدرم . ارزوی سیرتیزله محمد اشقی باقی املاله موقفینده نه دویله نوقیده
 و انصوری سوبدم . مسمی تعریف و تصور ایدرم . بو موقفت ، صبابه قحمانه محمد اک بولک ان عظیم بتمه سید .
 ظهور نهک وزره اولان اخصیاطاتک صسم هلمه اک لرلی وان قلمن رعالمده . بو سیده صبابه هقدده ، شد ایدرم . بوقده
 سونیکیم مدت جهاتده سببوم . صبابه هقدده ، توفیقان الهییه ذات قحمانه زیزه قوه لقمه اشو لقمه اول
 برکتوسه و طهر عودت اجموده معک قحمانه زیزه ایدرم . و غمده اهانله شوقیه زیزه کیم اولمسنه قله طبعه
 بولمدم . بو عودت سندنه زار بعضه خصوصات هقدده ذات قحمانه زیزه مذکرده بولمده وزره ذات قحمانه لرلیله صمیم
 ایدرم . هوز قاریس و بردم . بافورد بکا و کاتر بو ایدرم موقضات بولمده وزره قریبه بولمده روغو سربا و
 صلیح بک کوندرم . کریم لطفه خانم اوقه سلام ایدرم . غلار زیزه سولک ایدرم . انا انا سعور اولور سید رفقای
 قحمانه زیزه صفت و بکانه و عهد کیمات ایدرم

هاسره : بویاری نالده شیخ خط رستید . جرم
 ذات قحمانه زیزه کریم لطفه خانم سلام ایدرم صبابه هقدده سعور اولمده زری صلیح و زریله زریله قلمی اولمده
 حمد لقمه ماناسی کی صلیح و تقیه برزانه کدنیسه قول بولمده زیزه هقدده صوابانده . و طهر عودت ایدرم . بولمده دویله نوقیده

LETSAY LEAHIBHUBH
 CLMUNIBR ANSH
 0060 THORPDR

قاری کمالی محمد صالح

طوبی ۱۳۳۸

تقدیرنامه

بسم الله الرحمن الرحیم

معه کزی ابرکه بکیز . مقدمه معنی و عهد پورته بکیز . هو حالده معنی کزی جا ایدرم . انقده ده
بولند لغیم زانده . معتده بولند ابره علقار اولاده نه زنده آخده انه توفیق زانده بیله ابره و کلدی کسری به
اقدیده - جا ایتدم . معنی به افاری کزی بری کله نه سیدر . اگر مکنده به معنی کاتب اولده و نه توفیق
واستخاره معنی بیله تا اید پورته کزی جا ایدرم . استوفق زانده سوز والدی کله ده ده یک بیون
برطف و معاونده بولنده اولورسنز و السلام .

اجا و کلدی کزی بیله یوف بد ایتدی

محمد صالح
۵
۴۱۰۷

اجا و کلدی کزی بیله یوف بد ایتدی

و کلدی کزی
۵
۴۱۰۷

تم منقول ایتدی

ب .

BCA, 2017-03-28 (1) 0036 (11 Temmuz 1923)

Şeyh Ahmed Şerif Senusiden Baş Kumandan Gazi Paşa Hazretlerine Yazılmış 27 Zî'l-ka'de 1341 tarihli Mektûbun Tercümesidir.

Arz-ı selam ve ihtirâm ve ta'zîmât ve temenniyâtdan sonra işbu mektûbda 'arz ve beyan olunur ki 'arîzanın hâmili halk hükümetine sâdık ve muhib bir zât-ı 'âlıkadirdir. İsimleri Şeyh Ahmed Efendidir. Kendileri salâh ve takvâsıyla meşhûr Şeyh Zafer Efendi merhûmun --- mükerrerleridir. Birkaç gün evvel yanımıza geldi. Ziyâret-i fehîmânelerinize 'azm (kasıt, niyet, karar) eylediklerini söyledi. Fırsatı ganîmet bilerek işbu 'arîzayı yazdım. Ve berây-ı takdîm kendisine verdim. Maksâdlarını zât-ı fehîmânelerinize yazmaklığımı ricâ eylediler. Mühimm bir husûs için mülâkat-ı devletlerini müsted'îdirler. O husûsa da'ir zat-ı sâmilerinize müzâkerede bulunacaklardır. Münâsib bir vakitte ziyâretlerinin kabûlünü ricâ ederim.

Mahdûmunuz Ser-yaver Salih Bey hakkındaki lütf-ı fehîmânelerine dâ'ir emr-nâmeniz şeref-südde-i ihtirâm oldu. Bizi minnetdâr buyurdunuz. Bu vesîle ile de --- olan da'vât-ı hayriyyenizi tekrâr eyledim. Arzu-yı seniyyeleri mûcibince li-elhamd intihâbât-ı (seçmeler, seçilmeler) ikmâl muvaffakiyetlerinden dolayı fevka'l-hadd (haddinden fazla) ve't-tasavvur sevindim. Meserretimi (sevinç) ta'rîf ve tasvîr edemem. Bu muvaffakiyet; Cenâb-ı hakkın ümmet-i muhammede en büyük en 'azîm bir nimetleridir. Zuhûr etmek üzere olan ihtilâfâtın hasm (kesme) ve halline en serî ve en kat'î bir 'âmildir. Bu sebebden cenâb-ı hakka, şükr ettim. Bu kadar sevindiğimi müddet-i hayatımda bilmiyorum. Cenâb-ı hakk, tevfiât-ı ilahiyyesini (allahın yardımına kavuşmalar) zât-ı fehîmânelerine refik eylesin işbu 'arîzadan evvel takdîm ettiğim bir mektûbda vatana 'avdet için mâ'de-i (yemek, ziyafet) fehîmânelerini istememiştim. Vatanımda ahâlinin şuûnunu [işler] tedvîre [idare edecek] kimse olmamasına mebni mezkûr talebde bulunduydum. Bu 'avdet mes'elesine dâ'ir ba'zı husûsât hakkında zât-ı fehîmânelerinizle müzâkerede bulunmak üzere zât-ı fehîmâneleriyle ictima' etmek niyetindeyim. [okunamadı] Henüz kararımı vermedim. Yahud bana vekâleten bu bâbda ma'rûzâtda bulunmak üzere Kurban Bayramı'na doğru Seryaver Salih Beyi gönderdim. Kerimem Latife Hanım efendiye selâm ederim. Hatırlarını su'âl eylerim. İnşallah mes'ûd olursunuz. Reîka-i fehîmâeleriyle ma'iyet ve bendegânınıza 'arz-ı tahiyat (hayır dualar) eylerim.

Hamiş: Bu yazı bi'z-zât şeyhin hatt-ı destidir. Tercümesi

Zât-ı fehîmânelerine ve kerîme Latife hanıma selâm ederim. Cenâb-ı hakdan mes'ûd olmanızı hayırlı ve sâlih zürriyetlerle merzûk (rızkılanmış) olmanızı du'â ve tazarru' eyliyorum. Metn-i 'arîzada ismi mezkûr Şeyh Ahmed Efendi babası gibi sâlih ve [okunmadı] bir zâttır. Kendisini kabûl edip dinleyiniz her husûsda hürmete şâyândır. Vatanıma 'avdet ıztırarındayım [mecburiyet]. Bundan dolayı bana gücenmeyiniz.

BCA, 2017-03-28 (1) 0037

müsa'denizi esirgemeyiniz. Mukaddemada müsâ'ade-i va'ad buyurmuşunuz. Her halde müsâ'adenizi ricâ ederim. Ankarada bulunduğum zamânda, ma'yyetimde bulunup ismi Abdülkadir olan bendelerinin istihdâmına tavnîfine müsâ'ade buyurulmasını icra vekîlleri Re'isi Bey Efendiden rica etmiştim. Mûmâ-ileyh efrâd-ı kesîr bir 'â'ilenin rei'sidir. Eğer mümkün ise ma'yyetimde kâtib olarak tavnîf ve istihdâmına müsâ'ade buyurulmasını te'mîn buyurmanızı ricâ ederim. İşbu lütfunuzla da şu zavallı 'â'ileye de pek büyük bir lütuf ve mu'âvenette bulunmuş olursunuz vesselâm.

BOA, HR.İM, 20/67 (1923 08 04)

Hâriciye Vekâleti'ne

Geçen gün nezd-i 'acizâneme gelen İtalyan seffiri Mösyö Malisa Şeyh Senusi'den bahs açarak husûs-ı kaydıyla şeyhin Türkiye'de alıkonulması [okunmadı] için/icabı halde mucib-i memnuniyetine [okunmadı] hususunda hükümet [okunmadı] sureti hakkında [okunmadı] İslam [okunmadı] bu meseleye İtalyanların [okunmadı] ehemmiyet verdikleri Malisaya anlattığı anlaşılır. Hatta şeyhin tahsisatına bile İtalyan hükümeti [okunmadı] der husus istirham ederim.

BOA, HR.İM, 22/65 (1923 11 01)

Hariciye Vekâleti'ne

Nezd-i 'acizâneme gelen Mösyö Malisa Şeyh Senusinin Mersin'den Bingaziye müteveccihen hareket edeceğini istihbâr ettiğini söylemesi üzerine ta'lîmât devletleri dâ'iresinde cevâb verdim ise de Mösyö Malisa Şeyh Bingaziye geçecek olursa bu sırada birçok kan döküleceği cihetle Senusiye Bingaziye gitmemesi için nasîhat edilmesini ricâ ve bunun İtalya da hüsn-i te'sîr icrâ edeceğini irâde etti efendim.

1.11.1339 (1 Kasım 1923)

CA, 01016467-504 (21 Ekim 1924)

Ankarada Türkiye Cumhuriyeti Re'isi efhami(ulu) Gâzi Paşa Hazretlerine

Mahreci Mersin 21.10.1340 17.30

Ankaraya teşrîfinizi el-yevm (bugün) işitdim. Muvaffakiyetle 'avdetinize Hakka şükür ve zât-ı fehîmânelerine tebrîkât-ı samîmiyyemi takdîm ederim. Önümüzdeki Perşembe yahud ondan sonraki perşembe günü Mediney'e teveccühüm (doğru hareket etme) lâ-budd olmakla meveddet ve vedâ'i-i nâtık-ı tahrîrât takdîm edilecektir efendim. Ahmed eş-Şerif es-Senusi Tahrîrât 23 Ekim'de Cavid Beye takdîm edelim. Kendisine harc-ı râh verilecek ise biran evvel vererek. Bi'l-âhire evrâka 23 Ekim

Dâhiliyece iki ma'âş verilmiştir

BCA, 2017-03-28 (1) 0051 (22 Ekim 1924)

Bismillahirrahmanirrahim

Türkiye Cumhuriyeti Hey'et-i Vekiliyye Re'is-i Muhteremi İsmet Paşa Hazretlerine

Selamlarımı takdîm ve hürmetlerimi ihdâ' ile devâm-ı 'izz ü nasr ve ikbâlinizi lütf-ı hakdan temennî ederim. Nazar-ı samîlerine ba'zı husûsâtın 'arzını vecîbe-i add ettiğimden zarûriyyü'z-zuhûr kusûruma bakılmamasını temennî ederim. Şöyle ki: Türkiye hükûmet meclisinden ve bi'l-hassa zât-ı devletlerinden gördüğüm iyilikleri her-bâr i'tiraf eylerim evet! sabıkan ve lahakka birçok lütuflarınıza mazhar oldum. İnşallah târîh bu husûsâtın şâhidi olacaktır. Bunu te'yîd ve te'kîd (pekiştirme) maksadıyla bu vedâ'-nâmeymi takdîm ediyorum. Önümüzdeki teşrîn-i sâni ayı zarfında behemehâl Türkiye'den mufârekat edeceğim. Çünkü hiçbir sûretle de ikâmet kabiliyeti kalmadığını hissettim. Senelerce bu hükûmetin re'fetinde (merhamet, esirgeme) barındık ve zât-ı samîleriyle sıhhatimiz geçmiştir. Onun için müsamaha taleb eylerim. Üzerimde büyük lütuflarınız olduğunu 'itirâf etmekten çekinmem. Ancak insân beşerdir mahall-i hatâ ve savâbdır (doğruluk, dürüstlük) eğer ki kitâbetçe veya başka bir sûretle bir kusûr veya noksânlığımız görülmişse cenâb-ı hakka and ederim ki hiçbir kasta mebnî değildir. Ve kalbim hiçbir sû-i maksadla titrememiştir. Eğer bir yanlışlık vukû' bulmuşsa ya benim veya kâtiplerimin idrâksizliğinden ileri gelmiştir. Sizler ehl-i 'akl ve idrâksınız, her şeyi sedâda etmeniz lâzımdır. Resulullah efendimiz buyurdular ki [okunamadı] kardeşine yetmiş 'özür dile demiştir. Sizin de kalbinizin bize karşı saf olduğunu yakinen biliyorum. İki mâhdır gitmek için uğraşmaktayım bu son ay zarfında tevessül ve teşebbüs etmediğim vesîle kalmadı. Hal böyle iken ba'zı mesâ'il vukû'undan müşevveş oldum. Biri hane mes'elesidir ki vaktiyle zât-ı devletlerine 'arz etmiş ve hane-i tabî'i sahiblerine 'â'd olmakla terk etmecliğimi tenbîh buyurmuşsunuz hâlbuki ikâmem için hiçbir sûretle hâne bulunamadı ve Ali Bey vasıtasıyla kalacağım müddetçe ikâmem her ne sûretle olursa olsun müsâ'ade ve rızâ göstermelerini rica etmiştik. Evvela çıkmaklığımı taleb ve fimâ-ba'd zikr edilmez ve gayr-i kâbil kıyâs-ı fâhiş bir kira der-miyân ettiler. Müstemlekelerin ileri gelenleri Veli Haşim nâm şahıs âkîl olduğu anlaşıldığından onunla mes'eleyi hal için kendisine haber gönderildi, dağda bulunması hasebiyle hala 'avdet edemedi. Bir de gördüm ki vilâyet mahkemesinde şahsıma hitâben fî târîhinde mahkeme-i asliyesine geliniz diye mübâşirle davetiyyeye ma'rûz kaldım. Binâberîn dâ'ileri ne gasb (gasp eden), ne de müte'addî (saldıran, zulmeden) olabiliyor ve ne de hükûmet-i fehîmenin evâmirine 'isyân eden bir zât değilim ki bu hitâb-ı mü'essife ma'rûz kalayım muvakkat bir muvakkat (geçici, bir vakite mahsus) bir zaman için hükûmetin misâfiri bulunduğumdan bu vak'adan müte'essir oldum. Tabi hânedan çıkacağım velakin başka hâne bulunamayacağından sahrada İkâmet etsem ve son günleri geçirsem yine çıkacağım. 'Anifü'-beyân iki aydan beri Mısır'a 'avdet için bezl-i (bol bol verme) cehd (çalışma, çabalama) ettiğimi 'arz etmiştim. Çünkü hafî olarak mütevâliyen (ardarda, üstüste) Mısır rü'esâ ve vüzerâsıyla muhâbere etmekteyim. Maksadım da gizli Mısır'a

gitmektir. Şuyû' bulursa belki kabûl edilmez. Tekrar Mısır sâhillerinden geriye çevrilmekliğimden haşyet(korku) eylemekteyim. Suriye tarîkiyle gitmek hâhişinde değilim. Zirâ Şam gazetelerinden dedikodu ve tetavellerinden korkuyorum. Belki sonra hükûmet-i mecellemiz hakkında zünûn-ı seyyi'ede bulunurlar diye çekiniyorum. Son derece muztarr (zorunda kalmış) kalırsam Suriye tarîkiyle hareket edeceğim bedîhi (besbelli)dir. Her halde gizli olarak Mısır'a girmekliğim daha muvâfıktır. Bu ma'rûzâtımın aramızda mestûr kalmasını lütfunuzdan temennî ederim. Paşa hazretleri! Ba'zı insanlar hakk-ı dâ'iyânemde ba'zı muzannetlerde bulundular, hâlbuki: müstakbel-i güşâ kadar müfârekatımızdan sonra cenâb-ı hakk hazretleri her bir hakikatlerini her halde izhâr edecektir. Gerek re'is Efham Gazi Paşa hazretlerinin ve gerek zât-ı asafânelerinden ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti hükûmet-i mu'azzamasından gördüğüm iyiliklere karşı beslediğim samîmiyet ve muhabbetten mütehasıl (hâsıl olan) hulûs İnşallah cerâ'id-i (gazeteler) 'âlemde okuyacaksınız ve okudukça derin tahsîsât ile mütehasıs olacağınız gibi derece-i meveddet ve sadakatimi o zaman takdîr ve tasdîk buyuracağınız şimdi ise ancak hafâvet-i (ilgi göstermek) kalbinizi nâtık ve vedâ'mın kabûlünü şâhid-nâme-i kerem-kârîlerine (asil) intizâr ile te'yîd-i hürmet ve meveddet ve tekrîr-i selâm ve tahiyyat eyler sizi Allah'ın savn-ı samdânîsine emânet ederim efendim ve hayırlı bir 'ilâve: şu önümüzdeki Perşembe günü Suriye tarîkiyle hareket etmek niyetindeyim. Mümkün olamayacağı takdîrde öbür perşembe günü hareket ve Medine-i Münevvereye doğru 'azîmet 'azmindeyim kalplerimiz sizdedir. Bâkî devâm-ı 'afiyetiniz efendimiz fîmâ-ba'dda muhâberemiz devam eder Gazi Paşa Hazretlerine selâmın 'arzını ricâ ederim. 23 Rebî'ü'l-evvel 1343 Ahmed Şerif Senusi

CA, 01016467-505 (22 Ekim 1924)

Bismillahirramnanirrahim

Türkiye Cumhuriyet-i fehîmesi Kalem-i Mahsûs Müdürü Hayati Bey Efendi oğluza Sûret-i kalemiyle tastîr (satır yazma) buyurduğunuz mektûbunuzu aldım ne müddet evvel mektûbu ki: sûret-i safvet (saflık) ve emâreleriyle tahrîk (kıymıdatma) olunan kaleminizin tasdîrât [okunamadı] Mektûb! Meveddet ve teveccühünüzden pek mütehasşisim. Ey necîb ve fâzıl oğlum. Size pek memnunum ve teşekkürler eder selâm [okunamadı] takdîm ederim, mektûb-ı vefâ üslûbunuzda vaktaki bize hareket müsâ'adesi için emir hâsıl olduğu takdîrde mesârîf-i râhiyemize [okunamadı] meblâğ için doğrudan doğruya zât-ı necîbânelerine mürâca'at etmekliğimiz ve mu'amele-i zât-ı 'âlîninze ikmâl edildikten sonra sarfı lüzumu [okunamadı] mıntika-i mâliyesine iş'âr kılınacağı anlaşılmıştı. Evet oğlum! Maksad-ı dâ'iyânemde budur cenâb-ı hakk bize ettiğiniz lütfun karşı büyük in'âmı (nimet verme) ihsân eylesin - bizden - de inşallah mesrûr(memnun) kalacaksınız ey sadık oğlum! Bugünlerde oturduğum mesken misâlesinden dolayı pek münzic (kemale eren) oldum artık bu gelecek perşembe günü veyahud mâni' zuhûrunda öbür perşembe günü behemehâl (ister istemez) Suriye tarîkiyle medine'ye teveccüh (hareket etme) edeceğim. Elimde beni yollarda idare edecek ve ikâmete mecbûr olacağım ilk mevki'de sarf eyleyecek kuvve-i mâliyem olsaydı vallahülazîm hiçbir teklîfle hükûmet-i iz'âc(rahatsız etme) etmezdim. Zirâ bugünkü günde istinâtgâhim sırf Allah ve sonra bu hükûmet-i fehîmedir (çok kuvvetli) onun için zât-ı 'âlîlerini üç telgraf keşîdesiyle(yazmak) iz'âc (rahatsız etme) ettim biri Perşembe günü hareket melhûzâtına (düşünülebilen) mebnî (dayanan) harc-ı râh mu'amelesinin yapılması ve emrinin irsâli biri (salim, kurtulmuş, temiz) va'dimizin karîben (yakında) ifâ ve emânet sûretiyle posta ile irsâl olunacağını diğer üçüncüsü ise medine-i münevvereye hareket edeceğim takarrür etmeklerine harc-ı râhın ta'cîlini (acele ettirme) nâtıktır.

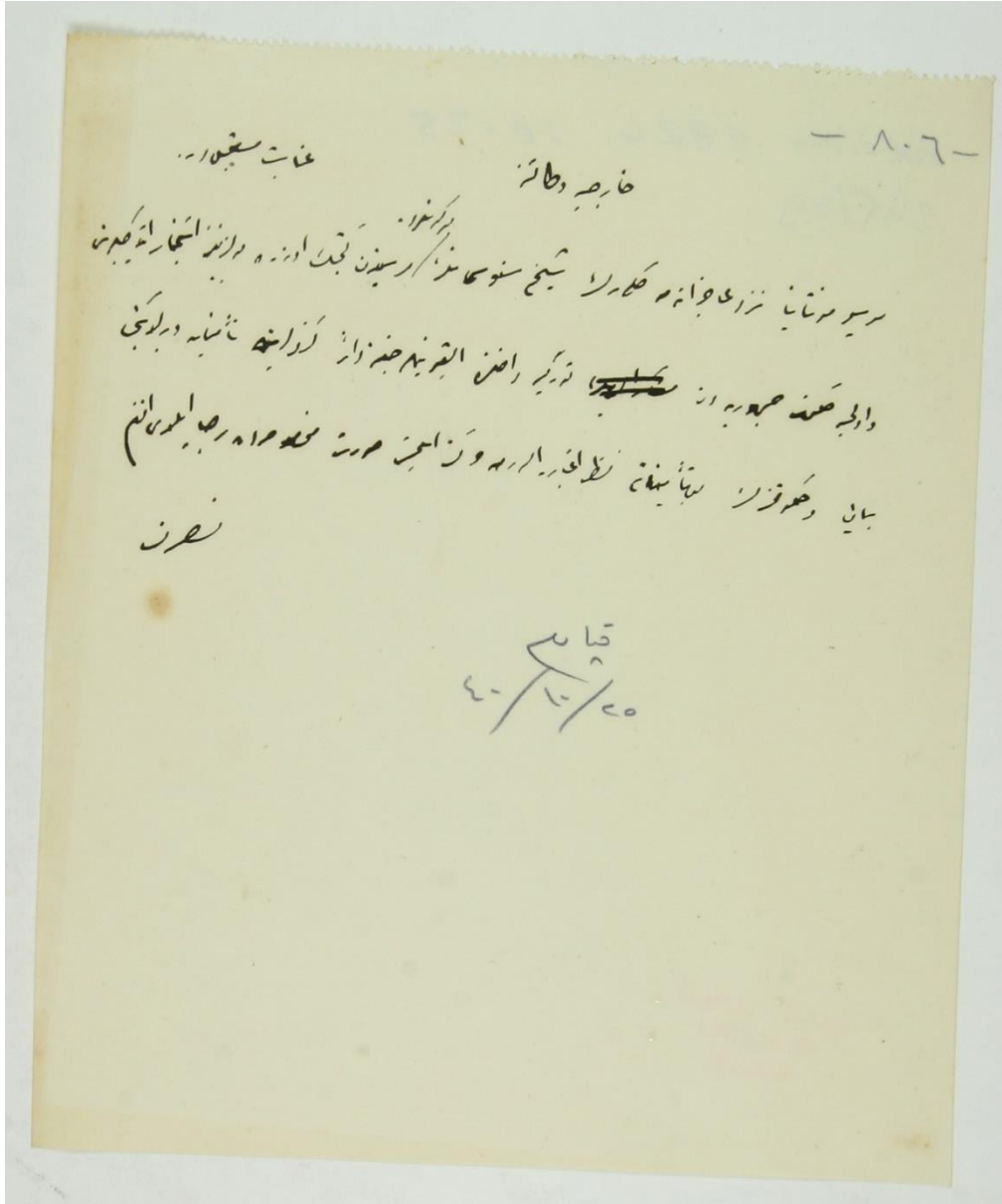
Türkiye'den mufârekatım anından i'tibâren bihavle Allah ve kuvvete türkiye cumhuriyet-i fehîmesiyle re'is efendimiz gazi paşa hazretlerinin ve ricâl-i hükûmetin hakk-ı dâ'iyânemde(dua eden) gösterdikleri vazîfe-i mühimmât-nüvâzi ve nezâketleri şerefimin muhâfazası bana karşı açtıkları agûş-ı re'fet (acıma) ve sıyânetleri (koruma), ihtiyâcâtımı te'mîn etmek min-küllil-vücûh şahsiyetimi himâye eylemek gibi fezâ'il-i esâsiyye-i insâniyye-i beşeriyyet içinde türk nâmını ebediyyen yükseltecek, ebediyen târîhlerde yaşatacak sûrette neşredeceğim gelecek bütün milletlerle insâl bu fezâ'ili okuyacak ve türk milletini tebcîl edecektir. Cenâb-ı hakk bu devlet ve hükûmete muvaffakiyetler ve mü'ebbed tee'yyüdler (kuvvet bulma) ihsân buyursun zât-ı 'âlîlerine karşı mevâ'idim İnşallahu te'âlâ yakında ifâ olunacaktır cenâb-ı hakk-ı celle ve 'alâ hazretleri umûrunuzu nezîd-i müddetinizi idâme-i meveddetinizi rahîn ve büyük mansablara vusûl ve terakkîlerini lütf-ı hakdan temennî ettim son vedâ' mektûbum olmakla vedâ' ve

selâmımı kabûl buyurmanızı ricâ ve sizi Allah'ın birliğine emânet ederim oğlum. 23 Rebî'ü'l-
evvel 1343 Ahmed eş-Şerif es-Senusi

16. İtalyanlar tarafından Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'de alıkonulması hususundaki taleplerine dair belge 3

BOA, HR.İM, 245/43 (1924 10 25)

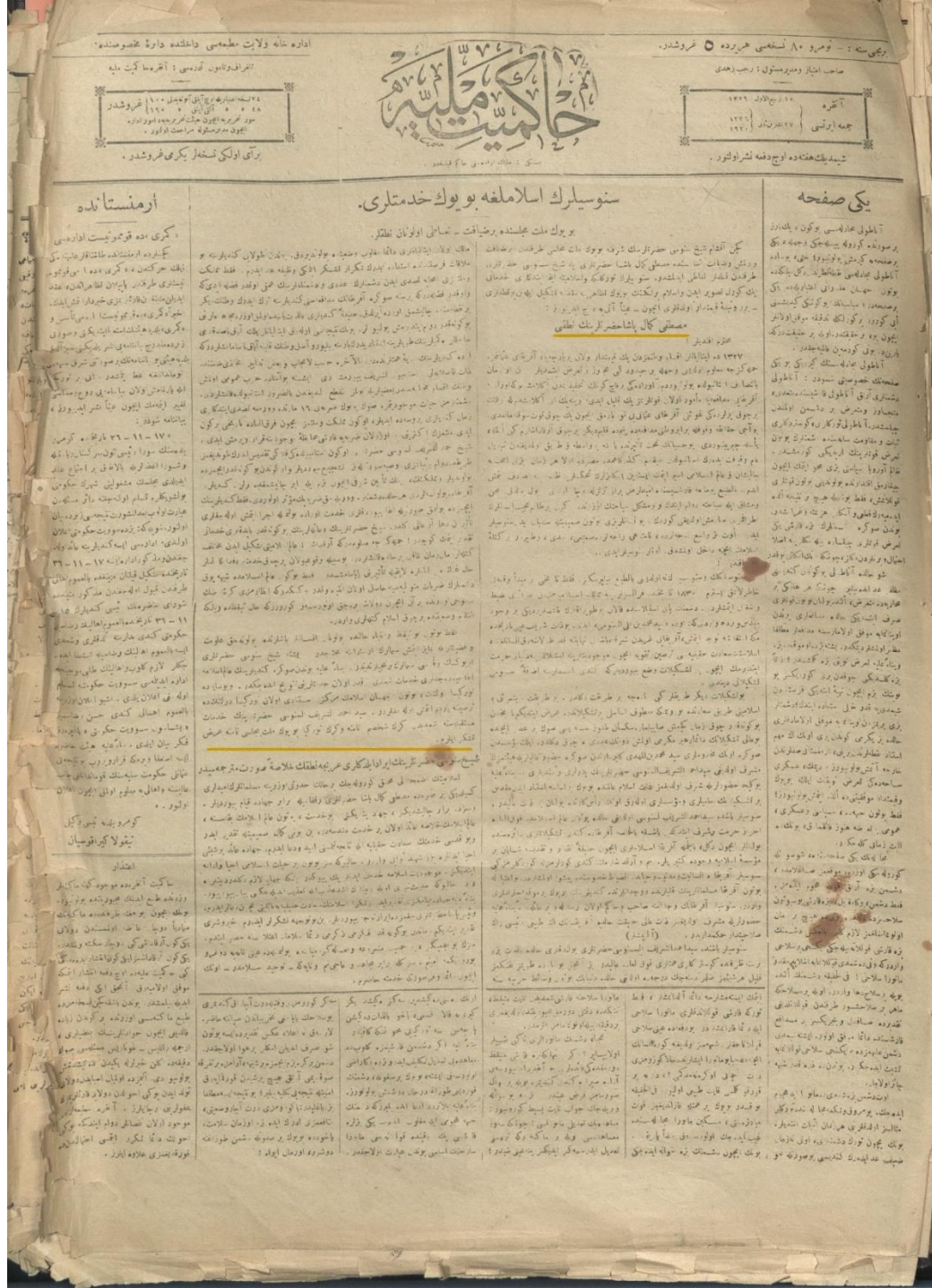
Hariciye Vekâleti'ne gayet müsta'celdir

Mösyö Maztanya nezd-i 'acizâneme gelerek Şeyh Senusinin bu günlerde Mersin'den gitmek üzere bulunduğunu istihbâr ettiklerini ve evvelce hükûmet-i cumhûriyyeden Türkiye dâhilinde alıkonulacağına dâ'ir kendilerine te'mînât verildiğini beyân ve hükûmetimizin Yunanistan

nazar-ı i'tibâra alarak [okunamadı] sûret-i mahsûsada ricâ eyledi efendim. 1340/10/25 (25 Ekim 1924)

2. Gazeteler

1. Şeyh Ahmed Senusi şerefine TBMM tarafından verilen ziyafette Mustafa Kemal ve Şeyh Ahmed Senusi'nin yaptığı konuşmalar

Hâkimiyet Milliye, 27 Kasım (Teşrinî) 1920, s. 1

Senusilerin İslâmlığa büyük hizmetleri

Büyük Millet Meclisinde bir ziyâfet te'âttî olunan nutuklar

Geçen akşam Şeyh Senusi Hazretlerinin şerefine BMM tarafından bir ziyâfet verilmiş ve ziyâfet esnâsında Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Şeyh Senusi Hazretleri tarafından nutuklar te'âttî edilmiştir. Senusilerin Türklüğe ve İslâmiyete ifâ ettikleri hıdemâtı pek güzel tasvîr eden ve İslâm birliğinin büyük tezâhürünü mukaddemen teşkîl eyleyen nutukları –birer vesîka-i kıymetdâr oldukları için – ‘aynen âtîye derc ediyoruz:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Nutku

Muhterem Efendiler!

1327'de italyanlar aksâm-ı vatanımızdan pek kıymetdâr olan bir parçaya, Afrikayı Osmânimize, cümlenizce ma'lûm olduğu vechile bir haydut gibi tecâvüz ve ta'arruz ettiler. Ben o zaman bi't-tesâdüf İstanbul'da bulunuyordum. Oradaki birkac günlük tahkîkâtımdan anlamıştım ki, orayı, Afrika'yı müdâfa'aya me'mûr olan kuvvetlerimiz pek kalîl (az) idi. Ve yine pek iyi anlamıştım ki, devletin birçok yerlerdeki gavâ'ili (felaket) Afrikayı Osmâniyeyi kurtarmak için pek çok kuvvet sevkine mâni' idi. Bu acı hakâyıka vukûfla beraber vatani müdâfa'ada benim de kalbim diğer birçok arkadaşlarım gibi elemle, üzüntüyle çırpınıyordu. Bu hissiyâtın taht-ı te'sîrinde, başka bir vasıta ve tarîk olmadığından, tebdîl-i nâm ve kıyâfet ederek İstanbul'dan çıktım. Güzergâhımda Mısır'da evvela her zaman bizi imhâya çalışan ve 'âlem-i İslâm'ı esir etmek isteyen İngiliz'lerin tahakkümlerine, zulümlerine tesâdüf etmiş idim. Bi't-tabi'i bu mâni' karşısında ümitlerimiz biraz tezelzele dücâr oldu. Yol bulduk. Mihn ve meşakk ile seyâhate devam ettik ve bu müşkül seyahatin üzerinde birgün bir takım necîb (soylu) insânların etrâfımızı sarmış olduklarını gördük. Bu insanlar bizi bütün samîmiyetle istikbâl eden Sunusiler idi. Evet biz vâsi' sahalarda, nâ-mütenâhî vahalarda samîmi, ciddi, vatan-perver bir kitle-i İslâm'ın içine dâhil olmuştuk. Onlar Senusiler idi..

Efendiler!

Senusiliğin ve senusiyenin ne olduğunu bi't-tabi'i biliyorsunuz. Fakat târîhî bir mebde-i vak'ayı hatırlatmak isterim. 1830 târîhinde Fransızlar [okunamadı] memâlik-i İslâmiyyemizden Cezayiri zabt ve işgâl etmişlerdi. Düşmanın pâ-y-i istilâsında kalan bu toprakların yetiştirdiği bir vücûd-ı mukaddes ve bir deha vardı ki: o da "Seyyid Muhammed Bin Ali es-Senusi" idi. Bu zât-ı şerîf aynı târîhte Mekke istikâmetine tevcîh etmiş, Afrikayı garbden şarka, baştan nihâyete kadar dolaşarak insanlığın, İslâmiyetin sa'âdet-i hakîkiyyesini tersîn ve takviye için mevcûdiyetlerine istiklâllerine dünyayı hürmet ettirmek için, teşkilât vaz' buyurdular ki kendi isimlerine izâfeten Senusi teşkilâtı dendi.

Bu teşkilât diğer tarikatlar gibi [okunamadı] bir tarikat değildir. Bu tarikat beşeriyeti, İslâmiyeti tarîk-i sa'âdette bürünmeye ma'tûf (meyilli) esâslı bir teşkilâttır. 'Arz ettiğim târîhden bugüne kadar çok zamân geçmiş sayılmaz. Seksen dokuz seneyi son bir asır içinde bu 'âlî teşkilâtın dâ'imâ rehber-i mükerremi (ulu, seyid) olmuş zevatın a'dedi çok değildir. İlk müesseseden sonra onun mahdûmları Seyyid Muhammed bin el-Mehdi gelir. Ondan sonra huzûr-ı 'âlîleriyle hey'etimizin müşerref olduğu Seyid Ahmed Şerif Senusi hazretlerinin pederleri ve kendileri.. Binâen-'aleyh bu gece huzûrlarıyla müşerref olduğumuz zât-ı İslâm 'âleminde büyük bir esâsa istinâd eden mukaddes bir teşkilâtın hâmileleri ve mü'essisleri olarak onun re'isliklerinde bulunan bir zât-ı 'âlîdir. Senusiler başta Seyyid Ahmed Şerif Senusi olduğu halde bütün 'âlemi islâmda fevka'l-'âde ihrâzı hürmet ve şeref ettikten başka bi'l-hassa Afrikada kendi teşkilâtları dâ'iresinde bulunanlar için değil, bi'l-cümle Afrika İslâmları için hakîkten takdîr ve takdîse şayan bir mü'essese-i İslâmiyye vücûda getirdiler. Benim ve arkadaşlarımın kendi gözlerimizle gördüklerimiz gibi, Senusiler Afrika'da insâniyet ve medeniyet ve hayatta, inzibât husûsunda pişvâ olmuşlardır. Bu 'itibârla bütün Afrika Müslümanlarının kalplerinde ve vicdanlarında kendilerinin büyük bir mevki-i ihtirâmları vardır. Senusiler Afrikanın vicdânına sâhib ve hâkim olan bir risâle bir 'âiledir. Binâen-'aleyh huzûrlarıyla müşerref olduğumuz zât-ı âlî hakîkati halde Afrika'nın en tabî'i re'isi ve en salahiyetdâr hükümdarıdır. (Alkışlar)

Senusiler başında Seyid Ahmet Şerif Senusi hazretleri buldukları halde bi'z-zât bize bir sene zarfında gösterdikleri himmetleri fevka'l-'âde 'âlîdir. Biz ancak bu sayede topumuz, tufeğimiz kalîl, her şeyimiz sıfır denecek derecede olduğu halde, dünyanın bütün vesâ'it-i harbiyesine mâlik olan İtalyanları dâ'ma mağlûb vaz'iyette bulundurduk. Bundan dolayı kendilerine, bu mülâkat fırsatından istifâde ederek tekrar teşekkür eylemeyi vazife addederim. Fakat memleket ve milletimizi imhâya tasaddî eden düşmanların 'adedi ve düşmanlıklarının 'umku (derinliği) o kadar fazla idi ki ve o kadar fazladır ki, bir sene sonra Afrika'nın müdâfa'asını kendilerine terk ederek vatanın diğer bir noktasında çalışmak üzere ayrıldık. Hakîkten kendileri bi'z-zât başta olmak üzere mücâhedelerini bugüne kadar devam ettirmiş bulunuyorlar. Bunun netîcesi olarak İtalyanlar ilk ayak bastıkları sâhillere gemilerinin toplarına istinâd ederek barınabiliyor ve asıl vatanın kalbine ayak basamamışlardır ki, o da kendilerinin sâye-i himmetlerindedir. Bi'l-âhire hasbe'l-îcab ve ba'zı tedâbir ittihâzı zımnında zât-ı fâzılâneleri İstanbul'a teşrîf buyurmuşlardı. İşte bu esnâda harb-i 'umûmî olmuş vatanın aksamı mahallesinden ba'zılarıyla yolumuz münkati' olduğundan bi'z-zarur İstanbul'da kalmışlardı. Düşmanlarımız hayat-ı mevcûdiyetimize son büyük darbeyi 16 Mart'ta vurmağa tasaddî ettikleri zaman kendileri Bursa'da idiler, O gün memleket ve milletimiz için fevka'l-'âde târîhi bir gün idi. Milletimizin ekserisi o vurulan darbeye karşı muhâfaza-i mevcûdiyete karâr vermiş idi. Şeyh Ahmet Şerif Senusi hazretleri de o gün İstanbul'daki felaketi takdîs ederek tuttuğumuz tarîkde devam ve sebâtımızı [okunamadı] sûretle bizi teşcî'(cesaretlendirme) buyurdular. Ve o günden bugüne

kadar icimizde bulundular. Ve memleketin, [okunamadı] te'mîn-i şerefi için bizim ile beraber çalışmaktadırlar. Kendileri Afrika'da bulunsalardı herhalde düşmanlara vurulacak darbe pek mü'essir olurdu. Fakat kendilerinin icimizde bulunmak sûretiyle ifâ buyurdıkları hizmet, orada bulunmakla icra etmiş olacakları tesirden daha az âli değildir. Şeyh hazretlerinin ve 'âilelerinin bugüne kadar yaptıkları hıdemâtı takdîr etmek güçtür. Cümlenizce ma'lûmdur ki, arkadaşlar! 'Âlem-i İslâmiyeti teşkîl eden kitleler zaman zaman gafil bir halde kalmışlardır. Bu sebeple vukû' bulan birçok hizmet, fedâkârlıklar hal-i gaflette bulunanlara, layıkıyla te'sîrini yapamamıştır. Fakat bugün 'âlem-i İslâm'da şübhe yok düşmanların darabâtı mütevelliyesiyle hâsıl olan intibâh ve kader ve [okunamadı] dir ki nazarımızı küre-i arzın [okunamadı] üzerinde bir an için dolaştıracak olursak görürüz ki hal-i teyakkuzda ve belki intikâm vaz'iyetinde birçok İslâm kitleleri vardır.

Fakat bütün bu teyakkuz ve intibâh halinde bulunan insânlar başlarında bulunacak 'ulviyet ve faziletleriyle temâyüz etmiş simâların irşâdına muhtâctır. İşte Şeyh Senusi Hazretleri o yüksek ve kutsi simâların birincilerindedir. Binâen-'aleyh bundan sonra kendilerinin 'âlem-i İslâm'a buyuracakları hıdemât şimdiye kadar olan hizmetlerini tetvîc edecektir. Ve bu sayede Türkiye devletinin, bütün cihân-ı İslâm'ın merkez istinâdı olan Türkiye devletinin de müstakbelesine yardım etmiş olacaklardır. Seyyid Ahmet Şerif Senusi hazretlerinin hıdemâtı müstakbelesine şimdiden gerek şahsım nâmına ve gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi nâmına 'arz-ı teşekkür eylerim."

Şeyh Senusi Hazretlerinin irâd eyledikleri Arabca nutkun hülâsaten sûreti mütercemesidir.

İslâmiyyetin izmihlâli muhakkak görülecek bir halin hudûsü (yeniden meydana gelme) üzerine Müslümanların emirleri kesildiği bir sırada Mustafa Kemal Paşa Hazretleri rüfekâsıyla beraber cihâda kıyâm buyurdular. Ve siz de beraber çalıştınız. Cihâd ettiğiniz bu hizmet, bütün âlemi islâmın bekasına, 'âlem-i İslâmın halasa 'â'id olan bir hıdemet-i mukaddesedir. Ben bunu kemâl-i samîmiyetle takdîr eder ve bu kutsi hıdemetin sa'âdet-i hakîkiyye ile netîcelenmesini ümîd ve du'â ederim. Cihâda 'â'id birşeyi İhyâ edenlere yüz şehîd sevâbı vardır hâlbuki siz bütün bir hayat-ı İslâm'ı ihyâ ve idâme ettiniz. Mevcûdiyet-i İslâm'a hizmet edenler pek büyüktür. Belki cihâd lâzım değildir diyenler de var. Hâlbuki hâdis-i nebî öyle diyenlerin eşedd-i azab ile ta'zîb edileceğini beyân buyuruyor. Binâen-'aleyh cihâda kıyâmınızı takdîr eder ve tekrar İslâmiyet'in sa'âdet-i hakîkiyyeye nâ'iliyeti için du'â ederim. Ve siz paşa hazretleri hakkımızada ibrâzı teveccüh buyurdular. [okunamadı] teşekkür ederim. Hayır ve şerri takdîr ettiğim zamandan bugüne kadar fikrimi zikrimi dâ'mâ İslâm'ın i'tilâsına hasr ettim. Sizin bu cem'iyetiniz, cem'iyet-i meşrû'a ve mu'âllanız miyânında bulunmakla da aynı gâyeye doğru yuruduğume eminim. Sizinle beraber mücâhid ve du'âcıyım ve gâye ki- tevhîd-i İslâm'dır - onun için dâ'imâ ve her sûretle hıdemete hâzırım.

2. Şeyh Ahmed Senusi'nin Sivas Cami-i Kebir'de verdiği hutbe

هم سز یا لکر دکاسکر . یوزلرجه میلون مسلمان کوزلری سزله دیکمشدر . سزک صبرکز ، دشمنه قارشو کوس کره کرماتت کوسرتمکر بوتون اسلام طلنده بر اقباه یا دیر . هر طرفه کده مسلمان ملتر قیامد ایسوره استقلاللری ، مدانه ای دییور . اوزلرلر دکن نظم و کفر کابوسی آناهیه صاواشیور . بوتون اسلام طلنده بو ایتباھی ، بوحرک کی او یاندیزان سزک شهمنکر ، سزک جلاد نکزور . سز اسلام ک قره العینی سکر . سز اللهک توفیقنه مظهر بر ملت سکر . محقق غلبه اسلام سکر . فتح و ظفر یاقیدور . سز حق بولنده جهاده ثبات ایتدیجه ، بو دین مینک احکامنی اجراهه قصور ایتدیجه ، اللهک کوستردیکی طوفان بولند آریلدیجه امین اولیکز که هیچ بر قوت سزک جمعیتزی طایفه ماز ، صلوات کوزی بیقه ماز ، شوکت کوزی سوندوره من .

امان قارداشلم ، بو صبر و ثباتده دوام ایدیکز . صاقین آره کزه اختلاف دوشمسون . ملتیزی سر بر شکر کندن حضرتض اسارتده دوشورون قرقه در ، اختلافدر . هر یک قارداش سکر . هر یک کلمه حقنی ، سعادت مشترکدر . هر خصوصده طویل و حرکت ایدیکز . جماعتین آریلدایکز . تقریبینی شقاق دشمنلره برانکیز . ذاتا اوزلرک آره سنه الله بنص و عداوت القایمشدر . اوزلر کفرلری سببیه بو عداوتی تشدید ایدرلر . سز مسلمان سکر . مسلمانک شعاری وحدتدر ، جماعتدر . جماعتدن اوزانلا شوق مسلمانانه یانیشماز . دشمنی سرتکون ایدنیجه به قدر قیاجلر کزی قیضه قوماییکز . کوزل نمک کتر کزی دشمندن تطمیر ایدنیجه به قدر فضا میدانلرندن آریلداییکز . بو بول حق بولیدره بو بول الله بولیدر . دینک احکامه صایدیکز . قرآنک امرلری احرا ، نهلرندن امتناع ایدیکز . جناب حقه ذات الوهیتیه اضافه ایدرک غایبته تشریح بووردنی «جهاد الی — الله اردوسی» اولمه به چالیشکز . وان جندالمهم العالیون . نصرمن الله و فوج قریب . و الحالی لاله الا هو . قاعدوه مخلصین له الدین . والحمد لله رب العالمین .

اسرار قرآن

بسم الله الرحمن الرحيم

« ولقد آتیناهموسی الکتاب و فیتنا ..... ان کنتم مؤمنین »

۲

شیمدی بوراده بر طاقم مجتهدلر وارد کره باخصوص اهل صلیبک مسلمانلره قارشو صولتلیرنک صیقلاشدینی ، مسیوتلرک اسلام هجومی بلافاصله دوام ایتدیکی شوعصرده دینداشلمز ایچون بیله مسی الزم اولدیقدن کتمدیبلرنک نظر اطلاعنه عرض ایتدی بوجیه عدا ایتدک . برنجی مبحث — الله ذوالجلال و توراتی حضرت موسایه ، زبوری حضرت داوده ، انجیلی حضرت عیسیاه ایتدیردی . محبا بولر ایتدیرمش اولدیقی شوکتابلر الموده تداول ایدن کتابلرک عینی ، بدر . ۱

بوضوز اولنری قورقوتتی سوبیه طورسون ، الله ، اللهم نصرته اولان ایچانلری آرتیرده . الله زه کافیدر . بز اوکا دایانیز ، اوکابل باغلارزه او ، نه کوزل بل باغلانه حق برقادر قوبندر . « دیرلر » ای مسلمان قارداشلر ! صاقین ، احببی دسینه نرینه قایلما ییکز . دشمن اسلام عملکترینه ایتدی کفر تخملری صاچی ایچون کایر . بوتون عذر ضاری اسلامی محو ایتدک ، ناموشانی بر یوزندن قالدیرمه . صاقین ، یلله یزلی سوزلرینه آلدانماییکز . اوزلر آراکزه نقره صالقی ایستولر . مسلمانلرک وحدتی تارمار ایتدک ایستولر . معاذ الله بو حقی قبردندن صو کره وطنکیزی اسلام ایدر ، سز ایسیر حالنده قوللانه حقلر . دهمنک پنجه سنه دوشن برلره دینک شعاری قانقار ، قرآنک احکامی معطل اولور . اسلامه مبدلری بیقار ، هر ضاری باقال اولور ، جیه تیزی طاغیابر ، قلبلرینه ذات - کوکر ، محیطلری سفالت قایلر .

اوزاقره کیتمه به حاجت بوق . کفارک ظلمتی کوزلر کزله کوردیکز . قوللاری یکرله ایتدی کز . اسلام ایچون بونه دلندر ! اسلام ایچون بونه فلا تندر ! هپ حبله و دسینه الله دشمنیجه اسلام دیاری استیلا ایتدیلر . نه قدر مسلمان ماتلری اسارت بووندوروغنه صوندیلر . نیجه اسلام جیتیلری . یشان ایتدیلر . دینک معانی بیقیدیلر . اسلامک مدنیتی چو کدر دیلر . اک نهایت بوکون صولتلی اسلامک قلبیه توجیه ایتدیلر . عصرلردن بری اسلامینک یگانه حامیسی اولان بومعظم دولتی بیقیمق ایچون اللردن کان ملعتی اجرادن کری طومادیلر . ازه درلو هرلو فسادلر صالدیلر . تفرقه صوقدیلر . مع اناسف مسلمانلر آره سندن دشمنک طوزاقلرینه دوشه جک احقر ظهور ایتدی دشمنک بو درجه ظاهر اولان بنص و عداوته قارشو ایمان نصل ایتدیر .؟ . الله بوز سیکلرک شکرلر اولسون کد بوکون حقه تجلی ایتدی . مسلمانلر آره سنده بو بولک بر اقباه حاصل اولدی . امیدلر منقطع اولوق اوزره بولوندی بر زمانده الله مسلمانلرک قلبلرینه سکینت و بردی . طاغیلمق اوزره بولونان مرکز اسلام یکیدن حیات بولدی . محو اولدی ظن ایدیلن بو معظم دولت یکیدن جانلاندی . اسارت بووندوروغنه کوردی ظن ایدیلن آناطلی سلما نلری ارالانز کبی کوزره بهرک بینه شهادت میدانسه ایتدی . بو ، جناب حقه بو بولک بر قتل و کرمیدر .

ای آناطولونک قهرمان اسلام مجاهدلری ! سز اولماسه بدیکز بنای اسلام بیقیدیردی . سز بوکون قرآنی یا شایسور سکر . هر طرفه کزی دشمن صادمشکن هیچ برشیدن بیلمایه قی غرض میدانلرلرده جان و بریسور ، اسلامی مدقه ایدیور سکر . بو ، نه بو بولک شرفندر ! - حق بولنده مجاهده ایدن ، حق اوغورنده صبر و ثبات ایدن مسلمانلر مطلقا غلبه حاله حقدر . اللهم نصرتی سزک اوزر کزه در . صاقین ، دشمنلرک چوقلفندن قلیکزه قور عارض اولماسون . (کمن قته قلبیه غایت قته کثیره یاذن الله) سزک دایانه حق برکز اللهمدر . الله ایسه حق بولنده مجاهده ایدنلرله برابردر .

Sebilürreşad, 31 Mart 1921

Şeyh Senusi'nin Sivas Cami-i Kebir'de Verdiği Hutbe

Ey Müslümanlar! Allah yolunda, dîn uğrunda cihâd, Cenâb-ı Hakk'ın sevdiği kuluna verdiği bir hazinedir. Mücâhidlerin Allah 'inde o kadar büyük mevki'leri vardır ki hiçbir şeyle kıyâs olunmaz. Cenâb-ı Hak mücâhidin ordusunu Zât-ı Ulûhiyyetine izâfe ediyor; "Bizim ordumuz" diyor. Bu, ne büyük şereftir! Mücâhidler için bundan büyük iltifât olamaz. Dîn uğrunda mücâhede edenleri nusretle, zaferle tebşîr ediyor: (Ve inne cündenâ lehümü'l-gâlibûn: Muhakkaktır ki galebe edecek olanlar ancak bizim ordularımızdır.) [37 Saffât/173.] buyuruyor.

Ey ümmetlerin en hayırlısı olan Müslümanlar! Allah sizi 'izzete, şeref ve rif'ate da'vet ediyor. Sakın zillete düşmeyiniz. Esâret zincirlerini boynunuza geçirmeyiniz. Müslüman ecnebî tahakkümü altında yaşamaz. Müslüman esâret altına girmez. Müslüman 'izzetden, istiklâlden başka bir şey tanımaz. Baştan başa Kur'ân'ın ta'lîmi budur. Bütün hayât-ı peygamberin gösterdiği budur. Müslümanlık böyle kuruldu, böyle yükseldi. Müslümanlık yeryüzünden zulmü kaldırdı, zilleti kaldırdı. Cihânda 'azîm bir inkılâb vücûda getirdi. Kalbleri birleştirdi. Fikirlere hürriyet verdi. Rûhlara 'ulviyyet bahş etti. Dünyâyı nûr ile doldurdu. Bu sâyede Müslümanlar ümmetlerin en hayırlısı olmak şerefine mazhar oldular. Refah ve sa'âdete erdiler. Yeryüzünde 'adaleti te'sîs ettiler.

Kur'ân'ın en büyük gâyesi İslâm'ın 'izzet ve istiklâlidir. Bunun için Cenâb-ı Hak Müslümanları dâ'imâ cihâd ile mükellef kılmıştır. Müslümanlar mücâhedededen hiçbir zaman geri durmayacaklar. Hak yolunda her şeylerini fedâ edecekler. Canlarıyla, başlarıyla uğraşacaklar. Mallarını bezl etmekten çekinmeyecekler. Her türlü meşakatlere göğüs gerecekler, her türlü sıkıntılara katlanacaklar, yine düşmana boyun eğmeyecekler. Zillete raâzî olmayacaklar, küfrün hâkimiyeti altına girmeyecekler.

Düşmanlar istedikleri kadar çok olsun. Müslüman için fütûr yoktur. Müslüman için ye's yoktur. Düşmanın çokluğu Müslümanların 'azmini artırır. İmânlarını kuvvetlendirir. Müslümanlar ancak Allâh'a dayanırlar ve O'na bel bağlarlar. (Ellezîne kâle lehümü'n-nase inne'n-nâse kad ceme'û leküm fahşevhüm fezâdehüm îmânen ve kâlû hasbünâ'llâhu ve ni'me'l-vekîl: O mü'minler için ecr-i 'azîm vardır ki bir takımları gelip de bunlara "Düşmanlarınız sizi mahv için bütün kuvvetlerini toplamışlardır, onlardan korkunuz." dedikleri zaman; bu söz onları korkutmak şöyle dursun, Allâh'ın nusretine olan îmânlarını artırır da "Allah bize kâfidir, biz O'na dayanırız, O'na bel bağlarız. O ne güzel bel bağlanacak bir Kâdir-i Kayyum'dur." derler.) [3 Âl-i İmrân/173.]

Ey Müslüman kardâşlar! Sakın, ecnebi desîselerine kapılmayınız. Düşman İslâm memleketlerine ancak küfür tohumlarını saçmak için gelir. Bütün garazları İslâm'ı mahv etmek, nâm u nişânını yeryüzünden kaldırmaktır. Sakın yıldızlı sözlerine aldanmayınız. Onlar aranızda tefrika salmak

isterler. Müslümanların vahdetini târumâr etmek isterler. Ma'âza'llah bu vahdeti kırdıktan sonra vatanınızı istîlâ edecek, sizi esîr hâlinde kullanacaklar. Düşmanın pençesine düşen yerlerde dînin şe'âiri kalkar, Kur'ân'ın ahkâmı mu'attal olur, İslâm'ın ma'bedleri yıkılır, 'ırları pây-mâl olur, cem'iyetleri dağılır, kalblerine zillet çöker, muhitlerini sefâlet kaplar.

Uzaklara gitmeye hâcet yok. Küffârın zulmünü gözlerinizle gördünüz, kulaklarınızla işittiniz. İslâm için bu ne zillettir! İslâm için bu ne felâkettir! Hep hîle ve desîse ile düşmânlar nice İslâm diyârını istîlâ ettiler. Ne kadar Müslüman milletleri esâret boyunduruğuna soktular. Nice İslâm cem'iyetlerini perîşân ettiler. Dinin me'âlimini yıktılar. İslâm'ın medeniyetini çöktürdüler. En nihâyet bugün savletlerini İslâm'ın kalbine tevcîh ettiler. 'Asırlardan beri İslâmiyet'in yegâne hâmîsi olan bu mu'azzam devleti yıkmak için ellerinden gelen mel'âneti icrâdan geri durmadılar. Araya türlü türlü fesâdlar saldırlar, tefrikalar soktular. Me'a't-teessüf Müslümanlar arasından düşmanın tuzaklarına düşecek ahmaklar zuhûr etti. Düşmanın bu derece zahir olan buğz ve 'adâvetine karşı insan nasıl aldanır?..

Allah'a yüz binlerle şükürler olsun ki bugün hakikat tecellî etti. Müslümanlar arasında büyük bir intibâh hâsıl oldu. Ümitler munkatî olmak üzere bulunduğu bir zamanda Allâh Müslümanların kalbine sekînet verdi. Dağılmak üzere bulunan merkez-i İslâm yeniden hayât buldu. Mahv oldu zannedilen bu mu'azzam devlet yeniden canlandı. Esâret boyunduruğuna girdi zannedilen Anadolu Müslümanları arslanlar gibi kükreyerek yine şehâmet meydânına atıldı. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın büyük bir fazl ve keremidir.

Ey Anadolu'nun kahraman İslâm mücâhidleri! Siz olmasaydınız binâ-yı İslâm yıkılırdı. Siz bugün Kur'ân'ı yaşatıyorsunuz. Her tarafınızı düşmân sarmışken hiçbir şeyden yılmayarak gazâ meydanlarında cân veriyor, İslâm'ı müdâfa'a ediyorsunuz. Bu, ne büyük şereftir! Hak yolunda mücâhede eden, Hak uğrunda sabır ve sebât eden Müslümanlar mutlaka galebe çalacaktır. Allâh'ın nusreti sizin üzerinizdir. Sakın, düşmânların çokluğundan kalbinize fütûr 'ârız olmasın. (Kem min fi'etin kalîletin galebete fi'ten kesîreten bi-izni'llâh). ["...Nice az topluluk çok topluluğa Allah'ın izniyle üstün gelmiştir...", 2 Bakara/249.] Sizin dayanacak yeriniz Allâh'tır. Allâh ise Hak yolunda mücâhede edenlerle beraberdir.

Hem siz yalnız değilsiniz. Yüzlerce milyon Müslüman gözlerini sizlere dikmiştir. Sizin sabrınız, düşmâna karşı göğüs gererek metânet göstermeniz bütün İslâm 'âleminde bir intibâh uyandırmıştır. Her taraftaki Müslüman milletler kımıldıyor, istiklâllerini müdâfa'a ediyor. Üzerlerindeki zulüm ve küfür kâbûsunu atmaya savaşıyor. Bütün İslâm 'âleminde bu intibâhı, bu hareketi uyandıran sizin şehâmetiniz, sizin celâletinizdir. Siz İslâm'ın kurretü'l-'aynısınız. Siz Allâh'intevfikine mazhar bir milletsiniz. Muhakkak galebe İslâm'ındır. Fetih ve zafer yakındır. Siz Hak yolunda cihâdda sebât ettikçe, bu dîn-i mübînin ahkâmını icrâda kusûr etmedikçe,

Allâh'ın gösterdiği doğru yoldan ayrılmadıkça emîn olunuz ki hiçbir kuvvet sizin cem'iyyetinizi dağıtamaz, saltanatınızı yıkamaz, şevketinizi söndüremez.

Aman kardeşlerim, bu sabır ve sebâta devâm ediniz. Sakın aranızda ihtilâf düşmesin. Milletleri serîr-i şevketten hazîz-i esârete düşüren tefrikâdır, ihtilâftır. Hepiniz kardeşsiniz. Hepinizin menfa'ati, sa'âdeti müşterektir. Her husûsta toplu hareket ediniz. Cemâ'atten ayrılmayınız. Tefrikâyı, şikâkı düşmanlara bırakınız. Zaten onların arasına Allâh buğz ve 'adâvet ilkâ etmiştir. Onlar küfürleri sebebiyle bu 'adaveti teşdîd ederler. Siz Müslümanınız. Müslümanın şî'ârı vahdettir, cemâ'attir. Cemâ'atten uzaklaşmak Müslümana yakışmaz. Düşmânı ser-nigûn edinceye kadar kılıçlarınızı kınına koymayınız. Güzel memleketlerinizi düşmandan tathîr edinceye kadar gazâ meydanlarından ayrılmayınız. Bu yol Hak yoludur, bu yol Allâh yoludur. Dinin ahkâmına sarılınız. Kur'ân'ın emirlerini icrâ, nehiyelerinden imtinâ' ediniz. Cenâb-ı Hakk'ın Zât-ı Ulûhiyyetineizâfe ederek gâlibiyetle tebşîr buyurduğu "cünd-i İlâhî-Allâh ordusu" olmaya çalışınız. Ve inne cündenâ lehümü'l-gâlibûn. ["Muhakkaktır ki galebe edecek olanlar ancak bizim ordularımızdır.", 37 Saffât/173.] Nasrun mina'llâhi ve fethun karîb. ["Yardım Allah'tandır ve fetih yakındır." 61 Saff/13.] Hüve'l-Hayyu lâ ilâhe illâ hû. Fe'd'ûhu muhlisine lehü'ddîn. Ve'lhamdü li'llâhi Rabbi'l-'âlemîn. ["O diridir, O'ndan başka ilâh yoktur. Dîni yalnız O'na has kılarak O'na yalvarın. Övgü âlemlerin Rabb'i olan Allah içindir." 40 Mü'min/65.]¹¹⁴

---

¹¹⁴ Bu metnin çevirisi Zülfikar GÜNGÖR'ün makalesinden aktarılmıştır (Güngör, 2003: 345-347).

3. Saltanatın kaldırılması konusunda Celal Nuri İleri tarafından Şeyh Ahmed Senusi ile yapılan röportaj

Yenigün, 21 Ocak (Kânunusani) 1923 s. 3

Hâkimiyet-i Milliye'ye ve Şükrü Hoca Efendinin Risâlesine Dâ'ir

Şeyh Ahmed Senusi Hazretlerinin Pek ziyâde mühimm beyânâtları

[Bütün hukûk ve veza'if Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu işte İslâm'ın zararına bir fitne ve nifâk vardır.]

Cuma günü nüshamızda yazdığımız vechile Şeyh Ahmed Senusi Hazretleri evvelki gün Elcezire mıntıkasında seyâhat etmek üzere (Tarsus) tarîkiyle Diyarbekire müteveccihen şehrimizden mufâratat etmişlerdir. Şeyh Hazretleri istasyonda bir yanda müzika ve bir müfreze 'askeriyye tarafından selamlanmış ve hey'et-i vekîle re'isi Rauf Bey, Müdâfa'a-i Milliye Vekîli Kazım Paşa, Afgan Seîri Sultan Ahmed Han, Mısır Murahhaslarından Abdü'l-beyâli Bey ve diğer birçok zevât tarafından teşyî edilmişlerdir.

Şükrü hoca Efendinin ma'hûd (Hilâfet-i İslâmiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi) adındaki risâlenin münderecât-ı şahsiyyesi ma'lûmdur.

Gelibolu meb'ûsu Celal Nuri Bey biraderimiz bu risâle üzerine e'âzım-i İslâmiye'den Şeyh Seyyid Ahmed Şerif Senusi Hazretlerine mürâca'atla bu husûsda ne düşündüklerini istifsâr etmiştir.

Senusi Hazretleri cevaben demişlerdir ki:

"-ehemm-i ferâ'iz-i şer'iyye namazdan sonra cihâddır. Hüküm sâhibi kuvvet olanındır. Türkiye Büyük Millet Meclisi a'dâ-yı muhtelifeye karşı müdâfa'ada bulunup mülk-i İslâm'ı istilâdan kurtardığından meşrû'iyeti her türlü şâ'ibenin fevkindedir.

Bütün hukûk ve vezâ'if meclisindedir.

Meclis bu vezâ'ifi ifâ etmez ve turuk-ı sevâbdan inhirâf ederse o zaman, o vakit amme-i müslimînin düşünmesi lâzım gelir. Yoksa Şükrü Efendinin dediği gibi hareket edilirse bu, müttehid olan mecliste bir fitne ve tefrîkanın hudûsu ve temelidir ki bu gibilerin şer'an müceb-i ikâb olmaları lâzım gelir."

Ba'dehu Senusi Hazretleri bu müdde'âlarını te'yîden birçok ayât-ı beyânât ve ehâdis-i şerîfe irâd buyurmuşlar ve "mülk-i İslâm'ı bi'l-muhârebe hırâset (koruma) eden meclisin derece-i meşrû'iyeti" hakkında uzun uzadı berâhin-i serd etmişlerdir. Bundan sonra Senusi Hazretleri "Milletin meclisin serkarında bulunan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin bu mücâhede-i milliye ve diniyelerini mizân-ı şer' ile takvîm" edip "müşârün-ileyhin ve meclisin tedvîn buyurduğu şer' ve meşverete muvâfık olan bu usûl haricinde bir mütâla'a yürütülmesinin mugâyir-i diyânet olduğunu" ifâde buyurmuşlardır.

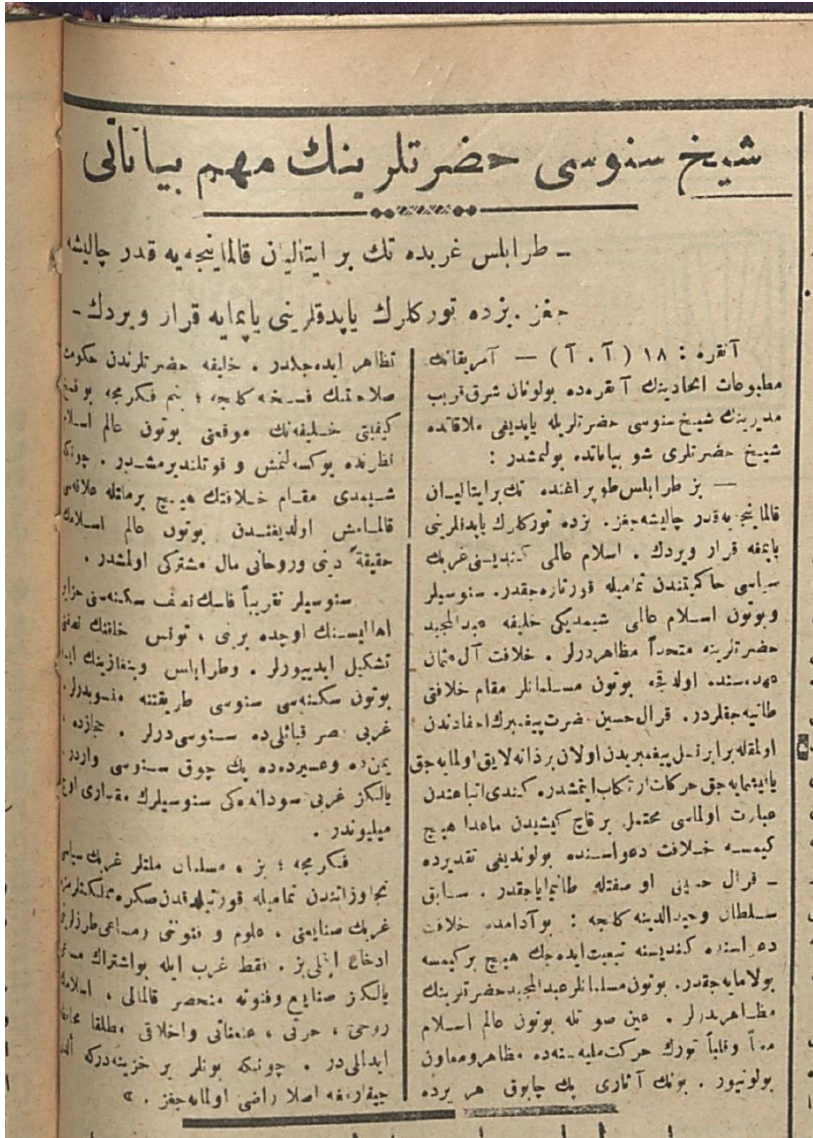
Celal Nuri Bey biraderimiz diyorlar ki:

Senusi Hazretlerini Şükrü Efendinin risâlesi üzerine adetâ hayrete gelmiş gördük. Çok defa ellerini çırpıyor ve kasemi billah ile [bu işte İslamın zararına bir fitne ve nifak olduğunu] te'yîd ediyorlardı.

4. Şeyh Ahmed Senusi'nin Saltanatın kaldırılması ile ilgili verdiği beyanat

Yenigün, 19 Eylül 1923, s. 2

Şeyh Senusi Hazretlerinin Mühim Beyânâtı

Trablusgarpte tek bir İtalyan kalmayınca kadar çalışacağız. Biz de Türklerin yaptıklarını yapmaya karar verdik.

Ankara2- Amerikanın matbû'ât ittihadının Ankarada bulunan şark-ı karîb müdürünün Şeyh Senusi hazretleriyle yaptığı mülâkatta Şeyh Hazretleri şu beyânâtta bulunmuştur:

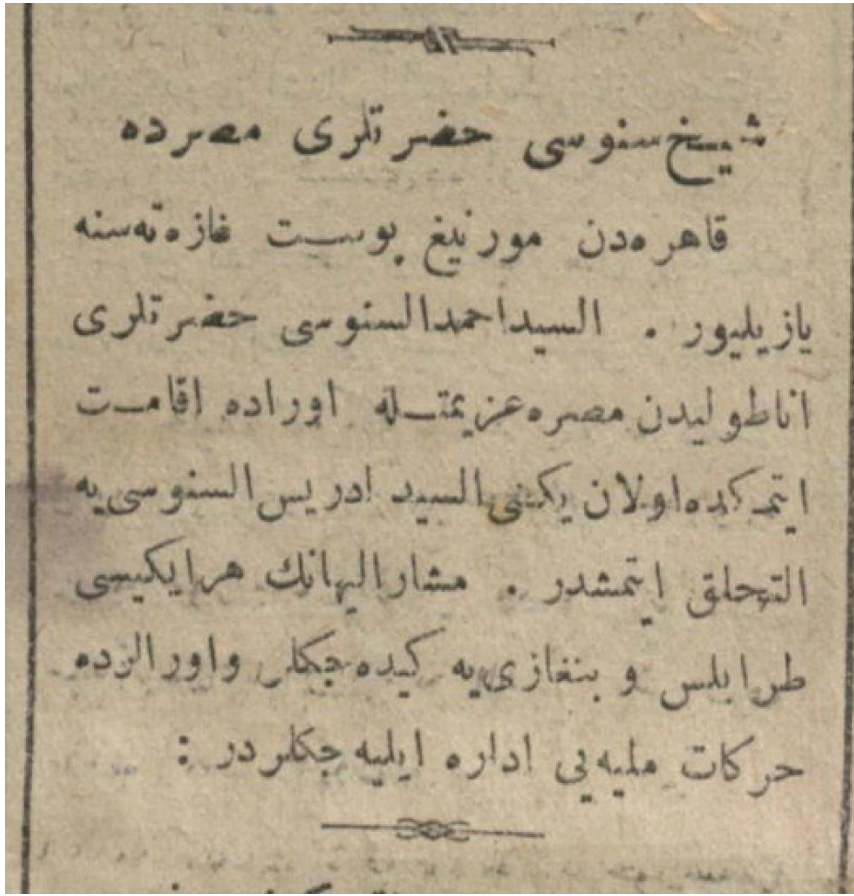
-Biz Trablus toprağında tek bir İtalyan kalmayınca kadar çalışacağız. Biz de Türklerin yaptıklarını yapmaya karar verdik. İslâm 'âlemi kendisini garbın siyâsi hakîmiyetinden tamâmiyle kurtaracaktır. Senusiler ve bütün İslâm 'âlemi şimdiki halîfe Abdülmecid hazretlerine müttehiden müzâhirdirler. Hilâfet âl-i Osmân 'uhdesinde oldukça bütün Müslümanlar makâm-ı hilâfeti tanyacaklardır. Kral Hüseyin hazreti peygamberin ahfadından olmakla beraber nesl-i

peygamberîden olan bir zâta lâyük olmayacak, yakışmayacak harekât-ı irtikâb etmiştir. Kendi ittiba'ından 'ibâret olması muhtemel birkaç kişiden ma'âdâ hiç kimse hilâfet da'vâsında bulunduğu takdirde kral hüseyini o sıfatla tanımayacaktır. Sâbık sultân Vahideddine gelince: bu adamda hilâfet da'vâsında kendisine tabî'yet edecek hiçbir kimse bulamayacaktır. Bütün Müslümanlar Abdülmecid hazretlerinin müzâhiridirler. Bu sûretle bütün 'âlemi- İslâm ma'nen ve kalben türk hareket-i milliyesine müzâhir ve mu'âvin bulunuyor. Bunun asârı pek çabuk her yerde tezâhür edecektir. Halife hazretlerinden hükûmet salâhiyetinin feshine gelince; benim fikrimce bu fesih keyfiyeti halîfenin mevki'ini bütün 'âlem-i İslâm nazarında yükseltmiş, pek kuvvetlendirmiştir. Çünkü şimdi makâm-ı hilâfetin hiçbir milletle 'alâkası kalmamış olduğundan bütün 'âlem-i İslâm'ın hakîkaten dînî ve ruhânî mâl-ı müşterekî olmuştur.

Senusiler takrîben Fas'ın nısf-ı sekenesini, Cezayir ahâlisinin üçte birini, Tunus halkının nısfını teşkil ediyorlar. Trablus ve bingazinin ise bütün sekenesi Senusi tarîkatına mensûbdurlar. Garbi mısır kabâ'ili de Senusidirler. Hicazda, Yemende ve Asirde de pek çok Senusi vardır. Yalnız garbi Sudan'daki Senusilerin mikdârı üç milyondur.

Fikrimce; biz Müslüman milletler garbın siyâsi tecâvüzâtından tamâmıyla kurtulduktan sonra memleketlerimize garbın sanâyi'ini, ilm ve fûnûnunu ve mesâ'i tarzlarını idhâl etmeliyiz. Fakat garb ile bu iştirâk-ı mesâ'i yalnız sanâyi' ve fûnûna münhasır kalmalı. İslâm'ın rûhu, harsı, 'an'anâtı ve ahlâkı mutlaka muhâfaza edilmelidir. Çünkü bunlar bir hazînedir ki elden çıkarmamaya asla râzı olmayacağız.

5. Şeyh Ahmed Senusi'nin Mısır'a gittiğine dair haber

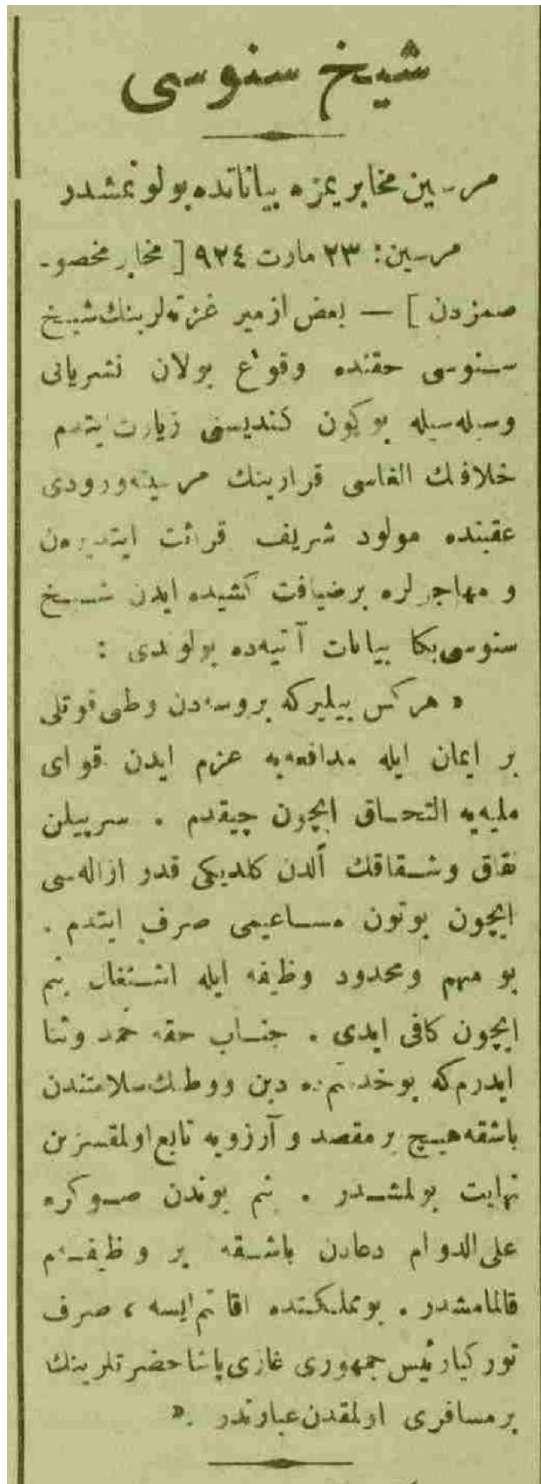
Varlık, 15 Kasım (Teşrinisani) 1923, s. 3

Şeyh Senusi Hazretleri Mısır'da

Kahire'den Morning Post gazetesine yazılıyor. Es-seyyid Ahmed Es-Senusi Hazretleri Anadolu'dan Mısır'a 'azîmetle orada ikamet etmekte olan yeğeni es-seyyid İdris es-Senusiye iltihâk etmiştir. Müşârün-ileyhin her ikisi Trablus ve Bingazi'ye gidecekler ve oralarda harekât-ı milliyeyi idâre eyleyeceklerdir.

6. Şeyh Ahmed Senusi'nin hilafetin kaldırılması kararını takiben Mevlid-i Şerif kıraat ettirdiği ve muhacirlere ziyafet verdiğiine dair haber

Yenigün, 27 Mart 1924, s. 1.

Şeyh Senusi

Mersin Muhâbirimize Beyânâtta Bulunmuştur.

Mersin: 23 Mart 1924 [Muhâbir-i Mahsûsamızdan]

Ba'zı İzmir gazetelerinin Şeyh Senusi hakkında vukû' bulan neşriyatı vesîlesiyle bugün kendisini ziyâret ettim. Hilâfetin ilgâsı kararının Mersin'e vürûdu akabinde Mevlid-i Şerîf kıra'at ettiren ve muhâcirlere bir ziyâfet keşîde eden Şeyh Senusi bana beyânât-ı âtîde bulundu.

“Herkes bilir ki Bursa'dan vatani kuvvetli bir imân ile müdâfa'aya 'azîm eden Kuvvâ-yı Milliye'ye iltihâk için çıktım. Serpilen nifâk ve şikâkın Elden geldiği kadar izâlesi için bütün mesâ'imi sarf ettim. Bu mühimm ve mahdûd vazîfe ile iştigâl benim için kâfi idi. Cenâb-ı Hakka hamd ve senâ ederim ki bu hizmetimde dîn ve vatan selâmetinden başka hiçbir maksad ve arzuya tâbi' olmaksızın nihâyet bulmuştur. Benim bundan sonra 'ale'd-devam du'âdan başka bir vazîfem kalmamıştır. Bu memlekette ikâmetim ise, sırf Türkiye Re'is-i Cumhûru Gazi Paşa Hazretlerinin bir misâfiri olmaktan 'ibârettir.”

7. Şeyh Ahmed Senusi'nin ölüm haberi

***Vakit*, 14 Mart 1933, s. 2.**

Ahmet Senusi Öldü

Kahire, 13 (A.A.)- Mekke'den bildirildiğine göre 1915 ikinci teşrinde Mısır'a yapılan istilâ hareketini idâre eden Şerif Ahmet Senusi ölmüştür.

3. Fotoğraflar

1. Mustafa Kemal'in kendisine Şeyh Ahmed Senusi tarafından hediye edilen Trablusgarp'a özgü bir kıyafet olan meşlah ile çektiği bir fotoğraf 1 (Kasım 1920)

Kaynak: <http://www.ttk.gov.tr>

2. Mustafa Kemal'in kendisine Şeyh Ahmed Senusi tarafından hediye edilen Trablusgarp'a özgü bir kıyafet olan meşlah ile çektiği bir fotoğraf 2 (4 Haziran 1922)

Kaynak: TİTE, FK51G82B820001

3. Mustafa Kemal'in kendisine Şeyh Ahmed Senusi tarafından hediye edilen Trablusgarp'a özgü bir kıyafet olan meşlah ile çektiirdiği bir fotoğraf 3

Kaynak: TİTE, FK50G83B83001

4. Yaygın bir yanlış olarak Mustafa Kemal'in yanında Şeyh Ahmed Senusi olduğu zannedilen fakat Şeyh Muhammed Zevi'nin olduğu fotoğraf (17 Mart 1923)

Kaynak: Millî Kütüphane, ATA RÖP 1994 DD 134

5. TTK Arşivinde “Başkomutan Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Şeyh Ahmed Sünusi ile bir gezide” ibaresiyle kaydedilmiş olan fakat Mustafa Kemal’in yanında Şeyh Senusi değil Şeyh Muhammed Zevi’nin bulunduğu fotoğraf

Kaynak: Türk Tarih Kurumu Arşivi, FT/TB, 150-42

6. Şeyh Ahmed Senusi Mustafa Kemal'i Tarsus/Yenice tren istasyonunda karşılararken çekilmiş bir fotoğraf (17 Mart 1923)

Kaynak: www.isteaturk.com

7. Şeyh Ahmed Senusi ve Şeyh Muhammed Zevi'nin yan yana yer aldığı bir fotoğraf

Kaynak: www.cevaplar.org

8. Şeyh Ahmed Senusi (ortada elinde asa olan) 'nin Kudüs'te Müftü Emin el Hüseyini ile birlikte yer aldığı fotoğraf (1924)

Kaynak:<https://www.palestine-studies.org>

9. Şeyh Ahmed Senusi ve Şeyh Muhammed Zevi'nin fotoğraflarının yer aldığı gazete küpürü

احمد السنوسى حضرتلرينك حضورنده

بیانات؛ شمالی آفریقاده وضعیت عسکریه و داخلیه؛ سنوسیلر و مرکز خلافت

محترم مسافرین شیخ احمد السنوسى حضرتلری دون بر محرومیزی حضورنا لیرینه قبول بیورمطردور. اوزون بویلی، کیش کوسکلا، قزاق رولکلی، آتیق بر ناسیه آلتنده ایکی کوچوک و متفکر نظرده مالک اولان آفریقانک محترم شیخ اوزون، بیاض پراهرام اکتسابیوردی. شیخک، حضورنده کیله بر حرمت و یتداریه تلقین ایلین و فوری طور ی واردی. ۱۲۹۰ تاریخده سنو سنیلرک صرکز اداره سی اولان (جیبوب) ده تولد ایلوب ایوم ۴۶ یاشنده بولنیورلر. آفریقانک شمدی به قدر هیچ آبرلماش، دکرده اصلا سیاحت ایلماش اولان شیخ احمد السنوسى حضرتلرینک امیرالمؤمنینی زیارت ایتمک مقصدیله ابر تحت البحر سیاحتنه قاتلانرق بر جوق مزاحم و مشاق ایله استانبول کلسی صرکز خلافتیه اولان رابطه سنک فوت و شدتی کورتمه به کافی دکلیدر؟

آغیر و متانی بر لسان ایله ذی نفوذ اسلام رئیس بزه لطفاً بیانات آتیله بولدیبلر: — آفریقان ایلك دفعه اولورق آریلیوروم. دار خلافتیه یی زیارت بنده پک بیوک و علوی حساب وجوده کتیردی. مقصدم امیرالمؤمنین ایله شریاب اولماق و رابطه اصلیه قدیمه یی ترصین ایلیکدی. طرابلسده کی وضعیتمه کاتبه، بزیا لکن ایतालیا ناره ذکل، فرانسیز و انکلیزلره قارشیده حرب ایلییوروز. لوی عتباتینک

لفظ مع التأسف یولارک قابلی اولسی لولم و هماتک ایسه عدم کفایسی مصرک تا ایچرینه قدر نهدد ایله مضره مانع اولدی. مع هذا سیاهه شهادته ده لوزم حرب یتدری و اصل اولور، بیه طیه استقبال ایچون ایبلریز بیوکدر. دیگر طرفدن دشمنک سودان جهتهه بریتانقلرینه سب اولوق. (السزک) سودان جهتهه مصور طوبراقله یی اله ایتمک ایچون وقوع بولان تجارولرین اولوش، بکری سته دیلی سنوسیلرده و طرفد ایتمکدن حال قالدیلر. حرب عمومی اعلانلندن صکردهه دلجهه نیتلری عینی سورتیه علم برالوق. فاس مجاهدلرینک نیتبات حرب یو یانهه بوللری ایچون الطبع برخیل مرشدلر کولدرک و اوراده کی مجاهدله مجاباتی تأسیس ایلیک.

خاندان عثمانی ارکانلندن اولان شهزاده عثمان فواد اقدی حضرتلرینک مملکتتمیزی تشریفی حتمزده بیوک بر

النفات ثقی ایلیک، و صوغری نزدیکه عظیم بر تأثیر حصوله کتیردی. احوال داخلیه: طرابلسک احوال داخلیه سی حرب عمومی تک ابتداسندن بری دهنتی برکشمکش ایچنده قالدرد. ایतालیا نره قارشى عداوت کیتدیجه تریاید ایلیور. بتنازی ایله طرابلس قصبه لری - که ایतालیا نرک انده. در- تحت البحر. لردن طولای معینه لری داخلدن تدارک ایلیک مجبورینده قاله. یفتندن پک فنا برحاله در. مجا.

مصرلی اولوب موجوده سیاه سنوسیلره التحاق ایلین و شیخ حضرتلرله شهرمه کان بیکیانی محمد صالح پک

Kaynak: İkdam, 4 Eylül 1918

10. Şeyh Ahmed Senusi'nin Mustafa Kemal'i Tarsus istasyonunda karşılamasının ardından şehre doğru sohbet ederek yürüdükleri esnada çekilen fotoğraf (17 Mart 1923)

Kaynak: <http://wownturkey.com>

11. *Servet-i Fünun* Dergisi'nin Şeyh Ahmed Senusi'nin tam sayfa fotoğrafına yer verdiği kapağı (12 Eylül 1918)

12. Şeyh Ahmed Senusi'nin İstanbul'a ilk gelişinde Enver (Soldan ikinci) ve Cemal Paşa (Sağdan ikinci)'lar tarafından Sirkeci İstasyonunda karşılanması esnasında çekilen bir fotoğraf (30 Ağustos 1918)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) ♦

Kaynak: BOA, Y.EE.KP, 00041.04110.001.001

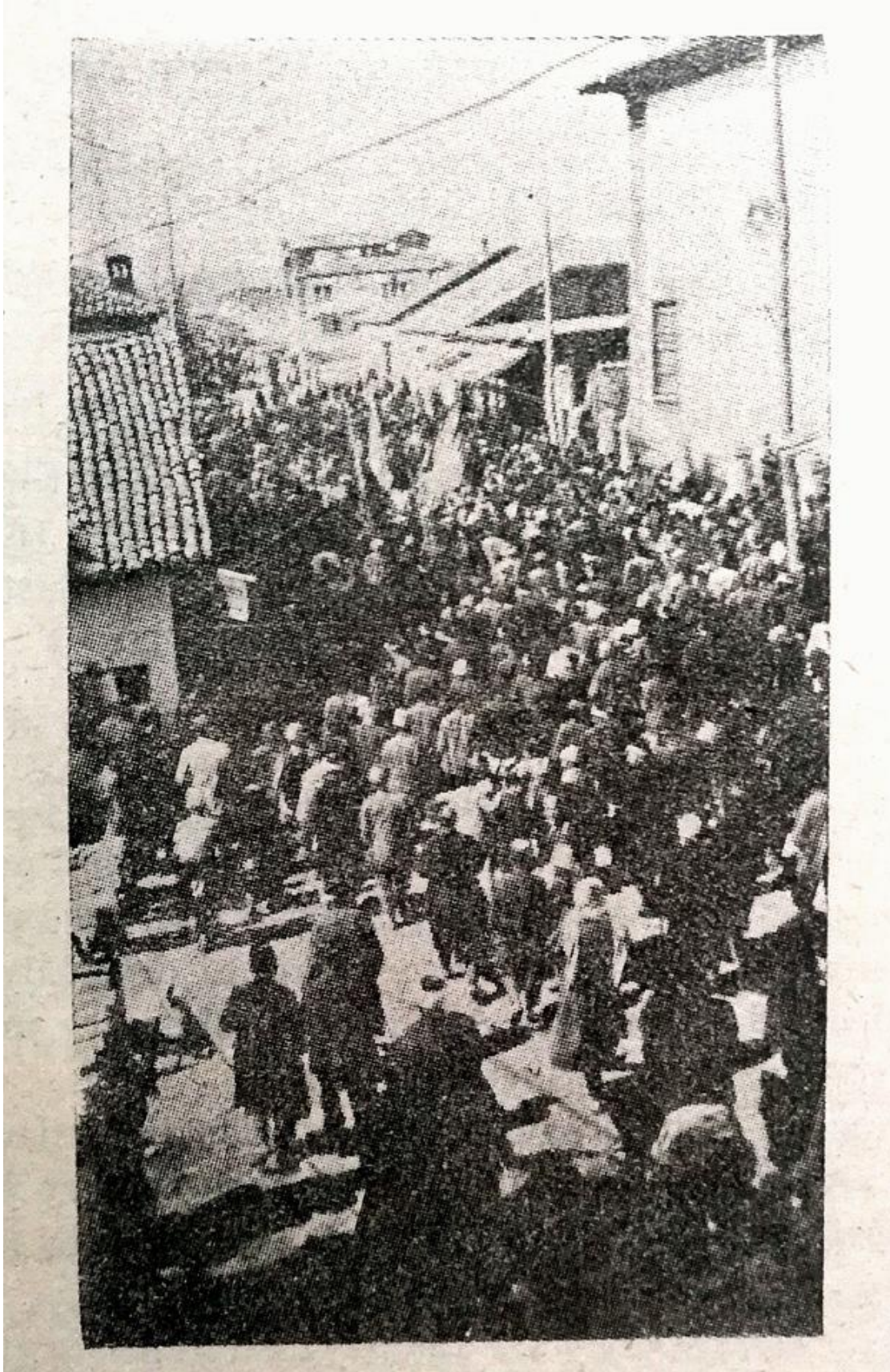
13. Millî Mücadele Döneminde Propaganda amacı ile kullanılmış olan, ressam Tevfik Ahmed Baba tarafından Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal ve Selahaddin Eyyübi'nin birlikte resmedildiği kartpostal

Kaynak: Atatürk Kitaplığı, Krt_013284; CA, 01015024-659 (Hatıra-i zafer [Atatürk-es-Sultan Selahaddin el-Eyyubi el-Kebir – es-Seyyid eş-Şerif Ahmet Sunusi- [Millî Mücadele propaganda kartları])

14. Şeyh Ahmed Senusi'nin Elazığ'da karşılanması esnasında çekilmiş bir fotoğraf

Kaynak: Yurdal Demirel Özel Arşivi

15. Şeyh Ahmed Senusi'nin Elazığ'da bir mahalleyi ziyareti esnasında çekilmiş bir fotoğraf (7 Mart 1921)

Kaynak: www.cevaplar.org

16. Şeyh Ahmed Senusi'nin silahlarını kuşanarak çekindiği bir fotoğraf 1

Kaynak: www.cevaplar.org

17. Şeyh Ahmed Senusi'nin silahlarını kuşanarak çekindiği bir fotoğraf 2

Kaynak: www.cevaplar.org

18. Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı subayları ve İsmail Halid Beşiktaş ile fotoğrafı (1914)

Kaynak: www.milliyet.com.tr

19. Şeyh Ahmed Senusi (oturan)'nin Şeyh Muhammed Zevi (ortada) ve Seyyid İdris Senusi (sağda) ile bir fotoğrafı

Kaynak: www.cevaplar.org

20. Şeyh Ahmed Senusi'nin Mısırlı Âlim Abdülaziz Çâvîş (ayakta solda) ile birlikte çektiği bir fotoğraf

Kaynak: www.cevaplar.org

21. Şeyh Ahmed Senusi'nin Senusi mücahitleri ile çektiği bir fotoğraf

Kaynak: www.sazeliye.org

22. Şeyh Ahmed Senusi'nin bir portresi 1

Kaynak: www.cevaplar.org

23. Şeyh Ahmed Senusi'nin renklendirilmiş bir portresi (17 Aralık 1911)

Kaynak: www.pinterest.com

24. Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı nişanları ile çektirmiş olduğu bir fotoğrafı

Kaynak: <https://www.twitter.com>

25. Şeyh Ahmed Senusi'nin bir portresi 2

Kaynak: Atatürk Kitaplığı, Krt-006928

26. Mustafa Kemal'in eşi Latife Hanım ile birlikte Tarsus'ta Şeyh Ahmed Senusi'yi ziyaret ettikleri Güvercinli Konak'tan ayrılırken çekilen fotoğraf

Kaynak: www.mersinkulturokullari.com

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Nagehan ELEMANA

Doğum Tarihi : 23.01.1985

E-mail : nagehanyilmaz@yandex.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Tarih	Selçuk Üniversitesi	2006-2010
Yüksek Lisans	Tarih	Mersin Üniversitesi	2010-2013
Doktora	Tarih	Mersin Üniversitesi	2013-2020

Görevler :

Görev Ünvanı	Görev Yeri	Yıl
Arş. Gör.	Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih A.B.D.	2013-2019